Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ;
GETA BRĂTESCU

Coperta

ION BIȚAN

GRAVURĂ
din
ciclul
«Cadențe»

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINCĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA

8

[1 0 4]

1969

SUMAR

UN SFERT DE VEAC DE LA ELIBERARE

Din *Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu, rostită la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată celei de-a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist.*

Din *Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu la cel de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român* • 4

MIHNEA GHEORGHIU: *Secolul și anii* • 8

CESARE PAYESE

CASA DE PE COLINĂ

roman,

în românește, cu o prezentare de Ștefan Delureanu. 13

EVGHENI EVTUȘENKO

VOZNESENSKI *despre Evtușenko* • 89

EVGHENI EVTUȘENKO: *Balada braconajului; La post!; Și totuși. . . ; Tu nu ești prefăcută. . . ; O mînă vei putea găsi oricînd. . . ; Monologul puiului de vulpe*, poeme, în românește de Ioanichie Olteanu;

Între două orașe; Duioșie; Tangaj, poeme, în românește de Vasile Nicolescu ; *Se legăna în la minor o casă. . . ; Minune de prisos; Tainele*, poeme, în românește de Madeleine Fortunescu • 91

ARTE

JACQUES LASSAIGNE: *Pallady* • 109

DAN HĂULICĂ: *Profesorul Oprescu* • 117

INTERVIURI

ELENA BĂLAN-OSIAC: *De vorbă cu Ana Maria Matute;* SILVIA KERIM: *De vorbă cu Grigori Alexandrov;* DUMITRU COPILIN: *De vorbă cu Wilem Zavada* • 125

FRAGMENTARIUM

IURI KAZAKOV: *Impresii despre România* (în exclusivitate *Secolul 20*); CONSTANTIN VIȘAN: *Itinerar eminescian* • 142

PETRE PASCU: *Arion* • 145

LESLIE CHARTERIS

SFÎNTUL LA NEW YORK

roman

(urmare și sfîrșit), în românește de Tea Preda • 147

UN SFERT DE VEAC
DE LA
ELIBERARE

Din «CUVÎNTAREA ROSTITĂ LA SESIUNEA JUBILIARĂ A MARII ADUNĂRI NAȚIONALE CONSACRATĂ CELEI DE-A XXV-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII PATRIEI DE SUB JUGUL FASCIST»

23 august 1944 va rămîne veșnic în conștiința poporului, amintirea sa transmițîndu-se din generație în generație ca un simbol strălucit al eroismului maselor populare, al spiritului revoluționar al comuniștilor, al tuturor militanților progresiști din patria noastră.

În acest moment solemn, cînd aniversăm un sfert de veac de la istoricele evenimente din august 1944, aducem un omagiu fierbinte și exprimăm, cele mai profunde sentimente de recunoștință ale întregului nostru popor față de fiii patriei — revoluționari, patrioți, ostași, partizani și luptători din rezistență — care nu au precupețit nimic, nici chiar supremul sacrificiu, pentru eliberarea țării, pentru

NICOLAE CEAUŞESCU

înfrîngerea fascismului. Faptele lor de vitejie, înaltul lor exemplu de dăruire, devotament şi spirit de sacrificiu în slujba patriei vor rămîne înscrise pentru totdeauna în cartea de aur a naţiunii noastre.

Una din marile schimbări revoluţionare petrecute în aceşti ani a fost înlăturarea, într-un timp istoric scurt, a înapoierii culturale şi neştiinţei de carte lăsate moştenire de regimurile trecute. În România socialistă s-a asigurat accesul larg al tuturor cetăţenilor la comorile culturii şi ştiinţei; aproape o cincime din populaţia totală a ţării învaţă astăzi în şcoli şi facultăţi.

Noua orînduire a asigurat climatul propice pentru dezvoltarea amplă a creaţiei artistice, pentru înflorirea culturii naţionale. Confruntaţi cu marile probleme ale transformării revoluţionare a societăţii, scriitorii, compozitorii, artiştii plastici, creatorii de artă au răspuns chemării partidului de a-şi pune talentul în slujba măreţei opere de edificare a socialismului, în slujba înnobilării spirituale a poporului, aducîndu-şi, prin operele lor, contribuţia valoroasă la mobilizarea şi însufleţirea maselor populare, la ridicarea conştiinţei lor în lupta pentru înfăptuirea idealurilor socialiste pe pămîntul României.

Intelectualitatea, care uneşte într-un tot unic forţele mai multor generaţii, s-a situat necontenit în toţi aceşti 25 de ani alături de popor, a participat activ la marea operă de transformare a societăţii, constituind un sprijin de nădejde al partidului nostru.

Este mai presus de orice îndoială că nici o forţă din lume nu va putea întoarce din drumul său poporul român, nu va putea împiedica grandioasa operă de construcţie a socialismului şi comunismului în România.

Să ne legăm solemn, în faţa întregului popor, că vom servi întotdeauna cu credinţă şi devotament interesele sale supreme, ale naţiunii noastre socialiste, că nu vom precupeţi nimic pentru a face să strălucească şi mai puternic scumpa noastră patrie, pentru a spori aportul României la afirmarea superiorităţii socialismului în lume, la realizarea nobilelor ţeluri ale păcii şi prieteniei între popoare.

Din «RAPORTUL LA CEL DE-AL X-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN»

Desigur, noi sîntem partizanii libertăţii de creaţie şi orînduirea noastră asigură condiţii de manifestare deplină a personalităţii şi talentului scriitorilor, artiştilor ca şi a tuturor cetăţenilor patriei. Dar noi concepem libertatea de creaţie în accepţiunea filozofică pe care marxismul o dă necesităţii istorice înţelese.

Partidul este adeptul adevărului obiectiv, nemistificat, partizanul înfăţişării veridice a realităţii, atît cu luminile cît şi cu umbrele ei. Redaţi prin graiul minunat al artei freamătul creator al poporului, care, transformînd prin munca sa eroică înfăţişarea ţării, se transformă pe sine însuşi. Nu uitaţi niciodată că menirea artei noastre este de a înnobila omul, de a-l inspira spre noi fapte mărețe, spre realizarea idealurilor socialismului şi comunismului.

În acelaşi timp, noi chemăm creatorii să slujească prin arta lor ideile — atît de scumpe partidului şi poporului nostru — ale solidarităţii revoluţionare cu toate popoarele care construiesc noua orînduire şi cu cei ce muncesc de pretutindeni, în lupta pentru socialism, pentru democraţie şi progres social, pentru libertate şi independenţă naţională, ideile frăţiei şi colaborării între popoare, ale păcii şi securităţii internaţionale.

MIHNEA GHEORGHIU

SECOLUL ŞI ANII

Istoria nu consemnează numai viaţa socială a unei naţiuni, ci şi raporturile ei cu restul umanităţii.

În luna întîia a acestui deceniu, atunci cînd primul număr al revistei Secolul 20 *se înfăţişa cititorilor săi, România socialistă începuse să-şi profileze cu modestie şi curaj personalitatea internaţională într-un efort multiplu, economic, social, politic şi cultural, înscriindu-şi valorile tradiţionale şi contemporane în seria factorilor fundamentali care girau dezvoltarea civilizaţiei la treapta de progres a erei noastre, fără pereche în istorie.*

Editorialul noii reviste de literatură universală exprima atunci dorinţa scrisului românesc de a se afirma, cu deplinătatea forţelor sale, pe toate orizonturile noii culturi, « în marea luptă pentru statornicirea unei păci trainice în lumea întreagă, pentru triumful ideii de libertate, egalitate şi independenţă a tuturor popoarelor lumii », *spre a continua, în vremurile noi, strădania multor scriitori, umanişti şi democraţi cu dragoste de ţară, care s-au ostenit, după vremile şi puterile lor, la cunoaşterea şi popularizarea unor opere de seamă din literatura celorlalte popoare.*

Credincioasă proiectelor sale de activitate, revista noastră, « a cărei trebuinţă şi însemnătate e de la sine înţeleasă într-o cultură naţională înfloritoare, dornică de a primi şi răsfrînge imaginea prezentului în lume », *a reuşit în acest răstimp, într-o mare măsură, să se ţină de cuvîntul său de început.*

La cîteva zile după încheierea Congresului al X-lea al P.C.R., care a deschis o nouă şi amplă perspectivă de progres social şi de prosperitate materială în viaţa României socialiste, cuvîntarea secretarului general al partidului la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale, consacrată celei de-a XXV-a aniversări a Eliberării, a subliniat cu o profundă simpatie şi încredere convingerea că, în anii socialismului, s-a amplificat considerabil aria activităţii

spirituale din România, oamenii de cultură constituind — fără deosebire de naționalitate — un sprijin de nădejde al partidului nostru, *al politicii sale interne și internaționale.*

Politica culturală a Statului român, în raport cu cultura altor națiuni, este o politică principială și generoasă, de cunoaștere mutuală, de colaborare și respect reciproc, conformă întru totul ideilor de bază pe care se dezvoltă relațiile sale externe cu toate statele, fără deosebire de orînduirea social-politică, îndreptată spre îmbunătățirea climatului internațional. Realizarea idealurilor socialismului în România a scos în evidență și a pus în practică necesitatea imperioasă a oricărui intelectual de a fi culturalmente informat de tot ceea ce îl atrage și-l interesează din mișcarea ideilor în lumea de azi, oferindu-i argumente și exemple în preocupările sale de om liber și conștient angajat în îmbogățirea unei culturi *care — așa cum a formulat-o tovarășul Nicolae Ceaușescu, anul trecut, la Adunarea Generală a scriitorilor —* să fie nu rodul activității întîmplătoare, ci al necesității înțelese, o cultură nouă, inspirată din realismul societății noi, *din umanismul socialist, o cultură națională* închinată poporului său *și prieteniei înalte dintre toate popoarele.*

Volumul enorm de apariții editoriale în toate limbile și extinderea permanentă a relațiilor culturale cu străinătatea îl pun pe cititor în situația de a nu putea să-și facă singur o optimă alegere. Pentru satisfacerea curiozității sale intelectuale el va recurge necesarmente la opinia critică a specialistului, atunci cînd nu se mărginește la o altă experiență proprie, sau la un sfat întîmplător, deobicei subiective.

Importanța unei selecții avizate și obiective, în conformitate cu principiile omului de știință contemporan — cu tot ce caracterizează această epocă de mari prefaceri sociale, epoca unei adînci revoluții științifice și culturale — nu poate să scape criticului și istoricului de literatură universală român, devotat misiunii sale firești de a contribui, prin toate datele credinței și profesiunii sale, la determinarea principială a opțiunilor lui, dovedind prin această alegere că pune mai presus de orice, dezvoltarea civilizației în patria sa, înflorirea națiunii socialiste, combaterea intransigentă a pozițiilor și ideilor ce contrazic internaționalismul nostru socialist.

Studiul individualizat sau comparat al literaturilor naționale din secolul în curs a condus la multiple concluzii pe cercetătorii fenomenului cultural actual din care s-au desprins cu precădere două și anume că, din toate perioadele istoriei literare, a noastră este cea mai favorabilă schimbului de idei și experiențe poetice și că generalizarea concepției despre lume potrivit căreia fiecare națiune, mică sau mare, de pe fața planetei, are ceva de dat și ceva de primit din tezaurul culturii mondiale, influențează tot mai mult mijloacele moderne de comunicare, spre a sădi în psihologia maselor un conținut prielnic omeniei, egalității și frumuseții și protivnic bestialității, rasismului și ignoranței. Res-

pectul literaturilor și culturii naționale, al libertății și suveranității tuturor popoarelor, acesta e sentimentul cu care cititorul și scriitorul contemporan s-au deprins, în anii aceștia, să privească exercitarea dreptului și puterilor spiritului lor de a înțelege și judeca restul omenirii.

În anii aceștia s-a pluralizat și s-a diversificat foarte mult și metodologia cercetării științifice în literatura universală. Problemele limbajului au cîștigat în această ierarhie, un loc privilegiat. Metoda structuralistă a ocupat, la un moment dat, atenția generală. Așa numita analiză cantitativă pură, cercetarea prin ordinator, s-a adăugat metodelor clasice.

Dar, independent de metodele folosite, criteriologia noastră dialectică ne-a permis să aplicăm cu discernămînt principiile estetice ale concepției marxist-leniniste despre societate, criteriile conștiinței noastre socialiste și să ne constituim după ele judecățile de valoare, în scopul final al formării omului nou, eliberat prin umanismul său regăsit, de tarele morale ale trecutului.

Odată cu literatura nouă a țărilor socialiste, o viguroasă literatură tînără s-a afirmat în toate țările, fiecare cu specificul ei și într-o bogată, uneori violentă, diversitate stilistică. Apropierea de ele cu sinceritate și interes, de cele mai multe ori cu o explicabilă afinitate, a fost destinată să servească intereselor generale ale culturii noastre, ale culturii internaționale.

În artă, în literatură, ca în orice muncă, nici o cucerire nouă nu poate porni în ex nihilo, ci de la cîștigurile anterioare, de la istorie. De aceea, acestui interes firesc i-a corespuns atenția necontenită pentru permanențele tuturor literaturilor și operelor memorabile, continuității acestora în contemporaneitate. Pe bună dreptate s-a subliniat la noi că orice tendință de separare arbitrară a artei și literaturii pe generații, de nesocotire a aportului unei generații sau alteia dăunează intereselor culturii naționale și generale.

Tineretul nostru școlar și universitar, întregul tineret, și-a extins mult sfera de interese și preocupări, față de însăși generația precedentă, a noastră. Mijloacele de informație de masă au contribuit desigur la acest proces de culturalizare și politizare mai pronunțat, atrăgîndu-l nu o dată în contexte de argumentări, dintre care unele formează obiectul unor controverse pe plan internațional, în probleme de educație profesională, de cultură generală, de apartenență ideologică. Mi se pare că acest proces este salutar, în lupta partidului împotriva conservatorismului, rutinei și indiferenței.

Oricine a cunoscut puțin lumea contemporană, a putut remarca deîndată în ce măsură tineretul din toate țările este interesat în realizarea unei societăți moderne, însuflețită de idealuri socialiste și cît de mult și de pasionat se discută despre ideologia marxistă ca de o pururi reînviată forță a progresului. În multe din țările capitaliste, în absența maeștrilor, tineretul își face singur educația politică, chiar dacă după criterii nu totdeauna sigure de izbîndă.

Niciodată, în istoria universală, lupta ideilor, lupta pentru idei, n-a constituit o atît de largă preocupare pentru toate țările. După război toate guvernele au putut constata, la ele în casă, adevărul marxist că ideile devin o forță materială atunci cînd cuprind masele !

Secolul ce vine va cunoaște mai bine forțele care generează schimbările și va fi confruntat cu probleme și sarcini noi în vederea îndeplinirii aspirațiilor omenirii, dar atunci nu se știe ce viitor i se va rezerva literaturii. Concluziile unor statisticieni apuseni care încearcă să calculeze pînă unde omul va avea puterea tehnologică și economică să-și transforme existența sufletească odată cu cea fizică, se caracterizează printr-un optimism științific categoric, dublat de un pronunțat pesimism social: se pare că ne vom pierde aptitudinile de a înțelege și controla schimbările făcute de noi înșine. Supuși în permanență agresiunilor mentale și fizice de care se plînge azi încă omul civilizat, urmașii riscă să-și piardă spiritul de conservare și să piară dacă nu « se întorc la natură ».

Toate aceste speculații nu pot însă privi nici măcar teoretic o societate care luptă în paralel ca să-și controleze toate puterile ei noi, materiale și spirituale, spre a le pune în serviciul omeniei *victorioase și care evită și combate, de pe acuma, pe întreg frontul ei ideologic și social, orice elemente și procese capabile să ducă în ultimă instanță la alienarea omului, la nefericirea lui.*

Aptă să recepteze mesajul oricărei alte națiuni, literatura română și-a oferit cele mai înalte valori specifice, atenției și deseori prețuirii cititorilor din alte țări. Încă din amurgul secolului trecut, Titu Maiorescu scria: « căci orice individualitate de popor își are valoarea ei absolută, și îndată ce este exprimată în puternica formă a frumosului, întîmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei, »

Datorită însușirilor ei artistice, expresie a unui univers moral pe care poporul român și l-a făurit de la ctitorii săi cei mari, literatura noastră a început să-și arate mai mult lumii, chipul adevărat și va trebui să facem totul ca prestigiul ei încă să crească, pe măsura meritelor și prestigiului internațional al României de azi.

În anii care au trecut de-un sfert de veac încoace, harta social-politică a lumii și în consecință cultura universală — au cunoscut schimbări fundamentale. Raportul de forțe pe plan mondial s-a modificat în chip radical în favoarea socialismului și în direcția păcii între toate națiunile. Iar noi, oamenii de cultură, scriitorii din țara noastră, avem certitudinea că schimbările la care participăm ne vor conduce, în scurtă vreme, la înfăptuirea în România a unei societăți socialiste multilateral dezvoltate, în care să ne putem construi, fără anxietate și prejudecăți, viitorul pe care ni-l rezervă secolul 21, cel ce nu va putea fi altfel decît Secolul Comunismului.

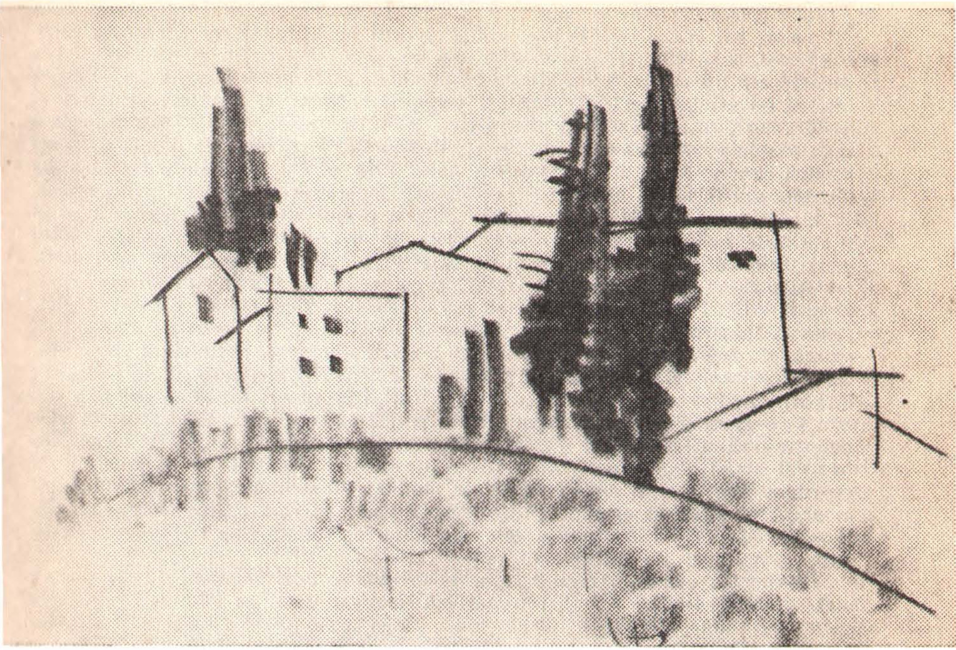

CESARE PAVESE

CASA DE PE COLINĂ

roman

Cîndva spuneam colina aşa cum aş fi spus marea sau pădurea. Mă întorceam acolo seara, din oraşul care se întuneca, şi pentru mine colina nu era un loc printre altele, ci o înfăţişare a lucrurilor, un fel de a trăi. Astfel, nu vedeam nici o deosebire între aceste coline şi cele de odinioară unde m-am jucat, copil, şi acum trăiesc; un pămînt veşnic fărîmiţat şi şerpuind, roditor şi sălbatec, drumuri şi iar drumuri, case ţărăneşti şi povîrnişuri. Mă urcam acolo seara de parcă fugeam şi eu de furia nocturnă a alarmelor, şi drumurile forfoteau de oameni, bieţi oameni care se împrăştiau să doarmă fie şi prin poieni, ducîndu-şi salteaua pe bicicletă sau în spate, strigînd şi discutînd, îndărătnici, naivi şi nepăsători.

Începeam urcuşul şi fiecare vorbea despre oraşul condamnat, despre noapte şi spaimele amenințătoare. Eu, care trăiam de la un timp acolo sus, îi vedeam încet încet cotind şi rărindu-se, şi venea clipa în care urcam singur între hăţişuri şi parapet. Pribegeam atunci pîndind cel mai mic foşnet, înălţîndu-mi privirea la arborii familiari, adulmecînd miresmele firii şi pămîntul. Nu eram trist, ştiam că în puterea nopţii oraşul putea să fie mistuit de flăcări şi oamenii să moară. Viroagele, satele şi potecile s-ar fi trezit dimineaţa împăcate şi neclintite. De la fereastra dinspre livadă aş fi surprins din nou licărul zorilor. Aş fi dormit într-un pat, într-adevăr. Cei ascunşi prin pajişti şi păduri aveau să coboare din nou în oraş ca şi mine, ceva mai istoviţi şi mai amorţiţi însă. Era vară şi-mi aduceam aminte alte seri cînd trăiam şi locuiam în oraş, seri în care şi eu coborîsem în toiul nopţii cîntînd sau rîzînd, şi mii de lumini punctau colina şi oraşul la capătul străzii. Oraşul era ca un lac de lumină. Atunci, noaptea o petreceam în oraş. Nu ştiam că era un răstimp atît de scurt. Făceam cu toţii risipă de prietenie şi de timp în întîlnirile cele mai deşarte. Trăiam, sau cel puţin aşa credeam, împreună cu ceilalţi şi pentru ceilalţi.

Trebuie să spun — începînd această poveste a unei îndelungi amăgiri — că vina pentru ceea ce mi s-a întîmplat nu trebuie dată pe război. Dimpotrivă chiar, războiul, sînt sigur, încă m-ar putea salva. Cînd a venit războiul, eu trăiam de cîtva timp în casa în care închiriasem camerele acelea, dar dacă n-ar fi fost îndatoririle care să mă reţină la Torino, m-aş fi întors chiar atunci acasă la bătrînii mei, printre aceste coline. Războiul mi-a tocit doar cea din urmă şovăială de a mă însingura, de a-mi mînca singur amarul anilor, şi într-o bună zi mi-am dat seama că Belbo, cîinele cel mare, era ultimul confident sincer care îmi mai rămînea. Odată cu războiul a devenit legitim să te închizi în tine, să trăieşti de azi pe mîine, să nu mai tînjeşti după prilejurile pierdute. Dar s-ar spune că eu aşteptam de mult războiul şi că ţinusem seamă de el, un război atît de neobişnuit şi de mare, încît, cu puţină osteneală, puteai să te ghemuieşti într-un colţ şi să-l laşi să se dezlănţuie pe cerul oraşelor, întorcîndu-te pe colină. Acum se petreceau astfel de lucruri încît a-ţi duce viaţa fără să te plîngi, fără să vorbeşti aproape, mi se părea o atitudine demnă şi mîndră. Amărăciunea aceea surdă în care se închisese tinereţea mea, îşi găsi în război un adăpost şi un orizont.

Urcam din nou colina în seara aceasta; se însera, şi dincolo de parapet, se înălţau crestele. Belbo, ghemuit pe potecă, mă aştepta la locul obişnuit, şi în întuneric îl auzeam chelălăind. Tremura şi rîcîia pămîntul. Apoi fugi după mine sărind să-mi atingă faţa, şi-l liniştii, îi vorbii, pînă cînd se potoli şi alergă înainte şi se opri să adulmece, fericit, un copac. Cînd îşi dădu seama că în loc să apuc pe cărare, mergeam mai departe spre pădure, făcu o săritură de bucurie şi se ascunse printre arbori. E frumos să străbaţi colina împreună cu cîinele, şi în timp ce umbli, el adulmecă şi recunoaşte pentru noi rădăcinile, vizuinile, vieţile ascunse şi amplifică pentru noi plăcerea descoperirilor. Copil încă, mi se

părea că ducîndu-mă prin păduri fără tovărăşia unui cîine aş fi pierdut o prea mare parte din viaţa şi din taina pămîntului.

Nu voiam să mă întorc acasă înainte de a se înnopta; deşi ştiam că stăpînele mele şi ale lui Belbo mă aşteptau ca de obicei să mă facă să vorbesc, să le răsplătesc grija pe care mi-o purtau şi pentru cina rece şi familiaritatea lor, cu înşelătoarele şi fugarele păreri despre război şi despre lume pe care le păstram pentru aproapele meu. Uneori, un nou eveniment de război, o ameninţare, o noapte de bombe şi flăcări, le dădeau celor două femei prilej să mă întîmpine în poartă, în livadă, în jurul mesei, şi să trăncănească, să înmărmurească, să exclame, să mă tragă la lumină, să afle cine eram, să ghicească în mine pe unul de-al lor. Mie îmi plăcea să cinez singur, în camera întunecată, singur şi uitat, pîndind cu urechea, ascultînd noaptea, simţind timpul trecînd. Cînd în întuneric, deasupra oraşului îndepărtat mugea o alarmă, prima mea tresărire era de ciudă pentru singurătatea care se ducea, şi spaimele, zarva care ajungea pînă acolo, pentru cele două femei care stingeau lămpile abia pîlpîind, şi pentru neliniştita speranţă a unei întîmplări mari. Ieşeam toţi în livadă.

Dintre cele două femei îmi plăcea mai mult bătrîna, mama, care în masivitatea şi în şubrezenia ei, avea ceva liniştit, pămîntesc şi pe care ţi-o puteai închipui sub bombe întocmai cum ar apărea o colină întunecată. Nu vorbea cine ştie ce, dar ştia să asculte. Cealaltă, fiica, o femeie nemăritată în vîrstă de patruzeci de ani, era gîrbovită, osoasă, şi se numea Elvira. Trăia tulburată de spaima că războiul va ajunge acolo sus. Îmi dădeam seama că se gîndea la mine cu nelinişte, şi mi-o spunea: suferea cînd eram în oraş, şi odată cînd mama o zeflemisi în prezenţa mea, Elvira răspunse că, dacă bombele mai distrugeau încă puţin Torino, ar fi trebuit să stau cu ele zi şi noapte.

Belbo alerga înainte şi înapoi pe potecă şi mă îmbia să mă afund în pădure. Dar în seara aceea am vrut să zăbovesc la o cotitură despădurită a urcuşului, de unde dominam valea cea mare şi coastele. Aşa îmi plăcea colina, întinsă, cu spinările şi costişele ei şerpuind în întuneric. În trecut era la fel, dar o punctau atîtea lumini, o viaţă liniştită, oameni în case, tihnă şi bucurii. Se auzeau cîteodată şi acum voci răsunînd, rîzînd în depărtare, dar întunericul adînc apăsa, acoperea totul, şi pămîntul redevenise sălbatec, singur, cum îl cunoscusem, copil. Dincolo de cîmp şi de drumuri, dincolo de casele oamenilor, sub picioare, bătrîna inimă nepăsătoare a pămîntului se ascundea în întuneric, trăia în rîpi, în lucruri tainice, în spaimele copilăriei. Începeam în acele timpuri să mă complac în amintiri din copilărie. Ca şi cum dincolo de resentimente şi incertitudini, dincolo de plăcerea de a sta singur, mă descopeream copil pentru a avea un tovarăş, un camarad, un fiu. Revedeam satul acesta în care trăisem. Eram noi singuri, copilul şi cu mine. Retrăiam descoperirile sălbatece de atunci. Sufeream, dar cu înfăţişarea ursuză a celui care nu-şi recunoaşte şi nici nu-şi iubeşte aproapele. Şi vorbeam, vorbeam, îmi ţineam tovărăşie. Eram noi doi singuri.

Din nou în seara aceea se urca dinspre coastă un zgomot de voci amestecat cu cîntece. Venea de pe povîrnişul celălalt, unde nu coborîsem niciodată şi părea o chemare din alte timpuri, o voce a tinereţii. Îmi amintii pentru o clipă grupurile de fugari care seara, ca nişte excursionişti, forfoteau la poalele colinei. Dar zgomotul nu se muta, se auzea mereu din acelaşi loc. Era ciudat să te gîndeşti că în întunericul ameninţător, în faţa oraşului amuţit, un grup, o familie, oameni oarecari, înşelau aşteptarea cîntînd şi rîzînd. Nu mă gîndeam că şi pentru asta era nevoie de curaj. Era iunie, noaptea era frumoasă sub cerul liber, era deajuns să te laşi în voie; dar, în ce mă priveşte, eram mulţumit să n-am în viaţa mea un sentiment adevărat, nici o încurcătură, să fiu singur, nelegat de nimeni.

Acum mi se părea că am ştiut întotdeauna că vom ajunge la acea zbatere între colină şi oraş, la acea nelinişte nesfîrşită care limita orice proiect la ziua de mîine, la deşteptare, şi mai-mai că aş fi mărturisit-o, dacă cineva ar fi putut să mă asculte. Dar numai o inimă prietenă ar fi putut să mă asculte.

Belbo, înfipt pe povîrniş, lătra la voci. L-am strîns de zgardă, făcîndu-l să tacă, şi-am ascultat atent. Printre vocile ameţite, erau unele limpezi, şi chiar una de femeie. Apoi rîseră, se învălmăşiră, şi se înălţă o voce izolată de bărbat, foarte frumoasă.

Eram gata să mă întorc, cînd îmi spusei: « Eşti nărod. Cele două bătrîne te aşteaptă. Lasă să aştepte ».

În întuneric încercam să ghicesc locul precis al celor care cîntau. Spusei: « Poate sînt oameni pe care-i cunoşti ». L-am luat pe Belbo şi i-am făcut semn spre celălalt versant. Murmurînd încet o frază din cîntec l-am îndemnat: « Să mergem acolo ». El dispăru dintr-o săritură.

Atunci, lăsîndu-mă călăuzit de voci, pornii pe potecă.

II

Cînd am ieşit în stradă şi ascultam privind în întuneric, dincolo de creastă, aproape cufundată în ţîrîitul greerilor, sună alarma. Simţeam, ca şi cum aş fi fost acolo, oraşul îngheţînd, tropăitul paşilor, uşi izbindu-se, străzile înfricoşate şi pustii. Aici, stelele cerneau lumină. Acum cîntecul încetase în vale, Belbo lătră prin apropiere. Am alergat la el. Se ascunsese într-o curte şi sărea în mijlocul unui grup de oameni care ieşiseră dintr-o casă. Prin uşa deschisă se strecura lumina. Cineva strigă: « Închide uşa, dobitocule », — şi rîseră, strigînd. Uşa se închise.

Dintre ei, unii îl cunoşteau pe Belbo: cineva pomeni vesel pe cele două bătrîne, mă primiră fără să mă întrebe cine eram. Se duceau şi veneau prin întuneric; erau şi cîţiva copii, şi priveau cu toţii în sus. — Vor veni? Nu vor veni? — se întrebau. Vorbeau de Torino, de necazuri, de case distruse. O femeie, deoparte, se văicărea.

— Credeam că aici se dansează — am spus într-o doară.

— Bine-ar fi, — făcu umbra tînărului care vorbise cel dintîi cu Belbo. — Dar nimeni nu-şi aminteşte să aducă clarinetul.

— Ai avea curajul? — spuse o voce de fată.

— După el, ar dansa şi cu casa în flăcări.

— Da, da, — spuse o alta.

— Nu se poate, sîntem în război. Italieni, — aici vocea se schimbă, — războiul acesta l-am făcut pentru voi. Vi-l dăruiesc, fiţi demni de el. Nimeni să nu mai danseze, nici să nu mai doarmă. Trebuie să faceţi numai război, ca mine.

— Taci din gură, Fonso, dacă te-aude cineva.

— Ce să-i faci? cîntăm.

Şi vocea intonă cîntecul de la început, dar joasă, stinsă, de parcă s-ar fi temut că tulbură greerii. Se uniră voci de fete; doi tineri se alergară pe pajişte. Belbo începu să latre, furios.

— Fii cuminte, — i-am spus.

Sub pomi era o masă cu o damigeană şi pahare. Stăpînul, un bătrînel, îmi turnă şi mie. Era un fel de cîrciumă, dar toţi, mai mult sau mai puţin rude, veneau de la Torino în grup.

— Cît timp mai ţine aşa, e bine — spunea o bătrînă —, dar cu noroiul şi ploaia?

— Nu-ţi fie teamă, bunico, aici e totdeauna un loc pentru dumneata.

— Acum nu-i nimic, e iarna asta.

— În iarna asta, războiul se termină, — spuse un băieţel, şi fugi repede.

Fonso şi fetele cîntau, mereu cu voce domoală, mereu gata să prindă un zgomot, un bubuit din depărtare. Eu ascultam într-una corul greerilor şi, cînd deodată bătrîna deschise din nou uşa, îi strigai să o închidă.

Regăseam la oamenii aceia, la tineri, în glumele lor, în însăşi revărsarea generoasă a inimilor şi a vinului, ceva cunoscut, care îmi amintea oraşul din alte timpuri, alte nopţi, plimbările pe Pad, petrecerile la cîrciumă şi la barieră, prietenii trecute. Şi în răcoarea colinei, în golul acela, în acea nelinişte care te ţinea încordat, regăseam un parfum mai vechi, ţărănesc, îndepărtat. Urmăream din instinct vocile fetelor, ale femeilor, şi tăceam. La glumele lui Fonso rîdeam încet, cu plăcere. Mă aşezasem sub cerul liber, cu ceilalţi, pe un trunchi de copac.

O voce îmi spuse: — Şi dumneata ce faci? eşti în vilegiatură?

Am recunoscut vocea. Acum, gîndindu-mă, mi se pare evident. Am recunoscut-o fără să mă întreb a cui era. Era o voce puţin aspră, provocătoare, dură. Mi se păru vocea tipică a femeilor şi a locului.

Am răspuns glumind că mă duceam după ciuperci, cu cîinele. Ea mă întrebă dacă, acolo unde predam lecţii, se mîncau ciuperci. — Cine v-a spus că sînt profesor? — am întrebat surprins. — Se vede, — mi-a spus în întuneric.

Era ceva de hîrjoană în voce. Sau parcă ghiduşii de măşti dintr-o farsă populară. Într-o clipă mi-am amintit discuţiile dinainte, fără să descopăr cine mă trădase. Mă gîndeam că acei care le cunoşteau pe bătrîne, ştiau poate de mine. Am întrebat dacă locuia la Torino sau acolo sus, pe colină.

— La Torino, — mi-a spus liniştită.

Mi-am dat seama, în umbră, că putea să fie bine făcută. Linia spinării şi a genunchilor era curată. Şedea strîngîndu-şi genunchii cu mîinile şi-şi lăsa capul pe spate cu un aer fericit. Am încercat să-i văd chipul.

— Nu cumva vrei să mă mănînci, — îmi spuse în faţă.

În momentul acela se auzi încetarea alarmei. Pentru o clipă toţi au tăcut neîncrezători, apoi izbucni o zarvă mare, şi băieţii săreau în sus, bătrînele binecuvîntau, bărbaţii puseră mîna pe pahare şi băteau tactul. — Pentru noaptea asta a trecut. — Vor veni mai tîrziu. — Italieni, pentru voi l-am făcut ! . . .

Ea nu se tulburase. Lăsa mereu capul pe spate, şi cînd i-am şoptit: — Dumneata eşti Cate. Eşti Cate, — nu-mi mai răspunse. Cred că închisese ochii. Îmi veni rîndul să mă ridic, pentru că acum plecau acasă. Am vrut să plătesc vinul, dar îmi spuseră: « Fleacuri ! ». Am salutat, i-am strîns mîna lui Fonso şi încă unuia, l-am chemat pe Belbo şi, ca prin farmec, m-am trezit singur, pe stradă, privind panorama fără viaţă.

Puţin mai tîrziu reintrasem în oraş. Dar între timp se înnoptă, noapte adîncă, şi Elvira aştepta, lîngă trepte, cu mîinile încrucişate şi mută. Spuse doar atît: — În seara asta te-a prins alarma. Ne-ai pus pe gînduri — . Am dat din cap şi zîmbind în farfurie, am început să mănînc. Ea se învîrtea în jurul luminii, tăcută, dispărea în bucătărie, închidea dulapurile. — De-ar fi aşa în toate serile, am mormăit. Nu spuse nimic.

Mestecînd, mă gîndeam la întîlnire, la cele petrecute. Mai mult decît Cate, mă interesa timpul, anii. Era de necrezut. Opt, zece? Mi se părea că am redeschis o cameră, un dulap, uitate, şi că regăseam înăuntru viaţa altora, o viaţă inutilă, plină de primejdii. Asta era ceea ce uitasem. Nu atît pe Cate, nu bietele plăceri de odinioară, ci pe tînărul care trăise acele zile. Tînărul temerar care fugea de lucruri, crezînd că ele au să se întîmple din nou, care era un bărbat în puterea

cuvîntului şi se uita mereu în jur să vadă dacă viaţa te loveşte cu adevărat, acest tînăr mă uimea. Ce era comun între mine şi el? Ce făcusem pentru el? Acele nopţi banale şi înflăcărate, acele riscuri întîmplătoare, acele speranţe familiare ca un pat sau o fereastră, — totul părea amintirea unor meleaguri îndepărtate, a unei vieţi zbuciumate, pe care te întrebi, gîndindu-te la ea, cum ai putut s-o iubeşti şi s-o trădezi astfel.

Elvira luă o lumînare şi se opri în fundul camerei. Era în afara conului de lumină a lămpii din mijloc şi-mi spuse să sting cînd voi ieşi. Lîngă întrerupătorul camerei era acela al lampionului de afară şi cîteodată greşeam şi inundam cu lumină curtea.

Am spus deodată: — Fii liniştită. Îl voi stinge pe cel care trebuie. — Ea tuşi cu mîna la gură şi rîse. — Noapte bună.

Iată, îmi spuneam abia rămas singur, nu mai eşti băiatul acela, nu mai înfrunţi primejdiile de odinioară. Această femeie ar vrea să-ţi spună să te întorci mai repede acasă, ar vrea să vorbească cu tine, dar nu îndrăzneşte, şi poate chiar îşi frînge mîinile, poate chiar strînge perna în braţe şi îşi mîngîie gîtul. Nu are pe vino-ncoace şi o ştie bine. Dar se amăgeşte văzîndu-te trăind singur şi speră că viaţa ta e toată aici înăuntru, în jurul lămpii, în cameră, în frumoasele perdeluţe, în cerceaful pe care ţi l-a spălat. Tu o ştii, dar nu mai înfrunţi aceste riscuri. Nu o cauţi pe ea, ci cel mult colinele tale.

Mă întreb dacă odinioară Cate s-a amăgit la fel. Acum opt ani, cine era Cate? O fată glumeaţă şi fără ocupaţie, slabă şi stîngace, puţin violentă. Dacă ieşeam împreună, dacă venea la cinema sau pe pajişti cu mine, dacă mă strîngea de braţ ascunzîndu-şi unghiile roase, nu însemna, pentru asta, că spera ceva. Era anul în care eu închiriasem o cameră pe via Nizza, cînd dădeam primele lecţii şi mîncam adesea la lăptărie. De acasă îmi trimeteau bani; pe atunci, oricum, îmi ajungeam mie însumi. Nu aveam nici un viitor în afara aceluia nedefinit al unui tînăr ţăran care a învăţat şi care trăieşte în oraş, privind cu luare aminte în jur şi pentru care fiecare dimineaţă e o aventură şi o făgăduinţă. Vedeam lume multă în zilele acelea, îmi făceam de lucru şi aveam de-a face cu mulţi. Erau printre ei prietenii din anii de şcoală, era Gallo care apoi a murit ucis de o bombă în Sardinia, erau femeile, surorile lor, şi Martino, jucătorul care s-a căsătorit cu casiera, şi flecarii, ambiţioşii care scriau cărţi, comedii, poezii, le purtau în buzunar şi discutau despre ele la cafenea. Împreună cu Gallo ne duceam să dansăm, urcam colina — era şi el de pe meleagurile mele — plănuiam să deschidem o şcoală rurală, el ar fi predat agrotehnica şi eu ştiinţele naturale, am fi cumpărat pămînt, am fi făcut pepiniere, am fi modernizat agricultura. Nu ştiu cum a nimerit printre noi Cate. Locuia la barieră, la marginea pajiştilor care duc spre Pad. Gallo avea alte grupuri decît ale noastre; juca biliard în capătul străzii Nizza; o dată cînd ne-am plimbat cu barca, a trecut printr-o curte să o cheme pe Cate. Apoi m-am dus singur cu ea, vara.

Lăsam barca trasă la mal, coboram pe iarbă şi ne făceam că ne luptăm printre tufele de flori. Multe femei mă intimidau, dar Cate nu. Pe ea te puteai supăra uşor, fără să pierzi iniţiativa. Era cam ca la cîrciumă cînd ceri de băut: nu aştepţi un vin grozav, dar ştii că va veni. Cate se lăsa mîngîiată. Apoi o cuprindea teama că o vede cineva. Între noi nu era nevoie de vorbe multe; şi asta îmi dădea curaj. Nu trebuia să vorbeşti sau să făgăduieşti ceva. — Ce deosebire este, — îi spuneam, — între a te lupta şi a te îmbrăţişa? — Astfel ne-am iubit pe iarbă, o dată, de două ori, cu stîngăcie. Veni apoi ziua cînd ne spuneam încă din tramvai că mergem să facem dragoste. Într-o dimineaţă cînd abia ajunşi ne surprinse furtuna, am regretat, vîslind cu putere, prilejul pierdut.

Într-o seară Cate urcă scările casei mele să fumăm liniştiţi o ţigară şi de data asta am făcut dragoste cu mai multă plăcere pe pat, şi ea spunea ce frumos e, cînd plouă sau e frig, să ne întîlnim şi să fim împreună, să stăm de vorbă şi să ne destăinuim. Îmi mîngîie cărţile şi le adulmecă în joacă, şi mă întrebă dacă într-adevăr mă puteam folosi de cameră zi şi noapte fără ca nimeni să vină să mă plictisească. Ea trăia împreună cu ai săi, şase sau şapte, în două camere, într-o curte. Dar aceea a fost singura seară în care a venit să mă caute. Apărea în schimb la cafeneaua unde eu îmi vedeam prietenii, dar, deşi se afla acolo Gallo şi o salutam cu toţii, se simţea stingheră şi îşi pierduse buna dispoziţie. Apoi mă zbăteam între satisfacţia de a avea fata şi ruşinea pentru înfăţişarea ei umilă şi naivă. Îmi spunea că ar fi vrut să ştie să scrie la maşină, să lucreze într-un mare magazin, să cîştige ca să poată merge la băi. Îi cumpăram cîteodată un ruj care o umplea de bucurie, şi astfel mi-am dat seama că poţi să păstrezi o femeie, s-o modelezi, să o faci să se bucure de viaţă, dar dacă ştii din ce e făcută eleganţa ei, nu-ţi mai place. Cate avea rochia uzată şi poşeta crăpată; era înduioşător s-o asculţi, într-atît era de mare contrastul dintre viaţa şi dorinţele ei; dar bucuria pe care i-a făcut-o rujul acela m-a scos din fire, m-a făcut să-mi dau seama că pentru mine ea nu era decît sex. Sex disgraţios, nesuferit. Era un chin s-o ştii atît de nemulţumită şi de neştiutoare. Îi părea rău uneori, dar avea entuziasme prosteşti, încăpăţînări şi candori care te scoteau din fire. Ideea de a fi legat de ea, de a-i datora ceva, de pildă timp, mă apăsa de fiecare dată. Într-o seară, sub porticurile gării, o ţineam la braţ şi vroiam să vină în camera mea. Erau ultimele zile de vară şi băieţelul stăpînei mele se întorcea a doua zi din colonie; cu el acasă era cu neputinţă să primeşti o femeie. O rugai, o implorai să vină, glumind şi făcînd pe bufonul. — Nu te mănînc, — îi spuneam. Nu voia să ştie de nimic. — Nu te mănînc. — Împotrivirea aceea încăpăţînată mă scotea din sărite. Mă ţinea strîns de braţ şi repeta:

— Să mergem la plimbare.

— Pe urmă mergem la cinema, — i-am spus rîzînd. — Am bani.

Şi ea îmbufnată: — Nu vin cu tine pentru bani.

— Ba eu da, i-am spus în faţă — eu vin cu tine pentru pat. — Ne privirăm indignaţi, roşii la faţă amîndoi. Am simţit mai tîrziu ruşinea, şi, cred că, rămas singur, aş fi plîns de ciudă, de n-ar fi fost orgoliul şi bucuria care mă invadau că acum deveneam liber.

Cate plîngea, îi curgeau lacrimile. Îmi spuse încet: — Atunci vin cu tine. — Am ajuns la poartă fără să vorbim; ea mă strîngea şi se rezema de umărul meu cu toată greutatea. La poartă mă făcu să mă opresc. Se zbătea, spunînd: — Nu, nu te cred, — mă strînse de braţ ca o menghină, şi fugi.

Din seara aceea n-am mai văzut-o. Nu m-am gîndit mult la întîmplarea noastră fiindcă speram că o să se întoarcă. Dar cînd am înţeles că nu se va reîntoarce, arsura grosolăniei mele se potolise. Gallo şi prietenii erau din nou orizontul meu, şi în sfîrşit gustam din plin plăcerea aceea a resentimentului satisfăcut, a prilejului pierdut în chip fericit, care a devenit apoi pentru mine o obişnuinţă. Nici măcar Gallo nu mi-a mai vorbit despre asta, n-a mai avut timpul s-o facă. A plecat ca ofiţer în războiul din Africa şi nu l-am mai văzut un timp. În iarna aceea am uitat de agrotehnica lui şi de şcoala rurală, am devenit orăşan cu totul şi am înţeles că viaţa era cu adevărat frumoasă. Frecventam multe case, vorbeam de politică, cunoşteam alte primejdii şi alte plăceri şi ieşeam mereu cu bine din ele. Am început munca ştiinţifică. Am văzut oameni şi am cunoscut colegi. Cîteva luni am studiat mult şi mă gîndeam la viitor. Umbra aceea de nesiguranţă care plutea în aer, febra aceea a tuturor, ameninţarea, războiul atît de

aproape de noi, făceau zilele mai vii și primejdiile mai inutile. Puteai să renunți și apoi să începi din nou; nu se întîmpla nimic și totul avea gust. Mîine, cine știe?

Acum lucrurile se întîmplau pe neașteptate și era război. Mă gîndeam la război noaptea, așezat în conul de lumină, în timp ce bătrînele dormeau, solemne, patetice și împăcate. Ce importanță au alarmele pe colină, atunci cînd toți s-au întors acasă și nu se zăresc crăpături? Și Cate dormea în casa din mijlocul pădurii. Se mai gîndea oare la vechea mea răutate? Eu mă gîndeam de parcă ar fi fost ieri, și nu-mi părea rău că întîlnirea noastră fusese atît de scurtă și de sumbră.

Cîteva zile, m-am gîndit la ea, muncind la Torino, plimbîndu-mă, întorcîndu-mă seara acasă, vorbind cu Belbo. Într-o noapte eram în livadă și sună altă alarmă. Antiaeriana începu imediat să tragă. Ne-am retras în camera care se cutremura din cauza bubuiturilor. Afară schijele moarte șuierau printre arbori. Elvira tremura; bătrîna tăcea. Apoi urmă vuietul motoarelor și al bombelor. Fereastra se înroșea într-una și se deschidea orbitoare. Ținu mai mult de o oră, și cînd am ieșit sub ultimele explozii izolate, toată valea orașului Torino era în flăcări.

III

Dimineața m-am întors în oraș, o dată cu mulțimea de oameni, în timp ce în depărtare răsunau încă bubuituri și vuiete. Peste tot oamenii alergau și cărau baloturi. Asfaltul bulevardelor era plin de găuri, de covoare de frunze, de băltoace de apă. Parcă bătuse piatra. În lumina clară pîrîiau, roșii și impudice, ultimele incendii.

Ca întotdeauna, școala era neatinsă. Mă primi bătrînul Domenico, nerăbdător să plece să vadă dezastrul. Mai trecuse odată, înaintea zorilor, la încetarea alarmei, la ora cînd toți pleacă și toți se ivesc pe neașteptate, cîte un cîrciumar întredeschide ușa și strecoară lumina (oricum, marile incendii sînt pretutindeni) și poți să bei ceva și îți face plăcere să te întîlnești cu cineva. Mi-a povestit cum a fost noaptea în adăpostul nostru, în care el dormea. Nici o lecție pentru azi, se înțelege. De altfel și tramvaiele se opriseră, cu ușile larg deschise și pustii, acolo unde le surprinsese sfîrșitul lumii. Toate firele erau rupte. Toate zidurile mînjite ca de aripa înnebunită a unei păsări de foc. — Nenorocită stradă, nu trece nimeni, — repeta Domenico. Secretara n-a apărut încă. Nici Fellini. Nu poți să afli nimic.

Trecu un biciclist, care, ținînd piciorul pe pămînt, ne spuse că Torino era distrus cu desăvîrșire. — Sînt mii de morți, — ne spuse. — Au făcut gara una cu pămîntul, au ars piețele. Au spus la radio că se întorc deseară. — Și fugi pedalînd, fără să privească înapoi.

— Ăsta are limba lungă, — mormăi Domenico. Nu-l înțeleg pe Fellini. De obicei la ora asta e aici.

Strada noastră era într-adevăr solitară și liniștită. Pîlcul de arbori din curtea liceului încingea ca o ghirlandă zidul înalt, ca într-o grădină de provincie. Aici nu ajungeau nici măcar zgomotele obișnuite, huruitul tramvaielor, vocile omenești. Părea ceva din alte timpuri să nu auzi tropăitul pașilor de copii în dimineața aceea. Era de necrezut ca, în întunericul nopții, să se deslănțuie sfîrșitul lumii chiar și pe cerul acela calm dintre case. Îi spusei lui Domenico să plece, dacă vroia, să-l caute pe Fellini. Aveam să rămîn în camera portarului să-l aștept.

Îmi petrecui o parte a dimineții aranjînd registrul de clasă pentru apropiatele rezultate de sfîrșit de an. Făceam mediile, scriam aprecieri. Din cînd în cînd înălțam capul spre coridor, spre sălile goale. Mă gîndeam la femeile care pre-

gătesc un mort, îl spală şi îl îmbracă. Într-o clipă cerul putea din nou să mugească, să se aprindă, şi din şcoală să nu rămînă decît o groapă adîncă. Doar viaţa, simpla viaţă avea importanţă. Registrele, şcolile şi cadavrele erau lucruri ştiute dinainte.

Murmurînd în linişte numele copiilor, mă simţeam ca o bătrînă care mormăie rugăciuni. Surîdeam. Le revedeam chipurile. Muriseră azi noapte oare? Bucuria lor de a doua zi după un bombardament — vacanţa aşteptată, noutatea, dezordinea — semăna cu plăcerea mea de a fugi în fiecare seară de alarme, de a mă regăsi în camera proaspătă, de a mă întinde pe pat fără grijă. Puteam să rîd de inconştienţa lor? Toţi eram inconştienţi în acest război, pentru noi toţi aceste evenimente înspăimîntătoare deveniseră banale, cotidiene, neplăcute. Cine le mai lua în serios şi spunea — E război, — acela era mai rău, era un amăgit, un mutilat.

Şi totuşi, azi noapte cineva murise. Dacă nu mii, măcar cîteva zeci. Era destul. Mă gîndeam la oamenii care rămîneau în oraş. Mă gîndeam la Cate. Îmi intrase în cap că ea nu se urca acolo, sus, în fiecare seară. Parcă auzisem ceva în acest sens, în curte, şi într-adevăr, de cînd cu alarma aceea nu mai cîntaseră. Mă întrebam dacă aveam să-i spun ceva, dacă mă temeam de ceva. Mi se părea că regret doar întunericul acela, atmosfera aceea de casă şi de pădure, vocile tinere, noutatea. Cine ştie dacă în noaptea aceea Cate nu cîntase împreună cu ceilalţi. Dacă nu s-a întîmplat nimic, mă gîndeam, deseară se întorc sus.

Sună telefonul. Era tatăl unui copil. Vroia să ştie dacă într-adevăr nu se ţineau lecţii. Ce dezastru azi noapte. Dacă toţi profesorii şi domnul director erau cu toţii sănătoşi şi nevătămaţi. Dacă fiul lui învăţa la fizică. Fireşte, războiul e război. Să am răbdare. Trebuie să înţeleg şi să ajut familiile. Cu mult respect şi să-l scuz.

Din clipa aceasta telefonul nu mai avu pace. Telefonară copii, telefonară cîţiva colegi şi secretara. Telefonă Fellini, din infern. — Funcţionează? — spuse mirat. Simţii strîmbătura de nemulţumire care îi schimonosea faţa. — Nu e nimeni la poartă, ce-ţi închipui? Că-i sărbătoare? Vino numaidecît să-i dai o mînă de ajutor lui Domenico. Închise. Ieşii afară. Nu mai voiam să răspund. După o noapte ca aceea, totul era ridicol.

Sfîrşii dimineaţa hoinărind, în neorînduială şi în soare. Unii alergau, alţii priveau. Din casele dărîmate se înălţa fumul. Răspîntiile erau blocate. Sus, printre zidurile năruite, covoare şi lighene atîrnau la soare. Nu era uşor totdeauna să deosebeşti ruinele vechi de cele noi. Se observa efectul de ansamblu şi se credea că o bombă nu cade niciodată unde a căzut prima. Biciclişti curioşi, transpiraţi, puneau piciorul pe pămînt, priveau şi apoi plecau din nou la alte spectacole asemănătoare. Îi însufleţea o dragoste nestinsă pentru aproapele. Pe trotuare, acolo unde se întinsese pîrjolul, se îngrămădeau copii, saltele, mobile distruse. Era deajuns o bătrînă pentru a goli o locuinţă. Oamenii priveau. Din cînd în cînd cercetam cerul.

Era ciudat să vezi soldaţii. Cînd treceau în patrule, cu lopată şi cască, ştiam că se duceau să dezgroape adăposturile, să scoată morţii şi pe cei vii, şi am fi vrut să-i îndemnăm, să le strigăm să alerge, să dea zor. De altceva nu erau buni, spuneam între noi. Războiul oricum era pierdut, se ştia. Dar soldaţii mărşăluiau încet, ocoleau gropile, se întorceau şi ei să arunce o privire caselor. Cînd trecea cîte o femeie frumuşică, o salutau în cor. Soldaţii erau singurii care mai observau că femeile existau încă. În oraşul răscolit, şi mereu în alertă, nimeni nu mai privea femeile ca odinioară, nimeni nu le urmărea, nici măcar în rochiile de vară, nici chiar dacă rîdeau. Şi în această privinţă, eu prevăzusem războiul.

Pentru mine acest risc încetase de la un timp. Dacă mai aveam încă dorințe, nu mai aveam iluzii.

Într-o cafenea în care am citit un ziar — apăreau încă ziarele — clienții își vorbeau în șoaptă. Ziarul spunea că războiul era cumplit, dar era un lucru în întregime al nostru, făcut din credință și din pasiune, ultima bogăție care ne mai rămînea. Se întîmplase că bombele căzuseră și deasupra Romei, distrugînd o biserică, pîngărind morminte. Acest fapt îi angaja și pe cei morți, era cel din urmă dintr-un șir de orori care indignaseră toată omenirea civilizată. Trebuia să credem în această ultimă insultă. Se ajunsese la un punct în care lucrurile nu puteau să meargă mai rău. Inamicul își pierdea capul.

Un client pe care-l cunoșteam, un bărbat gras și jovial, spuse că în fond războiul acesta era ca și cîștigat. — Mă uit în jur, și ce văd? — striga. — Trenuri pline, comerț en gros, bursă neagră și bani. Hotelurile lucrează, întreprinderile lucrează, peste tot se lucrează și se cheltuiește. E vreunul care cedează, care vorbește de renunțare? Pentru patru case distruse, o nimica toată. De altfel, guvernul le plătește. Dacă în trei ani de război am ajuns aici, să sperăm că o să mai rezistăm încă puțin. Oricum, să murim în pat sîntem toți în stare.

Ceea ce se întîmplă nu-i din vina guvernului, — spuse un altul. — Merită să ne întrebăm unde ne-ar fi dus un alt guvern.

Am plecat de acolo fiindcă știam toate acestea. Afară se stingea un incendiu mare care mistuise un bloc pe bulevard. Hamalii scoteau afară lampadare și fotolii. Sub cerul liber, claie peste grămadă, înghesuiseră mobilă, măsuțe cu oglinzi, lăzi mari. Lucrurile acelea elegante te făceau să te gîndești la o vitrină frumoasă. Îmi veniră în minte casele de odinioară, serile, discuțiile, elanurile mele. Gallo era în Africa de mult, eu lucram la Institut. A fost anul în care am crezut în știință ca un mod de viață civilizat, în știința academică cu laboratoare, congrese și catedre. Anul marilor riscuri. Cînd am cunoscut-o pe Anna Maria și am vrut s-o iau în căsătorie. Aș fi devenit asistentul tatălui ei. Aș fi călătorit. În casa ei erau fotolii și perne, se vorbea despre teatru și despre munte. Anna Maria a știut să înțeleagă firea mea țărănească, îmi spunea că eram altfel decît ceilalți, admira proiectul meu de școli rurale. Numai că, vorbind despre Gallo, îl considera un dobitoc antipatic. Lîngă Anna Maria am învățat să vorbesc, să nu spun prea multe, să trimit flori. Toată iarna am ieșit împreună și într-o noapte, la munte, m-a chemat în camera ei. Din clipa aceea a pus stăpînire pe mine, și fără să-mi îngăduie familiaritate, pretinse de la mine un abandon servil. În fiecare zi avea alte toane și mă disprețuia pentru răbdarea mea. Cînd veneau scenele — priviri amenințătoare și tulburate — devenea tăcută și plîngea ca un copil. Spunea că nu mă înțelege și că o înspăimînt. Ca să termin odată, am vrut s-o iau în căsătorie. O ceream de soție pretutindeni, pe scări, la dans, sub portaluri. Devenea misterioasă și surîdea.

Totul a durat trei ani și eram gata să mă omor. S-o ucid pe ea, nu merita osteneala. Dar mi-am pierdut pasiunea pentru înalta știință, pentru lumea bună, pentru institute științifice. Mă simțeam țăran. Și cum războiul nu izbucni în anul acela (tot mai credeam că războiul rezolvă ceva), am concurat la o catedră și am început altă viață. Acum îmi vine să rîd de flori și de perne, dar la început cînd vorbeam despre ele cu Gallo, sufeream încă. Altădată Gallo, în uniformă, îmi spunea: — Prostii. Ne vine rîndul tuturor odată.— Dar el nu se gîndea că nimic din ceea ce ni se întîmplă, nu ni se întîmplă fără rost. Într-un fel, continuam să sufăr, nu pentru că o regretam pe Anna Maria, ci pentru că ideea de femeie reprezenta pentru mine amenințarea aceea. Dacă mă închideam puțin

cîte puţin în resentiment, era pentru că acest resentiment îl căutam. Pentru că totdeauna îl căutasem, şi nu numai cu ea.

La aceasta mă gîndeam, stînd pe trotuarul de pe bulevard, în faţa blocului năruit. La capătul bulevardului, printre arbori, se vedea spinarea mare a colinelor verzi şi înalte, în plină vară. Mă întrebam de ce rămîneam în oraş şi nu fugeam acolo sus înainte de căderea serii. De obicei alarma venea noaptea; dar ieri, la Roma, sunase la amiază. Oricum, în primele zile ale războiului nu coboram în adăpost; îmi impuneam să rămîn în clasă, plimbîndu-mă şi tremurînd. Pe atunci atacurile te făceau să rîzi. Acum erau masive şi înspăimîntătoare, pînă şi urletul sirenei te înfiora. Nu exista vreun temei pentru care rămîneam în oraş pînă seara. O întreagă categorie de oameni, norocoşii, cei veşnic primii, plecau sau plecaseră la ţară, în vilele de la munte sau de la mare. Acolo îşi duceau viaţa obişnuită. Era treaba servitorilor, a portarilor, a nenorociţilor, să le păzească blocurile şi, dacă focul venea, să le salveze lucrurile. Era treaba hamalilor, a soldaţilor, a mecanicilor. Apoi şi aceştia fugeau, noaptea, prin păduri, în cîrciumi. Dormeau puţin. Beau ca să uite. Discutau, cîte zece, într-o groapă. Îmi era ruşine că nu eram de-al lor, şi aş fi vrut să-i întîlnesc pe bulevarde să vorbesc cu ei. Sau, poate că mă bucuram doar de riscul acela neînsemnat şi nu făceam absolut nimic să mă schimb. Îmi plăcea să stau singur şi să-mi închipui că nimeni nu mă aştepta.

IV

În seara aceea m-am întors acasă sub umbra lunii şi am flecărit după cină, în livadă, aşa cum le plăcea bătrînelor mele. Din casa vecină, venise Egle, o elevă de cincisprezece ani, pe care Elvira o ocrotea. Spuneau că şcolile trebuiau să se închidă, că era o crimă să mai ţii copiii în oraş.

— Şi profesorii. Şi portarii — adăugai eu. — Şi vatmanii. Şi casierele barurilor.

Glumele mele o stînjeneau pe Elvira. Ochişorii lui Egle mă cercetară pe furiş.

— Credeţi ceea ce spuneţi — mă întrebă bănuitoare, — sau glumiţi şi în seara asta?

— E treaba soldaţilor să facă războiul, — spuse mama Elvirei. — Nu s-au mai văzut niciodată asemenea lucruri.

— E treaba tuturor, — spusei. — La rîndul lor, toţi au strigat că vor război.

Luna apunea printre arbori. Peste cîteva nopţi avea să fie plină şi să inunde cerul şi pămîntul, să dezvăluie Torino, să aducă alte bombe.

— Au spus, — zise Egle deodată, — că războiul se termină anul ăsta.

— Se termină? — îi spusei. — Nici n-a început încă.

Mă oprii. Ascultam şi le vedeam ochii tulburîndu-se, Elvira se concentră, toate tăcură. — Cineva cîntă, — izbucni Egle, tresărind.

— Asta nu e rău.

— Ce nebuni!

Mă despărţii de Egle la poartă. Rămas singur printre arbori, nu găsii numaidecît drumul. Belbo urmărea o potecă a lui, şi pufnea printre vrejurile de mure. Umblam în neştire cum mergi sub lună, amăgit de arbori. Din nou Torino, adăposturile, alarmele, mi se părură lucruri îndepărtate, închipuiri. Dar şi întîlnirea pe care o căutam, acele voci plutind în aer, Cate însăşi, totul părea ireal. Mă întrebam ce aş fi spus dacă aş fi putut vorbi despre ea, de pildă, cu Gallo.

Am ajuns la drum în clipa cînd mă gîndeam la război, la morţile inutile. Curtea era goală. Cîntau pe pajiştea din spatele casei, şi cum Belbo rămăsese în mijlocul coastei, nimeni nu mă observă. În umbra slabă revedeam grilajul, măsuţele de piatră, uşa întredeschisă. Dintr-un balcon de lemn atîrnau ştiuleţi de porumb de anul trecut. Toată casa avea un aspect părăsit, aproape rustic.

« Dacă iese Cate, — mă gîndeam, — poate să-mi spună orice, să se răzbune».

Eram gata să plec, să mă întorc în pădure. Speram că ea nu e acolo, că rămăsese la Torino. Dar un băieţel dădu colţul în fugă şi se opri. Mă văzuse.

— Nu-i nimeni aici? — am spus.

Mă privea şovăitor. Era un băiat palid, îmbrăcat marinăreşte, aproape comic în lumina aceea albă a lunii. În prima seară nu-l observasem.

Se duse la uşă şi strigă:

— Mamă —. Ieşi Cate cu o farfurie plină de coji. În clipa aceea Belbo ţîşni în goană, rostogolindu-se şi sărind în umbră. Băiatul se strînse lîngă fusta lui Cate, speriat.

— Prostule, — îi spuse Cate, — nu-ţi face nimic.

— Mai sînteţi încă vii? — i-am spus lui Cate.

Ea se îndreptă spre grilaj să arunce cojile. Se opri la jumătatea drumului. Întoarse capul — era mai înaltă ca odinioară — şi recunoscui zîmbetul ironic.

— Glumeşti? — îmi spuse. — Vii înadins ca să glumeşti?

— Ieri noapte, — am spus, — nu v-am auzit cîntînd şi credeam că ai rămas la Torino.

— Dino, îi spuse băiatului. Azvîrli cojile şi-l trimise în casă cu farfuria.

Cînd rămase singură, nu mai rîdea. Spuse: — De ce nu te duci cu ceilalţi?

— E fiul tău? — îi spusei.

Mă privi fără să vorbească.

— Te-ai măritat?

Dădu din cap cu putere — o recunoşteam şi în acest gest — şi spuse: Ce-ţi pasă?

— E un băiat frumos, bine îngrijit, — am spus.

— Îl însoţesc la Torino. Merge la şcoală, — spuse ea, — ne întoarcem sus înainte de a se înnopta.

O vedeam bine în bătaia lunii. Era aceeaşi, dar părea alta. Vorbea sigură de ea, parcă ieri o ţinusem la braţ. Era îmbrăcată cu o fustă scurtă, ţărănească.

— Tu nu cînţi?, — am spus.

Din nou acel surîs aspru, din nou gestul acela din cap. — Ai venit să ne auzi cîntînd? De ce nu te întorci la cafeneaua ta?

— Proasto, — am spus cu un zîmbet pe care odinioară nu-l aveam. — Încă te mai gîndeşti la timpurile acelea?

Îi vedeam gura senzuală de atunci, dar mai strînsă, puternică. Băiatul ieşi din nou în curte şi Belbo începu să latre. — Aici, Belbo, strigai. Dino trecu, alergă în spatele casei.

— Tu nu crezi, — îi spusei lui Cate, — dar singurul meu tovarăş e cîinele acesta.

— Nu e al tău, zise ea.

Atunci am întrebat-o, glumind, dacă ştia cu adevărat ceva despre mine.

— Eu nu ştiu nimic despre tine, — îi spusei. — Ce viaţă ai dus, cum o duci acum. Ştii că Gallo a murit în Sardinia?

Cate îmi spuse: — Nu-i adevărat, — şi rămase descumpănită. I-am povestit cum s-a întîmplat, şi aproape plîngea. — E războiul ăsta, — spuse apoi, — porcăria asta. — Nu mai era aceeaşi. Privea în pămînt, încruntată.

— Şi tu ce-ai făcut? — am întrebat, — ai ajuns vînzătoare?

Din nou strîmbă din gură şi mă întrebă de ce mă interesa. Stăteam faţă în faţă. Îi luai mîna. Dar nu voiam să creadă că mă jucam cu trecutul. Îi atinsei uşor încheietura mîinii. — Nu vrei să-mi spui ce viaţă ai dus?

Ieşi o femeie bătrînă şi grasă, spunînd: — Cine e? — Cate îi spuse că eram eu, bătrîna se apropie să stea de vorbă; în clipa aceea luna coborî de tot.

— Dino a plecat cu ceilalţi, — spuse Cate.

— De ce nu-i schimbi costumul de marinar? — spuse bătrîna. — Nu ştii că iarba îi murdăreşte fundul?

Cate îndrugă ceva; eu vorbii despre lună. Pornirăm împreună spre pajişte. Încetaseră să cînte şi rîdeau. Pe drumul scurt aflai că bătrîna era bunica lui Cate, că acolo era o cîrciumă, Le Fontane, dar că de cînd cu războiul nu mai trecea nimeni pe acolo. — Dacă războiul ăsta nu se termină, — spuse bătrîna, bunicul tău vinde tot şi ajungem cu toţii pe drumuri.

În spatele casei erau puţini de data asta: Fonso, un altul, două fete. Mîncau mere sub un arbore. Le rupeau de pe crengile joase. Mîncau şi rîdeau. Dino stătea la marginea pajiştei şi-i privea.

Cate o luă înainte şi-i vorbi. Eu rămăsei cu bătrîna în umbra casei.

— Era mai multă lume noaptea trecută, — spusei. — Au rămas la Torino?

Bătrîna spuse: — Nu toţi avem automobil. Unii lucrează pînă noaptea tîrziu. Tramvaiele nu merg. — Apoi mă privi şi vorbi mai încet. — Cei care conduc, sînt o adunătură, — mormăi. — Scursură ordinară. Nu se gîndesc deloc. pe mîinile cui ne-au dat.

Îl salutai pe Fonso de la distanţă. Îmi striga ceva, făcînd semn cu mîna. Strigau, aruncînd cu mere şi alergau. Cate se întoarse spre noi.

Din casă se auzi strigînd. Se deschisese o uşă întunecoasă şi cineva spunea: — Fonso, e ora.

Atunci, cu toţii, fetele, tinerii, copilul, alergară pe lîngă noi, trecură, dispărură.

Bătrîna suspină. — Of, spuse mişcîndu-se. — Şi ăia. Dacă s-ar pune de acord. Oricum, între ei nu se mănîncă. Cei care intră la apă sîntem noi.

Am rămas singur cu Cate. — Nu vii să asculţi radio? — îmi spuse.

Făcu cîţiva paşi împreună cu mine, apoi se opri. — Nu cumva eşti fascist? — îmi spuse.

Era serioasă şi rîdea. Îi luai mîna şi răbufnii. — Sîntem cu toţii, dragă Cate, — am spus încet: — Dacă n-am fi, ar trebui să ne revoltăm, să aruncăm cu bombe, să ne riscăm pielea. Cine nu se amestecă şi e mulţumit, e un fascist.

— Nu-i adevărat, — îmi spuse, — se aşteaptă momentul. Trebuie să se termine războiul.

Era indignată de tot. O ţineam de mînă.

— Cîndva, — îi spusei rîzînd, — nu ştiai lucrurile astea.

— Tu nu faci nimic? Ce fac prietenii tăi?

Atunci i-am spus că pe prieteni nu-i mai vedeam de la un timp. Unii se căsătoriseră, alţii se transferaseră, cine ştie unde. — Ţi-l aminteşti pe Martino? S-a căsătorit într-un bar.

Am rîs împreună de Martino.

— Li se întîmplă tuturor aşa, — continuai. — Petreci împreună luni, ani, apoi se întîmplă ceva. Pierzi o întîlnire, te muţi, şi unul pe care-l vedeai în fiecare zi, nu mai ştii nici măcar cine e.

Cate îmi spuse că era vina războiului.

— A existat întotdeauna războiul acesta, — i-am spus. — Cu toţii sîntem singuri într-o bună zi. Şi apoi nu e tocmai atît de rău. Ea mă privi de jos în sus. — Cînd şi cînd regăseşti pe cineva.

— Şi ce-ţi pasă? Tu nu vrei să faci nimic şi vrei să stai singur.

— Da, — i-am spus, — îmi place să fiu singur.

Atunci Cate îmi povesti despre ea. Spunea că muncise, că fusese muncitoare, cameristă într-un hotel, supraveghetoare într-o colonie. Acum se ducea în fiecare zi la spital, să lucreze. Vechea casă de pe via Nizza se dărîmase şi muriseră toţi, cu un an înainte.

— În seara aceea, îi spusei — te-ai supărat, Cate?

Mă privi cu jumătate de zîmbet, neîncrezătoare. Eu, din încăpăţînare, mai mult decît din alt motiv, îi spusei:

— Aşadar te-ai căsătorit, sau nu?

Clătină uşor din cap.

« A fost unul mai josnic decît mine », mă gîndii imediat, şi-i spusei: — E fiul tău, băiatul?

— Şi dacă ar fi, — spuse ea.

— Ţi-e ruşine?

Ridică din umeri, ca odinioară. Credeam că rîde. Dar spuse cu voce răguşită, încet: — Corrado, s-o lăsăm moartă, n-am chef. Pot să-ţi mai spun Corrado?

În clipa aceea mă liniştii. Înţelesei că ea nu se gîndea să mă recapete, că avea viaţa ei şi-i ajungea. Mă temeam să nu devină violentă şi umilă ca odinioară şi să vrea să-l strige. Îi spusei: — Proasto. Poţi să-mi spui cum vrei. — Belbo veni lîngă mine şi-l apucai de ceafă.

În clipa aceea, din casa întunecoasă, ieşeau toţi, trăncănind şi vorbind tare.

V

Iunie era pe sfîrşite, şcolile închise, şi eu stăteam pe colină tot timpul. Mă plimbam sub soare, pe povîrnişurile împădurite. În spatele cîrciumii Le Fontane, cîmpurile şi viile erau lucrate şi mă duceam adesea prin anumite văi adăpostite, să culeg ierburi şi muşchi, vechea mea pasiune de cînd, copil, studiam ştiinţele naturale. Mai mult decît casele şi grădinile iubeam cîmpia desţelenită, la marginea căreia păduricea reapărea din nou. Le Fontane era locul cel mai potrivit, dincolo de care începea pădurea. Am revăzut-o pe Cate de multe ori, dimineaţa şi seara, şi n-am mai vorbit despre noi; l-am cunoscut pe Fonso, i-am cunoscut pe ceilalţi îndeaproape.

Cu Fonso discutam glumind. Era un copil aproape, n-avea optsprezece ani. — În războiul acesta, — îi spuneam, — ne vom duce cu toţii de rîpă. Te vor chema pe tine la douăzeci de ani, şi pe mine la patruzeci. Cum stăm în Sicilia?

Fonso era curier într-o întreprindere mecanică; în fiecare seară venea cu mama şi surorile lui, şi dimineaţa pleca din nou în mare grabă, pe bicicletă. Era cinic, mucalit, se aprindea uşor.

— Pe cuvînt, — spunea, — dacă mă încorporează, sare în aer tot comisariatul militar.

— Ei, şi tu! Dacă războiul te arde. Aşteptăm întotdeauna să ne ardă, pentru a ne trezi.

— Dacă toţi cei care se duc sub arme s-ar trezi, — spunea Fonso, — încă ar fi frumos.

Anul trecut, la şcoala serală, lui Fonso începuse să-i placă statistica, ziarele, tot ce ţinea de ştiinţă. Poate că avea colegi la Torino care-i deschideau ochii. Despre război ştia totul; nu-ţi dădea niciodată răgaz; întreba ceva şi-ţi şi reteza răspunsul cu altă întrebare. Discuta cu înflăcărare şi despre ştiinţă, despre principii.

Mă întrebă pe mine, care vorbeam, dacă atît timp cît rămîneam burghez, eram gata să mă trezesc.

— Trebuie să fii iute de mînă, i-am răspuns. Trăncăneala nu face două parale. Singura cale e terorismul. Sîntem în război.

Fonso spunea că nu era nevoie. Fasciştii tremurau. Ştiau că au pierdut războiul. Nu îndrăzneau să mai trimită oameni sub arme. Căutau doar prilejul să cedeze, să dispară la îngrămădeală, să spună « Acum e rîndul vostru ». Era ca un castel de cărţi de joc.

— Tu crezi? Au totul de pierdut. Doar morţi vor ceda.

Ceilalţi, femeile, bunica lui Cate, ascultau.

— Dacă-ţi spune el că sînt ticăloşi, — interveni cîrciumarul, — poţi să-l crezi. O ştie bine, n-ai grijă.

Ştiau cu toţii cei de la Le Fontane că eram profesor, învăţat. Se purtau cu mine cu mult respect. Pînă şi Cate se lăsa subjugată, uneori.

— Guvernul ăsta, — continuă bătrînul, — nu mai poate dura.

— Ba tocmai de aceea durează. Toţi spun « A murit » şi nimeni nu face nimic.

— Tu ce zici? Ce-ai face? — întrebă Cate serioasă.

Tăceau toţi şi mă priveau.

— Să ucidem, — spusei. — Să le facem pe plac. Să continuăm războiul aici, la noi acasă. Oricum, ei nu se schimbă. Numai dacă ar şti că îndată ce fac o mişcare explodează o bombă, ar sta liniştiţi.

Fonso rîdea dispreţuitor şi era gata să întrerupă.

— Tu ai face-o? — spuse Cate.

— Nu, — am răspuns. N-aş face-o.

Bunica lui Cate ne privea cu ochii ei trişti. — Oameni buni, — spuse, — voi nu ştiţi ce înseamnă asta. Nu foloseşte nimănui să-şi încarce conştiinţa. Or să moară şi ei.

Atunci Fonso îi explică ce însemna lupta de clasă.

Mă duceam acum aproape în fiecare seară la Le Fontane şi ascultam radio cu ceilalţi. Cele două bătrîne ale mele nu voiau în ruptul capului să prindă Londra. — Nu e voie, — spunea Elvira. — S-ar auzi de pe stradă —. Se plîngea că hoinăream prin pădure pînă şi noaptea, în timpul bombardamentelor. Mai fusese unul la Torino, înspăimîntător. Cele două bătrîne au găsit a doua zi în livadă o schijă, tăioasă şi grea ca un fier de sapă. Mă chemară s-o văd. Mă implorară să nu mă expun. Atunci am spus că oraşul era plin de cîrciumi, că pretutindeni găseam adăpost.

Mi se părea o aventură să nimeresc la Le Fontane în plină zi. Apăream pe neaşteptate de pe povîrniş pe strada solitară, care cîndva fusese asfaltată. Eram la doi paşi de creastă şi priveam în jur spinările împădurite. Îmi reveneau în minte maşinile, trecătorii, bicicliştii care anul trecut încă mai frecventau locurile acelea. Acum, trecătorii erau rari.

Zăboveam în curte ca să mănînc fructe sau să beau o înghiţitură. Bătrîna îmi oferea cafeaua, apa, şi zahărul. Ca să pot plăti, comandam vin. La ora aceea nu veneam acolo pentru Cate, nu veneam pentru nimeni. Dacă era şi Cate acolo, o priveam cum îşi făcea de lucru, o întrebam ce se mai spunea la Torino. În realitate, poposeam numai pentru plăcerea de a mă simţi la marginea pădurii,

de a ajunge numaidecît sus. În soarele de iulie nemilos şi imobil, măsuţa familiară, chipurile cunoscute şi acea prelungire a despărţirii, îmi linişteau inima. Odată, Cate a apărut la fereastră, spunînd: — Tu eşti, — şi nici măcar n-a coborît. Cel care nu lipsea niciodată, în curte sau în spatele casei, era Dino, fiul ei. Acum, după terminarea şcolii, era în grija bunicii, care-l lăsa să hoinărească, îi ştergea faţa cu o cîrpă şi-l chema la gustarea de dimineaţă. Dino nu mai era copilul palid şi buimăcit din noaptea aceea. Acum alerga, zvîrlea cu pietre, îşi rupea ghetele. Era slab şi ştrengar. Nu ştiu de ce, îmi stîrnea aproape milă. Mă gîndeam, privindu-l, la vechea dezamăgire a lui Cate, la trupul ei nevinovat, la ruşinea acelor zile. Trebuie să fi fost în anul în care am cunoscut-o pe Anna Maria. Cate, singură şi umilită, nu ştiuse să se apere; greşise cine ştie cum, la vreun bal sau într-o pajişte, cu unul pe care-l dispreţuia, un sărăntoc, un filfizon. Sau poate chiar fusese o dragoste, o dragoste caldă care o transformase. Mi-ar fi spus-o oare vreodată? Dacă în seara aceea, la gară, nu ne-am fi despărţit, cine ştie, poate copilul acesta nu se mai năştea.

Dino avea părul căzut pe ochi şi o bluză peticită. Cu mine se lăuda mult cu şcoala şi caietele lui colorate. I-am spus că eu nu am învăţat ca el atîtea materii, dar că şi eu, la timpul meu, desenasem. Îi povesteam cum copiam pietricele, alune, plante rare. I-am desenat cîteva.

Chiar în aceeaşi zi mă urmă pe colină, să culegem muşchi. Se bucură descoperind florile de veronică. Îi făgăduii că a doua zi voi aduce lupa şi el voia să afle numaidecît de cîte ori măreşte.

— Aceste boabe de culoare violetă, — îi explicam, devin cît trandafirii şi garoafele.

Dino mă grăbea să pornim înapoi, voia să vină acasă să încerce lupa. Vorbea curgător, sigur pe el, ca între oameni de aceeaşi vîrstă. Îmi vorbea cu dumneavoastră.

— Ascultă, — am spus — trebuie să-mi vorbeşti cu dumneata sau cu tu. Vorbeşte-mi cu tu, ca mama.

— Eşti şi tu ca mama, — spuse deodată, — vreţi să pierdem războiul.

I-am spus vesel: — Cu dumneavoastră îmi vorbesc la şcoală.

Apoi îl întrebai: — Îţi place războiul?

Dino mă privi mulţumit. — Mi-ar place să fiu soldat. Să lupt în Sicilia—. Apoi mă întrebă: — O să ajungă şi aici războiul?

— A şi ajuns, — îi spusei. — Ţi-e frică de alarme?

Nici măcar în vis. Văzuse bombele căzute. Ştia tot despre motoare şi tipurile lor, şi acasă avea trei bombe de calibru mic. Mă întrebă dacă pe cîmpul de bătaie, a doua zi după o luptă, se pot culege gloanţe.

— Adevăratele gloanţe, — i-am spus, — cad cine ştie unde. Pe cîmp rămîn numai încărcătoarele şi morţii.

— În deşert, — spuse Dino, — vulturii îngroapă morţii.

— Îi mănîncă, — am spus. El rîse.

— Mama ştie că vrei să pleci la război?

Intrarăm în curte. Cate şi bătrîna erau aşezate sub arbori.

Dino coborî vocea.

— Mama spune că războiul e o ruşine. Că fasciştii sînt vinovaţi de toate.

— O iubeşti pe mama? — I-am întrebat.

Ridică din umeri, ca între bărbaţi. Cele două femei ne priveau venind.

Nu ştiam în acele zile dacă şi Cate era de acord să stau cu Dino. Bătrîna da — îl luam de lîngă ea. Cate îl privea mirată, umblînd în jurul meu, culegînd flori, smulgîndu-mi lupa din mînă şi cîteodată îl dojenea cu asprime, aşa cum

se face cu copiii care nu-i respectă pe cei mari. Dino tăcea, se ghemuia, și continua să vorbească în șoaptă. Apoi alerga să-i arate desenele sau părțile unei flori. Îi striga că i-am adus o carte despre plante. Cate îl chema, îi aranja părul, îi spunea ceva. Aproape că mă bucuram mai mult în zilele cînd Cate era plecată.

Mă gîndeam că era geloasă pe fiul ei. Într-o seară am surprins-o privindu-mă cu o umbră de dispreț. — Cate, — ți-e scîrbă de mine? — i-am spus încet, glumind. Se simți luată pe neașteptate, coborî privirea și vocea. — Pentru ce?, — șopti ea, care deobicei reteza aceste discuții imediat.

— Eram tineri, — i-am spus. — Lucrurile nu se cunosc niciodată la timp.

Dar ea se și îndepărtase și vorbea prin curte.

Puțin după aceea îmi spuse: — Știu femeile tale că te înjosești vorbind cu noi? Le spui cînd te întorci noaptea acasă, că ai fost la cîrciumă? Cum o cheamă pe strîmba aia care vrea să te ia de bărbat? Elvira?

Îi povestisem aceste lucruri glumind. — Ce te-a apucat? — i-am spus. — Vin la tine fiindcă-mi place. Mă simt bine cu voi toți. Hoinăresc prin păduri și pe străzi. Mă simt bine cu voi așa cum mă simt bine pe colină.

— Dar Elvirei îi spui?

— Ce-are a face Elvira?

— Elvira e mama cîinelui tău, — spuse încet. — Nu vrea ea să afle pe unde umblați toată ziua?

— Elvira e o proastă.

— Dar te simți bine cu ea, așa cum te simți bine cu noi.

— Ești geloasă, Cate?

— Pe cine? Mă faci să rîd. Sînt geloasă pe Fonso?

— Dar Fonso e un copil, — strigai. — Ce-are a face?

— Pentru tine sîntem toți copii, — îmi spuse. — Sîntem ca și cîinele tău.

N-am scos-o la capăt în seara aceea. Au venit Fonso, fetele, Dino. Am trăncănit, am ascultat radio, cineva cîntă. Erau și chipuri noi. O pereche de soți sinistrați, — cunoscuți de-ai lui Fonso. S-a băut ceva. Apoi, cînd veni ora, Cate alergă după Dino care fugea, ca să-l ducă la culcare. Toți voiau să-l prindă și în întuneric cineva spuse Corrado. — Corrado, spuneau, — pe cine-l cheamă Corrado, e cuminte.

VI

Îndată ce Cate apăru din nou în curte, i-am ieșit în întîmpinare. Ea nu observase nimic. Poate credea că vroiam să-i vorbesc iar despre Elvira, mă privi încruntată și se opri.

— Îl cheamă Corrado, i-am spus.

Mă privi descumpănită.

— E numele meu.

Ea întoarse capul, în felul acela mîndru al ei. Îi privi pe ceilalți, la măsuțe, în umbră. Murmură înspăimîntată: — Pleacă repede, că ne văd.

Mă întorsei și eu, ca să ajung lîngă ea. Porni și spuse glumind: — Nu știai că e numele tău?

— De ce i l-ai pus?

A dat din umeri fără să răspundă.

— Cîți ani are Dino? — am întrebat-o și ne-am oprit.

Mă strînse de mînă și spuse: — Altădată. Fii bun.

În seara aceea trăncănirăm îndelung despre război și alarme. Prietenul lui Fonso fusese rănit în Albania și povestea ceea ce știam cu toții de mult. — Am căutat să mă însor ca să dorm într-un pat, — spunea — și acum s-a dus și

patul —. Şi nevestica: — O să dormim pe pajişti, n-ai grijă —. Eu mă aşezasem lîngă bătrînă şi tăceam, priveam cu coada ochiului profilul lui Cate. Mi se părea în noaptea aceea că o regăsisem, că-i vorbeam şi nu ştiam cine era. De fiecare dată fusesem mai orb. Mi-a trebuit o lună ca să înţeleg că Dino însemna Corrado. Cum era chipul lui Dino? Închideam ochii şi nu reuşeam să mi-l închipui.

M-am ridicat deodată să mă plimb prin curte. — Mă însoţeşti în spatele casei? — spuse Cate şi se ridică numaidecît. Pornii cu un sentiment de silă. Din clipa aceea viaţa mea se distrugea. Eram ca într-un adăpost care se clatină. « Puteam să fac atîtea lucruri », mă gîndeam.

Ne plimbam în întuneric. Cate tăcea. Mă luă de braţ împiedicîndu-se şi sărind sprinten, spunînd încet: — Ţine-mă strîns. — Am îmbrăţişat-o. Ne-am oprit.

— Corrado, — îmi spuse. — Am făcut rău că i-am dat lui Dino acest nume. Dar vezi că n-are importanţă. Nu-l strigăm niciodată aşa.

— Atunci pentru ce i l-ai dat?

— Te iubeam încă. Tu nu ştii că te-am iubit?

« În clipa aceasta, mă gîndeam, — mi-ar spune adevărul! »

— Dacă mă iubeşti, — spusei brusc, strîngîndu-i mîna, — al cui e Corrado?

Se eliberă fără să vorbească. Era mai voinică decît mine. — Fii liniştit, — îmi spuse, — nu-ţi fie teamă. Nu-i al tău.

Ne-am privit prin întuneric. Mă simţeam sfîrşit, transpirat. Avusese în glas o umbră de sarcasm.

— Ce-ai spus? mă întrebă cu căldură.

— Nimic, — răspunsei, — nimic. Dacă mă iubeşti. . .

— Nu te mai iubesc, Corrado.

— Dacă i-ai pus numele meu, cum ai putut să faci dragoste cu altul chiar în iarna aceea?

În umbră îmi stăpînii vocea, mă umilii, mă simţii generos. Îi vorbeam lui Cate cea de odinioară, fetei disperate.

— Tu ai făcut dragoste cu mine, — spuse liniştită, — şi puţin îţi păsa de mine.

Era cu totul altceva, dar ce puteam să-i răspund? I-am spus-o. Ea spuse că poţi să faci dragoste şi să te gîndeşti la cu totul altceva. — Tu ştii asta, — repetă — nu iubeşti pe nimeni, şi totuşi ai făcut dragoste cu atîtea.

Din nou am spus, resemnat, că de mult nu mă mai gîndeam la lucrurile acestea. Stărui: — Ai făcut.

— Cate, — am izbucnit, — spune-mi cel puţin cine a fost.

Din nou zîmbi, din nou ocoli întrebarea. — Ţi-am povestit viaţa mea din aceşti ani. Am trudit şi mi-am bătut capul într-una. La început a fost greu. Dar îl aveam pe Dino, nu puteam să mă gîndesc la prostii. Îmi aminteam de ceea ce mi-ai spus odată, că viaţa are valoare numai dacă o trăieşti pentru ceva sau pentru cineva. . .

Şi asta o învăţasem. Fraza era a mea. « Dacă te întreabă cineva pentru cine trăieşti, — gîndeam — ce răspunzi? »

— Atunci, nu mă urăşti, — am murmurat surîzînd, — ceva bun a existat între noi? Poţi să te gîndeşti la timpurile acelea fără răutate.

— Pe vremea aceea tu nu erai rău.

— Acum sînt? — spusei uimit. — Acum ţi-e silă de mine?

— Acum suferi şi mă doare, — spuse serioasă. — Eşti singur cu cîinele. Mă doare.

Am privit-o descumpănit. — Nu mai sînt bun, Cate? Nici cu tine nu sînt mai bun decît atunci?

— Nu ştiu, — spuse Cate, — eşti bun, aşa, fără să vrei. Laşi lucrurile în voia lor şi nu eşti prietenos. N-ai pe nimeni, nici măcar nu te superi.

— M-am supărat pentru Dino, — am spus.

— Nu iubeşti pe nimeni.

— Vrei să te sărut, Cate?

— Prostule, — spuse liniştită, — nu asta vreau. Dacă aş fi vrut, m-ai fi sărutat de mult —. Tăcu o clipă, apoi reluă: — Eşti ca un copil, ca un copil mîndru. Ca un copil din aceia cărora li se întîmplă o nenorocire, le lipseşte ceva, dar care nu vor să spună nimic, să nu se afle că suferă. De aceea stîrneşti milă. Cînd vorbeşti cu ceilalţi eşti întotdeauna răutăcios, ironic. Ţie ţi-e teamă, Corrado,

— Poate din cauza războiului, a bombelor.

— Nu, din cauza ta, — spuse Cate. — Tu trăieşti aşa. Acum ţi-a fost teamă de Dino. Teamă că e fiul tău.

Ne strigau din curte. O strigau pe Cate.

— Să ne întoarcem, — spuse Cate supusă. — Fii liniştit. Nimeni nu-ţi tulbură pacea.

Mă luase de braţ şi se opri. — Cate, — i-am spus, — dacă e adevărat cu Dino, mă căsătoresc cu tine.

Mă privi, fără să rîdă nici să se tulbure.

— Dino e fiul meu, — spuse încet. — Să mergem.

Am petrecut astfel încă o noapte la fel ca aceea în care o regăsisem. De data asta Elvira era în pat de mult. Acum, că eram zi şi noapte pe colină, ea ştia că sînt la adăpost şi mă lăsa să-mi fac de cap. Mă lua în zeflemea numai, pentru că, cu toată pasiunea pentru muşchi şi studiile mele de ştiinţe naturale, nu cunoşteam pe nume florile din grădina ei, şi n-am ştiut să-i spun nimic despre unele flori stacojii, cărnoase şi obscene. Îi rîdeau ochii vorbind despre ele.

— Gîndurile rele din timpul nopţii, — îi spuneam, — se prefac în flori. Nu există nume care să explice totul. Şi ştiinţa se opreşte la un anumit punct — . Ea rîdea, ţinîndu-se de burtă, măgulită de jocul meu. M-am gîndit în noaptea aceea de ce în buchetul de pe masă erau şi flori din acelea. Mă întrebam dacă văzîndu-le, Cate ar fi apreciat gluma. Poate că da, dar nu exprimată în felul acela, nu deghizată aşa. În seara aceea descoperisem ceva, încă o dovadă că fusesem prost şi orb şi de data aceasta. Cate era serioasă şi severă, Cate înţelegea totul mai bine decît mine. Cu ea tonul de odinioară, arogant şi brutal, nu mai folosea la nimic. M-am gîndit toată noaptea la asta, şi în insomnia mea, sarcasmul ei creştea nemăsurat. Asta mă liniştea. Nu puteam să n-o cred pe Cate cînd spunea că Dino era al ei. M-am gîndit la asta pînă în zori; şi a doua zi la gustarea de dimineaţă, cînd Elvira se întoarse de la liturghie, îmi spuneam rîzînd: «Dacă ar şti ce pluteşte în aer». Ea în schimb, auzise la Santa Margherita că războiul nu putea să mai dureze mult, pentru că papa ţinuse un discurs predicînd ca toţi să trăiască în pace. Era de ajuns să doreşti din toată inima şi pacea era făcută. Nu vor mai fi bombe, nici incendii, nici sînge. Nici răzbunări, nici cataclisme. Elvira era neliniştită şi fericită. I-am spus că plec la plimbare şi am lăsat-o trebăluind în jurul focului.

Era duminică şi la Le Fontane se aflau toţi de sîmbătă seara. L-am văzut la fereastră pe Nando, soţul sinistrat, pe surorile lui Fonso, care îi strigau ceva. Le-am salutat pe fete, întrebînd dacă Dino a şi plecat prin pădure. Îmi arătară spre pajiştea din spatele casei. Am vrut să las totul la voia întîmplării spunîndu-i Giuliei să-l anunţe că am plecat spre izvor. Belbo, mare şi întărîtat, se strecură în pădure. Îl strigai, se ghemui pe potecă şi-i poruncii să-l aştepte pe Dino. Îmi arătă dinţii mîrîind.

Ajuns pe coastă, vocile se stinseră, îmi închipuiam goana celor doi printre arbori, frumoasa aventură. Cine știe dacă Dino avea să-și amintească peste douăzeci de ani clipa aceea, strălucirea soarelui, vocile îndepărtate, alunecările pe piatră? Auzii un gîfîit, un foșnet, și apăru Belbo. Se opri și mă privi. Era singur. Întinsei mîna și-i spusei: — Pleacă repede. Întoarce-te la Dino. Du-te repede.

Se ghemui și vîrî botul în pămînt. — Șterge-o! M-am aplecat să iau o piatră. Atunci Belbo făcu un salt și începu să mă latre. Luai piatra. Belbo se întoarse pe drumul lui, încet.

Am ajuns lîngă izvor, în valea cu ierburi grase și pline de mîl. Printre pomi se zăreau pete de cer și povîrnișuri semețe. Era în răcoarea aceea un parfum de arbori aproape amărui. « Ce importanță mai are războiul, ce importanță are sîngele, gîndeam, — cu acest cer printre arbori? » Puteai să ajungi acolo alergînd, să te trîntești în iarbă, să te joci de-a prinselea sau de-a v-ați ascunselea. Așa trăiau șerpii, iepurii, copiii. Războiul se sfîrșea mîine. Totul redevenea ca înainte. Reveneau pacea, vechile jocuri, resentimentele. Sîngele vărsat era înghițit de pămînt. Orașele respirau. Numai în păduri nu se schimba nimic, și acolo unde căzuse un trup, renășteau rădăcini.

Dino venea cu bățul lui, fluierînd, însoțit de Belbo. Giulia nu-i spusese nimic, înțelesese singur că-l așteptam. L-am întrebat: — Ce ai pe față? și ținîndu-l pe loc, îl priveam cu atenție, mîngîindu-i ochii, ploapele, profilul. Dar se poate spune oare că un copil seamănă cu un bărbat? Am rîs de atîtea ori de asta. Și acum plăteam. Dino rotea ochii neliniștit, umfla obrajii, pufnea. Cel mult dacă această îndărătnicie semăna cu ceva din mine. Încercam să mă revăd copil în strîmbătura aceea. Mă gîndeam că și eu aveam un gît tot atît de firav, cînd hoinăream prin viile de pe aceste meleaguri.

Apoi am plecat. — În dimineața asta ajungem pînă în vîrf. Îi povesteam de pe vremea cînd storceam strugurii în satul meu. — Toți bărbații și copiii trebuie să se spele pe picioare. Dar cine umblă desculț are picioarele curate, mai curate decît noi.

— Și eu umblu cîteodată prin pajiști, — spuse Dino.

— Tu nu ești bun la stors strugurii. Ești slab. Cîți ani ai?

Mi-a spus. Era născut la sfîrșitul lui august. Dar pe Cate o părăsisem oare în noiembrie sau octombrie? Nu izbuteam să-mi aduc aminte. În gară era răcoare în seara aceea. Era negură, era iarnă? Nu izbuteam să-mi amintesc. Țineam minte doar joaca aceea în zăpușeala de august prin iarba de pe malul Padului.

Ajungînd la șoseaua mare de pe culme, mergeam mai repede. Treceam prin satul Pino. De aici, din balcoanele caselor, se zărea cîmpia de la Chieri, nemărginită, fumegînd.

— Tatăl meu, i-am spus lui Dino, — făcea în fiecare dimineață, în zori, un drum ca acesta. Îl făcea cu căruța, să ajungă la tîrg.

Dino grăbea pasul fără să deschidă gura, lovind asfaltul cu bățul.

— Tu nu l-ai cunoscut pe tatăl tău? — am spus.

— Mama l-a cunoscut, — răspunse. — Spune că nu s-au mai văzut niciodată.

— Nu știi cine e?

Mă privea plin de încredere și nerăbdător. Era limpede că nu se gîndise niciodată la asta.

— Poate a murit, —i-am spus. — In carnetul de elev nu e trecut numele tatălui tău?

Dino se gîndi, privind înainte. — E numai al mamei, — a răspuns cu o strîmbătură. — Eu sînt orfan.

Am trecut prin fața cîrciumii. Era o atmosferă duminicală. Pierde-vară jucau biliard. Ne priveau în tăcere. — Fac politică, i-am șoptit lui Dino. — Vrei pîine și salam?

Dino alergă la biliard. Mam îndreptat spre fereastra cea mare din fund. De acolo se vedea cîmpia însorită. Jucătorii, priviți de Dino, începură să joace din nou, șușotind. Treceau unul pe lîngă celălalt, mișcînd tacurile.

Vorbeau de altceva. Erau băieți de la țară. Unii purtau cămașă neagră.

— Cine vrei să fie? — spuse unul blond, înfofolit. — Pentru toți e duminică.

Rîseră veseli, prea veseli, stingheriți. M-am gîndit la ei a doua zi, m-am gîndit pe neașteptate că duminica aceea însorită a fost ultima dată cînd, la sosirea unui străin în cîrciumă, oamenii trebuiau să schimbe vorba. Cel puțin cît a durat vara aceea scurtă. Dar nici unul dintre noi n-o știa.

Dino mușca acum din pîine și urmărea tacurile. Intrase și Belbo. A fost greu să-i scot de acolo. Belbo adulmeca sub mese. I-am spus lui Dino că plecam și-l lăsam acolo să se îmbete. M-au ajuns din urmă alergînd, aproape afară din sat.

În după amiaza aceea veni Egle cu fratele ei, ofițer-pilot, un băiat frumos, slab și brun care dădea mîna făcînd plecăciuni. Auzind vocile, am coborît din camera mea și i-am găsit în livadă cu bătrînele mele. Tînărul era sătul, dezgustat; se îmbrăcase civil; vorbea de zboruri pe mare și de pescăruși. — Spuneți și dumneavoastră, îmi spunea, — noi, aviatorii, sîntem proștii. Sîntem mereu pe scenă. Aproape că noi n-am vrut războiul.

— Dar *îl faceți* numai voi, — îl întrerupse sora lui.

Elvira asculta, mirată. — La vîrsta voastră, — i-am spus, — viața era pentru noi un salon, o sală de așteptare. Ni se părea că facem mare ispravă ieșind seara, urcîndu-ne în tren în sat ca să ne întoarcem în oraș. Așteptam ceva care nu venea niciodată.

M-a înțeles din zbor, băiatul acela. Spusei: — Acum acel ceva a venit.

Apoi Elvira ne-a făcut ceai. Bătrîna întrebă prevăzătoare dacă, acum, cînd englezii debarcaseră, nu era primejdie ca războiul să se întindă în Italia.

— Pentru noi, — spuse tînărul, — e mai bine să ne batem în Italia decît pe mare sau în deșert. Așa cel puțin știm că vom cădea la noi acasă.

— În cazărmile voastre aveți cel puțin curățenie și o mîncare caldă? O ceașcă de ceai, ca asta?

— Nu înțeleg de ce nu ne vor și pe noi în- război, spuse Egle. — Am putea face atîtea lucruri la bazele de operațiuni și în linia întîia. Să vă distrăm, să vă ajutăm. Nu numai ca infirmiere.

Fratele deschise gura și spuse: — Desigur.

Apoi veni seara și, nu știu dece, în seara aceea am stat să privesc cerul negru. Mă gîndeam iar la noapte și la dimineață, la trecut, la atîtea lucruri. La ciudata mea libertate în mijlocul lucrurilor. La resentimentele mele prostești. Din cînd în cînd în noapte, ajungeau pînă la mine cîntece, zgomote îndepărtate. Mă îmbătam de mireasma pădurii. Mă gîndeam la Dino, la aviator, la război. Mă gîndeam că eram bătrîn și că aveam să continui mereu viața aceea.

VII

A doua zi au sosit știrile. Aparatele de radio din casele vecine făceau zarvă încă din zori; Egle ne chemă din curte; oamenii coborau în oraș vorbind tare. Elvira bătu la ușa camerei mele și-mi strigă prin ușă că războiul s-a terminat. Intră și fără să se mai uite că mă îmbrăcam, îmi povesti, roșie la față, că Mussolini fusese răsturnat. Am coborît, am întîlnit-o pe Egle, pe bătrîna, am ascultat radio, — de data aceasta

şi Londra — nu mai încăpea îndoială, ştirea era adevărată. Bătrîna întrebă: — Dar s-a terminat oare războiul?

— Abia începe, — am spus neîncrezător.

Înţelegeam de abia acum larma din timpul nopţii. Fratele lui Egle alergase la Torino. Toţi alergau la Torino. De prin case ieşeau oameni, se auzeau discuţii. Se dezlănţui acel vîrtej de întîlniri, de cuvinte, de gesturi, de speranţe de necrezut, care n-avea să mai înceteze decît în groază şi în sînge. Ochii tuturor erau aprinşi, chiar şi cei îngînduraţi. De acum înainte şi singurătatea, şi pădurile, aveau să aibă un alt parfum. Aş fi vrut să ştiu totul, să fi citit ziarele, să mă pot îndepărta printre arbori şi să contemplu noul cer.

Cu un cor de strigăte şi de îndemnuri, se opriră la poartă Fonso, Nando şi fetele. — Avem de furcă, striga Nando, — fasciştii rezistă. Veniţi cu noi la Torino.

— Războiul continuă, — spuse Fonso. — Ieri noapte v-am aşteptat.

— Parcă vă duceţi să luaţi gustarea de dimineaţă, — am răspuns. Aşa glumeam noi. Fetele spuseră: — Să mergem.

— Să ucidem. Să le facem pe plac, — striga Fonso. E nevoie de noi acolo.

Au plecat spunînd că se întorc la noapte, după ce se încheie pacea. Am rămas acolo sus, nu fiindcă mi-era teamă de vreun glonţ (era mai cumplită alarma), ci pentru că prevedeam entuziasm, demonstraţii, discuţii istovitoare. Egle dori să o însoţesc la o altă familie, unde se ducea să răspîndească ştirea şi zvonurile. Am trecut pe o cărare printre arbori, care ducea în spatele unei costişe, într-o mică lume neştiută, de povîrnişuri şi păsărele. «Au invadat închisorile». «E stare de asediu». «Toţi fasciştii se ascund».

Torino era la doi paşi, izolat. — Poate mîine vom descoperi în aceste păduri un conducător fugar, — am spus.

— Ce spaimă, — spuse Egle.

— Mîncat de viermi şi de furnici.

— Ar merita, — spuse Egle.

— Dacă n-ar fi fost ei, — i-am spus, — n-am fi trăit liniştiţi pe colină atîţia ani.

Abia ajunşi, îşi şi chemă prietena. I-am spus că sînt grăbit. Se strîmbă de ciudă.

— Doamna Elvira, — am spus categoric, — nu îngăduie să ne plimbăm prin pădure.

Îmi făcu cu ochiul. Îmi întinse mîna ca o femeie, şi izbucni în rîs.

— Răutăciosule, — îmi spuse.

Prietena ei, o fată cu cozi, veni la fereastră. Din depărtare le auzii bucurîndu-se. Pornind pe drumul spre Le Fontane, am observat că de data aceasta eram singur. « Belbo a fugit şi el la Torino ». Îmi închipuiam cîrciuma tăcută, pe Dino pe pajişte, cele două femei în bucătărie. « Acum că războiul se termină, Cate îmi va spune poate adevărul », mă gîndeam în timp ce urcam.

N-a fost nevoie să ajung sus. Cate cobora scăldată-n soare, îmbrăcată colorat, săltînd.

— Ce tînără eşti, — i-am spus.

— Sînt mulţumită, — şi mă luă de braţ fără să se oprească, de parcă dansa. — Sînt atît de mulţumită.

— Nu vii la Torino ?

Se opri şi spuse deodată: — Tu eşti în stare să nu ştii nimic. Poate dormeai azi noapte. Nimeni nu te-a văzut.

— Ştiu tot, i-am spus. — Sînt mulţumit ca şi tine .Dar ştii că războiul continuă ? Încurcăturile abia încep.

— Şi ce-i cu asta ? — îmi spuse. — Cel puţin acum respirăm. Ceva, tot vom face.

Am coborît împreună discutînd. Nu m-a lăsat să vorbesc despre Dino, Spunea că acum trebuia să fim de acord — să strigăm, să facem greve, să ne impunem. Că

măcar în zilele acelea nu vor mai fi bombardamente și că trebuia să profităm, să smulgem guvernului pacea. Știa cît prețuia guvernul acela; — sînt mereu aceiași, — spunea. — Dar de data asta le e teamă, vor să se salveze. E deajuns să le dăm un brînci.

— Dar nemții, — am întrebat, — și ceilalți ?

— Singur ai spus că trebuie să ne trezim și să facem curățenie . . .

— Cate, ești înflăcărată de-abinelea, — am spus deodată, — ai devenit revoluționară.

Îmi spuse: — Prostule, — și ne-am urcat în tramvai. Nu izbuteam să-i vorbesc despre Dino. Era ciudat să discutăm atîta despre politică dar în tramvai toți vorbeau în șoaptă. Coloanele porticurilor și zidurile erau acoperite de proclamații. Oamenii se opreau. Pe străzile neînsîngerate și sărbătorești, păreau uimiți. Era o forfotă și o frămîntare ca după un mare bombardament.

Cate se grăbea să ajungă la spital și, la despărțire, mi-a spus că nici ea nici băieții nu se vor întoarce, poate, în seara aceea.

— Și Dino stă singur?

— Dino a plecat înainte cu Fonso și cu ceilalți. Rămînem împreună cu ei în seara asta.

Eram descumpănit. În timp ce glumeau la poartă, Dino nu vorbise cu mine, nici măcar nu se arătase. Cate mă întrebă: — Unde mănînci?

Rămas singur, hoinării prin Torino. Părea într-adevăr ca a doua zi după un incendiu. Se petrecuse ceva enorm, ca un cutremur, a cărei scenă potrivită o alcătuiau doar vechile ruine și molozul împrăștiat pe străzi și adăpostit cît mai bine. Nu puteai gîndi sau spune nimic care să nu fie ridicol de nepotrivit. Trecu un grup de copii, tîrînd după ei o stemă de tinichea legată cu o sfoară. Țipau la soare și stema zdrăngănea ca o oală. Mă gîndeam că Dino era un copil ca aceia, și care ieri încă se mai juca de-a războiul.

În fața Casei Fasciei staționa un cordon de soldați ca în timpul stării de asediu. Purtau cască și pușcă; supravegheau strada presărată de hîrtii arse, geamuri sparte, portalul gol. Trecătorii îi ocoleau. Dar soldații se plictiseau și rîdeau între ei.

La un colț întîlnii pe neașteptate pe fratele lui Egle. Era îmbrăcat în uniformă, cu decorații și centură, și măsura cu privirea strada, indignat.

— O, Giorgi, — i-am spus, — s-a terminat permisia?

— Ceea ce se-ntîmplă nu trebuia să se întîmple, — spuse. Acesta e sfîrșitul.

— Ce se spune în armată?

— Nu se spune nimic. Se așteaptă. Nimeni n-are curajul să vină să ne-atace. Sînt o turmă de lași.

— Cine să v-atace?

Giorgi mă privi, mirat și jignit.

— Toți fug, toți se tem, — spuse, — și au așteptat douăzeci de ani să se răzbune. M-am îmbrăcat în uniformă, uniforma de război fascistă, și nimeni n-are curajul să vină să mi-o sfîșie. Sîntem puțini. Nu știu lașii aceștia că sîntem puțini.

Atunci i-am spus că șeful său era regele și că lovitura venea de la rege. Trebuia să se supună.

Zîmbi, cu aerul acela de dezgust. — Și dumneavoastră ! Nu înțelegeți că sîntem abia la început? Că va trebui să ne apărăm?

Plecă, scrîșnind din dinți. Îl urmării cu privirea cum se pierdea în mulțime. Erau oare mulți ca el? Mă întrebam dacă toți Giorgii, toți băieții frumoși care făcuseră războiul, ne priveau la fel în ziua aceea.

« O fi pierdut războiul dar nu s-a terminat, — murmuram, — mai trebuie încă să moară oameni ». Și priveam chipurile, casele. « Înainte de a se sfîrși vara, cîți dintre noi nu vor fi la pămînt? Cît sînge nu va mînji pereții? » Priveam chipurile,

ochii înfundaţi în orbite, mulţimea care se ducea şi venea, învălmăşeala paşnică. « Va veni poate rîndul blondului acela. Poate vatmanului acela. Femeii aceleia. Vînzătorului de ziare. Cîinelui acela ».

Am pornit în cele din urmă spre Dora, unde se afla întreprinderea lui Fonso. Hoinării pe bulevarde, dincolo de pod; vedeam spre dreapta colina strălucitoare şi imensă. E un cartier cu case populare mari, şi cu pajişti, cu ziduri mici, cu căsuţe rămase de pe vremea cînd cîmpia se întindea pînă aici. Cerul era mai cald şi mai deschis; oamenii — fete, băieţi — forfoteau pe trotuare, pe iarbă şi prin prăvălii. În timpul nopţii răsăriseră pe ziduri inscripţii mari, de un entuziasm nesocotit.

Dinspre fabrica lui Fonso — un grilaj şi o hală la capătul unei pajişti — venea scrîşnetul şi uruitul înfundat al maşinilor. « Muncesc aşadar, îmi spusei, — nu s-a schimbat nimic ». Pe străzile acelea unde s-a suferit şi s-a sperat cel mai mult, unde pe timpul cînd eram copii a curs atîta sînge, ziua trecea liniştită. Muncitorii, cei oprimaţi, lucrau ca ieri, ca întotdeauna. Cine ştie, poate credeau totul sfîrşit.

Aşteptînd, mă gîndeam la Cate, la logica acelei vieţi care punea stăpînire pe mine din nou într-un astfel de moment. Din pornirea năvalnică şi ironică pe care-o împărtăşisem cu Gallo pentru lumea aspră de la periferie, din furia inutilă cu care mă aruncasem în salonul Annei Maria, nu-mi mai rămînea decît ruşinea şi umilinţa tainică. Atît de zadarnică fusese toată aventura, încît eram silit să-mi spun : « Bravo. Ai avut noroc ».

Dar avusesem cu adevărat noroc? Se terminase războiul, mai era Dino. Oricît de ameninţător ar fi viitorul imediat, lumea veche se zdruncina, şi viaţa mea se sprijinea toată pe acea lume, pe groaza, resentimentul şi scîrba pe care acea lume le inspira. Acum aveam patruzeci de ani şi exista Cate, exista Dino. N-avea importanţă al cui fiu era: avea importanţă faptul că ne regăsisem în acea vară după absurdele răutăţi de odinioară, şi Cate ştia pentru cine şi pentru ce să trăiască, avea un ţel, puterea de a se împotrivi, o existenţă plină şi în întregime a ei. Nu eram inutil şi necioplit şi de data aceasta, cînd mă învîrteam în jurul ei, pierdut şi umilit?

În curtea fabricii începură să se agite. Alţi oameni aşteptau ca şi mine, se formau grupuri, unii ieşeau —bărbaţi în putere, fete, tineri cu haina pe umăr. Începeau să se strige şi să vorbească tare. I-am recunoscut pe oamenii mei. Aici îndoiala ascunsă care domnea în oraş în mijlocul dezordinei şi al sărbătorii, se pierdea într-un curaj neobişnuit, într-o însufleţire naivă şi plină de îndrăzneală. Chiar şi solitarii care aruncau priviri şi apoi plecau fluierînd, aveau în paşi o sprinteneală a lor. Cel mai tare strigau fetele. Îşi cereau şi-şi dădeau veşti, strigau în voie lucruri încă interzise ieri.

Soarele ardea. L-am văzut pe Fonso într-un grup. Nu m-am mişcat. Părea aproape un copil. Lîngă el era un bărbat în salopetă, uriaş, şi unul firav, mărunţel. Rîdeau. Speram că venise la poartă Cate sau altcineva, dar n-am văzut pe nimeni.

— Profesore, — strigă Fonso.

Am intrat în curte. Discutau ştirile din ziar. — Cavalerul Mussolini, — spuse izbucnind mărunţelul, muşcîndu-şi ţigara — cavalerul. . . Ai înţeles? Acum îşi aduc aminte de noi.

— Le e frică de nemţi, — spuse Fonso.

— Nici vorbă. Sîntem proşti noi ăştialalţi, — rînji celălalt. — Ştii cum e? Cei de sus au simţit că istoria puţea şi atunci dau fuga la rege şi-i fac : « Ascultă. Trebuie să ne pui la adăpost, să ne scoţi din căcat. Între timp tu continui războiul, italienii îşi varsă focul, îşi rup gîtul şi noi ne întoarcem mîine să-ţi dăm o mînă de ajutor. Eşti de acord? »

— Lasă-l să vorbească, — bombăni uriaşul în salopetă. — Dacă nu face pe măgarul astăzi, cînd vrei s-o mai facă? Ieri seară te-ai îmbătat?

— De patru ori s-a îmbătat, — spuse Fonso, distrat.

— Şi acum destul. Să mergem acasă.

— Ai să vezi că se-ntorc, — strigă mărunţelul.

Am rămas singur cu Fonso şi uriaşul. Ne plimbam printre oameni, care gesticulau şi discutau.

— Dar Aurelio are dreptate, — spuse Fonso. — Au umplut cazărmile de soldaţi.

Uriaşul se întoarse spre el, curios. — Soldaţii sînt poporul, — spuse. — Sînt poporul înarmat. Nu se ştie în cine vor trage.

— Le e frică de nemţi, — îl întrerupsei, — vor trage în nemţi.

— Fiecare lucru la rîndul lui, — spuse încet celălalt, — va veni şi rîndul lor. Nu acuma.

— Cum ! — spuse Fonso. — Să tragă imediat. Ăsta e războiul.

Uriaşul dădea din cap.

— Voi nu ştiţi ce-nseamnă politica, — spuse. — Lăsaţi-o pe seama celor mai bătrîni.

— V-am lăsat odată, — spuse Fonso.

Am ajuns în faţa casei, cînd radioul începu să trăncănească. Ne-am oprit, se opriră toţi. — Buletinul de ştiri. Tăcere. — Urmă ştirea despre starea de asediu, ordinea care domnea în Italia, cortegiile care-şi exprimau bucuria nestăvilită, hotărîrea noastră de a lupta şi de a ne păstra onoarea pînă la ultima picătură de sînge.

— Lasă pe noi, avem noi grijă, — repetă uriaşul cu capul plecat.

—Totul e un căcat, — spuse Fonso, — trăiască Aurelio.

În spatele casei, colina împădurită se întindea sub cer, cu case risipite ici şi colo. Mă întrebam cine o privea în clipa aceea dintre oamenii aceia care aşteptau, se întorceau, vorbeau. Pe meleagurile acelea, ciudat, nu erau case năruite. Îl întrebai pe Fonso, dacă seara se întorcea acolo sus.

— Avem de lucru la Torino, — îmi spuse, — trebuie să fim cu ochii în patru.

Uriaşul încuviinţa din cap.

— Şi femeile unde sînt? — spusei. — Cate a rămas la spital?

— Rămîneţi cu noi în seara asta, spuse Fonso. — Mergem cu toţii la întrunire.

— Ce întrunire?

Fonso rînji, ca un copil. — Întrunire în piaţă, sau clandestină. Depinde. Cu guvernul ăsta, nu mai înţelegi nimic. Cel puţin, înainte, munca silnică era sigură.

Am întrebat unde îi puteam regăsi. Am strîns mîna mare a celuilalt. Am pornit prin soare. Am mîncat întro cafenea din centru, unde se discuta ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Un lucru era sigur — o spuneau şi radiourile inamice — cîteva zile, nici o bombă din cer. Am trecut pe la şcoală, dar nu era nimeni. Apoi am pornit-o singur, pe străzi şi prin cafenele, răsfoind cărţi la un librar, zăbovind în faţa unor case vechi care păstrau amintiri niciodată dezgropate. Totul părea nou, proaspăt, frumos, cum e cerul după o furtună. Ştiam bine că n-o să dureze mult şi încet-încet mă îndreptai spre spital, unde muncea Cate.

VIII

Noaptea am urcat din nou colina cu Cate la braţ şi Dino care mergea înaintea mea cu paşi mărunţi, moţăind.

Mîncasem împreună la etajul patru în locuinţa lui Fonso, cu surorile, cu vecinii, rîzînd, ascultînd radio, pîndind cea mai mică larmă de agitaţii sau

demonstraţii, care se urca din stradă. Seara de vară îmbătată de miresme şi de speranţe m-a ameţit. Apoi am coborît cu toţii într-o curte pavată, în umbră — venea lume, muncitori, chiriaşi, fete — şi un bărbat, un tînăr, se ridică pe balconul primului etaj şi vorbi cu o căldură cu totul altfel decît naivă despre marele eveniment din zilele acelea şi despre ziua de mîine. Părea un vis să auzi acele fraze rostite în public. Entuziasmul mă cuprinse. « Nici propaganda, nici teroarea nu i-au atins pe aceşti oameni, — mă gîndeam. — Omul e mai bun decît credem ». Apoi au vorbit alţii, au discutat cu voce tare. Apăru din nou uriaşul de mai înainte. Îndemnă oamenii să fie prevăzători. Îl copleşiră cu aplauze. — A stat la închisoare, — mi-au spus, — A făcut mai multe greve... — Guvernul să se explice, — îi strigau. — Să ne lase pe noi să vorbim. — O voce ascuţită de femeie intonă un cîntec: se uniră toţi. Gîndindu-mă că de pe stradă patrulele ne auzeau, m-am aşezat de gardă la poartă.

Acum urcam în tăcere împreună cu Cate, ţinîndu-ne la braţ ca îndrăgostiţii şi între noi stăruia o speranţă, o nelinişte de vară. Străbătusem împreună Torino de două ori în ziua aceea, şi înainte de cină, pe pajiştea Padului din faţa spitalului, mi-am dat seama că o cunoscusem chiar în acele locuri şi că pe acolo treceam ca să ne plimbăm cu barca. Ziua se stingea cu o răcoare plăcută, şi totul, aerul străveziu, strălucirea lucrurilor, amintea de alte seri, seri pure, de pace. Fiecare lucru părea sigur, promiţător şi uşor de iertat. Am vorbit din nou despre Gallo, despre vocea sa plină, melancolică, despre oamenii de atunci. Tot ceea ce era nou pe lume în seara aceea, ştergea asprimi, resentimente, împotriviri. De nimic aproape nu ne era ruşine. Puteam vorbi.

Cate, glumind, nu putea crede în dragostea mea năvalnică pentru Anna Maria. — Trebuie să fi fost o prefăcută, — îmi spuse, — dintre acelea care ştiu să se facă dorite. De ce nu v-aţi căsătorit?

— Nu m-a vrut.

Încruntă fruntea. — Tu n-ai vrut-o, — spuse. — Ai făcut-o să înţeleagă asta. Pentru ce nu s-ar fi căsătorit cu tine?

— Eram prea furios. Voiam să mă căsătoresc cu ea ca să-i scap din mînă. Nu era alt chip.

— Vezi, deci. Tu eşti de vină. Nu eşti în stare să iubeşti.

— Cate, — i-am spus, — Anna Maria era bogată şi viţioasă. Să nu ai încredere în cei care fac baie în fiecare zi. Au un alt sînge. Sînt oameni care se bucură de viaţă altfel decît noi. Sînt mai buni fasciştii. De altfel, fasciştii i-au folosit.

— Ştii lucrurile astea? spuse Cate surîzînd.

— Dacă Anna Maria ar avea un fiu şi l-ar chema Corrado, aş fugi mîncînd pămîntul.

Cate tăcu, mereu veselă, încreţind fruntea.

— Spune-mi, Cate, eşti sigură că Dino...

Eram singuri, printre case, în aşteptarea tramvaiului. Eram din nou pe via Nizza, doar ici şi colo case dărîmate, ca un loc gol într-o gingie. O luai de mînă.

— Nu, îmi spuse ea — Nu e nevoie să te prefaci. Nu mai sîntem ca odinioară. Ce-ţi pasă dacă Dino e fiul tău? Dacă ar fi fiul tău ai vrea să te căsătoreşti cu mine. Dar nu te căsătoreşti pentru asta. Şi pe mine vrei să mă iei de soţie pentru a te elibera de ceva. Nu te gîndi la asta —. Îmi atinse gulerul, mîngîindu-mă. Mă privi surîzînd. — Ţi-am mai spus-o. Fii liniştit. Nu e fiul tău. Eşti mulţumit?

— Nu te cred, Cate, — murmuram printre degetele ei. — Dacă tu ai fi în locul meu, ce-ai face?

— Aş lăsa lucrurile în voia lor, — îmi spuse veselă. — Cine mai vrea un fiu în timpurile noastre.?

— Proasto !

Cate roşi şi mă strînse de braţ.

— Nu, ai dreptate. Ţi-aş scoate ochii. Aş arunca totul în aer. Dar sînt mama lui, Corrado.

Acum, în întuneric, urcam colina. Dino se poticnea pe lîngă noi. Dormea. Cu gîndul la dulceaţa cuvintelor rostite înainte, mă plimbam cu Cate şi speram neliniştit. Ce anume? Nu ştiu, blîndeţea ei, fermitatea cu care se purta cu mine, făgăduinţa tacită de a nu-mi păstra resentiment — pe aceste lucruri mă bizuiam de la un timp. Nu puteam nici măcar să mă supăr. Se purta cu mine ca şi cum am fi fost căsătoriţi.

Discutam încet, deşi Dino nu ne putea auzi. Se poticnea şi moţăia. Pufnea ca în vis. Îi cuprinsei capul între mîini şi-l împinsei. Mă simţeam sub degete pe mine însumi, copil, cu părul acela scurt, cu ceafa ieşită în afară. Cate înţelegea oare aceste lucruri.?

— Cine ştie dacă Dino seamănă cu tatăl lui, — i-am spus. — Îi place să hoinărească prin păduri, să stea singur. Pariez că după ce-l săruţi, îşi şterge faţa. Îl săruţi uneori?

— E un catîr, un animal încăpăţînat, — spuse Cate. Strică totul. La şcoală se bate cu toţi. Nu e un copil rău.

— La şcoală învaţă cu plăcere?

— Îl ajut cît pot, — spuse Cate. — Sînt atît de mulţumită că la anul vor schimba programul. Studia şi învăţa şi ce nu trebuie.

Spuse aceasta îmbufnată, făcîndu-mă să zîmbesc.

— Nu te gîndi la asta, i-am spus, — toţi băieţii vor să facă război.

— Dar ce frumos este, — spuse Cate, — ceea ce s-a întîmplat. Parcă te naşti astăzi, parcă te vindeci.

Am tăcut, fiecare cu gîndurile lui. Dino suspină, mormăi ceva. Îl luai de mînă trăgîndu-l lîngă mine.

— Şi după ce va termina încă un an, ce şcoală va face?

— Vreau să studieze cît mă ţin puterile, — spuse Cate, să ajungă cineva.

— Dar o să vrea?

— Cînd tu îi explicai despre flori, era fericit, spuse Cate, — îi place să înveţe.

— Să n-ai încredere. Cu lucrurile acestea copiii se distrează aşa cum se joacă de-a războiul.

Mă privi mirată.

— Ia-mă pe mine de exemplu, — i-am spus. Şi eu am studiat ştiinţele naturale cînd eram copil. Şi n-am ajuns nimic.

— Ce spui? Tu ai o diplomă, eşti profesor. Aş vrea eu să ştiu lucrurile pe care le ştii tu.

— Să fii cineva, e altceva., — am spus încet. — Nici măcar nu-ţi închipui. Îţi trebuie noroc, curaj, voinţă. Mai ales curaj. Curajul de a sta singur, ca şi cum ceilalţi n-ar exista şi de a te gîndi numai la lucrul pe care-l faci. Să nu te sperii dacă oamenii rămîn nepăsători. Trebuie să aştepţi ani de zile, trebuie să mori. Apoi, după ce-ai murit, dacă ai noroc, ajungi cineva.

— Eşti mereu acelaşi, — murmură Cate. — Ca să nu le faci, îţi închipui că lucrurile sînt de neînfăptuit. Eu vreau numai ca Dino să aibă un loc bun în viaţă, să nu trebuiască să muncească ca un cîine şi să mă blesteme.

— Dacă speri cu adevărat în revoluţie, — îi spusei, — ar trebui să te mulţumeşti cu un fiu muncitor.

Cate se simţi jignită şi se supără. Apoi îmi spuse: — Aş vrea să studieze şi să ajungă ca tine, Corrado. Fără să uite de noi ceilalţi, nenorociţii.

În noaptea aceea Elvira mă aştepta la poartă. Nu mă întrebă dacă am cinat. Se purta cu răceală cu mine, cum te porţi cu un uşuratec care a trecut prin primejdii şi ne-a făcut să suferim. Nu mă întrebă ce am făcut la Torino. Spuse numai că ele s-au purtat totdeauna frumos cu mine şi credeau că au dreptul la o consideraţie, la un gînd din partea mea. Liber să mă duc cu oricine, spuse. Dar cel puţin să le previn.

— Ce drepturi, — am răspuns plictisit. — Nimeni n-are drepturi. Avem dreptul să crăpăm, să ne trezim morţi. Cu cele ce se întîmplă.

Elvira, în întuneric, privea peste umerii mei. Tăcea. Mi-am dat seama cu groază că obrajii îi străluceau de lacrimi.

Atunci mi-am pierdut de tot răbdarea. — Sîntem pe lume din întîmplare, — am spus. — Tată, mamă şi fii, totul vine din întîmplare, inutil să plîngem. Ne naştem şi murim singuri...

— E de ajuns să iubim puţin, — murmură ea, cu vocea aceea autoritară.

IX

Multe zile n-am coborît la Torino; mă mulţumeam cu ziarele, şi cu noua libertate de a asculta şi de a înjura. Din toate părţile înfloreau zvonuri, trăncăneli, speranţe. Acolo sus, prin case, nimeni nu se gîndea la un lucru: lumea veche n-o zdrobiseră adversarii ei, se omorîse singură. Dar se omoară oare cineva pentru ca să dispară cu adevărat?

A doua zi Elvira era liniştită; mă cunoştea prea bine. Numai că, văzîndu-mă, roşea. Mama ei încercă să ne ia în rîs pe amîndoi; îi răspunsei cu un «Asta ne mai lipsea» atît de sec încît îi pieri cheful, şi Elvira împietri ca o văduvă îndoliată. Apoi îmi aruncă priviri de cîine credincios, de soră răbdătoare, de victimă. Sărăcuţa, nu se prefăcea; suferea, într-adevăr. Dar ce să-i faci? Mi-a părut rău că glumisem cu ea în legătură cu florile acelea: asta o înfierbînta şi o tulbura.

În timp ce noaptea se învîrtea prin casă, eu încercam să prind toate posturile posibile. Era limpede acum că războiul continua fără rost. Armistiţiul aerian se sfîrşise; aliaţii anunţau noi incursiuni. Deschideam o uşă şi dădeam peste Elvira, care-mi cerea brusc ştirile din lume. Era marele ei subterfugiu pentru a-mi vorbi; cu această condiţie ar fi vrut ca războiul să nu se termine niciodată; îşi dăduse seama în ziua aceea că, făcînd aluzie la schimbările care se petreceau, îi scăpam din mînă.

Ziua, bucuria mea era Le Fontane — Cate şi Dino. Nu era nevoie nici măcar să ajung în curte: îmi era destul să mă învîrt pe potecile obişnuite, să ştiu că Dino era acolo. Uneori izbuteam să-l ţin pe Belbo ghemuit, şi neobservat, spionam peste gardul viu. Bătrînul, cîrciumarul, clătea damigene mestecînd chiştocul. Era mic şi îndesat, intra şi ieşea din pivniţă, oprindu-se să adune cîte un cui, să studieze grilajul, să îndrepte o coardă de viţă pe parapet. Văzîndu-l, părea cu neputinţă să crezi că e război, că exista pe lume ceva mai important decît cuiul, decît parapetul, decît cîmpul cultivat. Îl chema Gregorio. Bunica lui Cate, în schimb bodogănea după amiaza ca o caţă; se înfuria pe Dino, pe vecini, pe toate lucrurile din lume. În zilele acelea cînd Fonso, Nando şi fetele petreceau noaptea la Torino, acela era singurul semn de viaţă la Le Fontane, chiar şi seara, cînd

venea Cate. Părea un loc părăsit, fără viață, o parte din pădure. Și cum se întîmplă cu o pădure, puteai numai să spionezi, să adulmeci; nu să trăiești acolo sau să o stăpînești pe deplin.

Cînd îl întrebam pe Dino dacă mai desena, dădea din umeri, și, după puțin timp îmi aducea caietul. Atunci vorbeam despre păsări, despre lăcuste, despre straturi geologice. « De ce, — mă întrebam, — nu pot să-i țin tovărășie ca înainte cînd nici măcar nu-mi închipuiam toată povestea aceasta? » Dacă acum Dino mă accepta fără mult entuziasm, era fiindcă-i stăteam prea mult în coastă, fiindcă făceam pe tatăl lui. Ciudat lucru, mă gîndeam, cu copiii se întîmplă la fel cum se întîmplă cu cei mari: se dezgustă de prea multă dădăceală. Dragostea e un lucru care te satură. Dar oare însemnau dragoste pornirile Elvirei pentru mine, flecărelile și copilăreala mea cu Dino? Există iubiri care să nu însemne egoism, în care bărbatul sau femeia să nu vrea să-l transforme pe celălalt în interesul lui? Cate mă lăsa în voia mea, să-i iau locul ei lîngă Dino, să hoinărim prin pădure. Seara, sosind, ne arunca o privire impenetrabilă, ironică și asculta liniștită lăudăroșeniile lui Dino. Uneori mă gîndeam că asta era și în interesul ei. Dino învăța și avea de cîștigat întîlnindu-se cu mine des.

Un lucru care îl înflăcăra erau monștrii preistorici și viața sălbaticilor. I-am adus alte cărți ilustrate și ne jucam închipuindu-ne că în valea aceea, pe poteca spre Pino, printre mușchi și ferigi, printre coada-calului, era vizuina megateriilor și a mamuților. El prefera poveștile cu subiecte științifice, cu mașini infernale și roboți; le citise în albumele sale săptămînale. La Torino, într-o curte, stătea și acuma un prieten de-al lui de la școală, Cruscotto, care-și petrecea zilele în pivniță, tăind aluminiu și tablă, și întindea fire, înzestrînd un întreg sistem subteran pentru a apăra casele. Erau cîțiva, unul și unul. Se vorbea despre Gordon, despre Oamenii Galbeni, despre doctorul Misteriosus. Pe timpul primelor alarme făcuseră experiențe, ținuseră consilii de război. Era cu ei și Sybil, fata leoparzilor, iar cîteva fetițe o jucau pe Sybil, și nu era nici măcar nevoie să se afle în subterană: dușmanii o răpeau pe Sybil și trebuia eliberată. Dino povesti aceste lucruri în prezența lui Cate și a bătrînei: se agita, imita vocile și împușcăturile, rîdea de noi toți. Își bătea joc mai ales de scenele cu Sybil. Eu știam motivul.

Cînd ne plimbam singuri, era altfel. Dino nu vorbea despre Sybil. Îl înțelegeam. Între bărbați, o fată e totdeauna ceva indecent. Așa fusese și pentru mine odinioară. Țîșneam, printre arbori, cercetînd cu atenție în jur. Acolo unde Dino își închipuia triburi, urmăriri, lovituri cu lancea, eu vedeam frumoasele luminișuri, formele povîrnișurilor, mereu altele, învălmășirea întîmplătoare a unei volbure în stufăriș. Dar un lucru aveam comun: pentru noi ideea de femeie, de sex, misterul acela arzător, nu se potrivea în pădure, tulbura. Eu, pentru care rîpele, rădăcinile, povîrnișurile, evocau întotdeauna sîngele vărsat, cruzimea vieții, nu izbuteam să mă gîndesc în inima pădurii la celălalt sînge, la celălalt lucru sălbatec, care este îmbrățișarea unei femei. Izbuteam să mă gîndesc cel mult la florile roșii ale Elvirei, care mă făceau să rîd. Și Dino rîdea — de ce oare? — de femei, de Sybil. Devenea stîngaci, ridica din umeri, se apăra — Ce știa el oare? Instinct sau experiență, eram aceiași. Îmi plăcea înțelegerea aceea tacită.

Curînd, alarmele și zborurile avioanelor au început din nou. Se dezlănțuiră primele furtuni, dar din cerul spălat luna de august lumina pînă și gurile canalelor de scurgere. Fonso și ceilalți reapărură. — Proștii ăștia de englezi, — spuneau. — Ei nu știu că e de ajuns o singură incursiune să zădărnicească strădania clandestină de o lună de zile? Cînd ne arde casa, trebuie să fugim și noi.

— Ba ştiu prea bine. Nu le place munca noastră, — spuse Nando. — Sînt înţeleşi cu toţii.

Era printre noi, în seara aceea, şi uriaşul cu salopetă. Îl chema Tono. Spuse: — Războiul e totdeauna război, — şi clătină din cap.

— Mă faceţi să rîd, — am spus. — Noi sîntem un cîmp de bătaie. Dacă englezii au dărîmat şandramaua fascismului, n-au făcut-o pentru ca să construiască o vilă şi să ne-o dea nouă. Nu vor obstacole pe cîmpul de tragere, iată totul.

— Dar noi ne aflăm pe el, — spuse Fonso, — şi nu e uşor să ne dea la o parte.

— Nu e uşor? E deajuns să ardă miriştile. Ceea ce şi fac.

Nando spuse: — Războiul e o treabă de cîrtiţe. E de ajuns să te vîri sub pămînt.

— Faceţi-o odată, — am strigat. — Ascundeţi-vă şi încetaţi. Cît timp în Italia mai există un neamţ, e inutil să vă gîndiţi la asta.

Giulia — sau altcineva — nu-mi amintesc — spuse: — E furios profesorul.

Cate spuse: — Cine-ţi cere să te mişti?

Toţi mă priveau. Chiar şi Dino.

De fiecare dată juram să tac şi să ascult, să dau din cap şi să ascult. Dar acel echilibru prudent de spaime, de aşteptări şi de speranţe inutile în care-mi petreceam acum zilele, era făcut pentru mine, îmi plăcea: aş fi vrut să dureze veşnic. Nerăbdarea celorlalţi putea să-l distrugă. De la un timp eram obişnuit să nu mă mişc, să las lumea să înnebunească. Acum, un gest de-al lui Fonso şi alor săi era deajuns să pună totul sub semn de întrebare. Iată de ce mă înfuriam şi discutam.

— De cînd a căzut fascismul, — am spus, — nu vă mai aude nimeni cîntînd. Cum se face?

— Hai, să cîntăm, — spuseră fetele. Se ridicară voci — vechi cîntece de ieri; Dino atacă *Bandierra rossa*. Am cîntat o strofă, neliniştiţi, rîzînd; dar discuţia reîncepea. Tono, uriaşul, spuse: — Cînd vom fi la alegeri, o să avem de furcă.

Într-una din serile acelea bunica lui Cate, îmi spuse părerea ei, în timp ce aşteptam în curte să înceteze alarma. Abia am apucat să-i spun lui Fonso: — Dacă italienii iau în serios lucrurile, o să fie nevoie de bombe — că bătrîna şi spuse: — Veniţi să le-o spuneţi celor care muncesc. Pentru cine are pîinea asigurată şi poate să stea pe colină, războiul e o plăcere. Sînt oameni ca şi dumneavoastră, cei care au dus războiul —. Vorbea liniştită, fără nici o umbră de resentiment, ca şi cum aş fi fost fiul ei.

Pe moment, n-am suferit. — De-ar fi toţi ca el, — spunea Cate. Eu n-am răspuns. — Pielea e piele, ce mai încoace şi-ncolo, — interveni Fonso.

— Şi noi, mamă, — spuse Cate, — venim să dormim pe colină.

Bătrîna bodogănea. Eu mă întrebam tulburat dacă ştia cît de bine şi de adînc mă atinsese. N-avea valoare apărarea pe care mi-o luau ceilalţi. Într-un fel şi ea mă înjosea.

Tono, socialistul, spuse: — Toţi caută să scape. Noi luptăm pentru ca toţi, şi stăpînii, şi duşmanii noştri, să înţeleagă unde e salvarea. De aceea socialismul nu vrea războaie.

Şi Fonso, imediat: — O clipă. Dar nu ne spui de ce clasa muncitoare trebuie întotdeauna să se apere. Patronii îşi păstrează dominaţia prin războaie şi teroare Strivindu-ne, merg mai departe. Şi tu te amăgeşti că ei înţeleg. Au înţeles foarte bine. De aceea continuă.

Atunci am intrat din nou în vorbă. — Nu vorbesc despre asta. Nu vorbesc despre clase. Fonso are dreptate, se-nţelege. Dar aşa sîntem făcuţi noi italienii: ne supunem numai forţei. Apoi dînd vina pe forţă, ne batem joc. Nimeni n-o ia în serios.

— Burghezii în nici un caz.

— Vorbesc despre toți italienii.

— Profesore, — exclamă Nando, cu capul plecat, — dumneavoastră iubiți Italia ?

Din nou toate privirile se îndreptară asupra mea: Tono, bătrîna, fetele, Cate. Fonso zîmbi.

— Nu, — am spus încet, — nu Italia. Pe italieni.

— Dă mîna aici, — spuse Nando. — Ne-am înțeles.

X

După cîteva nopți, Torino, era în flăcări. Dură mai mult de o oră. Părea că motoarele și exploziile erau deasupra capului nostru. Au căzut bombe și pe colină și în Pad. Un avion a mitraliat fără cruțare o baterie antiaeriană — se află a doua zi că mai mulți nemți muriseră. — Sîntem în mîinile nemților, — spuneau toți, — ne apără ei.

În seara următoare, altă incursiune, mai înspăimîntătoare —. Se auzeau casele năruindu-se, pămîntul se cutremura. Oamenii fugeau, dormeau iar în păduri. Femeile mele s-au rugat pînă în zori, îngenunchiate pe covor. Am coborît la Torino a doua zi printre incendii, și pretutindeni se invoca pacea, sfîrșitul. Ziarele se înjurau reciproc. Circula zvonul că fasciștii ridicau din nou capul, că Veneto se umplea de divizii nemțești, că soldații noștri aveau ordin să tragă în mulțime. Din închisori, din domiciliile forțate, se întorceau deținuții politici. Papa ținu încă un discurs invocînd iubirea.

Trecu o noapte liniștită, în încordare înspăimîntătoare, (a fost rîndul Milanului, de data aceasta), apoi din nou o noapte de foc și de prăbușiri. Radiourile inamice repetau în fiecare seară: « Așa va fi în toate nopțile pînă la ultima. Predați-vă ». Acum în cafenele, pe străzi, se discuta numai felul capitulării. Sicilia era toată ocupată. « Tratăm, — spuneau fasciștii supraviețuitori, — dar inamicul să părăsească întîi pămîntul patriei ». Alții îi blestemau pe nemți. Toți așteptau o debarcare în apropiere de Roma, în apropiere de Genova.

Întorcîndu-mă pe colină, simțeam cît de nesigur era refugiul acolo. Tăcerea pădurilor era ca o așteptare. Și cerul era pustiu. Aș fi vrut să fiu rădăcină, să fiu vierme, să mă afund sub pămînt. Mă scotea din fire Elvira cea funebră cu vocea ei și cu cearcănele acelea. Înțelegeam bine asprimea lui Cate, care nu voia să mai audă lucrurile acestea. Nu erau vremuri de făcut dragoste; pentru noi nu existase niciodată. Toți anii petrecuți împreună ne duceau aici, la acest desnodămînt. Fără să știm, fiecare în felul lui, Gallo, Fonso, Cate, toți trăisem în așteptarea acestei clipe, pregătindu-ne pentru acest destin. Oamenii care, ca Elvira, se lăsaseră surprinși neînarmați, mă enervau doar. Îl preferam pe Gregorio, care cel puțin era bătrîn, era ca pămîntul, ca arborii. Îl preferam pe Dino, mugur tainic al unui viitor închis.

Egle îmi dădu știrea că fratele ei lupta din nou. Și acesta era un destin drept. Ce altceva putea să facă băiatul acela? Erau mulți ca el, care nu credeau în război, dar războiul era destinul lor — pretutindeni era război, și nimeni nu-i învățase să facă altceva. Giorgi era un om tăcut. Spusese doar atît: — Datoria mea e acolo, — și începuse din nou să lupte. Nu protesta, nu încerca să înțeleagă.

Cei care protestau, și tot nu înțelegeau, erau ai lui. Am aflat-o de la Egle care, în fiecare dimineață, trecea prin fața porții căutînd lapte, ouă, trăncăneală. Se oprea să vorbească cu bătrîna sau cu Elvira, și în vocile, în șoaptele lor,

simţeam ecoul salonului familiei lui Giorgi, al lumii bine cunoscute, al biroului tatălui, proprietar şi industriaş. Cum mergea războiul? Mai prost ca înainte. Ce au făcut fasciştii lăsîndu-se răsturnaţi? Un act mare, generos, un sacrificiu spre a reda ţării armonia. Şi în ce fel răspundea ţara? Răspundea cu greve, trădări şi şantaje. N-aveau decît să continuie aşa. Avea cine să se gîndească la asta. Totul avea să fie pus la punct mai repede decît se credea.

Aşa bombănea mama Elvirei, aşa începu Egle, care-i vedea pe toţi şi ştia totul de la toţi. « Noi ăştialalţi », spunea. şi noi însemna tata, însemna salonul, însemna casa. — Cine a suferit mai mult decît noi din cauza războiului? Casa noastră din Torino e sinistrată. Portarul a rămas acolo. Trebuie să trăim aici, sus. Fratele meu s-a întors să lupte. De doi ani se expune şi luptă. Ce-au cu noi subversivii ăştia?

— Care subversivi?

— Toţi. Oamenii care încă nu înţeleg de ce sîntem în război. Gangsterii. Îi cunoşti şi dumneata. Spuse asta, făcîndu-mi cu ochiul şi dînd capul pe spate, cum îi era obiceiul.

— Nu cunosc gangsteri, — am tăiat-o scurt, — cunosc oameni care muncesc.

— Ia te uită, se înfurie, — mă privi distrată. — Ştim că te duci la cîrciumă, ştim cu cine te-ntîlneşti. . .

— Prostii, i-o retezai, — şi cine ar fi gangsterii?

Egle tăcu, şi lăsă ochii în jos cu un aer grav.

— Gangsteri, — i-am spus, — sînt numai cei care ne-au vîrît în război şi care încă mai aşteaptă ceva de la el.

Se uită urît la mine, gîfîind. Părea o elevă prinsă cu greşeala şi îndîrjită.

— Nu intră în discuţie fratele dumitale, — i-am spus. — Fratele dumitale e un amăgit, care plăteşte pentru alţii. Dar cel puţin are curaj. Pe cînd ceilalţi nu-l au.

— Dumneata ai mult, — spuse Egle, furioasă.

Astfel ne-am despărţit. Dar povestea cîrciumii abia începea. Într-o zi cînd am intrat în bucătărie şi Elvira bătea smîntîna (bucătăria era regatul ei, şi vroia să mă seducă cu dulciuri, dar mama ei nu vedea cu ochi buni risipa), i-am spus:
— Aici n-ajunge foamea.

Ea ridică din nou capul. — Nu se mai găseşte nimic. Nici ouă, nici unt, nici măcar cu bani. Cumpără totul oamenii ăştia care înainte mîncau numai cartofi fierţi.

— Măcar de-am avea întotdeauna, — i-am răspuns.

Elvira se duse spre soba de gătit, încruntîndu-se. Îmi întoarse spatele.

— Cumpără totul cîrciumile, unde îşi petrec noaptea chefuind.

— Şi dormind pe jos, — am spus.

— Nu vreau să ştiu, — izbucni Elvira, întorcîndu-se. — Dar nu sînt oameni ca noi.

— Cred, — i-am spus, — sînt mult mai buni ca noi.

Se ţinea de gît, cu ochii plini de mînie.

— Dacă e vorba de femei şi de vin, întreabă-l pe Belbo, — am continuat, — el se împacă bine cu oamenii aceştia, ca şi mine. Numai cîinii îşi judecă aproapele.

— Dar sînt...

— Subversivi, o ştiu. Cu atît mai bine. Crezi că pe lume nu există decît preoţii şi fasciştii?

Am uitat de mult de ce spuneam aceste lucruri. Ştiu doar că nu greşise Cate spunîndu-mi că eram rău, trufaş, şi mi-era teamă. Mai spusese şi că eram bun fără voia mea. Asta nu ştiu. Dar cu fiecare în parte spuneam lucruri contrarii, încercam todeauna să par un altul. Şi simţeam că timpul ne zorea; că totul era zadarnic, vremelnic, ştiut dinainte. În dimineaţa aceea a certei cu Elvira, a sunat

alarma pe neaşteptate, la amiază. Colina, valea, Torino în depărtare, totul amuţi sub cer. Eram în livadă. Mă întrebam cîte inimi încetau să bată în clipa aceea, cîte frunze fremătau, cîţi cîini se ghemuiau la pămînt. Chiar şi pămîntul, colina şi scoarţa ei, se înfiorau. Am înţeles dintr-odată cît de fără noimă şi de deşartă fusese desfătarea aceea a mea cu pădurea, acea trufie a pădurii, pe care nici măcar cu Dino nu o părăseam. Sub cerul de vară împietrit de urlet, am înţeles că m-am jucat întotdeauna ca un copil nevinovat. Ce altceva eram pentru Cate decît un copil ca şi Dino? Ce însemnam pentru Fonso, pentru ceilalţi, pentru mine.?

Am aşteptat cîtva timp vuietul motoarelor, cu teamă şi nelinişte. Chinul acelor zile, de neîndurat în clipa aceea, doar un eveniment mare, inevitabil, îl putea alunga. Dar nu era oare acesta jocul meu obişnuit, viţiul meu? Mă gîndeam la Cate, la Fonso, la Nando, la nenorociţii din Torino, care aşteptau îngrămădiţi în adăposturi ca în tot atîtea catacombe. Unii glumeau, alţii rîdeau. — Aluatul creşte — spuneau.

Sînge şi cruzime, beciuri, pădure: lucrurile acestea nu erau oare un joc? Nu erau ca sălbatecii şi albumele lui Dino? Dacă moare Cate, mă gîndeam, cine are grijă de fiul ei? Cine va mai şti dacă e fiul ei sau fiul meu?

Zgomotul unei pompe mă făcu să tresar. Elvira veni afară şi spuse: — La masă.

Fără să scoatem o vorbă — în timpul alarmei radioul tăcea — ne-am aşezat, Elvira în faţă, bătrîna alături, ca întotdeauna. Bătrîna îşi făcu semnul crucii. Nimeni nu vorbi. Să desfac şervetul de masă, să ating tacîmurile, să mănînc, mi se părea un joc, un joc inutil. Către ora unu, alarma încetă. Am tresărit aproape surprinşi. Elvira îmi puse în farfurie încă o felie de tort.

XI

Vara se sfîrşea. Începeau să se vadă ţărănci pe cîmp, şi scări rezemate de arbori din livezi. Acum, nu mai plecam cu Dino de pe pajişti: acolo erau perele, strugurii, lanul de porumb. Veni ştirea debarcării în Calabria. Noaptea, discuţii aprinse. Evenimentul mare, ireparabil, se înfăptuia. Aşadar nimeni nu încerca nimic? Trebuia să sfîrşim aşa?

Opt septembrie ne surprinse în timp ce scuturam nucii cu Gregorio. Întîi a trecut pe stradă un camion militar, care huruia la cotituri şi stîrni nori de praf. Venea de la Torino. După o clipă alt zgomot şi alt huruit: un al doilea camion. Au trecut cinci. Praful ajungea la pomi, în aerul curat al serii. Ne-am privit în faţă. Dino alergă în curte.

Pe înserat a venit Cate, — Nu ştiţi? — strigă din stradă. — Italia a cerut pace astăzi.

La radio, vocea monotonă, răguşită, neverosimilă, repeta maşinal la fiecare cinci minute, ştirea. Înceta şi relua, de fiecare dată pe un ton ameninţător. Nu se schimba, nu cobora, nu adăuga niciodată nimic. Era în ea ceva din încăpăţînarea unui bătrîn, a unui copil care ştie lecţia. Niciunul dintre noi nu spunea nimic, în clipa aceea, afară de Dino care bătu din palme. Am rămas descumpăniţi, ca mai înainte, la trecerea celor cinci camioane.

Cate ne spuse că la Torino, în cafenele şi pe străzi radio Londra zbiera şi grupuri mari aplaudau. Avusese loc o debarcare la Salerno. Se dădeau lupte pretutindeni. — La Salerno? nu la Genova? — Se organizau cortegii, demonstraţii.

— Nu se ştie ce fac nemţii, — spuse Cate. — Vor pleca, sau nu?

— Nu spera, i-am spus, — chiar dacă ar vrea n-ar putea.

— E rîndul soldaţilor noştri, — spuse bătrîna, — e rîndul lor acum.

Bătrînul Gregorio tăcea, fără să mă piardă din ochi. Era şi el ca un copil uimit. Îmi fulgeră prin minte ideea ciudată că nici bătrînul mareşal care în seara aceea ne arunca în derută, nici generalii săi, nu ştiau mai mult decît Gregorio şi în seara aceasta se agăţau descumpăniţi de radio ca şi mine, ca şi el.

— Dar la Roma, am spus, — la Roma ce se întîmplă?

Nici un post de radio nu ne-a spus-o. Cate auzise în oraş că la această oră englezii o ocupaseră, că era de ajuns ca o mie de paraşutişti să se unească cu ai noştri şi să-i înfrunte pe nemţi. — Or fi proşti, miniştrii ăştia, dar la pielea lor ţin. Au prevăzut-o, fii sigur, — spuse Cate.

— Dar Nando şi Fonso, — am întrebat deodată, — nu vin? Asta au dorit totdeauna. Or fi mulţumiţi.

— Nu i-am văzut, — spuse Cate. — Am venit repede să vă povestesc.

Nando şi Fonso n-au venit în seara aceea. A venit Giulia, gîfîind. Spunea că la fabrică a fost o adunare pentru a se pune la cale strîngerea de arme, că Fonso a ţinut un discurs, că se vorbea de ocuparea cazărmilor. La periferie se auziseră împuşcături. Se ştia că bande de speculanţi de bursă neagră jefuiseră un depozit militar, că nemţii îşi vindeau uniformele fasciştilor şi fugeau deghizaţi.

— Mă întorc la Torino, — spuse Giulia. — La revedere.

— Spune-le celorlalte fete să vină aici, — strigă bătrîna, — Spune-i şi lui Fonso, şi nebunilor acelora. Au să vină zile grele.

— Nu-i nimic, — spuse Cate înflăcărată. — De data asta se termină cu adevărat. Trebuie să rezistăm cîteva zile.

— Nu vor mai fi incursiuni, — am spus brusc.

Cînd să plec la cină, Dino ne-a făcut să rîdem pe toţi. — S-a terminat războiul? — întrebă cu o voce slabă.

A doua zi eram în picioare, în zori. De la Roma nici o ştire. Radioul nostru transmitea canţonete. Din străinătate, obişnuitele buletine de război. Debarcarea la Salerno, oglinda mării forfotind de transporturi. Operaţia era încă în curs. Elvira asculta lîngă mine, încordată şi palidă. Ne strînsesem în faţa aparatului de radio. Am spus deodată: — Nu ştiu cînd mă întorc, — şi am plecat.

Pentru a umple dimineaţa goală am luat drumul spre Torino. Întîlneam cîte un trecător rar, un biciclist care urca ostenit. Printre povîrnişuri, departe, Torino fumega liniştit. Unde era războiul? Nopţile de foc păreau un lucru îndepărtat, neverosimil. Ascultam încordat dacă se auzeau camioane.

La Torino ziarele relatau sub titluri groase, capitularea. Dar oamenii aveau aerul că se gîndesc la treburile lor. Prăvălii deschise, gărzi civile la răspîntii, tramvaiele mergeau. Nimeni nu vorbea despre pace. La colţul dinspre gară un grup de nemţi neînarmaţi încărca mobilă într-un camion: cîţiva gură-cască asistau la mutare. « Nu se văd ai noştri, — mă gîndeam, — sînt consemnaţi în cazarmă din cauza stării de asediu. »

Ascultam atent şi căutam în ochii trecătorilor. Toţi mergeau tăcuţi, ferindu-se. « Poate a fost desminţită ştirea de ieri şi nimeni nu vrea să admită că a crezut în ea ». Dar doi tineri, sub porticul Cristalului, strigau în mijlocul unui grup şi aprindeau un ziar desfăcut pe care un chelner voia să şi-l ia înapoi. Cîţiva rîdeau.

— Sînt fascişti, — spuse un altul dintr-un colţ, liniştit.

— Luaţi-i la bătaie, omorîţi-i, — urla o femeie.

Stirile le-am aflat în uşa barului. Nemţii ocupau oraşele. Acqui, Alessandria, Casale, erau cucerite. — Cine o spune? — Călătorii care sosesc.

— Dac-ar fi adevărat, n-ar merge trenurile, — am spus.

— Nu-i cunoşti pe nemţi.

— Şi la Torino..?

— Vor veni la timpul potrivit, spuse un altul, rînjind. Fac totul metodic. Nu vor dezordini inutile. Masacrele le vor face cu calm.

— Dar nimeni nu rezistă? — am întrebat.

Sub portic creşteau urletele şi tumultul. Am plecat afară. Unul din cei doi în picioare pe o măsuţă, vorbea mulţimii, care asculta cu un aer batjocoritor, sau se îndepărta. Alţi doi se băteau lîngă un stîlp, şi femeia, strigînd cuvinte neruşinate, încerca să se amestece. — Guvernul ruşinii, — striga oratorul, — al trădării şi al înfrîngerii, vă cere să săvîrşiţi asasinarea patriei. — Măsuţa se clătina; din mulţime se ridicau înjurături.

— Vîndut nemţilor, — strigau.

Erau bătrîni, servitoare, băieţi, un soldat. Mă gîndeam la Tono şi la ceea ce ar fi spus el. I-am strigat ceva oratorului şi eu, şi în clipa aceea mulţimea şovăi şi se împărţi în două. Cineva strigă: — Faceţi loc sau vă omor —. Răsunară puternic două împuşcături sub portic, cîţiva oameni căzură, alţii au dispărut; geamurile se făcură ţăndări; şi departe, în mijlocul pieţii, i-am văzut din nou pe cei doi care se băteau, şi pe femeia care-i înfrunta.

Cele două împuşcături mi-au răsunat îndelung în urechi. M-am îndepărtat ca să nu fiu surprins, dar acum ştiam de ce oamenii nu vorbeau şi dădeau colţul străzii. M-am dus la şcoala mea, pe strada liniştită şi pustie. Speram să întîlnesc pe cineva, chipuri cunoscute. « Peste o lună vor fi examenele », mă gîndeam. Bătrînul Domenico scoase capul afară.

— Noutăţi, profesore? Ne-aduceţi pacea?

— Pacea e o pasăre. Cum a venit a şi plecat

Domenico dădu din cap. Bătu ziarul cu mîna. — Anumite lucruri nu e de ajuns să le spui.

Despre nemţi nu auzise nimic. — Sînt meşteri, — spuse imediat, ştiu să facă lucrurile. Ei, profesore, ce timpuri cînd era celălalt —. Coborî capul şi vocea. — Aţi auzit ce se spune? Că e vorba să se întoarcă.

M-am îndepărtat cu acel nou ghimpe în trup. Exista o înţelegere între mine şi Cate, ca în fiecare zi cînd cobora din tramvai să privească în jur, dacă din întîmplare veneam la Torino. M-am oprit la colţ şi am aşteptat. A trecut ora fără să vină. Am auzit în schimb alte veşti, care confirmau zvonul că nemţii ocupau centrele şi-i dezarmau pe ai noştri. — Dar rezistă ai noştri? — Cine ştie. La Novi s-a dat o bătălie. — Se înţelege. Sînt la Settimo. O întreagă divizie cuirasată înaintează.

— Dar ce face comandamentul nostru suprem?

O cafenea alături deschise radioul şi după mult hîrîit se auzi un cîntec de dans. Se formă un grup. — Prinde Londra, — strigau. Se auzi Londra, în franceză; apoi alt hîrîit exasperant. O voce italiană, de la Tunis. Citea enervată un buletin de ştiri, mereu acelaşi. Inaintarea ruşilor, debarcarea la Salerno; operaţiunea era încă în curs. — Ce spun la Roma? — strigam. — Ce se petrece în casa noastră? Laşii!

— La Roma sînt fasciştii, — strigă o voce.

— Laşii, vînduţii!

M-am simţit luat de braţ. Era Cate. Surîdea cu vechiul ei surîs. Am ieşit din grup.

— Ţi-ai adus aminte, am spus.

Străbăturăm piaţa. Cate vorbea cu voce joasă şi zîmbea fără căldură.

— Situaţia e groaznică, — spuse. — E ziua cea mai înspăimîntătoare din război. Nu există guvern. Sîntem în mîna nemţilor. Trebuie să rezistăm.

Treceam dincolo de Dora. — Ce vrei să faci? — i-am spus. — E nevoie de cîteva zile. E interesul englezilor să se grăbească. Mai mult decît al nostru.

— Ai auzit radioul german? — spuse Cate. — Transmit imnurile fasciste.

Ajunserăm în curtea aceea în care se ţinuse adunarea. Părea ieri, trecuse mai mult de o lună. Nu era nimeni. Cate vorbi cu vecinele, din balcon.

În cele din urmă au apărut Giulia şi soţia lui Nando. — Nu s-au întors? — Soţia lui se rezema deprimată de poartă. — Fii liniştită, — îi spuseră. — Vrei ca un bărbat să se întoarcă acasă, să facă ceva astăzi? Era ceva mai rău în Albania.

Ea exclamă: — Sînt copii, sînt nebuni.

Am deschis radioul din nou. Nici o ştire.

— Dacă îi arestează — gemea soţia, — atunci nemţii îi au în mînă.

— Proasto, — îi strigă Cate, — nu i-au prins încă.

Mi-au spus atunci că în toiul nopţii o patrulă împrăştiase adunarea, şi că Tono fusese arestat. — Au vrut să-l elibereze, — spuse Giulia, — vei vedea.

Cate trebuia să se întoarcă la spital. Am mîncat ceva, stînd pe pat.

—Vin şi eu, — i-am spus. Soţia lui Nando nu mînca: se plimba în sus şi în jos prin cameră. «Şi părea cea mai curajoasă, — mă gîndeam. — Nu sînt timpuri să te căsătoreşti. Mai bine de Cate, care, cel puţin nu iubeşte pe nimeni».

Am plecat împreună spre tramvai. Cate m-a întrebat: — Te-ntorci acasă? Apoi privind în jur: — Nimeni nu se mişcă. Nici măcar un soldat. Ce dezgustător.

— Noi sîntem un cîmp de bătaie, nimic altceva. Nu te amăgi.

— Ţie puţin îţi pasă, — murmură fără să mă privească, — dar ai dreptate. Nu ştii ce înseamnă să faci foamea, nici să-ţi ardă casa.

— Acestea sînt lucrurile care-ţi dau curaj?

— Ţi-a spus-o şi bunica. Voi ceilalţi nu puteţi înţelege.

— *Voi ceilalţi* nu pot să fiu eu, i-o tăiai. — Eu sînt singur. Caut să fiu cel mai singur cu putinţă. Sînt timpuri în care numai cine e singur nu-şi pierde capul. Vezi cum se frămîntă Nanda.

Cate se opri, posomorîtă. — Nu, tu nu eşti ca Nanda, — spuse. Tu nu te zbuciumi. Ne vedem deseară.

— Întoarce-te repede, — i-am strigat.

Din nou strada, livada, femeile. Colina răcoroasă şi liniştită, discuţiile obişnuite. — Poate că nemţii nu vor veni veni pînă aici, sus, — i-am spus Elvirei. Am întrebat de Egle, dacă-şi mai vîra nasul în treburile altora.

— De ce?

— Ştim bine de ce, — am spus.

Cu greutate am ascultat radio München. Fasciştii ridicau capul din nou, întradevăr. Voci furioase, ameninţătoare. Aţîţau poporul. — Sînt încă în Germania, e semn bun —. Faptul că radio Roma nu vorbea, îmi făcea aproape plăcere. Însemna că ai noştri rezistă, că nemţii n-au ocupat-o încă. Bătrîna nu scotea o vorbă. Ne privea înspăimîntată şi ursuză.

La Le Fontane am reîntîlnit-o pe Cate care mi-a dat veşti despre Fonso şi despre Nando. — S-au întors, sînt sănătoşi, — spuse. — Dar nu au putut face nimic. Tono şi ceilalţi sînt închişi la Le Nuove.

Dar mai era încă o ştire — că soldaţii noştri fugeau, şi nimeni nu se gîndea să reziste.

XII

Am ridicat din umeri şi de data aceasta, aşa cum făceam adesea în zilele acelea Sfîrşitul lumii mereu aşteptat, sosise. Era limpede că Torino liniştit în depărtare, singurătatea în păduri, livada, nu mai aveau sens. Şi totuşi, totul continua. Răsăreau zorile, cădea seara, se coceau fructele. Mă năpădise o speranţă, o curiozitate chinuitoare: să supravieţuiesc prăbuşirii, să ajung să cunosc lumea de după aceea.

Ridicam din umeri, dar sorbeam cuvintele. Dacă uneori îmi astupam urechile era pentru că ştiam bine, prea bine, ce se petrecea şi îmi lipsea curajul de a privi lucrurile în faţă. Salvarea putea să vină în cîteva zile, în cîteva ore chiar, şi stăteam legaţi de radio, cercetam cerul, ne trezeam în fiecare dimineaţă cu un licăr de speranţă.

Salvarea nu a venit. Au venit, şoptite, primele ştiri de sînge. M-am gîndit din nou la cîrciuma aceea din Pino unde într-o zi de iulie auzisem pentru ultima oară oameni coborînd vocea, şi m-am întors acolo încet, încet, privind în urmă. Ajungînd acum într-un loc, mai ales într-o locuinţă, priveai în urmă, ascultai atent. Încă nu fuseseră introduse posturile de gardă, dar ameninţarea, neprevăzutul, te pîndeau pretutindeni. Drumurile şi cîmpurile forfoteau de fugari, de soldaţi înfofoliţi în impermeabile, zdrenţe, vestoane, fugiţi din oraşele şi din cazărmile unde nemţii şi neo-fasciştii se dezlănţuiau. Torino fusese ocupat fără luptă, aşa cum apa inundă un sat; nemţi osoşi şi verzi ca guşterii păzeau gara, cazărmile; oamenii se duceau şi veneau minunîndu-se că nu se întîmpla nimic, nu se schimba nimic; nici agitaţii, nici sînge pe străzi; doar, nesfîrşit, supus, subteran, şuvoiul de refugiaţi, de trupe, care se strecura pe străduţe, în biserici, la bariere, în trenuri. Alte lucruri ciudate se petreceau. Am aflat de la Cate, de la Dino, din şoaptele şi din semnele lor. Fonso şi ceilalţi acaparau arme, prădau magazine şi depozite; ascunseseră cîte ceva şi la Le Fontane. În suburbii, ploua cu haine civile de la fereastră peste soldaţii fugari. Unde sfîrşeau aceşti oameni care scăpaseră de nemţi? Unii ajungeau, fireşte, la casa lor; dar ceilalţi, cei departe de casă, sicilienii şi calabrezii, cei vlăguiţi de război, unde-şi petreceau zilele şi nopţile, unde se opreau să trăiască? — Dacă aici războiul nu se termină imediat, — am spus lui Egle şi Elvirei, — ne apucăm cu toţii de jaf —. Le-am spus-o doar aşa, ca să le văd neliniştite. Şi am adăugat: — Le stă bine în casele burghezilor, în vilele generalilor care au colaborat cu nemţii —. Dar apoi discutînd cu Cate, îmi spuse să încetez. Am aflat de la Dino, care era mereu pe străzi, că la Le Fontane trecea multă lume — pe unii i-am zărit şi eu, sosind la anumite ore — bărboşi, zdrenţăroşi, flămînzi. Aici era întodeauna sau Giulia sau soţia lui Nando, şi fugarii vorbeau, spuneau verzi şi uscate, dumicau pîine. Dino s-a jurat că a trecut şi un englez, un prizonier de război, care ştia numai să spună *ciao*.

Dezordinea aceea, familiară acum, acea tăcută zbatere şi prăvălire de oameni, era ca o revărsare a inimilor, ca o revanşă tristă faţă de ştirile intolerabile ale radioului şi ziarelor. Războiul bîntuia departe, metodic şi inutil. Noi am căzut din nou, şi de data aceasta fără scăpare, în aceleaşi mîini, devenite acum mai dibace şi mai murdare de sînge. Stăpînii veseli de ieri deveneau fiare, îşi apărau pielea şi ultimele speranţe. Pentru noi, scăparea era numai în dezordine, în prăbuşirea oricărei legi. A fi prins şi identificat însemna moartea. Pacea, o pace oarecare, care în vară mi se păruse demnă de dorit, acum părea o farsă. Trebuia să înfruntăm destinul acela al nostru pînă la capăt. Cît de departe păreau incursiunile. Începea acum ceva mai rău decît incendiile şi prăbuşirile nocturne.

Am auzit vorbindu-se despre ele la cîrciuma din Pino, unde mă duceam pe ascuns, pentru că era un loc de trecere .Trăgeam cu urechea dacă trecuseră nemţi sau fascişti. Într-o dimineaţă am întîlnit acolo un soldat — avea încă bocancii şi şi moletierele — cu impermeabilul zdrenţuit pe trupul gol. Era un băiat din Toscana, rîdea din adîncul ochilor. Vorbea, flecărea cu noi ceilalţi clienţi, şi povestea marşul său din Franţa, zece zile de fugă, pomenea numele camarazilor, rîdea, spera să ajungă în Valdarno. Nu ne-a cerut de mîncare nici de băut. Era palid, nebărbierit, dar trebuie că se şi înţelesese cu fata din local care, înfofolită şi cu ochii încrucişaţi, îl pîndea de după tejghea.

— Adîncul văii era păzit de bastarzii aceia, — spunea. — Să nu cumva să fi trecut prin loc descoperit. Trăgeau, am văzut arzînd atîtea sate.

— Dar sus, în munte, n-a ajuns războiul, — spuse unul.

— Ce război. Represalii, — spuse un altul. — Un sat ascunde un soldat şi nemţii îi dau foc.

— Într-o noapte, pe un pod. . . povestea toscanul, şi se uita cu coada ochiului la fată.

Toţi ascultam, înghiţind în sec. Toscanul ceru un chiştoc, distrat. Au urmat alte poveşti. Au povestit clienţii, ţărani blajini. Poveşti reci, de necrezut, arestări de femei şi copii pentru a pune mîna pe bărbat, bătăi sfîrşite cu o săritură de pe scări, recolte devastate, jafuri, cadavre aruncate în piaţă cu chiştocul în gură.

— Era mai bun războiul, — spuneau. Dar toţi ştiam că adevăratul război era acesta.

— Să sperăm că timpul se va menţine frumos, — spuse toscanul.

Mă plimbam adesea singur pe străzile obişnuite, ocolind Le Fontane, pe Dino, pe Cate cu discuţiile ei; dar discuţia şi zbuciumul cu care ne obişnuisem, renăşteau acum pretutindeni stimulate de aşteptarea înfrigurată a unui eveniment de necrezut, de un rest de speranţă, de un egoism încă îngăduit. Acum, cînd şi acele zile par un vis şi să te salvezi nu mai are aproape sens, stăruie în adîncul tuturor întîlnirilor şi al deşteptărilor o pace disperată, uimirea de a trăi încă o zi, încă o oră, care te înveseleşte. Nu mai ai multă consideraţie nici pentru tine, nici pentru ceilalţi. Asculţi, nepăsător.

Fără să vreau, mă trezeam în zori şi alergam la radio. Nu vorbeam despre asta cu Elvira şi cu mama ei. Răsfoiam ziarul. Fiecare ştire îndepărta sfîrşitul cu luni de zile. În adîncul văii, Torino mă înspăimînta. Acum nici focul, nici bombele — care nu veneau — nu mai erau de ajuns să ne înfricoşeze. Războiul coborîse printre noi, în case, pe străzi, în închisori. Mă gîndeam la Tono, la capul lui mare, aplecat, şi nu îndrăzneam să mă întreb ce era cu el.

Elvira şi mama ei se purtau cu mine matern, puţin posomorîte, umile. Era o pace, în casa aceea, un adăpost, o căldură ca în copilărie. În anumite dimineţi, de la fereastră, privind coroanele arborilor, mă întrebam pînă cînd avea să dureze privilegiul acela al meu. Perdeluţele albe, proaspete, se deschideau înspre frunzişul tainic şi povîrnişul îndepărtat unde se zărea o pajişte în mijlocul pădurii şi poate cineva dormea sub cerul liber, De cîţi ani o vedeam oare în fiecare dimineaţă, înverzită de iarbă sau încremenită sub zăpadă? Aveau oare să mai existe aceste lucruri, *după*?

Încercam să studiez, să citesc. Mă gîndeam să mă ocup de Dino şi să-l învăţ ştiinţele. Dar Dino făcea şi el parte din lumea zdruncinată din temelii. Dino era închis, inaccesibil. Observasem că stătea cu mai multă plăcere cu Fonso sau cu Nando decît cu mine. I-am spus lui Cate să-l trimită acasă la mine în fiecare dimineaţă, să nu-l lase singur pe străzi: stînd cu mine la o masă, ar fi învăţat cu sîrguinţă. De altfel şcolile nu fuseseră redeschise.

— Da, lasă-l, — spuse Nando, — îţi iei o grijă de pe cap. Măcar el, care poate, să înveţe.

În seara aceea vremea se răcorise. Stăteam în bucătărie, între oale şi lighean. Fonso nu era acolo, şi nu erau nici fetele. Fără Fonso discuţia lîncezea. În zilele acelea nimeni nu mai vorbea pentru a vorbi. Cînd eram astfel împreună, în lumină, îi priveam pe furiş — strîmbăturile lui Dino, tăcerile femeilor — şi lucrul cel mai viu, cel mai aprins, erau ochii îndrăzneţi ai lui Nando, acei ochi tineri care nu păstrau nici o urmă din războiul pe care-l văzuseră. Acum soţia

lui era însărcinată — izbutiseră, fără pat şi fără casă — şi la frămîntările politicii se adăuga acum această nerăbdare.

— Profesore, îl vei învăţa carte pe fiul meu? — spunea rîzînd dar veselia, speranţa lui erau încordate, potolite; soţia lui ne privea încruntată.

Plecam de acolo la primul ţîrîit al greerilor; starea de asediu nu ajungea pînă acolo sus, dar totuşi pe potecile acelea îmi sfîrîiau călcîiele. Pe străzile din Torino, noaptea răsunau împuşcături îndrăzneţe, strigătele de « cine-i acolo » ale haimanalelor, ale banditilor care păstrau ordinea — pînă şi jocul şi gluma miroseau acum a sînge. Mă gîndeam la Tono, care căzuse în mîinile acelea; la surîsul prefăcut al lui Fonso cînd vorbea despre el. Fonso apărea pe neaşteptate la Le Fontane, cîteodată chiar ziua; l-am întrebat dacă la fabrică i-au schimbat înadins programul. Mi-a făcut cu ochiul şi a scos un permis — în două limbi — de curier şi paznic de noapte. Dintre toţi, era singurul care nu-şi pierduse cumpătul în acea ultimă lună; glumele sale deveniseră mai precise şi mai vesele. Ieşirile pline de neastîmpăr, trăncănelile agresive şi nesăbuite de odinioară, erau acum un zîmbet muşcător. Era limpede că avea o muncă, o misiune a lui care-l absorbea cu totul, dar nu vorbea niciodată despre ea. Cînd avea timp, discuta cu plăcere. Era un om ocupat.

Într-o seară, cînd Fonso nu era de faţă, am urmărit războiul pe hărţile din ziare şi de pe atlasul pe care-l adusesem să i-l arăt lui Dino. Nimic altceva din ce făceam pentru el, nu-l interesa; de la un timp toanele sale îl ispiteau să se întoarcă în oraş, unde, în fiecare seară, se afla Fonso şi ceilalţi băieţi, şi starea de asediu, nemţii, războiul. Încrederea pe care Fonso i-o inspira, povestirile lui Nando despre lupta de partizani din Balcani, îl îndepărtau de mine şi de femei. Nando ne-a povestit lucruri îngrozitoare despre ambuscadele şi represaliile din munţii Serbiei. — Pretutindeni unde ajung nemţii, se sfîrşeşte astfel. Oamenii încep să se măcelărească.

— Nu sînt numai nemţii, — am spus. — Sînt sate în care ţăranii se duc la tîrg cu puşca şi în timp de pace.

Bătrîna, bunica lui Cate, se întoarse de lîngă lighean să ne privească.

— Atunci, nu sînt numai nemţii? — bombăni sora lui Fonso.

Bătrîna spuse: — Nu e vina nemţilor?

— Nu e vina nemţilor, — am spus, — Nemţii au stricat numai şandramaua, au tăiat creditul stăpînilor de altădată. Acest război e mai mare decît pare. Acum s-a întîmplat că oamenii i-au văzut fugind pe cei care comandau înainte, şi nu-i mai opreşte nimeni. Dar, fiţi atenţi, ei nu vor să se răfuiască cu nemţii, numai cu ei: vor să se răfuiască cu stăpînii de altădată. Nu e un război al soldaţilor, care mîine se poate termina; e războiul săracilor, războiul disperaţilor împotriva foamei, a mizeriei, a închisorii, a oroarei.

Din nou mă ascultau cu toţii, chiar şi Dino.

— Să-i luăm pe ai noştri de exemplu, — am continuat. — Pentru ce nu s-au apărat? Pentru ce s-au lăsat înhăţaţi şi trimişi în Germania? De ce au crezut în ofiţeri, în guvern, în stăpînii de altădată? Acum, că-i avem din nou pe fascişti, încep iar să se mişte, şi vor fugi în munţi, vor sfîrşi în închisori. Acum începe războiul cel adevărat, al disperaţilor. Şi se înţelege, trebuie să le mulţumim nemţilor.

— Dar să le dăm la cap, — zise Nando.

Dino mă privea mereu, mişcat de liniştea cu care toţi mă ascultau.

— Dacă nu vin mai repede ceilalţi, — am mormăit, — vom sfîrşi şi noi ca în Muntenegru.

Bătrîna ne arunca priviri piezişe, zdrăngănind prin farfuriile ei.

— Va veni ziua, — am spus ridicîndu-mă, — cînd vom avea morţi prin şanţuri, aici pe colină.

Cate mă privea, serioasă. — Ştii atîtea lucruri, Corrado, — spuse încet, — şi nu faci nimic să ne ajuţi.

— Trimite-l mîine pe Dino acasă la mine, — am spus rîzînd, — îl voi învăţa aceste lucruri.

XIII

Acum nu mai încăpea îndoială. Se întîmpla la noi ceea ce de ani de zile se petrecea în toată Europa, — oraşe şi sate împietrite de spaimă sub cer, străbătute de armate şi de zvonuri înspăimîntătoare. În zilele acelea nu murea numai toamna. La Torino, deasupra unei grămezi de moloz, am văzut un şobolan, liniştit, la soare. Atît de liniştit încît la apropierea mea n-a mişcat capul şi nici nu a tresărit. Stătea nemişcat pe labe şi mă privea. Nu se mai temea de oameni.

Venea iarna şi *mie* mi-era teamă. Cu frigul eram deprins, — ca şoarecii, ca toţi ceilalţi, — deprins să cobor în pivniţă, să-mi suflu în mîini. Nu ne copleşeau neajunsurile, nici dezastrele, poate nici măcar ameninţarea morţii din cer; ci taina, în sfîrşit dezlegată, că puteau să existe dulci coline, un oraş pierdut în ceaţă, ziua de mîine aşteptată cu bucurie şi în toate clipele să se întîmple la fiecare pas, lucrurile îngrozitoare despre care se zvonea. Oraşul devenise mai sălbatic decît pădurile mele. Războiul acela în care trăiam refugiat, convins că-l acceptasem, că-mi făcusem din el o pace ostilă, se deslănţuia cu cruzime muşca mai adînc, ajungea la nervi şi la creer. Începeam să privesc în juru-mi, înspăimîntat, ca un iepure hăituit. Mă trezeam noaptea, în tresăriri. Mă gîndeam la Tono, la zîmbetele dispreţuitoare ale lui Fonso, la uneltiri, la torturi, la morţii proaspeţi. Mă gîndeam la satele în care de cinci ani se trăia în felul acesta.

Pînă şi ziarele — mai apăreau încă ziare — recunoşteau că în munţi fusese ici şi colo o rezistenţă, şi continua. Făgăduiau pedepse, iertări, suplicii. Soldaţi rătăciţi, spuneau ei, patria vă înţelege şi vă cheamă. Pînă acum am greşit, spuneau, vă promitem că vom fi mai buni. Veniţi să vă salvaţi, veniţi să ne salvaţi, pentru dumnezeu. Voi sînteţi poporul, voi sînteţi fiii noştri, sînteţi ticăloşi, trădători, laşi. . . Mi-am dat seama că frazele goale de altădată nu mai stîrneau rîsul. Lanţurile, moartea, speranţa comună, căpătau un sens teribil şi cotidian. Ceea ce la început fusese fără temei, fusese vorbă goală, acum te seca la inimă. În cuvinte există ceva impudic. În anumite clipe aş fi vrut să mă ruşinez.

Dar tăceam. Aş fi vrut să dispar ca un şoarece. Animalele, mă gîndeam, nu ştiu ce se va întîmpla. Invidiam animalele. Femeile mele de acasă aveau norocul că nu ştiau nimic despre război. Elvira a înţeles numaidecît această calitate a ei. Acum şi frigul mă alunga în casă, şi a mă întoarce acasă de la Torino, din livadă, din plimbările fără ţintă pe colina galbenă şi despuiată, uitînd pentru o clipă, în căldura molcomă de vizuină, veşnic monotona nelinişte şi spaimă, mi se părea aproape plăcut. Şi pentru asta aş fi vrut să mă ruşinez.

În acele dimineţi de noiembrie venea Dino şi studiam pe cărţile lui, îl ascultam tot ceea ce ştia. Deodată termina lecţia şi începea să-mi povestească ultimele zvonuri, ce spusese un trecător despre nemţi, despre patrioţii din rezistenţă. Ştia primele poveşti cu lovituri neobişnuite, cu înscenări, cu spioni executaţi; dacă intra Elvira, înceta. Cu fiecare ştire nouă mă gîndeam ce legendă nemaipomenită se făurise în acele zile şi cum numai un copil, pe care totul îl uimeşte, putea să trăiască în miezul evenimentelor, fără să rămînă înmărmurit.

Faptul că nu eram un copil ca Dino, era doar o întîmplare; fusesem cu douăzeci de ani în urmă, și uimirile mele de atunci erau fără temei în comparație cu ale lui. « Iată, — spuneam, — dacă mor în acest război, din mine nu rămîne decît un copil ».

— Nu mai pui costumul acela alb de marinar? — l-am întrebat.

— Îl port la școală. Cînd se deschid școlile?

Elvira care, după ce se termina lecția, îl chema la dulap să-i dea dulciuri, voia să știe de la el dacă avea să se întoarcă la școală, dacă avea surori, dacă-și amintea de tatăl lui. Dino răspundea făcînd pe măscăriciul și încruntîndu-se plictisit.

— Îmi seamănă, — îi spuneam Elvirei. — Cînd eram copil și cineva mă săruta, mă ștergeam pe față cu mîneca.

— Copii, — spunea ea, — copii din ziua de azi. Mama muncește și copilul crește cum poate.

— Nu există fiu de țăran a cărui mamă să nu muncească, — spuneam. — Așa a fost întotdeauna.

— Și asta face pe infirmiera? — spunea Elvira. — Și își duc viața la cîrciumă?

— Să ai o cîrciumă, cu ceea ce se petrece...

Din ziua aceea în care a plîns, Elvira nu s-a mai trădat. Îmi era prea ușor să mă înfurii și să strig că în împrejurări atît de cumplite, cu morțile, cu incendiile, cu deportații, cu iarna și foamea, îți trebuia timp ca să-ți pierzi cumpătul pentru o toană, pentru chinurile inimii. Despre dragoste, de altfel, despre absurda ei dragoste, n-am vorbit niciodată. Florile acelea stacojii din livadă muriseră; toată livada era tristă și uscată. Veni un vînt puternic și o mătură. I-am spus Elvirei să se mulțumească că avea o casă, foc, un pat cald și o ciorbă. Să se mulțumească. Alții o duceau mai rău.

— Am observat întotdeauna, — spuse ea, atinsă în adîncul inimii, — că unii își caută nenorocirea singuri.

— De pildă, Italia intrînd în război.

— Nu spun asta. E deajuns să-ți faci datoria. Să crezi...

— Să te supui și să lupți, — am spus. — Mîine mă întorc cu pumnalul și cu o cască.

Mă privi clipind din ochi, înspăimîntată.

Era de necrezut cum se menținea vremea. Aburi, puțină ceață în fiecare dimineață, apoi un soare strălucitor. Era noiembrie și mă gîndeam iar la fugarul acela din Valdarno, dacă ajunsese acasă. Mă gîndeam din nou la toți ceilalți, la cei disperați, la cei fără adăpost. Noroc că vremea bună se menținea. Colina era frumoasă, își arăta acum pămîntul aspru, prăfos, dezgolit. În păduri călcai pe paturi de frunziș care trozneau. Mă gîndeam adesea că la nevoie aș fi putut să mă refugiez aici. Nu-i invidiam pe băieții de optsprezece și douăzeci de ani. Apărură și la Pino manifeste militare. Republica își refăcea o armată. Războiul apăsa.

Apoi s-au redeschis școlile. Un coleg de-al meu, profesorul de franceză, un bărbat gras și trist, cu care de la un timp nu schimbam nici o vorbă, a venit să mă caute. L-am găsit în salon, stînd jos și pe Elvira așezată în fața lui, așteptîndu-mă.

— O, Castelli.

Castelli privi în jur, spunînd că aceea era o casă adevărată. El trăia într-o cameră în oraș, și proprietarii săi plecaseră la țară, lăsîndu-l singur în întreaga locuință. — Cel puțin, aici aveți o sobă, — spuse fără să zîmbească. Apoi Elvira a plecat să ne facă cafea. Eu am spus ceva despre școală, glumind. Castelli asculta cu aerul stupid al celui care are ceva în minte. Așa gras și stîngaci cum era, îmi stîrnea milă și de data asta.

Cînd a sosit cafeaua, nu atinsesem încă subiectul. I-a spus Elvirei: — Puţin, puţin. N-o merit. — Îl priveam în timp ce-şi sorbea ceaşca şi mă gîndeam: « Sărmanul. El care e tată de familie. Pentru ce trăieşte singur? »

La uşă i-am spus: — Aşa dar, Castelli, despre ce e vorba?

S-a destăinuit abia afară, în frig. Eu îmbrăcasem pardesiul şi ne plimbam pe prundiş. M-a întrebat dacă războiul se va termina curînd. Mă întrebase şi în salon. — Doar nu eşti recrut. — i-am spus. — Eşti mai bătrîn ca mine.

Dar Castelli nu se gîndea la recrutare. — Caraghioşii — bombăni pe jumătate indignat. Nu era o apreciere politică. Castelli nu se pricepea la politică. Trăia singur. Dar i se spusese că a fi profesor însemna a accepta republica, a recunoaşte noul guvern. — Merită încredere? — întrebă deodată, — măcar de-am şti în mîna cui sîntem.

— A acelora dinainte, — i-am spus. — Ce să ne mai amăgim. Numai că acum sînt mai vioi.

— Dar cum se va termina? — stăruia Castelli.

— Cine te-a făcut să te îndoieşti?

Mă aşteptam, era colegul de gimnastică, un fost fascist şi şef de grup. Acesta nu făcea un mister din intenţia de a cere trecerea în espectativă, pentru a nu se compromite, şi-i acuza pe toţi ceilalţi de oportunism şi uşurinţă vinovată faţă de războiul fascist. — Trebuie să ne hotărîm, — îi declarase, — patria e deasupra sentimentelor personale.

— Lucrurile astea ţi le spune Lucini? — I-am întrebat pe Castellii. — Atunci, ori face pe spionul, ori războiul s-a terminat cu adevărat.

Mai tîrziu mi-a părut rău că i-am spus-o. Castelli plecă abătut de tot, şi mi-am dat seama că tot soiul de bănuieli, de spaime, mii de incertitudini îi muşcau inima. Dispăru gîrbovit şi m-am gîndit din nou la Tono.

Despre asta nu s-a mai vorbit la şcoală. Mi-am revăzut colegii, l-am revăzut pe Lucini, lecţiile au fost reluate pe ascuns; cîte un băiat din clasele superioare lipsea. Părea absurd să regăseşti oamenii de serviciu la uşă, să asculţi gălăgia elevilor, să le dai teme. Clopoţelul avea un sunet din alte timpuri şi de fiecare dată te făcea să tresari. Sălile reci te obligau să porţi pardesiul; era o atmosferă de mutare, de viaţă provizorie. Am început să mănînc din nou la birtul meu, să merg înainte fără să mă opresc, să dau colţurile străzilor, să mă întîlnesc cu Cate.

Seara, împreună cu ea şi cu Dino, urcam colina. — Să ai bani, — i-am spus lui Cate, — să nu depinzi de alţii. Să te înfunzi într-un sat şi să nu te mai mişti.

— Îmi pare că ai totul, — spuse Cate. — O duce cineva mai bine?

Simţeam cum roşesc. — Sînt dorinţi, nu sînt proteste, — am spus în grabă. — Glumeam.

— Ai vrea să nu te mai gîndeşti la războiul ăsta, — spuse ea. — Dar nu poţi.

Ne-am plimbat un timp în tăcere. Dino mergea cu paşi mărunţi alături de mine.

— Aş vrea numai să se termine, — am spus.

Cate înălţă capul cu vioiciune. Nu spunea o vorbă. — Da, ştiu, — murmuram, — singura scăpare e să nu te gîndeşti la război şi să munceşti. Ca Fonso şi ceilalţi. Să te arunci în apă ca să nu simţi frigul. Dar dacă nu-ţi place să înoţi? Dacă nu te interesează să ajungi dincolo? Bunica ta a spus ceva adevărat: cine are pîinea asigurată nu se mişcă.

Cate tăcea.

— Spune-ţi părerea, doamnă.

Cate mă sorbi din ochi şi surîse. — Ceea ce aş vrea, ţi-am şi spus.

Coborînd ochii îi fixă asupra lui Dino. A fost o bănuială, un semn, ca o aluzie fulgerătoare. Poate un reflex involuntar, o promisiune. « Dacă-ți faci datoria, — putea să fi spus, — mai e și Dino. . . ».

Mă gîndeam la el de la un timp. Dar lucrurile acestea nu se rostesc în cuvinte. Doar simpla bănuială mă enerva. « În definitiv, — mă gîndeam, — ce-și închipuie? Puțin îmi pasă de Dino! »

— A face sau a nu face aceste lucruri, — am spus tare, — e totdeauna o întîmplare. Patrioții și clandestinii sînt puși în derută, nedisciplinați, compromiși de la un timp. Oameni care au și intrat la apă. Tot una e.

— Mulți nu sînt compromiși, — spuse Cate. — În fiecare zi cade cîte unul care putea să stea liniștit acasă. Bunăoară Tono. . .

— Ah, aici are dreptate bătrîna, — am exclamat, — există un destin de clasă. La asta vă împinge viața pe care o duceți. Nu degeaba viitorul e în fabrici. De aceea vă admir. . .

Cate nu spuse nimic, și surîse.

XIV

Nu mă mai duceam să-i caut acasă la ei, unde și Cate petrecea o oră după amiaza. Nu mă mai duceam pentru că Fonso și Nando erau mereu plecați — plecați din oraș, chiar — și pentru că aceste lucruri sau le faci cu adevărat sau n-are rost să le începi. Să te compromiți în joacă, e prea stupid. Dar acum domnea primejdia pretutindeni. Trăiam timpuri în care nimeni — oricît de laș ar fi fost — nu era sigur că se va trezi a doua zi în pat. Cum se întîmpla din cauza bombardamentelor. Și avea dreptate bătrîna. Aveau dreptate preoții. Sîntem vinovați cu toții; toți trebuie să plătim.

Cel dintîi care a plătit, a fost cel mai nevinovat, Castelli. Cu tot neastîmpărul copiilor și vorbele mieroase ale directorului, în ciuda unui nou bombardament cumplit care ne-a alungat în pivnițí ca pe niște șoareci, marile coridoare ale sălilor, curtea goală și liniștea obișnuită, făceau încă din școală un refugiu și o alinare, ca o veche mănăstire. Părea ciudat că unii se gîndeau să găsească în altă parte pacea și omenia. Dar Castelli, supus acum orbește acelui absurd Lucini, Castelli, care dădea lecții particulare, nu-l întrebă pe Lucini cum de nu pleca și el. Se plimbau împreună prin hol și Lucini, mărunțel și agresiv, se încrunta, își arăta colții, dădea din cap în semn de încuviințare. Castelli a avut o scurtă ședință cu directorul, și într-o bună zi și-a prezentat cererea.

Mi-a spus-o secretara, șovăitoare, comentînd: — Fericiți cei diabetici. — Dar lucrurile n-au mers ușor. Am fost și eu convocat la director. După tonul directorului, am înțeles că fierbea ceva. Nu era o anchetă, doamne ferește. Nu i se părea că era cazul. Vroia numai să afle dacă știam ceva despre hotărîrea unui coleg, dacă nu se vorbise, dacă gîndeam că motive străine. . . Apoi s-a înfuriat. — Toți am vrea să stăm acasă. Ar fi comod pentru oricine în aceste timpuri. Frumoasă descoperire. Dar nu putem sta toți. Noi directorii sîntem cei mai expuși. Trebuie să dăm socoteala de fiecare cuvînt de-al nostru și de-al dumneavoastră. . . — Mi-am amintit de data aceea cînd, cu un an înainte, ne vorbise în consiliu despre încrederea deplină care, în clipele acelea grele, trebuia să domnească între noi și director. Atunci Lucini era încă fascist.

Nu m-am putut stăpîni și i-am pomenit numele. Apoi mi-am mușcat limba. Directorul se posomorî și în același timp începu să rîdă. — Lucini e Lucini, — mi-a spus. — Știm cu toții cine e Lucini.

— Dar nu era vorba de el? — am spus brusc. Ne-am privit buimăciţi. Atunci directorul oftă ca în faţa unui şcolar foarte prost.

— Castelli, — îmi spuse. — Castelli. Să plecăm, repede.

Am strîmbat din buze şi l-am privit.

— Castelli? — i-am răspuns mirat. — Dar e un sfînt.

S-a sculat în picioare şi s-a îndreptat spre uşă; a atins-o şi s-a întors înapoi repede. S-a oprit la un pas şi s-a lovit cu palma peste frunte. A scos un suspin de nerăbdare. — Castelli mi-a făcut o declaraţie imprudentă, — a spus. — Aici se naşte un bucluc, sigur. Primejdia sînt copiii. Dumneavoastră nu ştiţi dacă a vorbit cu copiii?

— Numai Lucini poate să v-o spună. Sînt mereu la braţ.

— Dar încetaţi odată, — izbucni. — Nu-l putem amesteca pe Lucini.

— De ce nu? — am spus cu aerul cel mai nepăsător.

Atunci directorul mi-a aruncat o privire plină de şiretenie. S-a aşezat din nou la masă, strîngîndu-şi mîinile peste vestă. Părea resemnat.

— Vreau să vă vorbesc deschis, — mi-a spus încet. — Avem cu toţii nervii zdruncinaţi, în timpurile acestea. Ceea ce un coleg îi spune altuia, ceea ce ne spunem în această cameră între patru ochi, nu iese de aici. Îndrăznesc să cred că alcătuim împreună o singură familie. Dar avem o datorie, o misiune de împlinit. În faţa copiilor, în faţa familiilor, şi chiar în faţa naţiunii, a acestei ţări nenorocite, sîntem chemaţi să dăm exemplu, e limpede? A săvîrşi gesturi necugetate, a lua o atitudine imprudentă... despre conştiinţă vom vorbi mai tîrziu, dacă vreţi... poate avea urmări... poate atrage... poate implica... Ochii multora, nu numai ai copiilor, sînt aţintiţi asupra noastră... E limpede?

Despre conştiinţă n-am mai vorbit. Niciunul nu ţinea la asta. I-am făgăduit doar că aveam să caut să-l conving pe Castelli să-şi retragă cererea. M-am dus în schimb la Lucini şi l-am întrebat foarte serios cum o ducea cu sănătatea. Lucini înţelese şi s-a înfuriat. A spus imediat că astea nu erau timpuri să stai în papuci şi că oamenii de curaj trebuiau să se expună.

— Să se expună, cum?

— Războiul acesta, mi-a spus, — n-a fost înţeles. Am plecat cu un regim care era putred. Toţi trădau şi trădează. Dar proba focului ne cerne... Trăim o revoluţie. Această republică tîrzie...

N-a demonstrat mare lucru dar a încercat. Ideea lui era că timpurile te împingeau de la spate, că trebuia să iei parte la bătălie şi să salvezi patria stînd alături de acela dintre adversarii în conflict care ar fi făcut revoluţia şi dictat pacea.

— Dar cine va învinge? — am murmurat.

M-a privit uluit dînd din umeri.

L-am însoţit pe Castelli spre casă, şi i-am descris spaimele directorului. Mă asculta mişcat. I-am vorbit de Lucini şi l-am întrebat dacă făcuseră cererea împreună. — Tot una e, i-am spus, — dacă într-o bună zi încetezi să mai vii la şcoală. La ce-ţi foloseşte să le spui tuturor că eşti sătul?

Îi era de folos pentru că avea nevoie de jumătatea aceea de salariu. — Lucini, — mi-a spus, — nu poate cere trecerea în espectativă pentru că, dacă ar fi şters din registre, cui ar putea să mai dea lecţii? Mai există cineva care face scrimă?

Povestea aceasta era tot mai absurdă. I-am explicat că nimeni n-ar fi visat niciodată să ne arunce în faţă că am servit guvernul acela. — Toţi ar trebui atunci să nu mai facă nimic, — i-am spus. — Vatmanii, judecătorii, poştaşii. Viaţa s-ar opri.

Domol şi cu încăpăţînare, mi-a spus că tocmai asta trebuia făcut. — Dar atunci renunţă la leafă. Sînt banii guvernului.

ION BIȚAN, Din ciclul „*Cadențe*" ▶

◀ ION PACEA, *Zborul*

A dat din cap şi a plecat. M-am întors acasă neliniştit şi nemulţumit. Îmi închipuiam cum m-ar fi privit femeile, cum m-ar fi privit Cate, dacă aş fi făcut un gest asemănător. I-ar fi plăcut. I-ar fi plăcut şi Elvirei, dintr-un alt motiv. Iată, mi-am frămîntat mintea toată seara, cine riscă, cine acţionează cu adevărat, aşa face, nu se mai gîndeşte. Ca un copil care se îmbolnăveşte şi nu ştie că va muri. Nu priveşte în el însuşi, nu renunţă nici măcar la bani. Crede că-şi face interesul ca toţi, ca oricare altul.

În acele zile mi-au scris cei de acasă pentru sărbători. Scria sora mea, îmi dădea veşti despre ogoare, se plîngea că stăteam departe, la oraş, şi în anul acela. Desigur călătoriile erau grele, trenurile incomode, îngheţate. Viaţa e grea pretutindeni, spunea, aici nu sînt noutăţi. Scrisoarea era băgată într-un coş cu fructe şi cu carne; erau şi dulciurile de Crăciun.

Am dus jumătate din coş la Le Fontane pentru cina de sfîrşit de an pe care o proiectasem cu Cate mai de mult. Trebuiau să vină toţi. Bunica şi fetele au muncit o zi întreagă să gătească; Dino şi cu mine am cutreerat colina după anghinare şi castane. Era o zi uscată, strălucitoare; în anul acela nu căzuse încă zăpada. Dino mi-a povestit că fusese în oraş să vadă locul unde fuseseră împuşcaţi trei patrioţi; se mai zăreau încă petele de sînge: dacă ajungea cu o zi înainte, vedea şi cadavrele. Cîte un trecător se întorcea şi ocolea locul acela. Mi-a mai spus că se vedeau urmele gloanţelor pe zid.

La Le Fontane îl aştepta un teanc de cărţi şi o lanternă de buzunar; avea să le găsească la întoarcere. Cate îmi şi mulţumise. Nu eram sigur că lui Dino avea să-i placă darul meu. Nu mai făcusem niciodată daruri unui copil. Dar puteam să-i dăruiesc un pistol?

Ne-am întors înfrguraţi şi mulţumiţi. În bucătărie era o căldură plăcută. Se aflau acolo bătrînii, Fonso, Giulia, Nando, toţi. — Ăsta e un loc sigur, — spuneau — Nu trăieşti cu sufletul la gură ca la Torino.

— Cînd te gîndeşti, — spuneam, — că în pivniţă se găsesc atîtea că ar putea să ne pună la zid pe toţi. Şi pe dumneata, bunico.

Fetele rîdeau şi aduceau bucatele la masă. — Acum e Crăciun, să încetăm, — a spus cineva.

Am vorbit despre Tono. Era în Germania, la exterminare. Au vorbit despre alţii, pe care nu-i cunoşteam, despre evadări, despre atacuri prin surprindere. — E mai multă lume în munţi decît acasă, — spuse soţia lui Nando, — cine ştie cum vor face Crăciunul.

— Fii liniştită, — murmură Fonso, — le-am trimis şi vin.

Eu mă uitam la bătrînul Gregorio, cum, domol, în vestă şi gîrbovit, mesteca dumicaturile. Nu vorbea, părea că ascultă, privea liniştit, ca şi cum discuţiile acelea le auzea în fiecare zi, de cînd se născuse. Neliniştea bucuriei noastre nu-l atingea. Îmi amintea de satul meu. Dintre noi toţi, el era singurul care trăise mereu pe colină.

— Odată cu primăvara, — spunea Fonso, — vom coborî din munţi.

— Au să vă distrugă repede, — am spus imediat. E mai bine să rămîneţi în munţi.

Cate îmi dădea dreptate. — Vara viitoare, — spuse Fonso, — vor veni ei să ne caute aici sus. Nu trebuie să le dăm răgaz.

— Atîta timp cît englezii nu ne ajută, — spuse Nando rîzînd, — nu vom avea arme bune. Nemţii şi fasciştii sînt arsenalul nostru. Dacă nu ni le-aduc ei, trebuie să coborîm noi să le luăm.

— Ce război, ce război ! — strigă o fată. — Învinge cine izbuteşte să fugă mai întîi.

Se rîdea şi se vorbea tare şi atunci Dino, care băuse şi el, a început să facă pe beatul şi să alerge în jurul mesei, ţintind lanterna ca pe o armă şi aprinzîndu-

ne-o în ochi. Eu am spus că de patru ani, nemţii erau experţi în războiul de gherilă şi să nu ne facem iluzii.

— Nu ne mai rămîne decît să-i vedem la noi acasă, — spuse Nando.

— Mai bine aşa decît cum era înainte, — o tăie Fonso.

— Poţi s-o spui.

Nimeni nu vorbea despre sfîrşitul războiului. Nimeni nu se mai gîndea la timpul care se scurgea. Nici măcar bătrîna. Spuneau « anul viitor » sau « vara viitoare » ca şi cum n-ar fi fost nimic, ca şi cum fuga, sîngele şi moartea care ne pîndeau, erau ceva firesc.

Cînd s-au adus la masă fructele şi tortul, s-a vorbit despre satul meu şi despre bandele de acolo. Cate mă întrebă despre bătrînii mei. Fonso, care organiza lupta la Torino şi în munţi, spuse ceva despre activitatea clandestină de pe colină. Nu avea veşti prea multe, era un alt sector, dar ştia că exista un sat blestemat unde prea mulţi fugari începuseră să lucreze ogoarele şi nu se mai gîndeau la război.

— Sînt coline ca acestea, — am spus atunci. — Se poate ascunde cineva pe colină iarna?

— Se poate oriunde, mi-a spus. — Numai astfel îi poţi împrăştia pe atacatori. Cînd fiecare casă, fiecare sat, fiecare colină îşi vor avea apărătorii lor, poţi să-mi spui cum vor putea ţine piept fasciştii?

— Fiecare neamţ pe care-l agăţăm în cîrlig, — spuse Nando, — înseamnă unul mai puţin care luptă la Cassino.

Mă gîndeam neîncrezător la viile şi colina de aici. Mi se părea de necrezut, absurd, ca şi aici să se tragă, să se întindă curse, să ardă casele şi oamenii să moară.

— Aţi putea să-mi spuneţi, — interveni soţia lui Nando, — dacă englezii or să vă spună mulţumesc?

— Fii liniştită, — spuse Fonso. — Nu ne luptăm pentru englezi.

Camera mirosea a fum şi a vin. Cate aprinse o ţigară. Au deschis radioul. Zarva creştea şi te simţeai bine în căldura aceea, rezemat de sobă, ascultînd glasurile din jur. Am ieşit o clipă mai înainte în curte, cu Dino, şi în timp ce el se ghemuia în întuneric, m-am pierdut o clipă în stele şi în cer. Aceleaşi stele de cînd eram copil, aceleaşi stele care străluceau peste oraşe şi tranşee, peste cei morţi şi cei vii. Nu exista oare pe colinele acelea un colţişor, o curte a păcii, de unde, măcar în noaptea aceea, să fi privit la stele fără să înceapă să-ţi bată inima? Prin uşă auzeam gălăgia mesenilor şi mă gîndeam că aveam moartea sub picioare. Apoi Dino mă strigă, am intrat din nou în casă şi căldura ne învălui. Fetele au început să cînte.

În ziua următoare am coborît la Torino. Am trecut pe la şcoală şi acolo l-am întîlnit pe Fellini cu bereta trasă pe ochi. Trăncăni despre sărbători, apoi spuse: — E unul care a făcut un Crăciun căcăcios.

Aşa vorbea Fellini, rînjind obraznic. Am aşteptat să continue şi a făcut-o imediat.

— N-aţi aflat de Castelli? L-au suspendat de la catedră şi l-au închis.

XV

Anul se sfîrşi fără zăpadă şi la reluarea cursurilor, n-am mai vorbit cu colegii despre Castelli. — Noroc că nu e frig, — spuneau. — Dar, dacă e adevărat că are un început de diabet, dă ortul popii. Ce se putea face pentru el? — Nimic, — murmuram noi, — nimic.

Ticăloşia asta ar putea să se întindă —. Lucini tăcea consternat şi perfid. Cînd ajungeam la poarta şcolii, mă aşteptam de fiecare dată să zăresc o maşină, nemţi, poliţişti. — Om fi supravegheaţi toţi, — a spus un altul, — copiii, casele. Ce porcărie. Ne vor lua ca ostateci.

Bătrînul Domenico spuse: — Sîntem în situaţia în care, dacă unul nu se simte bine, nu se mai poate lungi în pat.

— Domnule profesor, păziţi-vă, — strigau cei mai isteţi dintre copii.

În zilele acelea aproape că şi directorul îmi inspira milă. Ofta şi tresărea la orice ţîrîit de telefon. Era vădit că, vorbind cu inspectorul, Castelli îşi pusese singur funia de gît. Faţa aceea a lui, jilavă şi tristă, n-o regreta nimeni. Şi-o dorise. Dealtfel, gîndindu-mă din nou la el, nu trăia încă dinainte ca într-o celulă, solitar şi încăpăţînat? Dar toţi trăiam aşa, între pereţi, în teamă şi în aşteptare şi fiecare pas, fiecare glas, fiecare gest neaşteptat ne gîtuia. — Silvio Pellico cel puţin, — zîmbi într-o zi directorul, — s-a mulţumit să intre la închisoare, fără să-şi bage la apă nici un coleg. . .

— Dar n-are rude?

— Treaba lui, doamne fereşte.

L-am uitat şi pe Castelli. Vreau să spun, am încetat să mai vorbim despre el. Dar ca şi Tono, ca şi Gallo, ca şi soldatul din Valdarno, ca şi fratele lui Egle, Castelli îmi revenea în minte pe negîndite, în faţa unei suferinţi, a unei alarme, a zorilor îngheţaţi de brumă, a ştirilor neliniştitoare. Mă gîndeam la ei toţi mai ales noaptea, ducîndu-mă la culcare pe întuneric, sau dimineaţa coborînd la Torino, în timp ce soarele aprindea cu aur crud ferestrele etajului patru al unui bloc. Iarna, strălucirea orbitoare, negurile aurii ale dimineţii, mă împăcaseră întotdeauna cu lumea, îmi dăduseră un fior de speranţă. Încă în primii ani ai războiului, ideea că pe lume mai rămîneau încă aceste bucurii, dădea un sens aşteptării mele. Acum, şi asta se risipea şi nu mai îndrăzneam să ridic capul.

Despre fratele ei, Egle trăncănea cu volubilitate. Îl dădea drept cuminţit aproape şi părea liniştită. Nu, la nemţi nu trecuse. Nu merita osteneala. Dar nici nu intrase în legătură cu duşmanii de ieri, era prea leal; locuia la Milano, lucra ca inginer într-o fabrică, trăind ca şi ascuns împreună cu cîţiva prieteni. Se îmbrăcase civil.

Dacă ar fi trebuit să fug, mă întrebam în zilele acelea, dacă ar fi trebuit să mă ascund, unde m-aş fi dus, unde aş fi dormit noaptea şi unde aş fi găsit o bucată de pîine? Aş fi găsit un alt loc la fel ca această casă, puţină căldură, puţină tihnă? Mă simţeam hăituit şi vinovat, mă ruşinam de zilele mele liniştite. Dar mă gîndeam la zvonurile, la poveştile cu oameni refugiaţi în mănăstiri, în clopotniţe, în sacristii. Cum era oare viaţa între acei pereţi reci, în spatele vitraliilor colorate, între băncile de lemn? O reîntoarcere la copilărie, la mirosul de tămîie, la rugăciuni şi la nevinovăţie? Desigur, nu era lucrul cel mai rău din acele zile. Descoperii în mine veleitatea, aproape obsesia de a fi constrîns la această viaţă. Înainte, trecînd prin faţa unei biserici, nu mă gîndeam decît la femei nemăritate şi la bătrîni pleşuvi îngenunchiaţi, la bolboroseli plictisitoare. Toate astea să nu fi avut nici o valoare? şi o biserică, o mănăstire, să fie într-adevăr un refugiu unde asculţi cu faţa în mîini, potolindu-se bătaia inimii? Dar pentru asta, mă gîndeam, nu era nevoie de naosuri şi de altare. Era de ajuns pacea, sfîrşitul revărsării de sînge. Mi-amintesc că străbăteam o piaţă şi gîndul m-a făcut să mă opresc. Am tresărit. Era o bucurie, o beatitudine neaşteptată. Să mă rog, să intru în biserică, mă gîndeam, şi să trăiesc o clipă de pace, să renasc într-o lume fără sînge.

Dar certitudinea se risipea. La puţin timp după aceea, întîlnind o biserică, am intrat. Am zăbovit la intrare, rezemat de peretele rece. În fund, lîngă altar se afla o candelă roşie; în bănci nimeni. Mi-am pironit privirea în pămînt şi-am retrăit gîndul acela, am vrut să retrăiesc bucuria şi certitudinea păcii neaşteptate. N-am izbutit. Mă întrebam în schimb dacă pe Dino îl trimiteau la liturghie. Nu vorbisem niciodată despre asta. Nu-mi aminteam ce făcea duminica dimineaţa. Cu siguranţă că bătrîna se ducea la liturghie. Mă plictiseam, şi am ieşit afară, respirînd aerul curat.

N-am vorbit cu nimeni despre clipa aceea, despre revărsarea aceea de bucurie. Cu atît mai puţin cu Cate. Mă întrebam dacă acei care se duceau la biserică, femeile mele, parohul de la Santa Margherita, simţeau această bucurie — dacă la închisoare, sau sub bombe, în faţa puştilor îndreptate spre el, cineva se bucura de o asemenea pace. Poate că moartea cu această condiţie, era acceptabilă. Dar nu era cu putinţă să vorbeşti despre asta. Ar fi fost ca şi cum ai fi intrat din nou în biserică, ca şi cum ai fi asistat la un rit — un gest inutil. Lucrul cel mai frumos din religie, din altare, din naosurile goale, era clipa în care ieşeai să respiri sub cerul curat, şi perdeaua cădea din nou, şi erai liber, viu. Numai despre asta se putea vorbi.

În căldura plăcută a sufrageriei, sub conul de lumină, în timp ce Elvira cosea şi bătrîna moţăia, mă gîndeam la brumă, la cadavre, la cei care se ascundeau prin păduri. În cel mult două luni venea primăvara, colina se va îmbrăca în verdeaţă, ceva nou, plăpînd, va renaşte sub cer. Soarta războiului avea să se hotărască. Se şi vorbea de ofensive şi noi debarcări. Avea să fie ca o ieşire din adăpost sub ultimele lovituri împotriva avioanelor puse pe fugă. Nu i-am spus lui Cate despre încercarea mea, dar am vrut să ştiu dacă ea crede în aceste lucruri. Se strîmbă şi-mi răspunse că a crezut. Se opri puţin pe potecă — se întunecase, ne întoarcem de la Torino — şi spuse că uneori îi venea să se roage, dar ştia să se înfrîneze. Cine nu are nervii tari, observă ea, nu e bun de nimic în spital. Se întîmplă prea multe acolo.

— Dar nervii se liniştesc rugîndu-te, — am spus. — Uită-te la preoţi şi la călugăriţe, sînt liniştiţi întotdeauna.

— Nu e rugăciunea care-i linişteşte — spuse Cate, — e meseria pe care o fac. Văd tot felul de ticăloşii.

Mă gîndeam că toţi trăim ca într-un spital. Am pornit mai departe. Pacea, răgazul inutil mi se păreau acum lucruri absurde şi ştiute dinainte. Cu adevărat, nu se putea vorbi despre ele.

— Nu se poate, — spuse Cate, — să te rogi fără să crezi. Nu foloseşte la nimic.

Vorbea sec ca atunci cînd răspunzi la o întrebare.

— Şi totuşi trebuie să crezi, — i-am spus, — Dacă nu crezi în ceva, nu trăieşti.

Cate mă luă de braţ. — Tu crezi în aceste lucruri?

— Sîntem cu toţii bolnavi, — i-am spus, — şi vrem să ne facem bine. Răul e în noi, ar fi de ajuns să fim convinşi că nu există, şi ne-am vindeca. Cel care se roagă, cînd se roagă, e ca şi sănătos.

Atunci Cate mă privi surprinsă. Aşteptam un zîmbet, care nu veni. Spuse:
— Adevăraţii bolnavi trebuie îngrijiţi, vindecaţi. Nu foloseşte la nimic să te rogi. Aşa e în toate. O spune şi Fonso: « Important e ceea ce faci, nu ceea ce spui ».

Apoi am vorbit despre Dino. Şi a fost mai uşor. Cate recunoştea că ar fi trebuit să-l crească cu mai mult curaj, să-l înveţe să înţeleagă lucrurile singur,

să-i lase timp să hotărască, dar nu izbutise. Bunica îl ducea uneori la liturghie şi-l trimitea la catehism. Eu i-am spus că orice am face, copiii nu ştiu să hotărască singuri şi că a-i trimite sau nu la catehism, însemna o alegere, însemna a-i învăţa ceva ce n-au voit. — Religie înseamnă şi a nu crede în nimic, — i-am spus. — De lucrurile astea nu scapi.

Dar Cate spuse că trebuia să fie cu putinţă să-i explici unui copil cele două idei şi apoi să-i spui să aleagă. Atunci îmi veni să rîd, şi zîmbi şi ea, cînd i-am spus că modul cel mai bun de a face pe cineva creştin, este de a-l învăţa să nu creadă, şi invers. — E adevărat, — strigă, — e foarte adevărat. Ne-am oprit în faţa porţii, cîinele sărea în jurul meu, a fost singura dată cînd am vorbit despre asta. În seara următoare, n-am mai văzut-o în staţia de tramvai.

Chiar în ziua aceea mă gîndisem să mă întîlnesc dincolo de Dora cu ceilalţi. Apoi, din cauza frigului şi drumului lung, nu m-am mai dus deloc. M-am întors la pomii desfrunziţi, frămîntînd în gînd povestea aceea a discuţiei noastre, gîndindu-mă din nou la Castelli. Elvira mi-a spus că m-a căutat un tînăr care mă chema la Le Fontane. Nu ştia cine era.

Am plecat imediat înainte de a se întuneca, supărat că Elvira fusese pusă la curent în felul acela. Strigă după mine dacă mă întorceam la cină.

I-am găsit pe toţi, afară de Fonso şi Giulia. Nando, din poartă, mi-a făcut un semn plin de nelinişte. Pe măsuţe, în curte, zăream valize şi baloturi. Toţi se învîrteau prin bucătărie. Dino rodea un măr.

Cate spuse: — Ah, bine că ai venit.

Voiau să mă avertizeze să nu trec dincolo de Dora. — Avioanele zboară la mică înălţime, — spuse Nando. — Începe.

— Nu, Fonso e în munţi, — mi-au spus. — E Giulia. Au prins-o nemţii astăzi.

Nu m-am înfricoşat. Nu mi-a sărit inima. Erau luni de zile de cînd aşteptam clipa aceea, lovitura aceea. Sau poate, cînd un lucru începe cu adevărat, te înspăimîntă mai puţin pentru că alungă o incertitudine. Nici măcar neliniştea lor nu m-a înspăimîntat pentru moment.

— O femeie, — am spus, — se descurcă de obicei.

Nu mi-au răspuns. Întrebarea era alta. Dacă o prinseseră din întîmplare sau supravegheau, de la o vreme, locuinţa. Se făcuseră multe arestări şi confiscări de materiale la fabrică.

Fusese chemată împreună cu alte tovarăşe, în curte, şi urcată într-un furgon. Cineva fugise imediat să dea de veste. Probabil în clipa aceea percheziţionau locuinţa. Soţia lui Nando striga că fusese o prostie să fugă de acasă. În felul acesta, veneau să-i caute la Le Fontane.

Cate le răspunse sec că nimeni nu putea vorbi.

— Dacă nu cumva Giulia, — spuse sora mai tînără.

Am discutat despre curajul Giuliei. O întrebare mă ardea. Nu îndrăzneam s-o pun.

— Dacă ar fi aflat ceva, — spuse bătrîna, — v-ar fi împachetat pînă acum.

— Biata Giulia, — spuse Cate, — trebuie să-i ducem schimburi.

Atunci, mi-am dat seama că la Castelli nu se gîndise nimeni din şcoală. Am întrebat: — Se pot duce pachete în închisori?

Se auzi un automobil, am amuţit cu toţii. Motorul zbîrnîi, hurui mai tare, ne ţineam răsuflarea. A trecut în viteză şi ne-am privit ca nişte oameni care ies din apă bîjbîind.

— Le dau pachetele? — am intrebat.

— Cîteodată.

— Dar mai întîi se înfruptă ei.

— Nu are importanţă ce e în pachet, ci amintirea pe care o trezeşte, — spuse Nando.
Lucrul la care mă gîndeam, nu l-a rostit nimeni. Numai Dino, la un moment dat, interveni pe neaşteptate. — Să ne ascundem în pivniţă, — spuse.

— Tu să taci, — izbucni mama lui. Dar reveneam mereu la Giulia. Primejdia, spunea Nando, era să nu-şi piardă capul şi să-i înfrunte. Îi ura prea mult pe oamenii de teapa lor.

— Dacă izbutesc s-o facă să-şi iasă din fire. . .

M-am despărţit de ei în toiul nopţii. Urma să mă întîlnesc cu Cate la Torino. Am ieşit în întuneric cu un sentiment de uşurare şi l-am găsit pe Belbo aşteptîndu-mă în curte. M-a făcut să tresar: «Sîntem cîinele şi iepurele», mă gîndeam.

A venit carnavalul şi, lucru ciudat, piaţa pe care o străbăteam în fiecare zi spre a coborî la şcoală, era plină de barăci, de mulţime istovită, de căluşei şi standuri. Se zăreau acrobaţi înfriguraţi, căruţe; zarva aceea potolită care se auzea nu-mi mai stîrnea mila pe care o încercam de obicei. Părea un miracol că mai existau oameni dispuşi să călătorească, să-şi sulemenească faţa, să se arate aşa. Jumătate din piaţă era distrusă de bombe, cîte un neamţ se învîrtea de colo pînă colo fără ţintă şi căsca gura. Cerul dulce de februarie încălzea inimile amorţite. Pe colină sub frunzele putrede, răsăreau primele flori. Mi-am făgăduit din nou să le caut.

Acum băteam drumurile spionînd mereu dacă cineva mă urmărea. O lăsam pe Cate să coboare din tramvai, să facă cîţiva paşi; o ajungeam la jumătatea urcuşului, în seara senină. Îmi dădea veşti despre Giulia, despre ceilalţi. Se ştia numai că Giulia trăia, se şoptea despre atentate şi represalii germane — era mereu cu putinţă ca într-o zi sau alta să ia ostatec şi o femeie şi s-o pună la zid. Fonso nu a mai venit la Torino: se organizau în munţi pentru acţiunile de primăvară. Depozitele de arme de la Le Fontane — Cate îmi vorbi despre ele — trebuiau să vină oamenii lui să le golească în acele nopţi. — Mai bine, i-am spus, — grăbiţi-vă. E o nebunie. — Ea surîse şi-mi spuse: — Ştiu.

XVI

Urmă o noapte cu ploaie caldă care descătuşă primăvara. A doua zi sub cerul curat ca lacrima plutea un aer îmbălsămat de pămînt reavăn. Am petrecut jumătatea dimineţii prin pădure, pe poteca din valea dinspre Pino, regăsind muşchii şi arborii bătrîni. Parcă ieri mă urcasem cu Dino pe aici, şi mă întrebam cît timp încă acesta avea să mai fie singurul meu orizont, şi mă uitam la cerul proaspăt, ca un vitraliu de biserică. Belbo alerga pe lîngă mine.

Întorcîndu-mă, am trecut pe creasta care domina povîrnişul dinspre Le Fontane. De multe ori căutasem cu Dino de acolo de sus şoseaua şi casa. În ziua aceea printre arborii desfrunziţi, am văzut numaidecît curtea şi două maşini oprite, de culoare verde-azur, şi în jurul lor siluete omeneşti de aceeaşi culoare. Am încercat să-mi spun că erau oamenii lui Fonso, mi se părea că soarele se acoperise. Am privit mai bine; nu încăpea îndoială, vedeam puştile în mîinile soldaţilor.

Cîteva clipe nu m-am mişcat; fixam valea, cerul strălucitor, micul grup de jos; nu mă gîndeam la mine însumi, nu mi-era teamă. Mă uimea doar felul neaşteptat în care se petrec lucrurile; văzusem de atîtea ori de sus casa aceea, mi-o închipuisem în tot felul de primejdii, dar asemenea scenă — văzută sub cerul dimineţii — n-o prevăzusem.

Dar timpul ne zorea. Ce să fac? Puteam să fac altceva decît să aştept? Aş fi vrut ca fiecare lucru să se fi terminat, să fie deja ieri: curtea pustie, maşinile

dispărute. Mă gîndeam la Cate, dacă plecase la Torino, dacă o arestau în clipa aceea. Mă gîndeam să mă apropii, să aud vocile. M-a cuprins din nou sentimentul acela de silă. Era evident că trebuia să alerg numaidecît la Torino, să risc totul, s-o avertizez. Aveam o slabă speranţă că rămăsese acolo.

În curte era agitaţie. Vedeam fuste, haine civile, nu deosebeam chipurile. Se urcau în maşini. Din casă ieşeau soldaţi, se urcau şi ei. Am recunoscut-o pe bătrînă. «Vor da foc casei?» mă gîndeam.

Apoi din ce în ce mai şters, am auzit zgomotul motoarelor care se îndepărtau.

Timpul trecea. Nu mă mişcam. Din nou, totul era strălucitor şi liniştit. «Dacă au arestat-o pe bătrînă, — mă gîndeam, — i-au arestat pe toţi». Îl vedeam pe Belbo, ghemuit la picioarele mele, gîfîind. I-am spus: — Acolo jos — şi l-am împins cu piciorul. Sări în picioare, lătrînd. De frică, m-am ascuns după un arbore. Belbo ţîşnise ca un iepure.

L-am văzut apoi ajungînd în fugă pe stradă. L-am văzut intrînd în curte. Mi-am amintit noaptea aceea de vară cînd la Le Fontane se cînta şi totul era încă liniştit. Cu inima oprită îmi încordam auzul şi spionam dacă cineva rămăsese acolo. Ajuns în curte, Belbo începu din nou să latre spre uşă, întărîtat. Se auzea cîntatul unui cocoş gălăgios şi îndepărtat; se auzea de pe drumul dinspre Pino scîrţîitul carelor.

Curtea era mereu pustie. Îl vedeam pe Belbo care sărea şi nu mai lătra; sărea în jurul cuiva, al unui băieţaş, al lui Dino, ivit pe neaşteptate de lîngă gardul viu. Îl vedeam coborînd în stradă şi pornind împreună cu mine pe poteca pe care o străbătusem de atîtea ori întorcîndu-mă acasă. Fără îndoială, era Dino, după fularul roşu pe care-l purta peste pardesiu, şi după paşii repezi. Am început să alerg printre mărăcini şi frunze veştede, mă feream şi mă izbeam de crengile ude, alergam ca un nebun; teama, neliniştea, nerăbdarea deveniră o cursă chinuitoare. Dintr-un luminiş zăream din nou Le Fontane, curtea liniştită. Nu era nimeni.

L-am întîlnit pe Dino la jumătatea coastei, ţinînd mîinile în buzunar. Se opri, roşu la faţă şi gîfîind. Nu mi se părea înfricoşat: — Nemţii, — îmi spuse. — Au venit azi dimineaţă cu maşina. L-au lovit pe Nando. Voiau să-l omoare. . .

— Mama unde e?

Şi Cate era arestată. Şi bătrînul Gregorio. Toţi. El şi mama tocmai plecau la Torino şi-i văzuseră sosind. N-apucaseră să se întoarcă bine că nemţii şi apăruseră pe neaşteptate, alergînd, în curte. Aţintiseră spre ei puştile scurte, strigînd. Mama tremura, Nando îşi lua gustarea şi nu terminase încă de mîncat. Strachina era încă pe masă.

— Au intrat în pivniţă?

Un neamţ luase un coş cu sticle. Da, pe Nando l-au bătut în pivniţă, se auzea cum urla. Găsiseră lăzile şi puştile. Strigau în nemţeşte.Îi comanda un om mărunt de statură, în civil, care vorbea italiana. Soţia lui Nando căzuse la pămînt. Lui, mama îi spusese să se ascundă, apoi să vină la mine să-mi povestească tot. Dar el ar fi vrut să rămînă cu ceilalţi, să se urce şi el în maşină; se apropiase, şi nemţii nu-l lăsaseră să se urce. Atunci mama s-a încruntat la el, şi el fugise pe cîmp. Şi bunica îl chema, striga. Tot una era dacă te ascundeai.

— Ţi-a spus să-mi spui ceva?

Dino spuse că nu. Şi continuă să descrie ceea ce văzuse. Omul în civil întrebase cine locuia în camerele de sus. Cîţi veneau seara la cîrciumă. Apoi vorbea nemţeşte cu ceilalţi.

Am ajuns la poartă. Dino spuse că a mîncat deja, că își umpluse buzunarele cu mere. Tot drumul mă gîndeam la casele ascunse în parcuri și că nici una nu era o ascunzătoare sigură.

În poartă ne aștepta Elvira. Își pusese pelerina și aștepta. Era posomorîtă, nervoasă. Alergă spre mine și, mai roșie ca focul, murmură fără voce:

— Sînt nemții.

— Am aflat, — voiam să-i spun, dar un gest al ei de a mă lua de braț și a mă trage la o parte fără să țină seama de Dino, mă înspăimîntă. Nu era roșie din pudoare, avea privirea înspăimîntată.

— Au venit doi nemți, — spuse gîfîind, — au pronunțat numele dumitale... Au intrat... au văzut camera...

Simțeam mai mult decît silă, mi se muiau picioarele. Am spus ceva, cuvintele rămîneau nerostite.

— Acum o oră, — spuse Elvira cu voce joasă și răgușită, — nu știam unde erai... nu voiau să te aștepte... Le-am scris pe o foaie școala și strada. Au plecat... Dar se întorc, se întorc...

Și astăzi încă mă întreb de ce nemții aceia nu m-au așteptat acasă ,trimițînd pe cineva să mă caute la Torino. Datorez acestui lucru faptul că sînt încă liber, că sînt aici sus. Pentru ce salvarea mi-a revenit mie și nu lui Gallo, lui Tono, lui Cate, nu știu. Poate pentru că trebuie să sufăr pentru ceilalți? Pentru că sînt cel mai inutil și nu merit nimic, nici măcar o pedeapsă? Pentru că am intrat atunci în biserică? Experiența primejdiei ne face cu fiecare zi tot mai lași. Ne prostește și am ajuns la punctul în care a fi în viață din întîmplare, cînd atîția mai buni decît mine au murit, nu mă mulțumește și nu-mi este destul. Uneori, după ce-am ascultat inutilul radio, privind pe fereastră viile pustii, mă gîndesc că a trăi din întîmplare nu înseamnă a trăi. Și mă întreb dacă am scăpat cu adevărat.

În dimineața aceea nu am stat pe gînduri. Gustul morții îmi umplea gura. Am pornit pe poteca dintre merișori; în pădurice, i-am spus Elvirei să-i dea banii mei și libretul de economii copilului, eu alergam să-l aștept în valea cu ferigi. Îi spusesem lui Dino să fie atent să nu-l urmărească cineva. Să se ducă la poartă și să privească.

Nemților, i-am recomandat Elvirei, trebuia să le răspundă că petreceam adesea săptămîni întregi la Torino și că ea nu știa unde.

Dino strigă. Spuse: — Se vede un bărbat!

M-am trîntit pe prundișul umed. Elvira se întoarse și murmură: — N-a fost nimic. Un car care trecea.

Atunci am spus: — Ne-am înțeles, — și am fugit.

Am ajuns între ferigi transpirat tot, fără să mă așez. Mă plimbam înainte și-napoi să mă liniștesc. Printre arborii despuiați se deschidea cerul înalt, senin, niciodată văzut așa. Am înțeles ce înseamnă cerul pentru deținuți. Gustul acela de sînge care-mi umplea gura, mă împiedica să gîndesc. Priveam ceasul. Îmi părea rău că făgăduisem să aștept. Așteptarea aceea era îngrozitoare. Pîndeam cu urechea să aud cîini lătrînd, știam că nemții folosesc cîini polițiști. «Numai de n-ar veni Belbo să mă caute, — spuneam, — sînt în stare să-l urmărească».

Apoi au început bănuielile și întrebările. Dacă nemții o arestau pe Elvira și pe mama ei, mama ar fi spus sigur că eram aici. Aș fi vrut să mă întorc și să le implor. Mă gîndeam din nou cît de nedrept fusesem cu Elvira. Mă întrebam dacă Dino îi spusese despre arestările făcute și despre puști. M-am liniștit puțin amintindu-mi că la mine nici măcar nu căutaseră puști.

Astfel petreceam așteptarea aceea, rezemîndu-mă de arbori, vorbind cu mine însumi, plimbîndu-mă, urmărind lumina. Mi se făcu foame, privii ceasul,

era unsprezece și zece. Așteptam numai de o jumătate de oră. La Cate, la Nando, la toți ceilalți nu îndrăzneam să mă gîndesc, aproape pentru a-mi da o dovadă de nevinovăție. La un moment dat m-am cutremurat, mi-era scîrbă de mine. Pentru a treia oară am urinat pe un copac.

Dino sosi după două ore, împreună cu Elvira, care-și pusese voalul negru pe cap, ca atunci cînd se întorcea de la liturghie. — N-am văzut pe nimeni, — îmi spuseră. Aduceau un pachet mare și unul mai mic. — Ceva de-ale mîncării și niște lucruri, — spuse ea. Lucrurile erau ciorapi, batiste, briciul. — Sînteți nebuni, — am strigat. Elvira spuse că se îngrijise ea, că îmi găsise un refugiu sigur. Era dincolo de Pino. Pe cîmp, colegiul de la Chieri, o casă liniștită, cu paturi și refector. — E o curte frumoasă și se țin cursuri. O să fie bine, — îmi spuse. — Aici e o scrisoare din partea parohului. E o școală de preoți. Între ei, preoții se ajută.

Vorbea liniștită, nu mai era înspăimîntată. Îi dispăruse și roșeața. Totul se petrecea firesc, ca deobicei. M-am gîndit din nou la serile cînd îi spuneam: « Noapte bună ».

— Și Dino? — am întrebat.

Deocamdată rămînea cu ele. Spuse: — Ne-am și înțeles — abia privindu-l, și el dădea din cap.

Oboseala, gustul de sînge mă copleșeau din nou. Mi se împăinjeniră ochii. Pluteam pe o mare de bunătate, de groază și de pace. Și preoții și iertarea creștină. Am încercat să surîd, dar fața nu mă asculta. Am murmurat ceva — să se întoarcă imediat, și mai ales să nu vină să mă caute. Am luat pachetele și am plecat.

Am mîncat în pădure și spre seară ajunsesem la colegiu pe o străduță lăturalnică. Nimeni nu m-a văzut. Am jurat să nu mai ies niciodată de acolo, dacă puteam.

XVII

Porticul acela din jurul curții, scările acelea de cărămidă pe care de pe coridoare, ajungeai sub acoperiș, și capela cea mare în semiîntuneric, alcătuiau o lume pe care aș fi vrut-o și mai închisă, mai izolată, mai austeră. Am fost bine primit de preoții aceia care de altfel, îmi dădeam seama, erau deprinși cu așa ceva: vorbeau despre lumea din afară, despre viață, despre evenimentele de război cu o detașare care îmi plăcea. Zăream copiii, gălăgioși și nevinovați, și-i ignoram. Găseam mereu cîte o aulă goală, o scară unde să-mi petrec încă puțin timp, să-mi prelungesc viața, să stau singur. În primele zile tresăream la orice gest neobișnuit, la fiecare voce: stăteam cu ochii spre stîlpi, spre coridoare, spre uși, totdeauna gata să mă ascund din nou și să dispar. Multe zile și multe nopți mi-a rămas în gură gustul acela de sînge și, în rarele clipe în care izbuteam să mă liniștesc și să-mi amintesc ziua fugii prin pădure, tremuram la ideea primejdiei din care scăpasem, a cerului deschis, a străzilor și a întîlnirilor. Aș fi vrut ca pragul colegiului, poarta aceea rece, masivă, să fie zidită, să fie ca un mormînt. Zilele se scurgeau în jurul porticului. Capelă, refector, lecții, refector, capelă. Timpul fărămițat așa, închidea gîndurile, trecea și trăia în locul meu. Intram în capelă cu ceilalți, ascultam vocile, plecam capul și-l ridicam, repetam rugăciunile. Mă gîndeam din nou la Elvira, dacă ar fi știut. Dar mă gîndeam și la pace, la descoperirea bisericii din ziua aceea, și acoperindu-mi ochii, ascundeam tumultul teribil. Vitraliile capelei erau sărace și întunecate, vremea se stricase și se mohorîse, burnița zi și noapte, eu tăinuiam în frig, groaza și speranța pecetluită. Cînd, stînd în refector, în hărmălaia copiilor, mă umileam într-un

colţişor şi-mi încălzeam mîinile cu farfuria aceea, îmi plăcea să mă simt ca un cerşetor. Faptul că anumiţi copii bombăneau rugăciunea, serviciul, mîncarea, mă stingherea, mă umplea de un resentiment superstiţios, de care de altfel mă învinovăţeam. Dar deşi tăceam, plecam capul, mă reculegeam, nu mai regăseam pacea din biserică din ziua aceea. Intram uneori singur în capelă, mă concentram în întunericul rece, şi încercam să mă rog: mirosul vechi de tămîie şi de piatră îmi amintea că nu viaţa îl interesează pe Dumnezeu, ci moartea. Pentru a-l mişca pe Dumnezeu, pentru a-l avea cu tine — gîndeam ca şi cum aş fi fost credincios — trebuie să renunţăm dinainte, trebuie să fim gata să ne vărsăm sîngele. Mă gîndeam la martirii aceia despre care se învaţă la catehism. Pacea lor era o pace de dincolo de mormînt, toţi îşi vărsaseră sîngele. Aşa cum eu nu voiam.

În concluzie, căutam o letargie, un anestezic, o certitudine că eram bine ascuns. Nu căutam pacea lumii, căutam pacea mea. Voiam să fiu bun, ca să fiu liber. Îmi dădeam seama atît de bine încît într-o zi am cedat. Fireşte, nu în biserică, eram în curte cu copiii. Copiii făceau gălăgie şi jucau fotbal. Pe cerul senin — în dimineaţa aceea încetase ploaia — vedeam nori trandafirii, împrăştiaţi de vînt. Frigul, zarva, neaşteptata înseninare a cerului, îmi umpleau inima şi-mi dădeam seama că era de ajuns o ţîşnire de energie, o amintire frumoasă, pentru a regăsi speranţa. Înţelegeam că fiecare zi trecută era un pas spre libertate. Vremea frumoasă revenea, ca atîtea anotimpuri trecute, şi mă găsea încă liber, încă viu. Şi de data aceasta certitudinea dură cîteva clipe, dar era ca un desgheţ, o graţie. Puteam să respir, să privesc împrejur, să mă gîndesc la ziua de mîine. În seara aceea am început din nou să mă rog — nu îndrăzneam să întrerup — dar rugîndu-mă, mă gîndeam cu mai puţină nelinişte la Le Fontane, şi-mi spuneam că totul era întîmplare, era joc, dar tocmai de aceea puteam încă să scap.

Ora cea mai crudă erau zorile, cînd aşteptam clopoţelul de deşteptare în pătucul din mansardă. Ascultam atent în umbră, dacă se auzeau bubuituri, şuierături, comenzi scurte. Era ora la care se fac raziile, cînd sînt surprinşi în ascunzători fugarii. În căldura patului mă gîndeam la celule, la chipurile cunoscute, la morţii nenumăraţi. În tăcere, revedeam trecutul, retrăiam discuţiile, închideam ochii şi-mi închipuiam că sînt împreună cu ceilalţi. Chiar această urmă de curaj mă făcea să tresar. Apoi se auzeau sunete îndepărtate, lătrături, bufnituri. Mă gîndeam la cîmpia întinsă în ceaţă, în umbră, la pădurile reci, la mlaştini, la poieni. Cînd lumina se anunţa prin crăpăturile uşii, eram de mult treaz, neliniştit deabinelea.

Încet-încet am intrat în viaţa colegiului; după cincisprezece zile îi asistam pe copii în orele de studiu. Mi s-a încredinţat un grup de copii de doisprezece ani, spre norocul meu, pentru că unii din cei mai mari, în uniformă de premilitar, ar fi putut să-mi pună întrebări. Zăream şi alţi asistenţi ca mine în refector şi în curte: ofiţeri ascunşi, se spunea, tineri din Sud despărţiţi de ai lor. Căutam să-i ocolesc. În orele de studiu supravegheam copiii care stăteau liniştiţi în banca lor, cel mult certîndu-se pentru o peniţă; cît despre mine, le frunzăream cărţile. Ora cea mai frumoasă era dimineaţa, cînd copiii plecau la şcoală şi colegiul se golea şi cobora liniştea. Tinerii asistenţi fugeau şi ei, unul cîte unul pe poartă, pe străduţă, străbăteau Chieri, cafenelele, după fete. Era o fericire să-i auzi. Nu se gîndeau la altceva. — Sîntem bărbaţi, — spuneau. Imprudenţa lor mă făcea să tremur. Dar dimineaţa liniştită, în curte sau într-o aulă goală, răsfoind o carte sau privind norii, urmărind soarele pe sub bolţi, îmi dăruia din nou alinarea şi pacea. Era de ajuns o vizită sau cîţiva paşi pentru ca să dispar într-un ungher, cu ochii ţintă la scăriţa care ducea spre acoperiş. Totuşi, de prea multe ori mă alarmasem fără rost, pentru a suferi apoi mult. Însăşi capela putea să-mi fie de

folos, căci dădea în sacristie şi de aici într-o biserică deschisă, în piaţă. Dar nu toţi plecau din colegiu dimineaţa, cîte un preot apărea şi dispărea sub portic; adesea vorbeam cu el. Era unul care asculta radio, părintele Felice, şi-mi dădea ştirile glumind pe seama lor copilăreşte şi impasibil. Răsfoiam ziarul împreună. Pentru el, războiul era o afacere « a ălora », o încurcătură zgomotoasă şi îndepărtată, un lucru care la Chieri interesa prea puţin. — Proştii, — spunea, — cîmpurile astea au nevoie de îngrăşăminte, nu de bombe. Într-o zi treceau pe cer două sau trei formaţiuni inamice strălucind ca argintul, se cutremura pămîntul din cauza motoarelor, huruitul ne acoperea vocile. Părintele Felice alergă să le privească, sună el însuşi clopotul de alarmă, un alt preot fugi afară vrînd să coboare în pivniţă. — Dacă veneau la Chieri, eram morţi de mult, — spuse trăgînd de funie. Apoi s-au auzit explozii în depărtare. Părintele Felice îşi încorda auzul, cu o strîmbătură de silă, şi-şi mişca buzele. Nu se înţelegea dacă se ruga sau număra bubuiturile. Il invidiam pentru că îmi dădeam seama că nu făcea deosebire între primejdia aceea de moarte şi un cutremur sau o nenorocire. Discutînd cu mine, mă primea totdeauna cu braţele deschise; nu mă întreba de ce trăiam ascuns; spunea doar atît: — Trebuie să fie greu pentru un om ca dumneata să stea închis. — O dată i-am spus că mă simţeam foarte bine acolo. Încuviinţă, plecîndu-şi fruntea. — Se înţelege, o viaţă tihnită. Dar puţin aer nu strică—. Era tînăr, de treizeci de ani abia, fiu de ţărani. Cu copiii, ţărănoi aproape toţi şi încăpăţînaţi, ştia să se poarte, să-i potolească şi să-i ţină în jurul lui. — Sînt ca viţeii, — spunea, — nu se ştie de ce îi trimet la şcoală. — Mă întrebam dacă şi Dino stătea în mijlocul copiilor; dacă mergea la şcoală ca înainte, dacă Elvira vorbea cu el. Mă întrebam ce se întîmplase acasă, dacă mă căutaseră la Torino. Toate astea păreau îndepărtate, dincolo de mormînt, şi ideea de a primi o ştire mă înspăimînta. Mai bine aşa, să stau la întuneric.

Dar au venit ştiri, şi chiar neaşteptate. M-au chemat la vorbitor. — Vă caută o doamnă —. Era Elvira, cu voaletă şi poşetă, şi Dino, îmbujorat şi îngrijit îmbrăcat. — N-a venit nimeni, — spuneau. — Se gîndesc la cu totul altceva. — Nici în sat? — am exclamat. — Nici în sat.

— Poate m-au căutat la ai mei, — am spus atunci.

— Ţi-a scris sora dumitale.

Îmi întinse scrisoarea. Am deschis-o cu sufletul la gură. Reînviau din nou meleagurile acelea, trecutul acela. Fusese expediată de cîteva zile, cuprindea obişnuitele întîmplări de iarnă. Nimeni — era limpede — nu mă căutase nici acolo.

Apoi am văzut pe podea o valiză, şi Elvira mă preveni. — Sînt lucrurile lui Dino, am venit cu căruţa. . .

Dino privea pe fereastră porticul şi zidul înalt. Un preot străbătea curtea.

— . . . am fost ieri la Le Fontane. Nici măcar uşa n-au închis-o, dar totul e la locul lui. Trebuie să recunosc că oamenii sînt încă cinstiţi. . .

Vorbea repezit, inutil de încet. Era îmbujorată de emoţie. Se întoarse spre Dino spunînd deodată: — Îţi place aici?

Veni un băiat să-l cheme pe Dino la director. Am privit-o pe Elvira uluit. Ea îi spuse să se ducă şi să dea răspunsuri bune, apoi întorcîndu-se spre mine, schiţă un surîs. — Am venit cu parohul, — îmi spuse. — Parohul spune că băiatul acesta nu poate să rămînă pe drumuri. Are nevoie de şcoală, de îndrumare. Să urmeze la Torino nu poate, cine-l însoţeşte? Parohul speră să fie primit în colegiu. Îl vor primi, e aproape orfan.

Strania idee mă revoltă, prin primejdia evidentă. Dino putea să servească drept pistă şi să mă trădeze, şi ideea că acum era singur pe lume nu izbuteam să o concep, mă surprindea nepregătit.

— Aici dau pensiune excepţională, — stăruia Elvira, — în cazuri ca al nostru. O să coste puţin sau nimic. E o mare binefacere.

Astfel Dino a rămas în colegiu, şi Elvira ne-a părăsit cercetîndu-mă neliniştită, asigurîndu-mă că va aduce alte lucruri, că acum Dino ne servea drept paravan. Îmi transmise şi salutările mamei sale şi ale lui Egle. Spuse că la masă puneau şi farfuria mea în fiecare seară. Se întîmplase că şi ea şi mama ei mă visaseră coborînd scările, şi aceste lucruri se adeveresc întotdeauna.

XVIII

Dino a înţeles dintr-o privire şi dintr-un singur gest de-al meu că înainte nu ne mai văzusem niciodată. L-am întrebat seara, în timp ce intram în capelă, dacă mai fusese într-un colegiu. Mi-a răspuns, fără să ridice ochii, că înainte stătea cu mama. Juca teatru mai bine decît mine. Hărţuit cum era, nu trebuia desigur să se prefacă. Treceau pe lîngă noi copii, cîte unul asculta. I-am spus atunci că pentru a trăi în colegiu trebuie să uite viaţa trecută, nici măcar să nu vorbească despre ea. — Cine trăncăneşte, — am spus, — e femeie, nu bărbat !

A doua zi l-am văzut alergînd şi strigînd împreună cu ceilalţi copii. Mai bine. Nu era îmbufnat, nu stătea într-un colţ: mă întrebam dacă în locul lui aş fi fost aşa cuminte. Simţeam un anumit orgoliu dispreţuitor şi-mi spuneam că aşa e, el era un copil, dar eram croiţi din aceeaşi stofă. Dacă Fonso, — mă gîndeam, — ar fi închis într-un colegiu, i-ar place viaţa pe care o duc? Ideea însăşi era absurdă. Fonso cutreera munţii şi îşi risca pielea. Cum era cu putinţă? Toate zilele sale erau moarte, ca pentru mine în dimineaţa aceea cînd trebuia să fiu arestat. Nici măcar în anii îndepărtaţi, nici măcar copil, nu avusesem sîngele îndrăzneţ al lui Fonso. Eram altfel şi decît Dino. Şi acum Dino nu mai avea pe nimeni, decît pe mine.

Îl priveam alergînd. Îl priveam îmbrîncindu-şi colegii, în capelă. Îl vedeam fixînd vitraliile şi rugîndu-se. Avea o vestă sub haină, mîinile scurte şi înroşite, ochişori încăpăţînaţi. Juca plin de rîvnă jocul nostru, rămînînd impasibil, salutîndu-mă ştrengăreşte. Îmi aminteam de vara aceea, de Gordon, de valea sălbaticilor, de oamenii galbeni. Mă gîndeam că totul se realizează, chiar şi dorinţele schimbătoare ale unui copil.

Era acum primăvară luminoasă şi, duminica copiii ieşeau încolonaţi prin Chieri şi pe cîmp. Eu respiram aerul proaspăt şi soarele, în curtea pustie. Mă întrebam dacă războiul se va sfîrşi sub cerul acela, în aprilie, în mai. Ştirile, radioul, ne zguduiau din nou. Pretutindeni se deslănţuiau ofensive, mari debarcări, speranţe. O dată, am scos şi eu nasul pe poartă. De cînd ştiam că nimeni nu mă mai căutase, ieşisem pe străduţă. Ajunsesem într-o piaţetă — solemnă şi neverosimilă, se înălţa acolo o biserică cu o clopotniţă — văzusem dincolo de acoperişuri colina, colina din Pino, îndepărtată, violacee. Dar merita oare osteneala să înfrunţi primejdii, dacă războiul se sfîrşea, mîine? Mă simţeam mai bine în curte. Nu-i invidiam pe cei care plecau la plimbare. Îi ascultam vorbind cînd se întorceau.

Se ştia despre cazarma jandarmilor, care negri şi bestiali, cercetau satele, şi noaptea trăgeau în ferestre. Duşmanii lor erau tinerii recruţi şi fugarii îndărătnici. Băieţii din Sud, refugiaţi cu mine în colegiu, le treceau pe sub nas, le disputau femeile din cafenele. Îmi povesteau rînjind isprăvile lor: întîmplări cu farse, cu bănci în parcuri, cu pajişti. Nu voiau să înceteze nici după ce fasciştii au omorît în piaţă un patriot. — Puturosul, — spuneau, — umbla înarmat, fireşte. . . Într-o zi directorul ne-a chemat pe toţi ţinîndu-ne o predică. Să încetăm să ne mai ducem la femei. Renumele, copiii. Cum şi timpurile erau grele, nimic nu scuza

debandada aceea. Mîntuirea începe prin viaţă cinstită. Nu ne-a vorbit despre cealaltă primejdie.

Într-o altă zi l-am surprins pe Dino discutînd despre războiul de partizani într-un grup de colegi. Îl fugăreau pe unul dintre ei, lung şi osos, care apăra republica. Îl întrebau, plini de sarcasm, de ce nu mai venea la şcoală în uniformă. Unul îl îmbrîncea cu putere. Dino, mărunţel, printre cei mai aprinşi, striga: — Şi atunci unde e socialismul? unde e socialismul? — Dar părintele Felice se şi strecurase între ei şi le făcea semn să tacă. — Nu ştiţi că-i păcat? — le spunea morocănos celor mari, făcîndu-i să rîdă şi plesnind pe cîte unul după ceafă. Nu mi-a plăcut strîmbătura lui Dino. L-am întîlnit mai tîrziu la piciorul unui stîlp. M-a văzut venind fără să ridice capul. L-am întrebat de ce se lăsa provocat în felul acela, dacă aşa se păstrau secretele. — Dacă ai fi fost cu Fonso, — i-am spus, — te-ar fi împuşcat de mult. Eşti ca Giulia, — am spus încet, — nu ştii să-ţi ţii gura.

Mă privea nedumerit şi liniştit. — Vreau să merg la Fonso, — spuse. — Nu vreau să mă mai întorc la casa bătrînei.

Mă aşteptam la asta şi l-am lăsat să vorbească. El cunoştea o adresă în Torino unde se duceau din cînd în cînd curierii lui Fonso. Portarii îl cunoşteau. Era sătul de femei. Vroia să ajungă în munţi, să rămînă cu ceilalţi.

— E greu, — am spus. — Dacă te-ar fi vrut, te-ar fi chemat. Cine ştie unde sînt acum unităţile lor. Nemţii fac razii pretutindeni.

Apoi i-am spus că trebuia să asculte de mama şi să rămînă cu mine. — Nu ştii să-ţi ţii gura. Dacă o mai deschizi odată, te trimit la bătrînă.

În zilele acelea citeam ştiri despre ciocniri în munţi, despre concentrări nemţeşti, despre ofensiva hotărîtă să extermine patrioţii. Apăruse un manifest cu o mînă mare de fier care nimicea bandiţi şi dedesubt scria: « Aşa moare cine trădează ». Şi fasciştii se dezlănţuiau necruţători. La Torino, în tot Piemontul, aproape în fiecare zi se vorbea de condamnări, de cruzimi nemaivăzute. « Dacă Nando e încă viu, — îmi spuneam, — e un miracol ».

Mă plimbam seara cu părintele Felice pe un coridor mare unde, timp de o jumătate de oră, copiii vorbeau tare, apoi se linişteau. Cîte un asistent ne întîlnea pe la colţuri, spunîndu-şi păsul. Una din glumele lor era de a-l întreba pe neaşteptate: — Părinte Felice, nouă poţi să ne spui. Care e fiul dumitale dintre copiii ăştia?

— Ai putea să fii tu, — răspundea. — Te-aş fi pus de mult să posteşti cu pîine şi apă.

Dino striga în mijlocul celorlalţi şi uneori o încasa. — Copilul acela, — spunea părintele Felice, — îl vezi? E un adevărat fiu de lupoaică, unul din roadele războiului. Tatăl şi mama la închisoare, el pe drumuri. Cine-i de vină?

— Sîntem vinovaţi cu toţii, — spuneam, — toţi am strigat: trăiască!

Părintele Felice ţinea ceaslovul sub braţ. Tresări, scuturînd din umeri. — Oricum ar fi, — spuse, — noi trebuie să găsim leacul. Nu e singurul.

Apoi deschidea ceaslovul aruncînd priviri copiilor. Despre ceaslov am vorbit într-o dimineaţă. Îi cerusem să mi-l lase să-l răsfoiesc, nu înţelegeam mare lucru — era plin tot de rugăciuni în latină, de psalmi, şi laude, de imnuri, evanghelii şi meditaţii. Puteai citi în el despre sărbători, despre sfinţi, fiecare zi avea sfîntul ei, descifram povestiri înspăimîntătoare cu patimi şi martiri. Era una cu cei patruzeci de mucenici asvîrliţi, goi, să moară pe gheaţa unui lac, dar înainte călăul le zdrobea picioarele; alta, cu femei biciuite şi arse de vii, cu limbi tăiate, cu intestine sfîşiate. Înmărmureai gîndindu-te că paginile îngălbenite ale acelei latine vechi, frazele baroce, tocite ca şi lemnul băncilor, închideau în ele atîta

viață spasmodică, șiroiau de un sînge atît de atroce și de actual. Părintele Felice mi-a spus că din ceaslov trebuia rostită mai ales liturghia. Despre povestirile cu sfinți spunea că multe intraseră în acele pagini cine știe cum, erau o pură legendă. și că de mult se aștepta ca o autoritate să revadă textul și să-l simplifice. Să-l citim bine în fiecare zi, ne trebuia prea mult timp.

— Dar ceea ce are importanță, i-am spus, — nu este dacă un martiriu a fost săvîrșit cu adevărat. Se urmărește ca acela care citește să nu uite care e prețul credinței.

Părintele Felice încuviință, plecîndu-și capul.

— Într-un fel, — îl întrebam — folosește la ceva să recitești mereu aceleași cuvinte ?

Fiind vorba de rugăciuni, — spunea părintele Felice, — nu are importanță noutatea. E ca și cum ai tăgădui lumina zilei.

Viața se rezumă în curgerea anului. Cîmpia e monotonă, anotimpurile se întorc mereu. Liturghia catolică însoțește scurgerea anului și reflectă muncile cîmpului.

Aceste discuții mă linișteau, îmi dădeau pace. Era un fel de a accepta colegiul, viața de chilie, de a mă ascunde și a mă desvinovăți.

În rarele ocazii cînd ieșisem prin Chieri și ajunsesem pînă la șoseaua de acces, nu văzusem numai piațeta liniștită, porticuri joase și biserici, ferestre cu vitralii, portaluri. Era de neconceput ca în satul acesta sau în altele, pretutindeni în provincie, să curgă sînge, să se întindă curse, să nu mai existe legi. Acea lume veche a cultului și a simbolurilor, a viei și a grîului, a femeilor care se rugau în latină dar înțelegeau în dialect, dădea un sens zilelor mele, vieții mele hăituite. Nu era nici o deosebire: vedeam bine că din pădure trecusem în sacristie.

Dar nici de data asta nu durǎ prea mult. Am auzit vorbindu-se de mine în refector. Lunganul care fusese premilitar se lăuda că vrea să denunțe colegiul, că are prieteni în brigada fascistă, că e gata să divulge numele partizanilor ascunși. În noaptea aceea n-am închis un ochi. I-am spus lui Dino să fie atent. Dacă sfîrșeam într-o cazarmă, eram mort. Începea din nou acea spaimă a fugii, neliniștea zorilor. Am vorbit cu părintele Felice. Nu se putea face nimic. A-l pedepsi pe nemernic, era mai rău. Apoi, într-o zi, directorul intră cu pălăria pe ochi, făcîndu-mi semn să-l urmez și ducîndu-mă sub scară. — Să nu ne vadă nimeni —, murmură fără să se oprească. — Dumneata ai face bine să lipsești un timp. E primejdie, mare primejdie.

Astfel am plecat fără să spun nimic nimănui. Dino era în clasă și nu l-am văzut. Plecam cu pachetul, așa cum venisem. Părăseam Chieri, neliniștit și fericit, și la apus, cu soarele în față, pe culmile aride, dar umede de primăvară, colindam întinderile cu privirea cum de mult uitasem să mai fac. Am ajuns acasă cu grijă și nimeni nu m-a văzut. Cel dintîi m-a salutat Belbo sărind în sus pe prundiș.

În seara aceea am cinat mai tîrziu ca de obicei, ascultînd radio și vorbind despre război, despre Dino, despre celălalt delincvent precoce. Elvira spuse, stăpînindu-se, că oameni din aceștia existau și prin case și dacă nemții nu mă căutaseră pînă acum era pentru că spionii lor mă știau departe. Nimeni nu trebuia să mă vadă, declară mama.

Am stat ascuns cîteva zile, nu mă întîlneam nici cu Egle; priveam livada pe fereastra întredeschisă. Mă bucuram să fiu din nou în atmosfera obișnuită, purtînd în inimă alte gînduri și speranțe. Ce n-aș fi dat să știu ceva despre Cate și ceilalți. Elvira îmi spuse că Le Fontane fusese închisă cu cheia, nu se știa de cine. Ieșeam seara în livadă cu Belbo, priveam în întuneric spre Torino unde se petreceau atîtea lucruri; stelele rare printre arborii desfrunziți, păreau boboci

pe ramuri. N-aveam ce să fac; mă gîndeam la Dino, pretutindeni, la lucrurile pe care le spunea Cate; descurajat, admiteam că, dacă ea n-ar fi scăpat, n-aş mai fi aflat niciodată de la nimeni dacă era fiul meu. Poate că acum vrea să-mi spună, mă gîndeam, poate plînge că nu mi-a spus. Poate are dreptate părintele Felice şi e datoria mea, e datoria celui care rămîne, să aibă grijă.

Într-o zi Elvira spuse: — La Torino au întrebat de dumneata. Secretara, care o cunoaşte pe Egle, îţi trimite salutări.

Prostiile acestea îmi făceau plăcere, îmi dădeau viaţă din nou, ca unui cîine pe care cineva îl mîngîie pe gît.

A trecut astfel o săptămînă, dar era apăsător să stau în casă. Să mă întorc la Chieri nu îndrăzneam încă. Vorbind cu Elvira, ea a spus: — Cine ştie cum se simte copilul acela. Trebuie să-i duc măcar cîteva mere.

Astfel, a doua zi a plecat la drum. Am petrecut ziua citind. Cînd se întoarse era înveninată, fără răsuflare. Dino lipsea din colegiu de şase zile.

Am lăsat-o să se descurce cu ajutorul preoţilor şi al portarilor. N-am întrebat-o măcar dacă făcuseră cercetări, dacă existau urme. Unde se dusese, ştiam. O ştiam de mult. N-am spus nimic, şi mi-l închipuiam hoinărind prin Torino, cuminte, ascunzîndu-se prin şanţuri, ajungînd acolo sus.

Nimic altceva nu se mai întîmplă în colegiu. Alarma noastră fusese inutilă. Directorul spunea că pot să mă întorc.

Am lăsat să treacă două zile. I-am spus Elvirei despre casa de dincolo de Dora, unde ştiau poate ceva despre el sau despre ai lui. Eu nu puteam să mă aventurez pînă acolo. Mă gîndeam adesea: « Dacă se întoarce Cate şi mă întreabă unde e?»

Apoi m-am hotărît să mă întorc la Chieri. I-am spus Elvirei să-mi aducă toate ştirile. — Dacă Dino nu găseşte pe nimeni, — i-am spus, — cunoaşte drumul şi se întoarce. — Pe tot drumul îmi închipuiam că-l văd ţîşnind în faţa mea, că-l iau de mînă, că merg împreună cu el. În schimb la intrarea în Chieri am întîlnit patrula de jandarmi. Mi-au ieşit în faţă prefăcuţi, ţîşnind din şosea. Unul era tînăr, un copil; ceilalţi trei, cu chipuri negricioase, rele. Ţineau puşca la umăr, cu ţeava în jos. Trecură pe lîngă mine fără să spună nimic.

XIX

A venit luna mai. Zilele au devenit şi în colegiu mai vii şi mai zgomotoase. În curtea întunecoasă, seara, şi în lumina înmiresmată şi rece a dimineţii, era într-una larmă, alergătură, o avalanşă de ştiri. Şcolile se terminau în cîteva zile, înaintarea aliată era în curs şi avea în faţă luni şi luni de vreme frumoasă. Dintre colegii mei ascunşi, băieţii aceia din Sud, unii plecaseră cu gînd să ajungă în linia de bătaie şi să se salveze.

Camerele se goleau, se golea şi refectorul; elevii se întorceau acasă. În cîteva zile s-au răspîndit pe cîmp, şi am rămas în colegiul pustiu, pîndind cu urechea paşii rari ai unui preot sau ai unui întîrziat. Se ştia că noi asistenţii puteam mînca şi dormi ca înainte, dar în liniştea aceea, în pacea aceea, nu mă gîndeam decît la Dino. Lipsea de o lună aproape, şi sufeream într-atît încît, dacă aş fi ştiut cum, aş fi plecat să-l caut. Acum ştirile de război erau astfel, încît despre munţi şi rebeli nu se mai auzea vorbindu-se. Poate nu mai era primejdie. Dar vizita Elvirei m-a făcut să-mi piară cheful.

Venise înadins la colegiu să-mi aducă veşti. Fusese la Torino, dincolo de Dora, fusese pe la închisori, ceruse ajutorul unor preoţi. Despre copil nicio ştire; dacă într-adevăr ajunsese în munţi, în ultimele săptămîni sfîrşise cine ştie

unde. Anumite grupuri înarmate, se spunea, treceau pe pămîntul Franţei. Nu era un loc pentru copii, acolo. Toţi ceilalţi, femei, rude, fuseseră deportaţi cu o lună înainte. O spusese un diacon care ştia povestea celor de la Le Fontane şi care credea că i-au împuşcat pe toţi. — Dar e acelaşi lucru, — spunea, — de acolo nu se mai întoarce nimeni.

Ce altceva puteam să fac sub porticul pustiu decît să mă hrănesc din nou, dimineaţa şi seara, cu vechea spaimă? Puteam să mă plimb, să străbat cîmpurile şi pieţele, dar să petrec zile întregi în acea inutilă aşteptare, mi se părea cu fiecare zi tot mai zadarnic. Acum, cînd trecutul era doar un mic nor, o durere, o părere de rău obişnuită, popasul acela în colegiu devenea apăsător ca şederea la închisoare. Nu puteam să mă întorc acasă. Puteam doar să-mi evoc trecutul, să evoc pe cei dispăruţi unul cîte unul, să le ascult vocile, să mă amăgesc că îmi rămînea ceva din ei. Mi se părea că eram mult schimbat faţă de anul trecut cînd hoinăream prin păduri singur, cînd şcoala mă aştepta la Torino, iar eu aşteptam răbdător să se termine războiul. Acum, Dino, — trăise alături de mine în curtea aceea, mi-l trimisese mama lui —, era un ghem de amintiri pe care-l acceptam, pe care-l voiam, numai el putea să mă salveze; dar eu nu-i fusesem de ajuns. Nu eram nici măcar sigur că, întîlnindu-l, s-ar fi bucurat. Dacă aş fi dispărut odată cu ai săi, nu m-ar fi considerat demn de o amintire mai bună. Războiul nu se putea sfîrşi cu adevărat decît după ce ar fi distrus orice amintire şi orice speranţă. Asta înţelegeam abia atunci. Şi de aceea înţelegeam că ar fi trebuit să părăsesc porticul, să trec peste amintiri, să încep altă viaţă. Imaginea tuturor celor care plecau — asistenţii, Dino, Elvira — mă umplea de nerăbdare. Era cu neputinţă să mai rămîn în colegiu. Îl înţelegeam pe Dino. Îl înţelegeam pe părintele Felice. Ar fi trebuit să fiu preot.

Elvira îmi aduse o scrisoare de la ai mei, în care îmi spuneau, ca de obicei, să mă duc la ei în vacanţă. Nimeni nu m-ar fi căutat; aceea era cu siguranţă ascunzătoarea cea mai bună. Eram hotărît să plec acolo, încă înainte de a mi-o fi mărturisit. Mă gîndeam zi şi noapte înspăimîntat, repetînd: « e timp », dar ştiam că alesesem de mult. Ultima dată fusesem acasă cu un an înainte de război, şi-mi spuneam încă de atunci: « Măcar de-aş muri aici », pentru că, dacă ţi-l închipui dinainte, războiul e o odihnă, o pace.

Elvira nici nu voia să audă de plecarea mea. Nu spunea că la ai mei aş fi înfruntat primejdii; ştia foarte bine că acasă nu m-ar fi căutat nimeni; vorbea despre călătorie, întîmplări neaşteptate, mitralieri, întîlniri primejdioase, poduri rupte. Dacă plecam, îi citeam în ochi, aveam să mă mai întorc? I-am spus atunci că stăteam prost cu banii; nu mai puteam să trăiesc pe spinarea altora; mai curînd sau mai tîrziu, îi spuneam, cel care e întreţinut se răzvrăteşte. — Dar războiul acesta se va termina, — se apăra indignată. — Trebuie să se termine. Şi atunci vei putea să-ţi plăteşti datoriile întorcîndu-te la noi.

I-am cerut un sac de munte cu lucrurile neapărat trebuincioase. I-am spus să nu spună nimănui, nici măcar mamei ei, că făceam călătoria aceea. — De altfel, am observat, — nu e sigur că ajung. Ea ar fi vrut o adresă. — Nu e nevoie, i-am răspuns, — nu schimb viaţa, schimb bîrlogul. Mai bine să mi se piardă urma.

Cînd m-a lăsat singur cu sacul, am respirat uşurat. Primele zile le-am petrecut liniştit, convins că acum puteam să mai rămîn, că a face sau nu ceva, depindea de mine. Biata Elvira mă şi credea plecat. Mi-am dat seama în acele zile că dorind să plec, năzuiam să mă despart de ea, s-o împiedic să se mai sacrifice. Ştiam bine ce gîndea.

Dar într-o dimineaţă, am găsit colegiul plin de nemţi. În acele zile nu se aflau acolo nici părintele Felice, nici directorul; plecaseră la Torino — eu îi

aşteptam să aflu dacă era primejdios să călătoreşti cu trenul. Nemţii nu spuneau nimic, se instalau în colegiu. Erau soldaţi şi o companie de subzistenţă, descărcau provizii. Dar portarul a venit să mă caute şi mă întrebă ce nume declaram: comandamentul german voia lista tuturor celor din colegiu. Atunci mi-am luat sacul şi am plecat.

Pentru a mă urca în tren fără să mă întorc la Torino, trebuia să ocolesc colina şi să străbat prin soare drumuri necunoscute. Cu sufletul la gură, am pornit peste cîmp, ştiind că pe înserat aveam să revăd colinele şi să-mi surîdă din nou norocul. S-au ivit mult mai repede. Cercetam drumul, dacă se aflau posturi de gardă, şi vedeam în zare, printre stîlpii şi norii grei, un cer siniliu, plăcut şi senin.

Nu m-am oprit decît cînd am ajuns la doi paşi de creste — Villanova, calea ferată era acolo. M-am aşezat pe un parapet. Treceau fete pe bicicletă. Nici nemţi, nici jandarmi. Muşcam din pîine şi priveam arborii şi colina împădurită, cerul deschis — îl invidiam pe Dino care de luni de zile bătea potecile. Nu mersesem mai mult de două ore.

Am avut timp să mă satur de banchetă, de mica gară, de povîrnişul dealurilor. Pe măsură ce oamenii se adunau, recăpătam încredere în mine; uitasem de mult că lumea e plină de chipuri şi de glasuri, şi vorbeau cu toţii de foamete, de fugi, de război, rîzînd şi salutîndu-se. Uitasem şi de tren; a răsărit printre salcîmi, şi cum pe moment nu încetini, m-a cuprins, ca pe un copil, în vîrtejul lui. Odată urcat, în timp ce-şi reîncepea cursa zbătîndu-se prin verdele copacilor, am aflat că podul de peste Tanaro fusese rupt şi că acolo trebuia să coborîm. În afară de asta, am mai aflat că patrule militare străbăteau trenul şi-i arestau pe toţi cei care n-aveau un permis special.

XX

Dar la Asti norii grei umpleau cerul, se stîrni vîntul şi amurgul se lăsă imediat; cînd am sărit din tren, nu ne luă nimeni în seamă. Am pornit de-a lungul liniei ferate, şi în lumina lividă a ploii desluşeam cabine şi rezervoare sfărîmate, gropi adînci, stîlpi rupţi. Am ajuns repede pe cîmp. O arcadă a podului căzuse. Mi-am dat seama la timp şi la primele rafale de ploaie m-am adăpostit într-o ogradă acoperită.

Aici am dat peste oameni şi care; cineva, în şopron, tolănit pe baloturi, rîdea. Printre tunete şi forfota aceea auzeam voci cadenţate şi aspre, plămădite toate în graiul meu. Aceasta îmi dădea curaj. « E o fatalitate să întîlnesc mereu porticuri », mă gîndeam.

Am mîncat ceva, o farfurie mare de ciorbă, şi puţină pîine, pe care le-am luat din bucătăria soioasă şi plină de fum. Cîţiva şedeau în salon, mîncau salată şi beau. Erau femei, trecători, căruţaşi. Sub şopron, se vorbea de ploaie şi drumuri, de transporturi, de ceva neobişnuit care se întîmpla în valea rîului Tanaro. Am spus că mă duceam într-un sat oarecare, întrebînd doar dacă era uşor să străbat valea. Vorbeam în dialect. Un căruţaş mă măsură din cap pînă în picioare. — De trecut, se poate trece, — îmi spuse, — de rămas e mai greu. — De cîteva zile operau acolo nemţii şi numai femeile dormeau acasă. — Rămîne de văzut, — spuse un altul, cu moletiere gri-verzui. — Dacă nemţii trec, ne-am ars. Dar dacă-şi frîng gîtul. . .

Mi-am dat seama că nu era vorba de valea mea, şi trebuia să străbat alte coline. Cineva mă ghici după vorbă, şi se adresă celorlalţi — În Langhe cum stăm ?

În Langhe se dădea o bătălie neîntreruptă. Depindea de sate. Erau regiuni întregi în mîinile alor noştri. Pentru cît timp, nu se ştie. Adevărata primejdie nu era pe drumuri, ci pe poduri şi în sate. Revedeam podul meu de fier, pe care-mi răsunau paşii în copilărie. Am pomenit de un sat vecin, unde ajungeai pe podul acela. — Acolo e republica, — au spus.

Nesiguranţa şi furtuna au durat pînă dimineaţa. Starea de asediu te împiedica să te mişti; cine pleca înaintea zorilor, nu cerea nici măcar o cameră. M-am trîntit peste nişte saci şi căruţaşul îmi împrumută o pătură. Pentru iunie, era frig. Cineva răsturnase o tavă cu vin, şi în noapte, în întunericul bătut de vînt, m-am îmbătat de mirosul acela. Vocile răguşite, adormite, vorbeau într-una de mîncare şi de lucruri de odinioară.

La primul licăr al zorilor, căruţaşul porni. Mergea pe drumul meu dar numai pînă la jumătatea văii. Era gras, tăcut, cu ochii trişti. Privind cerul rece şi senin, spuse: — Să mergem.

Am mers toată dimineaţa, cocoţaţi pe cele două laturi ale căruţei, cu picioarele spînzurate. N-am vorbit cine ştie ce; din bună cuviinţă i-am spus că veneam de la Torino unde fusesem să muncesc şi mă întorceam acasă. Ridică ochii şi-mi spuse: Era mai bine pe calea ferată, prin Alessandria.

Puteam oare să-i explic că gările mă înspăimîntau? că îmi plăcea mai mult scîrţîitul carului lui? Cu viaţa pe care o ducea, ar fi rîs de necazurile mele, dacă totuşi ochii lui mai rîdeau. Nu era posac, nici mîndru, era singur. Sub cerul acoperit, priveam din cînd în cînd colina; pe povîrniş, o bisericuţă, un pin negru; ca întotdeauna, mă gîndeam ce bună ascunzătoare ar fi fost biserica aceea. Pe spinările dealurilor se întindeau vii şi lanuri de grîu înviorate de ploaie; nu-mi aminteam coline atît de vii şi atît de dulci.

Încetineala carului mă umplea de nerăbdare. Am vorbit despre vreme. L-am întrebat dacă măcar noaptea sau cînd ploua drumurile erau mai sigure. Mi-a spus că lui îi plăcea mai mult lumina soarelui; noaptea te poate ajunge glonţul altuia; ziua cel puţin, patrioţi sau nemţi, te văd la faţă. Vorbea fără patimă, era dîrz.

Am întîlnit nemţi, o maşină oprită la jumătatea urcuşului. Uniformele gri-verzui păreau de culoarea pămîntului umed. Căruţaşul sări jos, eu priveam un crîng pe colină.

Puţin după aceea ne ajunse din urmă şi ne depăşi un camion zgomotos, mare şi plin cu uniforme pestriţe, cu băieţi tineri cu bască, cu ţevi de puşcă. — Împing înainte republica, — mormăia căruţaşul, — în seara asta mîncăm porcul.

În primul sat, i-am găsit poposind în piaţă. Nemţi pe motociclete puneau piciorul pe pămînt şi plecau din nou, cîte o femeie privea din prag. S-a auzit o împuşcătură cine ştie unde; nimeni n-a luat-o în seamă.

Acum, căruţa hurducăia peste pietre. A trebuit să cobor. Apăru pe neaşteptate un marinar cu puşca la ochi. Ne oprirăm şi în timp ce prietenul meu scotocea în lădiţă, celălalt, un blond pistruiat, ridică pînza care acoperea încărcătura de pluguri şi privi. Ne făcu semn să ne urmăm drumul mai departe.

Ajunşi din nou la drum deschis, am spus deodată, aşa ca să vorbesc: — Există un hotar între aceştia şi ceilalţi?

Nu spuse nimic şi scuipă în ţărînă.

— Aţi mai văzut şi altădată de-alde ăştia? Stau şi ei prin sate?

— Da, — îmi spuse, — îi avem acolo pe colină. Zi şi noapte sîntem cu ochii pe ei.

Acum mi s-a înfundat, mă gîndeam. Dacă mă opresc, s-a dus totul. La Chieri nu puteam să rămîn. Acasă nici atît. Dacă mă gîndeam la spaimele iernii, la cole-

giu, mă simţeam dintr-odată curajos, inconştient, copil. Ştiam bine că în Langa nu exista nici un neamţ care să-mi cunoască numele. Dar acum mă obişnuisem cu asta, şi spaima tuturor pusese stăpînire şi pe mine: orice spaimă îmi servea drept scuză.

Ne-am urcat din nou în car. Nu mai vorbeam căci îmi dădeam seama că ne întorceam mereu la acelaşi subiect.

— Sîntem la Molini, — spuse deodată. — Ar fi bine să vă descălţaţi şi să treceţi rîul. Eu mă opresc acolo, în vale.

În timp ce carul se depărta, scîrţîind, ne-am luat rămas bun, strigîndu-i numele acela, întrebîndu-l despre drumul care ducea la podul de fier. Îmi arătă nedesluşit o colină dincolo de Tanaro, se opri să mă privească pornind, şi scuipă în drum.

După ce-am trecut apa şi albia largă, urcam colina cu pas sprinten. Mă întrebam în timp ce mergeam, pe unde dormea şi mînca Dino; dacă de obicei căruţaşii treceau şi dincolo de Torino, peste munţi. Plecase cu pardesiul şi fularul. Dacă n-ar fi ajuns la Fonso, s-ar fi întors, îmi spuneam. Un copil nu înfruntă primejdii.

Drumul meu şerpuia printre lanuri şi vii; totul era altfel decît pe colina din Torino: aici coastele erau cultivate şi povîrnite, nu existau păduri. Pădurile erau departe, se auzeau boi mugind, găini scormonind ţărîna; pînă şi aerul era mai moale şi mirosea a casă — cu toate acestea mergeam repede repede, privind în jur, ascultînd, ca atunci cînd mă ascundeam cu Belbo prin văile din Pino, iscodind mereu tainele pămîntului, rădăcinile, veşnica spaimă care domneşte în desiş. Acum fugeam cu adevărat, aşa cum fuge un iepure.

Înainte de a se întuneca, am mai străbătut două sau trei sate; drumul urca; în depărtare, pe vîrfurile culmilor se zăreau biserici, căsuţe izolate. De cînd trecusem peste Tanaro, nu mă mai ajungeau din urmă nici nu-mi tăiau calea maşini sau motociclete; am văzut doar un car tras de boi, şi, în piaţa unui sat, cîţiva pierde-vară desculţi. Am mîncat pîine şi cîteva roşii pe care mi le vînduse o femeie cu glas piţigăiat. Mă întrebă dacă mă rătăcisem. — Mă duc acasă, i-am spus. — Ah, bine faceţi, bine faceţi, — mi-a strigat. — Asta nu mai e viaţă.

Am înţeles mai tîrziu că mă luase drept partizan, ceea ce mă nelinişte a. Pe de altă parte nu puteam să aflu unde sînt partizanii, pentru că m-ar fi crezut un spion. Trebuia să merg, să merg într-una şi să nu mă mai întorc. În seara aceea am străbătut ultima bucată de drum, printre cîmpuri pustii, sub norii grei. Se auzeau greeri. Urcasem mult; mergeam pe creastă.

Mi-a făcut rost să dorm un tînăr, care, adăpostit în şanţul unui cîmp, fuma dintr-o ţigară. N-avea pe el decît o cămaşă şi pantaloni zdrenţuiţi; pe cap o beretă.

I-am spus, oprindu-mă: — E cale lungă pînă-n vale?

— Vreţi să vă opriţi? mi-a răspuns, fără să tresară, vorbind acelaşi dialect. Nu faceţi bine, e un post de control german aici.

— Nu mi-e frică de nemţi, am spus atunci, — trebuie să ajung dincolo de vale.

— Mai departe sînt partizani, — spuse el fără să se tulbure.

— Nu mi-e frică de nimeni, mă duc acasă.

A dat din cap, scuturînd uşor ţigara. — E mai ocolit pe poteci. Dar acum e tîrziu. Aşteptaţi mai bine pînă mîine.

Am străbătut împreună cîmpul şi un crîng. Dincolo de un cireş se ivi un grup de case negricioase şi un staul. Căpiţe de fîn şi clăi de paie; sub creastă, la nivelul cîmpului, alte acoperişuri scunde, se povîrneau spre vale; nu văzusem niciodată căsuţe ţărăneşti mai bine ascunse: de pe drum se vedeau doar spicele şi culmile îndepărtate.

Otino — nu mă întrebă numele meu, — îmi aduse cireşe şi mă întrebă dacă mi-e sete. Aplecînd o creangă am cules tot. El împroşca sîmburii plescăind din buze şi mă întrebă dacă mă duceam spre Agliano.

— Azi dimineaţă încă se mai vedea fumul.

Am spus că mergeam spre Rocchetta, în valea Belbo, şi veneam de la Chieri. Otino se căţără în pom, cu picioarele şi braţele acelea lungi, şi începu să arunce jos pumni de cireşe.

— Unde e Rocchetta? — spunea.

— Pe aici se dă foc la sate?

Nu-mi răspunse şi începu să fluere. Fluera semnalul de drepţi. — Aţi fost soldat, — am spus atunci.

— Ar fi trebuit, — îmi răspunse.

Am petrecut noaptea în fîn, asurzit de ţîrîitul greerilor. Aerul era rece, ceaţa sau norii, nu ştiu ce-o fi fost, acopereau cîmpurile. M-am afundat în paie. În întuneric vedeam bolta cerului mai puţin întunecată şi eram gata să mă ascund în fîn la prima alarmă. Nu toţi au un pat din fîn, — îmi spuneam.

M-a trezit Otino desprinzînd unelte de pe un stîlp. Era o lumină orbitoare, ceaţă şi soare. — N-aţi venit aici pentru prima dată. — I-am cerut pîine. Am pornit printre casele povîrnite în vale. Chemă o femeie care aduse două pîini. — Îmi daţi voie să mă spăl pe ochi? — l-am întrebat.

Am tras amîndoi găleata din fîntînă. În lumina vie a ceţii vedeam mai bine pielea arsă de soare a lui Otino, trăsăturile lui bărbăteşti. — Acela e drumul, — îmi explică. — Ţineţi mereu cărarea care coboară şi ajungeţi la calea ferată; o să daţi peste Tinella, să vă ascundeţi între sălcii. — Mi-am amintit de joaca mea cu Dino.

XXI

La amiază cutreeram colinele pustii, şi lăsasem nemţii şi republica, cine ştie unde, în vale. Rătăcind drumul principal, am strigat spre nişte femei care întorceau fînul pe o pajişte să-mi spună pe unde se putea ajunge în satul vecin cu al meu. Mi-au făcut semn să mă întorc în vale. Am strigat că drumul meu era peste coline. Mi-au făcut semn cu furcile să merg mai departe.

Nu se vedeau sate, doar cîteva căsuţe izolate pe povîrnişurile împădurite şi albite. Ca să ajung acolo ar fi trebuit să mă abat pe potecile povîrnite, în zăpuşeala norilor joşi. Cercetam atent liniile crestelor, viroagele, arborii, întinderile largi. Culorile, formele, zăduful înmiresmat, îmi erau cunoscute şi familiare; pe meleagurile acelea nu trecusem niciodată şi totuşi le străbăteam într-un nor de amintiri. Cîţiva smochini contorsionaţi, umili, semănau cu cei de acasă, din grădina din spatele fîntînii. Înainte de căderea nopţii, îmi spuneam, sînt la Belbo.

Apariţia unei căsuţe pe drum, înnegrită, dărîmată, m-a oprit făcînd să-mi bată inima. Părea un zid năruit, de oraş. Nu vedeam în jur un suflet viu. Dar ruina nu era nouă; pe perete, acolo unde înainte se afla o viţă, abea se desluşea o pată azurie de coclează. Mă gîndeam la ecoul strigătelor, la sîngele curs, la împuşcături. Cît sînge, mă întrebam, n-a scăldat aceste meleaguri, aceste vii. Mă gîndeam că era acelaşi sînge ca al meu, că erau bărbaţi şi copii crescuţi sub cerul acela, în soarele acela, cu grai şi ochi îndărătnici ca ai mei. Era de necrezut că oameni ca aceia, care trăiau în sîngele meu şi în amintirea mea încătuşată, înfruntaseră şi ei războiul, furtuna, spaima lumii. Mi se părea ciudat, de ne-

îngăduit, ca focul, politica, moartea, să răscolească acel trecut al meu. Aş fi vrut să regăsesc totul ca odinioară, închis ca într-o cameră ferecată. De aceea, şi nu din prevedere zadarnică, de două zile nu îndrăzneam să rostesc numele satului meu; tremuram să nu spună cineva: « A ars. A trecut războiul pe acolo ».

Drumul începea să coboare, apoi trecea peste altă colină. Acolo sus, cu voia domnului, era un tîrg şi o clopotniţă. M-am oprit, puţin înainte de a intra în sat, poposind pe o grămadă de pietriş; am scos pîinea. « Poate va trece vreo femeie, un car ».

Din sat se auzea vocea amiezii: bufnituri în staul, strigăt de copii, clătit de găleţi. Un coş scotea fum. Acum soarele alungase norii şi totul strălucea în jur: povîrnişurile îndepărtate scoteau aburi ca un bălegar proaspăt. Era un miros de staul şi de catran încins.

Mîncasem jumătate de pîine cînd cineva apăru în drum. Doi tineri, arţăgoşi şi negricioşi, în pantaloni, cu puşca aţintită spre mine. Nici nu mă ridicasem bine în picioare, că mi-au şi ieşit în cale.

— Încotro vă duceţi? — spuse unul.

— În valea Belbo.

— Ce să faceţi acolo?

Purtau beretă rotundă şi cocardă tricoloră. În timp ce vorbeam, se uitau la pantofii mei. Simţeam cum îmi pipăiau sacul din spate şi m-am tras înapoi.

— Sus mîinile, — spuse primul.

Cu un zîmbet amar, am murmurat: — Vin de la Chieri şi mă duc acasă.

— Arată documentele.

Am vrut să-mi strecor mîna în buzunar. Cel care vorbise primul, mă opri cu ţeava. Surîdea liniştit. — Am spus mîinile sus, — repetă.

Îmi scotoci prin buzunar, scoţînd hîrtiile. Celălalt spunea: — Ce căutaţi aici?

În timp ce răsfoiau hîrtiile, priveam satul. Un stol de rîndunele zbura pe deasupra acoperişurilor. Dincolo de capul cu beretă rotundă se întindea cerul şi cu povîrnişurile îndepărtate împădurite. Dincolo de pădurile acelea, eram acasă.

Cel care vorbise primul, se uita la legitimaţie.

— În ce zi te-ai născut?

Am spus.

— Profesiunea?

Am spus-o.

— În ce sat?

Se întoarse către celălalt şi spuse: — Priveşte.

Atunci am spus: — Satul meu e acolo, departe.

— Nu-i adevărat că vii de la Chieri, — reluă —, aici scrie Torino.

— Am locuit la Torino, apoi la Chieri.

Mă priveau cu neîncredere. — Te cunoaşte cineva?

— Mă cunosc cei de acasă.

Schimbau priviri. Cel din spate, o figură osoasă, dădea din cap. Ţineau puştile aţintite.

— Ascultaţi-mă, am spus dintr-o răsuflare, — sînteţi primii pe care-i întîlnesc. Am fugit de la Torino pentru că mă urmăresc nemţii.

Din nou zîmbetul acela rece. — Pe toţi vă urmăresc nemţii, dacă ar fi să vă credem.

— Să mergem, — mi-au spus.

În sat, grupuri de femei în faţa bisericii. Mergeam între cei doi; nu ridicam privirea spre ferestre şi spre căpiţele de fîn. Pe o ulicioară staţiona un furgon şi doi tineri, militari în salopetă, îl păzeau. O găină ne tăie calea.

În fața unei porți, un bărbat înalt, cu cisme și haină de piele, cu revolver la centură, vorbea cu o fată care ținea în brațe un prunc. Rîdea și alinta copilul.

După ce-am trecut, s-a întors și ne privea. Purta la gît un fular, părul și barba cîrlionțate. Era Giorgi, fratele lui Egle. L-am recunoscut imediat ce încetă să mai rîdă.

A făcut un pas, clipind din ochi. Am strigat: — Giorgi. — Îl cunosc, le-am spus celor doi.

Cînd ne-am apropiat unul de celălalt, eu rîdeam. — Asta mai tîrziu, îmi spuse.

— Întîlnirile noastre sînt totdeauna istorice, — i-am spus în timp ce ne așezam mai la o parte, pe un parapet.

Îmi întinse o țigară. — Ce faci, mereu în civil, pe toate drumurile lumii? Vorbea cu tonul acela plictisit, ironic, care era al lui.

— Ce cauți dumneata pe meleagurile mele? — am spus rîzînd.

Ne-am povestit apoi întîmplările prin care trecusem. Nu i-am spus că fusesem fugar, l-am spus doar că mă duceam la ai mei, că o văzusem pe sora lui, că acasă la el îl credeau la Milano. Zîmbea, fumînd cu bărbia rezemată în pumn.

— În timpurile astea, nu știi de nimeni bine pe unde mai trăiește, — observă. Asta e partea frumoasă.

O mașină cenușie apăru dintr-o curte și se opri la ieșirea din sat. Era condusă de un băiat înarmat.

— Sînteți mulți aici? — l-am întrebat pe Giorgi.

— Nu cunoști zona?

— Cei doi oameni ai dumitale, i-am spus, — sînt primii partizani pe care i-am văzut în carne și oase.

Strîngea buzele și mă privea. — Trebuie să te cred? Nu te cred, spuse zîmbind.

Povestea că era în misiune după alimente. Îmi spuse: — Unde e satul dumitale? — și făcea semn cu mîna dincolo de păduri. — E acolo, mi se pare. Noi în schimb venim ca un torent de sus — arătă partea dinspre apus. — Viața noastră e toată aici: alergătură, rechiziții, corvezi. Plictiseala nu ne folosește. E ceva frumos și-n asta.

Strînse buzele și suflă fumul. Atunci am riscat o întrebare. I-am spus că ultima dată cînd l-am văzut, vorbea de război, dar de războiul fascist. Îmbrăcase o anumită uniformă, ura anumite persoane. Era cu putință să-l fi atins grația divină?

— Disgrația, — îmi spuse, — Din cauza nenorocirii mele am făcut un jurămînt.

— Dar războiul fascist era altceva. Cine sînt acum subversivii? — am spus.

— Toți, răspunse. — Nu mai există italian care să nu fie subversiv. — Zîmbi sec, și spuse brusc. — Nu cumva crezi că ne luptăm pentru prietenii aceia neghiobi ai dumitale.

— Care neghiobi?

— Cei care cîntă « Revoluție ». — Aruncă chiștocul cu scîrbă. — După ce se termină treaba cu negrii, — o tăie scurt, — începem să ne ocupăm de roșii.

— Credeam că vă înțelegeți, — am spus.

Se așternu tăcere, în timp ce eu priveam spre vale.

— Mîine sper să ajung acasă, — am rupt tăcerea, ridicîndu-mă de pe parapet. — Dacă, bineînțeles, nu mă oprește cineva pe drum.

A dat din cap, serios. — Dumneata trebuie să fii plin de permise de liberă trecere, — spuse. — Nu-i dă mîna oricui să se ascundă aici și să se plimbe.

Am fost martorul plecării lor spre apus. Îmi aminteam că spre apus priveam seara cînd, copil, trăiam dincolo de păduri, și poate că în zarea incendiată de lumină, de atunci, se afla o colină, o culme, unul din vlăstarii aceștia.

Partizanii s-au urcat în maşini — ţîşni încă una — erau vreo zece băieţi cu Giorgi, unul dintre ei mînjit de făină, un brutar. I-am revăzut pe cei doi care mă opriseră, nu clipeau. Maşinile au pornit cu zgomot, au trecut dealul, dispărînd. Am auzit pe neaşteptate cîntece.

Rămas singur — după amiaza înainta — am stat la taifas cu ţăranii. Făcusem un ocol inutil: mergînd din răspîntie în răspîntie, mă apropiasem din nou de Tanaro; trebuia să mă întorc cîţiva kilometri şi să urc dealul, cu ochii mereu aţintiţi la clopotniţa din deal, în mijlocul pădurii, pe unde trecea şoseaua şi de unde se zăreau departe adevăratele coline, colinele mele. Cu greu aş fi putut să fac asta noaptea. Dar puteam să dorm în sanctuar, spuse o femeie.

Am întrebat dacă erau primejdii. Cineva zîmbi. — Dumneavoastră sînteţi de aici. Casa poate să cadă în cap oricui. — Dar femeia spuse că nu mai era nici o primejdie, dacă treceam de sanctuar.

La jumătatea amiezii coborîsem în adîncul văii. Acum, că ştiam de clopotniţa aceea, nu mă mai temeam că mă rătăcesc. Mergeam cu grijă, şchiopătînd puţin, tîrînd piciorul, ca să par mai nevinovat. Mergeam în sens opus drumului făcut de dimineaţă, străbăteam poteci, rîpi, am trecut pe lîngă o cruce de lemn înălţată întru pomenirea cuiva. Cerul înalt era senin. La jumătatea urcuşului de pe colina aceea, mă aştepta un grup de case curate, pe şoseaua pe care mă căţăram. Ajunsesem din urmă şi întrecusem un ţăran cu cei doi boi ai săi, înjugaţi. Auzind apoi huruitul unui motor de camion, m-am întors; se vedea un nor mare de fum; apoi au apărut două furgoane mari, zburînd în viteză, pline de berete verzui, cartuşiere şi feţe negricioase. Am aplecat capul în norul de praf stîrnit. Dacă ar fi tras în mine, împuşcătura şi huruitul s-ar fi confundat. Nu s-au întors să mă privească, dispăruseră. În timp ce urmăream cu mintea zborul în viteză al fasciştilor — mă întrebam dacă se duceau pînă la sanctuar, dacă se întîmpla ceva în satele de sus, — mă gîndeam încă la impresia de explozie, de bombă, pe care mi-o făcuseră.

Dar o detunătură răsună, foarte aproape, la capătul drumului. O rafală şi o pocnitură. Apoi urlete, alte lovituri de foc. Motoarele se opriseră; aerul vibra de ţiuitul sfîşietor al gloanţelor. — Predaţi-vă, — striga o voce. Urmă o pauză, o tăcere profundă, — apoi reîncepură bufniturile, exploziile şi sinistrele şuierături ca nişte fire de sîrmă vibrînd pe stîlpii viilor.

Stăteam pitit după pomi şi la fiecare împuşcătură mă retrăgeam înapoi, mă aplecam, mă lăsam în iarbă; în răstimpuri alergam îndărăt pe drum. Pîrîitul continua, cu lovituri precise şi mortale. La capătul drumului, l-am zărit pe ţăranul acela ţintuit de groază împreună cu boii săi.

Cînd l-am ajuns din urmă, împuşcăturile erau mai dese şi mai tînguitoare. Bufniturile acelea surde erau grenade care explodau înfundat. Gloanţele se tînguiau ca nişte voci omeneşti.

Ţăranul îşi ascunse boii de-a curmezişul, într-un stufăriş. Mă văzuse venind. În tăcerea de moarte care urmă, sări să se ascundă mai bine; era bătrîn, se aplecă agăţîndu-se cu neîndemînare de trestii. Un bou mugi.

— Încet, i-am spus, — ascunde-te mai bine. — Am sărit în stufăriş împingîndu-l mai înăuntru.

Dar bătălia se sfîrşise. Totul amuţi pe neaşteptate, pe drum, pe deal. Ascultam încordat să aud motoarele pornind din nou, dacă se simţea ceva.

Ţăranul stătea aplecat între boi. Ca să-i ascundă şi mai bine, îi împingea la nimereală într-un loc mai apărat; se auzi un trosnet de trestii; i-am strigat încet să înceteze.

Atunci bătrînul se aşeză, ţinînd în mînă căpăstrul.

Am stat aşa mult timp. De la o vreme se auzi din nou huruitul motorului şi glasuri printre arbori. Apoi huruitul se îndepărtă.

La o cotitură se ivi pe neaşteptate o femeie. Cobora în fugă. Am aşteptat în mijlocul drumului, întrebînd-o ce se întîmplase. Mă privea înspăimîntată. Purta pe cap un şal. Bătrînul cu boii scoase capul dintre trestii. Bătrîna strigă ceva, şi-şi puse mîinile peste urechi. Am întrebat: — Sînt oameni acolo? Încuvinţă din cap, fără să vorbească.

Dinspre cotitură apăru pe neaşteptate un tînăr pe bicicletă. Cobora în viteză. — Se poate trece? i-am strigat. Atinse pămîntul cu piciorul desculţ, se opri ca prin minune, îmi strigă ca răspuns: — Sînt morţi, o mulţime de morţi.

Cînd am ajuns cu mare grijă la cotitură, am văzut camionul cel mare. Era oprit, de-a curmezişul, gol. O dîră de benzină înnegrea drumul, dar nu era numai benzină. De-a lungul roţilor, în faţa maşinii, erau întinse trupuri omeneşti, şi pe măsură ce mă apropiam, benzina se înroşea. Cineva în picioare, cîteva femei şi un preot, se învîrteau împrejur. Am văzut trupuri pline de sînge.

Un bărbat, în uniformă gri-verzui, vărgată, atîrna cu faţa în jos, dar picioarele le avea încă în camion. Sînge amestecat cu creer se prelingea prin falcă. Un altul, mărunţel, cu mîinile pe pîntec, privea în sus, palid, mînjit. Apoi alţii, ghemuiţi, sfîrşiţi, pe brînci, de o paloare murdară. Cei întinşi erau chirciţi, un pachet de zdrenţe. Unul, care se trăsese la marginea drumului, stătea la o parte încremenit, în genunchi pe firul de sîrmă, părea viu, îi curgea sînge din gură şi din ochi, — copil de ceară încununat cu spini.

L-am întrebat pe preot dacă toţi morţii erau din furgon. Preotul, voinic, asudat, mă privi tulburat şi-mi spuse că nu erau numai ei, că în casele din faţă se afla o mulţime de răniţi. — Cine a atacat?

— Partizanii de colo, — îmi spuse, — care îi aşteptau de mult. — Ei au spînzurat patru oameni, — strigă o bătrînă care se tînguia şi răsucea nişte mătănii.

— Şi astea sînt roadele, — spuse preotul. — Acum vom avea represalii sălbatice. De aici pînă-n întinsa vale a lui Belbo va fi un singur rug.

Cursa fusese întinsă în spatele a două stînci înalte, care îngăduiau să te ascunzi. Nu scăpase nici un fascist. Cu celălalt camion, partizanii transportară repede prizonierii, dar înainte îi puseră la zid, ameninţîndu-i — Am putea să vă ucidem cum faceţi voi. Dar mai bine vă lăsăm în viaţă şi în ruşinea voastră.

Oamenii îşi luau în fugă traiste, scoteau afară animalele şi nimeni nu mai îndrăznea să doarmă la Due Rocce. Cîţiva se duceau la sanctuar, credeau în el; alţii plecau cine ştie unde, numai să plece. Mai era destul timp pînă la miezul nopţii, pentru că băiatul de pe bicicletă, care îmi vorbise, alergă să dea ştirea despre răniţi la telefon, la postul de gardă, pentru a se salva ce se mai putea salva. A doua zi, drumurile şi ulicioarele acelea aveau să fie o reţea a morţii. Preotul alergase în casă: un rănit trăgea să moară. Am rămas printre morţi fără să îndrăznesc să trec peste ei. Priveam clopotniţa în depărtare şi ştiam că mai devreme decît mîine nu puteam ajunge acasă. O presimţire mă trăgea înapoi, spre drumul străbătut pînă atunci, să pun între mine şi furtună satul nevinovat. rîul Tinella, calea ferată. Acolo era Otino, care, cel puţin, putea să mă ascundă. Dacă înaintea înserării treceam din nou de posturile germane, puteam să aştept împreună cu el să se potolească furia.

Fără să mai privesc în jur, am plecat din nou, trecînd prin faţa ţăranului cu boii, care aştepta cu gura căscată în faţa stufărişului. Am pornit drept înainte, iar după o oră urcam ultima colină, sub cerul rece, dincolo de care trebuia să

fie valea Tinellei. Revedeam o parte din crestele întîlnite dimineaţa. Clopotniţele, căsuţele mă impresionau; mă întrebam dacă acasă voi trăi mereu în mijlocul unor spaime asemănătoare. În acest timp mergeam pe drum, mereu atent la cotituri, la răscruci, fără să mă aventurez niciodată la loc deschis. Ştiam ce înseamnă o împuşcătură şi şueratul ei.

Am trecut peste Tinella şi calea ferată, în amurg. În timp ce aşteptam în mîl printre anini, auzeam pufăitul trenului. Trecea încet, gîfîind, un tren lung de marfă, local. Cîţiva soldaţi germani, masivi, în picioare, pe scări. Călătoria lor mi se părea semn bun: zona era încă liniştită.

Am străbătut calea ferată şi căutam din ochi colina lui Otino. Era greu să te descurci printre sălcii, dar crestele colinelor se observau cu uşurinţă. Am pornit pe un drumeag care mi se părea cel bun. Urcam atent la ţîrîitul greerilor, să aud paşi sau frunze trosnind.

Între timp, pe cer stelele străluceau puzderie.

Pe Otino nu l-am găsit, dar colina era aceeaşi. Eram obosit, flămînd, îmi tîram picioarele prin brazde. Am zărit în faţă o colibă din cele pe care le găseşti prin vii. Coliba era făcută din pămînt, fără uşă; m-am strecurat în întunericul ei şi, învingîndu-mi scîrba, m-am întins pe pămînt, rezemîndu-mă de sac.

M-am trezit în noaptea adîncă, înţepenit. Spinarea şi ceafa mă dureau. Un cîine lătra, prin preajmă. Mi-l închipuiam vagabondînd în noapte şi chinuit de foame. Prin uşă nu se strecura prea multă lumină ca să pot zări cîmpul. În întunericul acela, lătratul cîinelui era vocea întregului pămînt. În somn, tresăream.

Am părăsit coliba înaintea zorilor, să nu fiu văzut ieşind. Luna apunea. Privind înapoi, am observat că de fapt coliba era o simplă capelă părăsită; mai păstra doar un geam roz, spart. « Nici dacă ai căuta-o », mă gîndeam. Am rostit în tăcere o veche zicală.

Au răsărit zorile, şi-mi era frig, foame şi teamă. Stăteam ghemuit într-un lan de grîu, blestemînd roua, gîndindu-mă din nou la morţii aceia şi la sîngele acela. « A mă gîndi, înseamnă a mă ruga pentru ei ».

La lumina zilei, regăsind casele scunde, le-am dat femeilor ştirea. Otino plecase la cîmp. Am cerut voie să-l aştept într-un şopron cu fîn. Mi-au dat pîine şi ciorbă, şi mîncînd, liniştean femeile în legătură cu proporţiile masacrului. — Vor face curăţenie numai dincolo de Tinella, — spuneam, — altfel nici n-aş fi putut veni încoace.

Au urmat zile cu vînt care mătură povîrnişurile şi de acolo de sus vedeam crestele una după alta, pomişorii plăpînzi, casele şi şirurile de arbori din pădurile îndepărtate. Otino îmi arătă clopotniţa bisericii, şi un colţ al drumului unde avusese loc măcelul. El cutreera plaiurile de pe creastă vedea oameni, vorbea şi asculta. Într-o dimineaţă am văzut în pădure o coloană de fum; în aceeaşi seară se ştia în sat că avusese loc altă ciocnire înspre Tanaro, că o coloană de nemţi şi fascişti se căţăraseră pe povîrnişuri, arzînd, împuşcînd şi jefuind.

Noaptea dormeam în fîn, îmi împrumutaseră o pătură. Către seară, vîntul acela afurisit se oprea, şi încercam să aud împuşcături, zgomote. Rămîneam cu Otino pe cîmp, sub stelele nemaipomenit de vii; şi în ţîrîitul prelung al greerilor sfredeleam întunericul căutînd incendiile şi rugurile aprinse. Se întîmpla să zărim urme de foc pe întinsul întunecat al crestelor. — Fiţi atent, — îmi spunea Otino, — să treceţi pe acolo. Acolo unde au ars, nu mai păzesc.

Am vrut să-i plătesc ceva pentru ce mîncam. Mama lui nu spuse nu: se întreba doar, suspinînd, de ce nu se sfîrşea războiul — De-ar ţine şi un secol, — spuneam, — cine trăieşte mai bine ca voi? — Mai stăruia sub şopron pata de

sînge a unui iepure înjunghiat. — Îl vedeţi cum e, spuse Otino, — aşa vom sfîrşi cu toţii.

Petrecîndu-l spre via în care nimerisem în noaptea aceea, i-am spus că mi se părea un adăpost bun. — Dacă ar fi de ajuns să dormi în biserică pentru a fi sigur, — spuse Otino, — bisericile ar fi pline. — Aici nu mai e ca în biserică, am răspuns: — Au spart nuci cu picioarele şi au aprins foc pe pămînt.

— Cînd eram copil, aici veneam să ne jucăm.

Am intrat discutînd despre sat, unde toţi trăiau cu teama că şi de-a lungul căii ferate va fi împuşcat vreun neamţ sau vor opri un camion. — Au incendiat biserici? — am făcut deodată. — De-ar fi ars numai biserici, — spuse el, — n-ar fi nimic.

Într-o seară am cules toate vreascurile pe care le-am găsit şi cu mănunchiuri de foi uscate de porumb aruncate peste ele, am aprins un foc în colţişorul de sub fereastră. Aşezaţi apoi în faţa flăcărilor, am fumat cîte o ţigară aşa cum fac copiii. Spuneam, glumind: — Ştim şi noi să dăm foc. La început eram neliniştit, şi am ieşit să cercetez fereastra, dar oglindirea focului era slabă şi, pe deasupra, ferită de o ridicătură de pămînt. — Nu se vede, nu, nu — spuse Otino. Atunci am vorbit din nou despre oamenii din sat şi despre cei ce se fereau mai mult ca noi. — Nici ei nu mai trăiesc. Asta nu-i viaţă. Ei ştiu că va veni momentul.

— Sînt cu toţii în tranşee.

Otino rîdea. În depărtare răsună o împuşcătură.

— Încep, am spus.

Pîndeam întreaga fire. Acum vîntul tăcea şi cîinii lătrau. — Să mergem acasă, — am spus. Noaptea aceea am petrecut-o zbuciumîndu-mă, tremurînd de gînduri. Foşnetul fînului mi se părea că umple noaptea.

A doua zi cercetam din nou linia colinelor care mă aşteptau. Erau albe şi uscate de vînt şi de anotimp, strălucind sub cer. Din nou mă întrebam dacă groaza ajunsese în păduri, acolo sus. Am urcat ulicioara, să cumpăr pîine în sat. Oamenii mă priveau din uşi, bănuitori şi curioşi. Pe cîte unul îl salutam. Din piaţă, în sus, se vedeau alte coline, ca o turmă de nori. M-am oprit lîngă biserică, în soare. Din lumină şi tăcere încolţea în suflet o fărîmă de speranţă. Mi se părea cu neputinţă tot ceea ce se întîmpla. Viaţa avea să fie reîncepută într-o zi la fel de sigură şi fermă cum era clipa aceasta. De prea mult timp uitasem acest adevăr. Sîngele şi jaful nu puteau dura o veşnicie. Am rămas o clipă cu spatele la biserică.

Din biserică ieşi o fetiţă. Privea în jur şi cobora strada. Pentru o clipă înflorea şi în ea speranţa. Cobora, grijulie, în bătaia vîntului, pe pietrişul aspru. Nu se întoarse spre mine. În piaţă nu era ţipenie şi acoperişurile negre, îngrămădite, care pînă mai ieri mi se păruseră o ascunzătoare sigură, păreau acum vizuini din care alungi prada cu focul. Totul era să înduri flăcările, pînă cînd într-o zi s-ar fi stins. Pentru a regăsi pacea, trebuia să rezişti.

Seara se zvoni despre o acţiune în valea vecină, împotriva unui sat de femei şi bătrîni. Se jurau că e adevărat. În realitate, nu se auzise nici măcar o împuşcătură: staulele fuseseră jefuite şi fînul incendiat. Oamenii, fugiţi prin văgăuni, auzeau viţeii mugind şi nu puteau să le vină în ajutor. Se întîmplase dimineaţa tîrziu, tocmai în clipa în care eu priveam biserica.

Otino secera pe cîmp şi auzind vestea, îşi văzu de treabă.

— Tot una e, — am exclamat, — dacă încerc din nou să trec.

Se îndreptă de şale, trecîndu-şi mîna peste ochi. — Plecaţi noaptea, cînd nu-i aşa de cald.

Am vorbit din nou în noaptea aceea despre asta, hotărînd că era mai bine să urmez firul Tinellei decît să mă caţăr pe coline. A doua zi am plecat şi seara eram acasă cu ai mei, dincolo de păduri şi de valea Belbo.

XXIII

Nu s-a întîmplat nimic. Sînt acasă de şase luni, şi războiul continuă. Ba mai mult, acum cînd vremea se strică, pe marile fronturi, armatele s-au ascuns din nou în tranşee, şi va trece încă o iarnă; vom revedea zăpada, vom sta adunaţi în jurul focului, ascultînd radio. Aici, pe străzi şi prin vii, noroiul de noiembrie începe să blocheze grupurile înarmate; în iarna asta, o spun toţi, nimeni nu va mai voi să lupte, va fi greu şi să exişti pe lume, aşteptînd să mori la primăvară. Dacă apoi, aşa cum se spune, va cădea multă zăpadă peste cea de anul trecut, astupînd uşi şi ferestre, va fi de aşteptat să nu se mai desgheţe niciodată.

Am avut morţi şi aici. Lăsînd la o parte aceasta, alarmele şi fuga sîcîitoare prin viroagele din spatele caselor (sora mea, sau mama care se apleacă să mă trezească, pantalonii şi pantofii aruncaţi la întîmplare, goana prin vie, aplecat, şi aşteptarea, aşteptarea fără nădejde), lăsînd la o parte plictiseala şi ruşinea, nu se mai întîmplă nimic. Pe culmi, pe podul de fier, în septembrie, n-a trecut o zi fără împuşcături — împuşcături izolate, ca odinioară în anotimpul de vînătoare, sau cîteva rafale. Acum se răresc. Aceasta e adevărata viaţă a pădurilor aşa cum o visezi, copil. Şi cîteodată mă gîndesc că numai inconştienţa copiilor, inconştienţa autentică nu simulată, poate să-ţi îngăduie să vezi ceea ce se întîmplă fără să-ţi rupi gîtul. De altfel eroii din văile acestea sînt toţi copii, au căutătura dreaptă şi încăpăţînată a copiilor. Şi dacă n-ar fi decît faptul că noi am tăinuit războiul în inimi — noi care nu mai sîntem tineri, noi care am spus «Să vină, aşa dar, dacă trebuie să vină», pînă şi războiul, acest război, ar părea ceva curat. De altfel, cine ştie. Războiul acesta ne arde casele. Seamănă morţi împuşcaţi prin pieţe şi pe străzi. Ne alungă ca pe iepuri din adăpost în adăpost. Va sfîrşi prin a ne convinge să luptăm şi noi, prin a ne smulge un consimţămînt activ. Şi va veni ziua în care nimeni nu va mai fi în afara războiului — nici laşii, nici cei trişti, nici solitarii. De cînd trăiesc împreună cu ai mei, mă gîndesc adesea la aceasta. Cu toţii vom fi acceptat să facem războiul. Şi poate că atunci vom avea pace.

În ciuda vremurilor, aici, în gospodăriile ţărăneşti s-a curăţat porumbul de pănuşi şi s-au cules viile. N-a existat, bineînţeles, veselia de odinioară: prea mulţi oameni lipsesc, unii pentru totdeauna. Dintre consăteni, doar bătrînii şi cei maturi mă cunosc; dar pentru mine, colina rămîne patria copilăriei, a focurilor sărbătoreşti şi a hoinărelilor, a jocurilor. Dacă l-aş avea pe Dino cu mine, aş putea să-i dau consemnul; dar el a plecat, pentru a-şi face datoria. La vîrsta lui nu e greu. Mai greu a fost pentru ceilalţi, care şi-au făcut datoria şi încă şi-o mai fac.

Acum, cînd cîmpul e fără viaţă, îl străbat din nou; urc şi cobor colina şi mă gîndesc iar la îndelunga amăgire din care a izvorît această povestire a vieţii mele. Încotro mă duce această amăgire, mă gîndesc ades în aceste zile: la ce

altceva să mă gîndesc? Aici fiecare pas, aproape fiecare clipă a zilei şi, cu siguranţă, fiecare amintire mai neaşteptată, mă pune în faţa celui care am fost — a celui care sînt şi pe care-l uitasem. Dacă întîlnirile şi întîmplările din acest an mă urmăresc, îmi vine uneori să mă întreb: «Ce e comun între mine şi omul acesta care a fugit de bombe, a fugit de nemţi, a fugit de remuşcări şi de durere?» Nu pot să nu încerc o strîngere de inimă dacă mă gîndesc la cei dispăruţi, dacă mă gîndesc la coşmarurile care bat drumurile ca nişte căţele — îmi spun chiar că nu e încă deajuns, că, pentru a sfîrşi odată, groaza ar trebui să-şi înfigă dinţii în noi, să muşte din noi, cei care mai trăim, şi mai adînc — dar se întîmplă că eul, acel eu care mă vede scotocind cu luare aminte icoanele din gînd şi dorurile din acest ultim răstimp, se simte altul, se simte detaşat, ca şi cum tot ceea ce a săvîrşit, a spus şi îndurat, i s-ar fi întîmplat de mult — treaba altuia, poveste terminată. Aceasta mă amăgeşte, în sfîrşit: regăsesc aici în casă o realitate îndepărtată, o viaţă de dincolo de anii mei, de Elvira, de Cate, dincolo de Dino şi de şcoală, de ceea ce am vrut şi am sperat ca om, şi mă întreb dacă voi fi vreodată în stare să ies din ea. Îmi dau seama acum că în tot acest an, şi chiar şi mai înainte, chiar pe vremea micilor nebunii, a Annei Maria, a lui Gallo, a lui Cate, cînd eram încă tineri şi războiul un nor îndepărtat, am trăit o singură, îndelungă izolare, o vacanţă fără noimă ca un copil care jucîndu-se de-a v-aţi ascunselea, intră într-un crîng, se simte bine, priveşte cerul printre frunze, şi uită să mai iasă de acolo.

Aici am înţeles războiul şi-l înţeleg în fiecare zi. Dacă mă plimb prin păduri, dacă la orice bănuială de razie, fug pe coclauri, dacă uneori discut cu partizani în trecere (a fost şi Giorgi pe aici, cu ai săi: înălţa capul şi-mi spunea: «O să avem timp în serile cu zăpadă să vorbim din nou despre asta»), nu e pentru că nu văd că războiul nu e un joc, acest război care a ajuns pînă aici, care ne ia de gît pînă şi trecutul. Nu ştiu dacă vreodată Cate, Fonso, Dino, şi toţi ceilalţi, se vor întoarce. Uneori sper, şi-mi este teamă. Dar am văzut morţi necunoscuţi, morţi republichini[1]. Ei m-au trezit. Dacă un necunoscut, un duşman, devine, murind, un om la fel ca tine, dacă te opreşti şi ţi-e teamă să treci peste el, înseamnă că şi învins, duşmanul e cineva, că după ce i-ai vărsat sîngele trebuie să-l împaci, să dai un glas acestui sînge, să-l ierţi pe acela care l-a vărsat. A privi anumite morţi e umilitor. Nu mai e treaba altuia; nu simţi că ai nimerit acolo din întîmplare. Ai impresia că acelaşi destin, care a întins la pămînt acele trupuri, ne pironeşte pe noi ceilalţi să le privim, să ne umplem ochii de ele. Nu e teama, nu e obişnuita laşitate. Ne simţim umiliţi pentru că ne dăm seama — pipăim cu privirea — că în locul celui mort am putea fi noi: n-ar fi o deosebire, şi dacă trăim o datorăm cadavrului însîngerat. De aceea fiecare război, e un război civil; fiecare căzut seamănă cu cel care rămîne şi-i cere socoteală pentru asta.

Sînt zile cînd cutreerînd cîmpia această despuiată, tresar: un arbore desfrunzit, un smoc de iarbă, o spinare de stîncă, îmi par lucruri măreţe. Se poate întîmpla totdeauna. Îmi pare rău că Belbo a rămas la Torino. O parte a zilei

---

[1] **În original: *repubblichini*, denumire dată apărătorilor efemerei republici mussoliniene de la Salò**

o petrec în bucătărie, în bucătăria imensă, cu pămînt pe jos, în care mama, sora mea, femeile din casă, pregătesc conserve. Tatăl meu se duce şi vine din pivniţă, cu pasul bătrînului Gregorio. Uneori mă gîndesc că o răzbunare, o toană, un destin ar putea trăzni casa şi ar rămîne din ea patru ziduri năruite şi înnegrite. Multora li s-a întîmplat aceasta. Ce-ar face tatăl meu, ce-ar spune femeile? După felul lor de a vorbi, ar spune cam aşa: « Să se mai potolească puţin». Pentru ei războiul de partizani, tot acest război, înseamnă încăierări de copii, din cele care însoţeau cîndva sărbătorirea sfîntului patron. Dacă partizanii rechiziţionează făină sau vite, tatăl meu spune: — Nu e drept. N-au dreptul. Să ceară mai degrabă în dar. — Cine are dreptul? — spun eu. — Lasă să se termine totul şi o să se vadă, — spune el.

Eu nu cred că se poate sfîrşi. Acum cînd am văzut ce înseamnă războiul, ce înseamnă războiul civil, îmi dau seama că, dacă într-o zi s-ar sfîrşi, toţi ar trebui să se întrebe: — Şi cu cei căzuţi ce facem, pentru ce au murit? — Eu nu aş şti ce să răspund. Cel puţin acum. Şi mi se pare că nici ceilalţi nu ştiu. Poate o ştiu doar morţii, şi numai pentru ei războiul s-a sfîrşit cu adevărat.

În româneşte de ŞTEFAN DELUREANU

ŞTEFAN DELUREANU

O lume pentru om

Cu zguduirile şi vîlvătăile conştiinţei morale a lui Cesare Pavese, nu ne este înfăţişată numai istoria unui cutremur şi a unei combustii consumate pînă la cenuşă într-o dramatică năzuinţă de dobîndire a păcii lăuntrice — singura care domoleşte vijeliile din afară — ci şi a unei statornice nevoi de participare umană şi socială împlinite sub semnele onestităţii şi rigorii, a unei comunicări grave cu societatea, întemeiate pe cuvinte cu încărcături grele şi limpezi şi pe gesturi şi hotărîri responsabile.

Într-o lume în care atîţia rostesc vorbe care nu transportă nimic şi săvîrşesc acte neizvorîte dintr-o deplină dăruire de sine, el a considerat viaţa şi scrisul „meserii" investite cu pecetea unicităţii, oficiindu-le cu supremă gravitate şi onestă aplicare — într-o statornică rîvnă de autodepăşire, plătind frîngerea lui umană cu „sînge propriu".

Intelectual dăruit şi prob, Pavese a respins ideea incomunicabilităţii cu « tovarăşul om », atitudinile sacerdotale, izolarea contemplativă, banalitatea şi evaziunea, neutralitatea etică, alegerea nedeplină sau camuflată, angajarea « din afară ».

Experienţele existenţiale şi momentele decisive ale istoriei au înviogorat în el voinţa de a-şi sluji menirea, înţeleasă şi proclamată în termenii unui înalt crez poetic şi uman, încă din anii explorării literaturii americane, stimulată la el de exigenţa de a primeni apele stagnante ale narativei italiene din timpul venteniului fascist, de a descoperi calea întruchipării în stil şi limbă a unei societăţi ignorate de cultura oficială: « A construi în artă şi a construi în viaţă, a izgoni voluptatea din artă ca şi din viaţă, a trăi tragic ».

Crezul poetic căruia Pavese i-a închinat stăpînirea desăvîrşită a meseriei de scriitor, a fost apărat şi întărit în el de speranţa constant mărturisită că se poate întemeia o lume pentru om, că « în mijlocul sîngelui şi al zăngănitului de arme din zilele pe care le trăim se articulează o concepţie deosebită despre om », că « omul nou va fi repus în situaţia să-şi trăiască propria cultură: adică să realizeze o deplină coerenţă între cultură şi viaţă ». Vestind preeminenţa omeniei asupra poeziei, edificîndu-şi o existenţă şi o poetică în neistovită difuziune reciprocă, Pavese a încercat să-i restituie omului, conceput ca o conştiinţă menită ofrandei, semnificaţia şi măreţia rătăcite într-o lume cutremurată de oroare, remitizînd cotidianul întru resurecţia poeziei existenţiale şi restaurînd printr-o sublimă elegie ordinea descumpănită a umanităţii. Din ghemul amintirii pe care speranţa s-a încîlcit cu durerea, din remuşcare şi umilinţă, din miezul inimii în

care s-a refugiat nevinovăţia lui ultragiată, omul azvîrlit de război în afara propriei istorii, trebuia să-şi recupereze virginitatea, întemeind din vestigiile uriaşei surpări, pe pămîntul de cenuşe, în înfloriri de tragică palingeneză, un anotimp al vieţii nepîndite, în care fiecare să răspundă de demnitatea şi fericirea celuilalt, neînşelînd timpul istoric în care trăieşte, şi în care « credinţa noastră comună în poezie » să stîrnească invidia întrezărită de Pavese.

Justificîndu-şi arta prin transfigurarea în uimire a normalităţii contemplate, prin aducerea la măsura omenească a unicului şi inefabilului, Pavese îşi acumula substanţa prepoetică din realitatea imediată multiplicînd însă punctele de vedere în stare să o îmbogăţească, simplificînd evenimentul pînă la accident, dar conferind accidentului gravitatea semnificaţiei universale, dînd durerea sa numitor comun întregii lumi.

Acestei lumi divizate ale cărei jumătăţi se caută încă pentru a împlini întregul — pentru că, aşa cum a descoperit Vittorini, « pămîntul are o singură inimă » — el i-a înregistrat cu precădere neliniştile, spaimele şi disperările.

Transmiţînd o foarte înaltă tensiune, o dramatică nevoie de dăruire, contactele lui Pavese cu lumea contemporană s-au întruchipat în construcţii epice remarcabile, expresie a desăvîrşitei identităţi dintre conţinut şi cuvînt, dintre viaţă şi transpunere, în care triumfă caligrafia tainei, penumbra, metrica destinului.

Mărturia cea mai omenească a statornic-cutremurătoarei participări a lui Pavese la cumplita zbatere a epocii sale, la zămislirea viitorului, la făurirea şi ocrotirea unei noi legende a omului, o reprezintă capodopera sa *Casa de pe colină*, autopsie necruţătoare a neîncrederii, fricii, laşităţii şi însingurării omului diminuat de oroarea fascismului şi a războiului, saga confruntării dramatice între individ şi istorie, între izolare şi coralitate, între renunţare şi răspundere.

Coborînd pînă în infernul său pentru a-şi ispăşi osîndirea la neputinţă, privind în faţă drama şi falimentul său şi al unei întregi generaţii descumpănite (pentru că Italia însăşi e descumpănită, deoarece a ratat şansa istorică de a recupera definitiv spiritul risorgimental pe care mişcarea rezistenţială îl restaurase, pentru că Europa post-rezistenţială este ea însăşi descumpănită, deoarece e divizată), Pavese trăieşte în profunzime contradicţiile propriei conştiinţe şi ale epocii sale, împăcîndu-le numai în planul artei, în care « ne-a dat poate cartea cea mai autentică asupra rezistenţei trăite şi înţelese nu numai în înfăţişarea ei de epopee civică, dar şi în dramele de conştiinţă, în tulburările pe care ea putea şi trebuia să le stîrnească »[1].

Pavese publică romanul *Casa de pe colină* în 1949, însoţindu-l într-un volum unic de romanul *Închisoarea* (scris între 1938—1939) şi sugerînd legătura lor simbolică prin cuprinderea sub titlul comun *Înainte de a cînta cocoşul*. În *Închisoarea*, simbolizînd, într-o interpretare a motivului singurătăţii, realitatea domiciliului forţat, Pavese îşi condamnă eroul să-şi devoreze durerea în izolare, conştient în închisoarea-destin de tragica neputinţă de a se descoperi pe sine, pradă unui mistuitor sentiment de provizorat, de nelinişte, de spaimă.

Mai radicală, mai cutremurătoare decît experienţa detenţiei, experienţa războiului este la origina angajării mai depline a scriitorului din *Casa de pe colină*. Anticipată în liniile ei fundamentale, în anumite situaţii şi atitudini ale personajului principal, prin povestirile *Familia* şi *Fugarul*, *Casa de pe colină* nu e numai o istoricizare a cruzimii, un sfîşietor memento al grozăviei războiului şi o nobilă mărturie a măreţiei anonime a rezistenţei, în care eroul — pradă fugărită de propria-i incapacitate de a se decide — îşi realizează în cele din urmă absenţa

[1] G. Venturi, *Pavese*, La Nuova Italia, Firenze, 1969.

vinovată, pe fundalul unui peisaj care, ca și în *Luna și focurile*, contrapunctează drama care se consumă. Ea este istoria nemetaforizată și neretorică a unei întregi categorii de intelectuali în care sentimentul răspunderii umane se trezește treptat prin confruntarea cu prezentul care reclamă jertfă.

Corrado este exponentul acestei categorii care începe să-și dea seama cine sînt beneficiarii războiului și ai vieții în genere, să vadă limpede cine suferă în război și să simtă « rușinea » de a sta de o parte.

În fața naturii modificate de război prin sîngele înghițit de pămînt, a ororii dezlănțuite care zăvorește destine, pecetluiește mesaje, pîngărește tainițe, răscolind însuși trecutul omului, Corrado simte impudicitatea cuvîntului, nevoia de gest, apropierea clipei în care « nici lașii, nici cei triști, nici cei singuri » nu vor mai fi în afara istoriei. Istoria îl confruntă permanent cu noi priveliști înspăimîntătoare, cu exemple de nobile dăruiri civice și politice, într-o tentativă gradată de a-i smulge adeziunea activă, deplină și definitivă, ireversibilă, la maturitatea responsabilă.

Împietrirea eroului în propria-i izolare, capitularea sa în fața apelurilor istoriei de a o accepta, se produc nu fără împărtășirea unui acut sentiment de culpă, de remușcare.

Din ansamblul de « mărturii, cronici, transfigurări elegiace pe care epopeea mișcării rezistențiale le-a produs, *Casa de pe colină* se desprinde net prin capacitatea de a pune în lumină nu numai măreția mișcării dar și tulburările, neliniștile, falimentul unui om în fața unei datorii »[2]. Ea rămîne un colocviu extrem de omenesc cu istoria solicitantă, în care fugarul știe că riscul ignorării răspunderii înseamnă căderea, frîngerea.

Dar o frîngere umană poate fi începutul unei biruinți etice, în măsura în care ea servește trezirii, resurecției celorlalți. Strigăt uneori nestrigat împotriva strivirii omului de prea strîmții pereți ai însingurării sale, întoarcere la copilărie ca anotimp al candorii veșnice, *Casa de pe colină* este în același timp o tentativă de întoarcere la om.

« Îndurerata substanță a bietei Italii și a bietei Europe », indiferent în ce forme artistice s-a întruchipat, a reprezentat în conștiința morală a lui Pavese un îndemn « de a celebra omul dincolo de singurătate, dincolo de toate singurătățile orgoliului și ale sentimentului », de a serba o nouă legendă a omului eliberat de spaimă într-o lume în care să domnească legea dialogului — legea supraviețuirii în demnitate — și în care ritualul ostenelii noastre de toate zilele să-i redea ființei umane încrederea în nevinovăția mîinilor sale.

În priveliștea omenirii imediat post-belice, rodite din sînge și lacrimi, plăgile craterelor de bombe de la Hiroșima erau încă prea vii și sub cenușa rugului kafkian de la Auschwitz ardea prea tare mustrarea adresată lumii întregi, pentru ca omul, subumanizat de involuția operată de dezlănțuirea ororii fasciste, să regăsească dintr-o dată lungimea de undă a speranței.

Pentru că s-a născut dintr-o astfel de lume, cîntecul pavesian e atît de trist. Dar el e închinat omului chiar și atunci cînd se modulează în dialog mitic. Astfel, referindu-se la oameni, în *Misterul* (*Dialoguri cu Leucò*), Pavese scrie: « Tot ceea ce ating ei, devine timp. Devine acțiune. Așteptare și speranță. Și moartea lor înseamnă ceva. . . Pretutindeni unde cheltuiesc osteneală, cuvinte, se naște un ritm, un sens, o tihnă ». Iar în « *Zeii* », cu care se încheie cartea sa de poeme dialogate, el dezvăluie lumii întregi esența crezului său urmărit toată viața cu încăpățînată rigoare: « Cred în adevărul că fiecare om a nădăjduit și a suferit.»

ION NICODIM, *Spațiu nordic* ▶

◀ GEORGE APOSTU, Din ciclul „*Tată și fiu*"

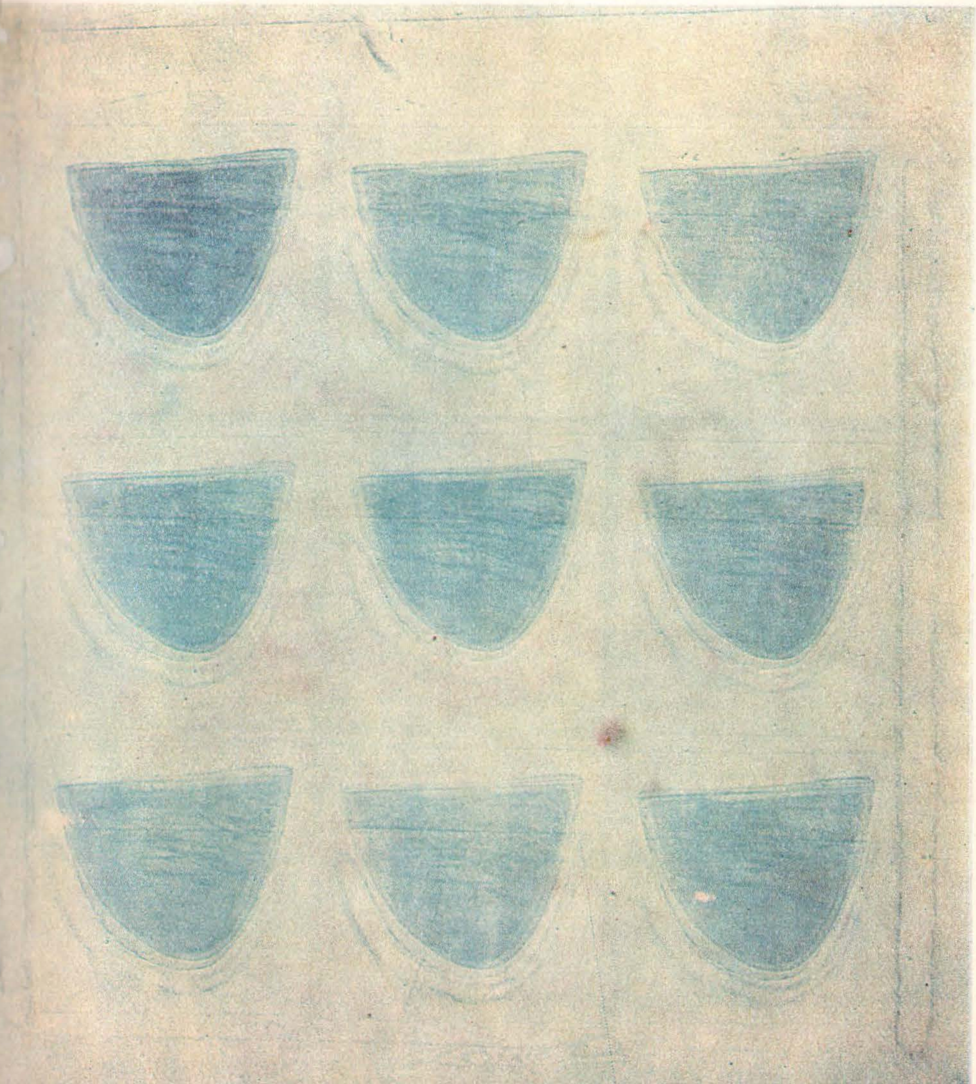

VOZNESENSKI

despre

EVTUŞENKO

Îmi pare rău că Secolul 20 *e o revistă. Căci Evgheni Evtuşenko are nevoie de televizor. Versurile lui trebuie să fie văzute şi ascultate simultan, văzute în gesturi, mimică, ascultat glasul poetului.*

Mi-l amintesc într-o noapte în Piaţa Maiakovski. Cîţiva poeţi îşi recitau versurile. Evtuşenko, frumos, înflăcărat, cu un fular pufos şi puternic colorat, spinteca aerul geros al toamnei cu gesturile lui ritmice ca de miting, iar glasul lui amplificat de megafoane tuna deasupra mulţimii imense. Deasupra tribunei din scînduri gigantice, luminate de reflectoare, ce servea drept scenă, ardea masca gotică a chipului său. Nu întîmplător, mai tîrziu, el a ales această fotografie drept supracopertă pentru volumul său. E o fotografie simbolică.

Evtuşenko e un poet orator, iar muza lui este *publicistica polemică. El ştie să cuprindă ritmul politic al clipei într-o expresie lirică.*

Numele lui e cunoscut la New-York şi Krasnoiarsk, la Berlin şi în Congo. El este vlăstarul deceniului născut odată cu anul 1960 cînd poezia rusă a irupt în pieţe, stadioane, săli uriaşe, cînd auditoriul ei a devenit mulţimea imensă de mii de oameni. Era o vreme cînd simţeai dorinţa să-ţi umpli plămînii de aer şi să strigi în gura mare. Arta vremii noastre tinde spre sinteză. Epoca noastră se manifestă în sinteza cuvîntului şi a scenei, a poetului cu actorul. Ea se caracterizează prin «rimă feminină» ceţoasă, cu consoane difuze. Aşa e rima lui Sluţki, a lui Mejirov, a Ahmadulinei, aşa a fost altădată rima lui Kirsanov şi Selvinski. Pentru Evtuşenko, această manieră este temelia poeziei sale. Această tradiţie merge mai departe spre izvorul cîntecelor populare, în care vremea şterge treptat consoanele întocmai cum se întind acuarelele pe hîrtia umedă, iar desenul îşi pierde contururile precise.

Versurile lui Evtuşenko au cucerit auditoriul prin puterea lor de pătrundere emoţională. Lirica, romanţele lui politice, indiferent de temele abordate, se adresau celor mai diverse suflete şi în fiecare îşi găseau rezonanţă. Dintre contemporani, îi preferă pe Tvardovski şi Smeliakov şi, într-o anumită măsură, seamănă cu ei.

Sute de oameni — cunoscuţi şi necunoscuţi i se adresează familiar: «Jenia». Îl vezi apărînd ca un fulger, pentru o clipă, simultan în zeci de redacţii, cluburi, vernisaje. Acest om este totdeauna altul ! Iată-l meşter iscusit al scrimei într-un interviu. Iată-l în vizită la muncitorii de la Bratsk. Iată-l în mijlocul studenţilor din Harkov. Iată-l corespondentul «Pravdei» în Cuba. Acum un an a cucerit într-un turneu de şase luni America de Sud, ieri şi-a citit versurile la Ministerul de Finanţe. Unde va fi mîine? Probabil la Bucureşti !

Este uluitor de comunicativ. Vlăstar al televizorului şi al tirajelor de masă, el este însăşi expresia publicităţii.

Dacă, de pildă, am spune că Leonid Martînov este un mag şi un vrăjitor al limbii, iar Bella Ahmadulina însăşi expresia muzicalităţii ei, a poeziei «pure», atunci Evtuşenko ar trebui caracterizat ca fiind ostaşul actualităţii, al spiritului cetăţenesc, reprezentantul reportajului liric.

Poezia rusă cunoaşte două tipuri de personalităţi poetice. Poetul care se lasă admirat şi poetul care este spectator. Maiakovski, Esenin, Lugovskoi, ce spectacol extraordinar, ce destine fantastice ! Evtuşenko tinde spre această tradiţie.

Celălalt tip de poet, asemenea unui burete, absoarbe epoca. El este Pasternak sau Zabolotki, întotdeauna un poet spectator, un martor splendid şi măreţ. Asemenea poeţi sînt ca obiectele în sine. Prezenţa lor cotidiană nu este interesantă, ei sînt modeşti, tăcuţi, trăiesc înlăuntrul lor şi nu în sfera relaţiilor exterioare.

După părerea mea, funcţia poeziei este de a stabili relaţii în lume. Relaţii interioare între destine, realităţi, viaţă şi cer. De aci se nasc formele de poezie. Mijloacele ei de expresie simbolizează legătură, apropiere, sudură.

Să luăm de pildă rima. Ea reprezintă înrudirea, apropierea pe bază de similitudine acustică a două cuvinte străine unul de celălalt. Aceste două cuvinte se strigă unul pe celălalt de parcă s-ar fi pierdut în pădure, în mulţime, de parcă cineva le-ar fi despărţit. Poezia le-a găsit şi le-a apropiat unul de celălalt.

Metafora este asemenea rimei dar are caracter vizual. Noţiunile rimează între ele prin consonanţe vizuale. Principiul asocierii nu este un procedeu formal, el reflectă legătura reciprocă interioară a rimei. Poetul aruncă punţi din universul uman spre universul vegetal, în ritmul refluxurilor, al exploziilor solare găsim legătura reciprocă, relaţia de necesitate reciprocă dintre oameni şi vegetaţie. Reacţia în lanţ a poeziei nu îngăduie lumii să se destrame. În felul acesta, poezia leagă «materia» de «divinitate», «josnicia pămînteană de tot ce este mai elevat».

Cu un an înainte de a muri, André Breton, şeful suprarealismului, m-a întrebat, în loc de bun venit, în pragul atelierului său: «Cu ce seamănă asta? Seamănă acest bidet cu o ghitară, sau ghitara cu un bidet?» Era ca un test, ca o parolă.

Problema esenţială a poeziei este îndrumarea funcţiunilor ei de relaţie, de la suprem la josnic sau invers.

Dar după cîte văd m-am îndepărtat de la ideea principală.

Mai departe despre Evgheni Evtuşenko: s-a născut în 1933. A învăţat la Institutul de literatură. Are peste zece volume de poezie publicate . . .

Cred că este de prisos să-i comentez versurile. Ele se află în faţa dumneavoastră.

Exclusivitate Secolul 20

EVGHENI EVTUŞENKO

Balada braconajului

Impotriva prevederilor legii, în unele gospodării specializate în pescuitul pe scară industrială se folosesc năvoade cu ochiuri dese. Aceasta are drept consecinţă o diminuare considerabilă a rezervelor piscicole.

(Ziarele)

Fotoreporterii, operatorii
dau buzna, se-ntrec, se trudesc
în preajma ta, domn al Peciorei,
preşedinte de-artel pescăresc,
să-ţi surprindă figura blajină,
zîmbetul simplu şi blînd,
peştişorul cu sclipăt de aur
la rever atîrnînd.
De mult dezvăţat de mahorcă,
azi fumezi o ţigară mai bună.
De motoarele bărcilor tale
întinsul Peciorei răsună.
Gealaţii tăi gata-s, oriunde-i trimiţi,
năvoadele să le afunde.
La fizică, limbi, matematici —
copiii ţi-s care pe unde.
Peciora docilă şi tundra
abia deşteptată din somn
te văd huzurind, preşedinte,
stăpînul a toate şi domn.
Şi stelele-n cer se topesc
spre zori ca o ploaie de sare

pe frageda carne-a somonului,
roză şi strălucitoare.
Vegheat de-nrămatele diplome,
în aşternutul pufos şi umflat,
tu dormi, preşedinte, şi somnul
ţi-e fără prihană şi netulburat.
Sănătatea ţi-e şi ea prosperă,
ca rapoartele tale rotunde.
Dar ce-auzi? O şoaptă-ţi trimite
Peciora din valuri afunde:
« Mergeam spre ocean. Sînt somonul.
Mi-au tăiat cu năvoadele drumul.
S-a lucrat fără greş.
Şi iată-ne prinşi cu duiumul.
Eu nu-ţi cer de loc, preşedinte,
răsfăţ şi purtare aleasă.
De la naştere încă mi-e scris
s-o sfîrşesc cu lămîie, pe masă.
Dar vai, cu isprăvile tale
prea te lauzi din cale afară.
Sînt numai un peşte, dar văd
că la mijloc e-o treabă murdară.
Cinstitele legi pescăreşti
să nu le cunoşti? Cum se poate?
Cu ochiuri strîmtate-nadins,
năvoadele tale-s trişate!
Dacă tot nu e chip să trăim
într-o lume scutită de plase,
s-ar cere să fie măcar
cinstite şi nemincinoase.
Cu peştii bătrîni s-a sfîrşit:
ei nu pot scăpa dintre fire.
Dar s-au prins şi cei tineri şi cruzi:
de ce îi trimiţi la pieire?
Fă ochiuri mai largi la năvoade,
că nu mai e modru — şi lasă
puietul să zburde, să-şi facă de cap
înainte de-a-l pune pe masă!
Căci prin sita sălbatic de deasă,
lacom dorind libertate,

el își sfîrtecă aripi și bronchii
și totuși răzbate.
Dar trecut prin năvoade, puietul
nu mai e tînăr și viu,
iar zbaterea lui de pe urmă
răsună-a morțiu și-a pustiu.
Ascultă ce-ți spun, președinte:
rău ai brodit-o, nu ți se pare?
Cu cît îndesești țesătura,
cu-atît regreta-vei mai tare.
Și chiar de-ai să scapi de rușinea
ce necruțător te pîndește,
ce-ai să te faci cu-o Pecioră
secătuită de pește?»
Cu largă bătaie de aripi,
lebede-nalte trecură.
Se trezește din somn președintele,
ursuz, cu privirea mai dură.
Îl irită-acest vis și i-e silă.
«Nu-i nimic. Să regret! Nici nu-mi pasă».
Și nervii-și descarcă răcnind la femei:
«Mai deasă, v-am spus! Și mai deasă!»
Deci haideți, reporteri, operatori,
grăbiți-vă-n ropotul horei:
filmați pe stăpînul Peciorei!
Lăudați pe călăul Peciorei!

La post! Și totuși...

La post! Și totuși, degetul e flasc.
Din mînă scap stiloul ca pe-un vreasc,
iar pe-nlemnita buză-a coborît
muțenia, cu teamă și urît.

Dar iată cît de-ndurerate, vai,
și-atît de omenește fără grai,

bat în fereastră crengi să le deschid
şi-şi proiectează tremurul pe zid.

Aud din pat vifornița cu nea
cum moare să-mi destăinuie ceva,
şi-apoi tramvaiele, ce trist prin ger
bălăngăne pe limba lor de fier.

Un of sugrumă fiece afiş.
Se-neacă tabla de pe-acoperiş,
prin cabluri trece-un şuier plîngăreț
şi țiuie conductele-n pereți . . .

Cînd suferă, nici oamenii nu pot
să spună şi să povestească tot.
Şi fiecare tace-nsingurat,
mocnind în sine neajutorat . . .

Nu-ntîmplător stau treaz în aşternut.
Pe lume rostul meu e să-i ajut !
Dator sînt, după legea dragostei,
tramvaielor şi semenilor mei.

Şi iată-mă la masa mea din nou.
Eu le sînt şoaptă, strigăt şi ecou.
Şi-a-i exprima pe toți cîți sînt la greu
e modul meu specific de-a fi eu.

Tu nu eşti prefăcută...

Tu nu eşti prefăcută cînd mă laşi
străin de licărul privirii grele,
cum nu e liniştea într-un oraş
incendiat în noaptea fără stele.

El e trecutul tău, în care, vai,
tu nu rîdeai aproape niciodată.

În somn ori între boarfe te-aruncai,
cînd clocotind, cînd iarăşi resemnată.

Te agăţai de viaţă tremurînd,
dar surd la tot ce-i viaţă şi natură,
acel oraş te copleşea curînd
cu încruntata lui arhitectură.

Acolo erau lacăte şi legi.
Totul era ostil şi sta la pîndă.
El îi ura făţiş pe cei întregi,
fără-a-şi ascunde propria osîndă.

Şi-atuncea, într-o noapte i-ai pus foc,
dar spaima te-alunga necruţătoare.
Şi eu am fost întîiul, la noroc,
de care-ai dat în bezna-aceea mare.

Te-am strîns la piept. Nu, nu mă iubeai,
dar recunoscătoare pentru milă,
sălbăticiune mică, te lipeai
de mine, speriată şi umilă.

Şi am pornit prin lume amîndoi,
oriunde ne chema necunoscutul.
Dar tu priveai într-una înapoi,
unde-ţi ardea, pocnind funest, trecutul.

Şi el a ars de tot, pîn' la sfîrşit,
dar de atunci un lucru nu-mi dă pace:
cenuşa ce mai fumegă mocnit
te-atrage ca-ntr-o vrajă, orice-aş face.

Şi pari a fi cu mine, şi nu eşti.
M-ai părăsit, deşi eşti lîngă mine.
Cu-o faclă-albastră-n mînă, răscoleşti
acel trecut de spuză şi ruine.

Ce poate-avea? Doar beznă şi pustiu.
Dar, ah! şi-o forţă tainică şi dură:
nu l-ai putut iubi cît a fost viu,
azi, cînd e mort, iubirea lui te fură.

E o tărie-n scrum, de neuitat:
cenuşa nu îngăduie uitarea.
Azi plînge peste ce-a incendiat,
copilăreşte, incendiatoarea.

O mînă vei putea găsi oricînd...

O mînă vei putea găsi oricînd,
să te alinte feminin şi blînd,
să-ţi dea cu dulcea prospeţime-a ei
ceva din gingăşia dragostei.

Oricînd un umăr vei putea afla,
pe care să respiri în voia ta,
de el să sprijini capul tău tehui
şi visul de revoltă să i-l spui.

Doi ochi senini oricînd ai să găseşti,
să vadă cîte-nduri şi pătimeşti,
să-ţi stîmpere din supărări şi chin
lumina lor o parte cel puţin.

Dar e numai o mînă, numai ea,
ce toată oboseala ta o ia
şi-asemenea destinului o simţi
cînd îţi atinge tîmplele fierbinţi.

Şi e numai un umăr, numai el,
sortit a nu te părăsi de fel,
al tău, dar nu pe-o noapte, ci pe veci,
şi-o ştii aceasta bine, şi-o-nţelegi.

Şi sînt numai doi ochi, şi numai ei,
mereu umbriţi şi de-ntristare grei,
ce-asupra-ţi pîn' la moarte vor veghea
ca dragostea şi conştiinţa ta.

Dar tu le uiţi cu luni şi săptămîni
şi-ţi pasă prea puţin de-acele mîni,
iar umărul şi ochii-aceia sfinţi
de-atîtea ori i-ai înşelat şi-i minţi . . .

Acum te-acuză toate-n limba lor —
şi şuierele ploii: « Trădător ! »
şi pleznele de ramuri pe obraz,
şi vuietele codrului de brazi.

Tu te frămînţi, te zbuciumi şi te cerţi
şi simţi că însuţi nu poţi să te ierţi.
Ci numai mîna-aceea va ierta
şi necredinţa şi jignirea ta,

şi numai acel umăr obosit
ierta-va azi şi pînă la sfîrşit,
şi numai acei ochi ce i-ai uitat
ierta-vor tot ce e de neiertat . . .

Monologul puiului de vulpe

La o fermă din Alaska

Albastru sînt în sumbra mea crescătorie,
dar cum albastrul mă va pune jos,
nici un orgoliu, nici o speranţă, nici o bucurie
după-acest gard de sîrmă ce nu se lasă ros.

Zadarnic năpîrlesc, mă zvîrcolesc şi spumeg,
de mine însumi feroce mă jupoi,
albastrul meu, flămînd să-mproaşte-n lume,
trădîndu-mă, prin piele triumfă către voi.

Şi urlu-ngrozitor, urlu subţire,
lăţoasă trîmbiţă a celei din urmă judecăţi,
cerşind la stele măcar deplina năpîrlire,
de nu se poate harul deplinei libertăţi.

Vizitatorul cu magnetofonul
mi-a imprimat pe bandă urletul. Ce nătărău !
Închis şi el, ce mi-ar ţinea isonul !
Ca mine ar urla, de nu mai rău !

Şi cad pe jos, şi gîfîi sfîrşit, şi sînt o umbră.
Şi totuşi, n-am să pot muri, oricît aş da.
Cuprind natalul Dachau cu o privire sumbră
şi ştiu că niciodată eu nu voi evada.

După un prînz cu peşte vechi, o dată,
văzînd că uşa n-avea zăvorul bine pus,
m-am năpustit în noaptea de stele-mpovărată,
cu naivitatea celui prin lume ne-prea-dus.

Creştea-mprejur Alaska-ntroienită şi nebună
şi eu fugeam grozav, scăpat în fine de stăpîni.
Cu stelele-nghiţită împreună,
ea, libertatea îmi dansa-n plămîni.

Eram eu însumi. Şi vorbeam de toate
cu arborii, zburdînd, gonind, lovindu-mă de ei.
În jurul meu zăpada nu se temea că bate-n
albastru şi ea-n irizarea ei.

La fermă-mperechiaţi fiind, părinţii
mei n-au ştiut ce-i dragostea. Dar mie, ah ! îmi era dor
de o tovarăşă a mea, s-o ştiu cu sufletul şi dinţii,
prin pulberea zăpezii cu ea alăturea să zbor !

Dar obosii. Băteau viscole turbate.
Nămeţii mă sugeau la fiecare pas.
N-aveam pe nimeni. E slab în libertate
fiul constrîngerii, nevolnic, de pripas.

Cel zămislit în cuşcă-i va duce veşnic dorul.
Şi îngrozit îmi detei seama că iubesc
crescătoria, labirintul ei de sîrmă şi zăvorul:
patria mea, căminul meu firesc.

Şi m-am întors zdrobit şi demn de milă,
dar observai, intrat din nou în ea,
că sentimentul culpei se transforma în silă
şi-n ură dragostea.

Jalnic urlam cutreierîndu-te, Alaskă.
Azi urlu jalnic în temniţa de la-nceput.
M-am rătăcit, dar cine — aş vrea să recunoască —
nu-i rătăcit, Americă, în tine şi pierdut?

E drept, la vulpărie mai vezi cîte-o schimbare.
Nu mai murim cu sfoara zvîrlită după gît,
ci mai modern: prin electrocutare.
Şi mai curat, şi-n pas cu veacul, orişicît!

Mă uit la crescătoarea echimosă: ca o mamă
mă mîngîie cu mîna ei
ce-atît de dulce îmi întîrzie pe coamă —
dar ochii ei angelici sînt de tristeţe grei.

Ea-mi va purta de grijă părinteşte,
să mor de foame nu mă va lăsa,
dar ştiu că la un termen ce nu se ocoleşte,
inevitabil ea mă va trăda.

Un fir în gură fără multe explicaţii —
o şoaptă doar şi-un strop de lacrimă stingher . . .
Fiţi mai umani cu angajaţii!
Statorniciţi în ferme un post anume de hingher!

Naiv m-aş vrea ca-naintaşii din stirpea mea cu blană,
dar în captivitate născut, naiv eu nu pot fi.
Mă va trăda acela ce-mi dă hrană.
De mîna celui ce dezmiardă voi pieri.

Fairbanks — Moscova

În româneşte de IOANICHIE OLTEANU

Între două oraşe

Sînt asemenea trenului
zbuciumîndu-se-ntr-una
între oraşul Da
şi oraşul Nu.
Şi nervii mei vibrează
ca firele de telegraf întinse
între oraşul Nu
şi-oraşul Da.

Cumplită-i spaima în oraşul Nu.
El pare-asemeni unui sălaş al plictiselii
şi unde orice lucru peceţi pe gură-şi pune
şi unde bănuiala priveşte din portrete.
Parchetul e cu fiere mînjit şi deznădejde.
Lăsaţi orice speranţă . . . Nu mai tînjiţi zadarnic
spre-o vorbă caldă, floare sau chiar un biet salut.
Maşini de scris bat oarbe răspunsul cunoscut:
« Nu, nu, nu, nu . . . Nu, nu, nu, nu . . . Nu, nu, nu, nu »
Cînd ultima lumină se stinge, dintre bezne
răsar fantome care dansează în delir.
Lăsaţi orice speranţă . . . Chiar sufletul de-ţi rupi
de-aici, bilet nu capeţi, să pleci spre alte zări.

În oraşul Da viaţa e asemenea cîntecului de pasăre.
Oraşul e fără pereţi, asemenea cuibului.
Din cer, fiecare stea vrea să-ţi coboare în palmă,
fiecare gură ar vrea să-ţi dea un sărut,
să-ţi spună în şoaptă: toate sînt fleacuri !
Tuberozele te-mbie să le rupi
şi turmele mugind îşi lasă laptele pîrîu
şi nimeni nu mai are în privire bănuiala
şi-oriunde-ai vrea să pleci, într-o clipită
ai tren la-ndemînă, avion sau vapor
şi apa murmură-n taină asemeni anilor ce trec:
« Da, da, da, da. . . Da, da, da, da . . . Da, da, da, da, . . . »

Sincer vorbind mă plictisesc uneori
de-atîtea lucruri primite fără trudă,
în oraşul cu lumini colorate . . .

Mai bine-i să mă mistui toată viaţa
între oraşul Da
şi-oraşul Nu !
Şi nervii să-mi vibreze
ca firele de telegraf întinse
între oraşul Nu
şi-oraşul Da !

Duioşie

Unde şi cum a devenit obişnuinţă-acest gînd:
« Celor vii spatele,
celor morţi toată grija » ?
Oamenii se frîng,
se îmbată.
Pier rînd pe rînd
După ei se rostesc pentru istorie
Discursuri calde —
apoi la crematoriu. . .
Ce-anume l-a-mpins pe Maiakovski viaţa să-şi curme ?
Ce-anume i-a pus pistolul în mînă ?
Dacă el,
cu glasul lui viu,
cu aspra-i frumuseţe
Ar fi-ntîlnit în viaţă
un dram de duioşie !
Oamenii vii te apasă.
Cu duioşii eşti răsplătit doar pentru moarte.

Tangaj

Tangaj !
De sub clopote de sticlă cad din cui instrumentele.
Radioul îţi zboară în cap
cu Doris Day laolaltă.
Ciorba o ia razna din oale,

se revarsă pe masă
fereastra-aburind.
O frunză fiartă de dafin
s-a lipit de tavan.
Tangaj !
Dacă-ai putea să te ţii de-un tufiş,
măcar de-un smoc de iarbă.
O, rău de mare: se plîng marinarii, mecanicul vasului,
căpitanul şi eu mă plîng . . .
Asemenea şerpilor boa cresc valurile şi descresc —
Aşa eşti tu veac al meu douăzeci !
La dreapta, la stînga, la stînga, la dreapta,
în jos şi în sus, în sus şi în jos,
Tangaj neomenos !
Toate instrucţiunile şi portretele
s-au sfărîmat zburînd.
Feţele lor sînt ca de mort, pămîntii.
La provă chiţcăie beţi şobolanii
şi-n jur e iadul pe pămînt,
Doar strigăte-n vînt . . .
Tangaj, tangaj, tangaj,
şi greaţă în gură.
Tangaj !
Saltă butoiul, sus, pe covertă,
s-azvîrlă spre oameni.
Straşnic băieţi nimerit-am şi noi.
Nu vă pierdeţi cu firea.
Ieşiţi buluc, din cabine,
altfel dracu' ne-a luat !
Ochii guralivului ce mînuieşte harponul
de-atîta-ncordare sînt gata să-i sară din cap,
Iată-l cum face-n tăcere un semn marinarului,
tiptil se prelinge pe lîngă butoiul
ce se zbate-n frînghii,
se-aruncă, panteră,
mulţimea străbate,
el ştie prea bine,
cumplitul tangaj,

rostirea lui aspră.
Pe propria-i piele roşcovanu-a-nvăţat
să-şi bage-n minte-acest sfat:
sau tu te-arunci împotriva butoiului
sau butoiul s-azvîrlă împotriva ta.
Tangaj !
Butoiul zace cuminte
Nu-şi mai face de cap.
Tangaj !
Trece şi răul acesta de mare,
chiar dacă-n ochi e-atîta noapte,
tangaj, tot am să-ţi vin de hac !

În româneşte de VASILE NICOLESCU

Se legăna în la minor o casă...

Troznind, se legăna în la minor o casă,
şi troznetul ei trist ca un prohod suna.
Simţise că pe-ascuns puterile ne lasă,
şi că murim încet: şi tu, şi eu în ea.

Opriţi-vă ! strigau şi pinii din înalturi,
şi urletul de cîini de dincolo de geam.
Dar expiram pe veci noi unul pentru altul,
adică-ntr-un cuvînt mai pe-nţeles — muream.

Şi totuşi, ce puţin ne-asemuiam cu fapta !
Aricii prin bureţi goneau ieşiţi din minţi
şi ca un cîine ud, zburlit şi negru, noaptea
tîrcoale ne dădea, c-o stea uitată-n dinţi.

Iar bezna răsufla pe-obrazul meu, sonoră,
cu spatele vedeam cum dormi, ţinînd-o strîns
în braţe pe-aceea « Fro », a lui Platonov, soră
cu tine-ntru nesomn, cu tine întru plîns.

Şi gîndul meu zbura la vrute şi nevrute,
la cît de-absurde sînt aceste căsnicii,
căci te-am iubit precum fraţi 400 sute
dar tot c-atîţi duşmani eu singur te zdrobii.

Ce preţ mai poate-avea ardoarea irosită
în arhipline săli, în arhiplinul veac
cînd, năzuind să fac planeta fericită,
un suflet fericit n-am izbutit să fac.

Da, alta eşti acum . . . Chiar vorbele-ţi de şagă
amare-s şi ucid ca săbiile noi.
Noi înşine schimbăm atît fiinţa dragă,
că nu putem nici noi s-o mai iubim apoi . . .

Da. Răposam . . . deşi, în nefiinţa noastră
să cred cu-adevărat mă-mpiedica ceva.
Iubirea mai trăia şi buza ei albastră,
cu sîngele pierit, oglinzi mai aburea.

Se legăna troznind printre urzici o casă,
şi conjuga cu noi: « a supravieţui »,
iar noi simţeam treptat puterea cum ne lasă,
dar încă mai iubeam, eram adică vii.

Odată, mai tîrziu — amînă Doamne, ceasul —
cînd n-o să mai iubesc, pe scurt, cînd o să mor,
va spune carnea mea, perfid muindu-şi glasul:
« Trăieşti ! » dar rîsul ei va hohoti uşor.

Lucid întîrziat prin patima deşartă,
că vocea m-a minţit, cîndva eu o să ştiu
şi o să-mi spun: « Sînt mort, căci inima mi-e moartă.
Odată am iubit. Eram atuncea viu ».

Minunea de prisos

Totul, zău, ar fi putut s-apună,
şi, pe cinstea mea, s-ar fi-ndurat,
dacă nu era acea nebună,
negîndită-mi rugă de bărbat.

Şi, în bezna smulsă din cărbune,
din căzute haine s-a ivit
acea albă, de prisos, minune,
roabă-a părului dezlănţuit.

Şi apoi cînd am ieşit pe stradă
s-a-ntîmplat ceva neprevăzut:
auzind doar cîntec de zăpadă,
doar zăpadă ochii-mi au văzut.

În noroaiele de sub troiene
coborîndu-şi braţe sidefii,
macarale scormoneau a lene
ca să urce-alene în tării.

Dar de ce, din care strigăt, spune,
sau din ce nespovedite vini,
astă nouă, de prisos, minune
se-abătu asupră-mi din senin?

Viaţă, ar fi fost mai bine, poate,
ţăndări să mă fi făcut, decît
să-mi anini, din darurile toate,
darul tău cel mai absurd, de gît.

Să te cert, dreptatea nu mă lasă,
pentru dărnicia fără rost,
dar, de n-ai fi fost aşa miloasă,
nici atît de crudă n-ai fi fost.

Dumnezeu ce țipă în genune,
în genunea sufletului meu,
poate-i tot o de prisos minune . . .
Dar, mai lesne-i fără Dumnezeu?

Și așa, pe ninse trotuare,
deopotrivă-nvingător și-nvins,
rătăceam zdrobit de-o îndurare:
frumusețea care m-a atins. . . .

Tainele

Acele de-altădată taine
căzură toate din mănunchi.
Era o taină orice Taine,
chiar și zdrelită la genunchi.

Fiara, steaua, iarba-n haină
de taină se învestmîntau,
și ușile scrîșneau a taină
cînd mîini micuțe le crăpau.

Țîșneau enigmele-omenirii
cu semne de-ntrebare mari
cum bile scot din nări fachirii
și iepuri albi din buzunar.

Și tainic ne-ntreceam la fugă
pe tainic povîrniș de nea,
cînd taină către taină-a fugă
spre mînă, mîna se-ntindea . . .

Dar sîntem maturi. Făr' de veste,
Același frac purtînd mereu,
la alți copii acuma este
fachirul nostru în turneu.

Prozaici pînă la durere
sînt anii tăi, sînt anii mei,
ceilalţi n-au pentru noi mistere,
nici noi mistere pentru ei.

Şi de se-ntinde gingaş pînă
la tine-o mînă-n seri tîrzii,
nu este-o taină, e o mînă.
O mînă, orişicum ar fi.

Daţi-mi o taină, oricît de mică.
O vreau săracă, desculţă chiar.
Dar daţi-mi taina, o dulce frică . . .
Daţi-mi o taină, una măcar !

În româneşte de MADELEINE FORTUNESCU

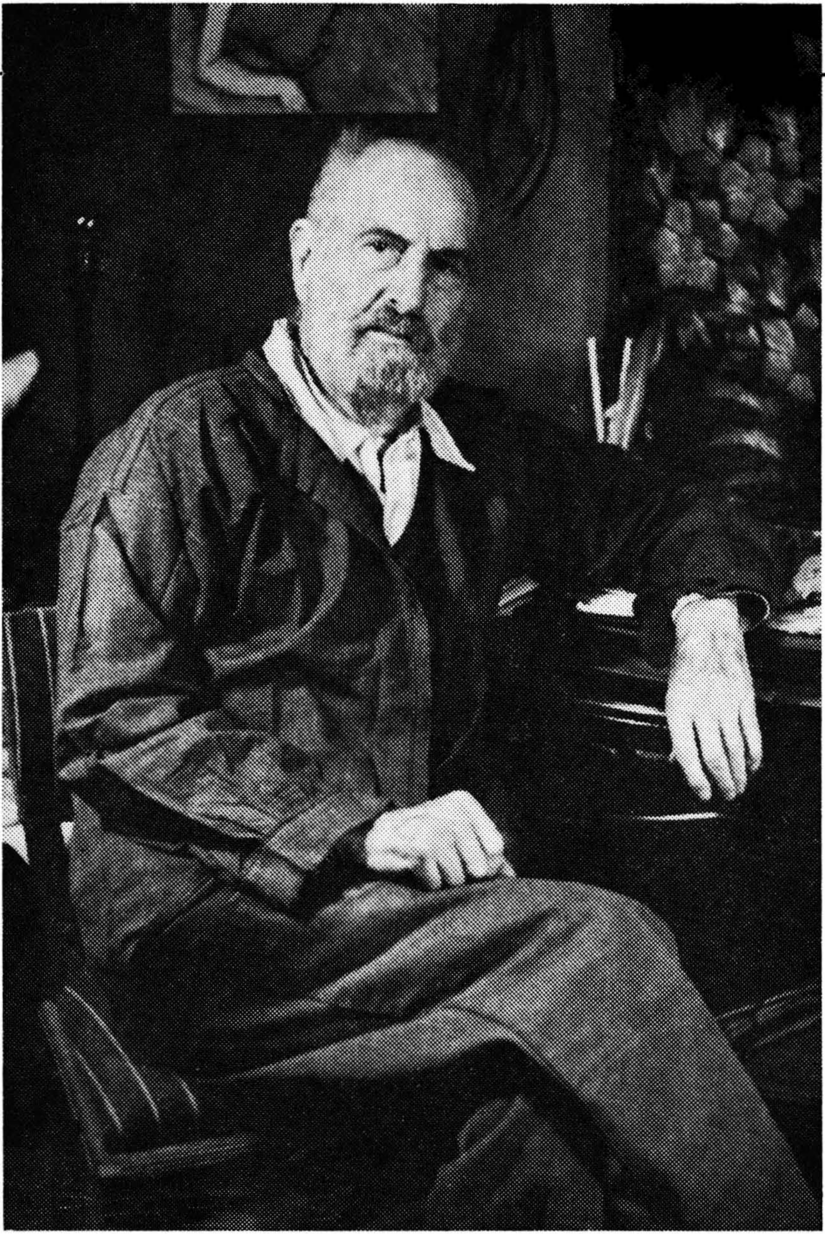

JACQUES LASSAIGNE

P A L L A D Y

A scrie despre Theodor Pallady nu e tocmai ușor. Omul era discret, rezervat, plăcîndu-i mai degrabă să-și disimuleze decît să-și arate adevăratele simțăminte, ascunzîndu-și în butade răutăcioase mizantropia, sensibilitatea de ecorșeu viu. Opera, care se întinde pe mai bine de cincizeci de ani a suferit mult de pe urma împrejurărilor nefericite și rămîne foarte inegal accesibilă. Totuși, două elemente pledează acum în favoarea ei. Pentru cunoașterea omului, dincolo de mărturiile celor care l-au cunoscut și nu întotdeauna l-au înțeles, adesea din vina lui sau pentru că așa a vrut el, există și s-a regăsit și descifrat un prețios jurnal al unui an de război (1941), scris într-o perioadă crucială, cu toată sinceritatea și fără îndoială nu pentru a fi publicat (redactare foarte eliptică, mărturisiri foarte intime); e un document excepțional, cu notații remarcabil de vii și evocatoare, depășind cele mai bune pagini ale lui Léautaud, pe care adesea îl evocă. Acum, calitatea acestui spirit nu mai poate fi ignorată. Există și alte notații mai succinte, întîmplător revelate de agendele lui, făcute pînă în anii din urmă ai vieții, texte ale unor scrisori de importanță capitală, cîteva note biografice privind tinerețea și familia sa. Poate că și alte documente vor mai fi găsite într-o bună zi în Franța. Dar nu cred că ele ar putea să egaleze interesul jurnalului din 1941, și aceasta din pricina împrejurărilor în care a fost scris.

De fapt — şi acesta este al doilea factor prielnic — anul 1941 marchează adevărata cotitură a vieţii artistului: reluarea ansamblului operei sale pentru a o plasa într-o lumină definitivă în faţa viitorului. Revenind după îndelungi ezitări, descinde în Bucureşti la 10 aprilie 1940, orele două dimineaţa. Lăsase totul la Paris, convins că se va întoarce acolo curînd. În primele luni stă la hotel, ca un călător. Dar pe măsură ce evenimentele îi răpesc speranţa că trecutul va putea retrăi şi că viaţa pe care şi-o făcuse — retrasă, cu un fel de egoism — îşi va mai regăsi vreodată cursul obişnuit, Pallady îşi dă seama că de acum încolo nu mai are alte resurse decît pe sine însuşi. Trebuie să-şi refacă întreaga operă realizată pînă acum, împrăştiată încolo şi-ncoace, pe la prieteni, şi din care n-a păstrat de cele mai multe ori decît desene, schiţe, un repertoriu mereu reluat şi niciodată dus pînă la capăt, din punctul lui de vedere. Principalele lucruri la care ţine, picturile sale, obiectele sale preţioase, alese cu un gust rafinat, au rămas în atelierul parizian şi nu le va mai revedea niciodată. Celor care vor să-l cunoască mai bine li se pune azi problema reconstituirii operei sale franceze, a regăsirii a ceea ce n-a fost cumpărat de colecţionarii români. E cert că de felul în care va putea fi dusă la bun sfîrşit această muncă va depinde în mare măsură judecata asupra operei lui Pallady, în ansamblul ei. Deoarece prea multe lucruri au dispărut în mod inexplicabil, şi mai subzistă încă prea multe lacune, prea multe incertitudini asupra datelor. Deocamdată, la Bucureşti au putut fi reconstituite importante mape de desene la secţia de grafică a Muzeului de artă, la biblioteca Academiei, la rude şi în colecţii particulare; aceste reconstituiri lămuresc originile lui Pallady, formarea lui în atelierul Gustave Moreau şi stau mărturie a adevăratei sale pasiuni pentru peisajele urbane. Pallady a cercetat necontenit intimitatea cartierelor Parisului sau a cartierelor din oraşele de provincie în care a locuit, ca şi pe aceea a vechilor cartiere din Bucureşti. A descris şi a caricaturizat mereu personajele pe care le întîlnea şi le observa, a notat mereu şi într-un mod foarte critic figurile şi siluetele celor apropiaţi: toate acestea vor alcătui un material preţios atunci cînd vor fi identificate şi datate cu precizie.

În privinţa picturii, dimpotrivă, sîntem siliţi în general să recurgem la presupuneri. Operele anterioare primului război mondial sînt rare. Există totuşi cîteva mărturii asupra influenţelor simboliste suferite la începuturi şi care au fost fără îndoială importante. De cum a ajuns la Paris, Pallady l-a cunoscut, datorită unor conjuncturi familiale, pe Puvis de Chavannes, care trăise şi apoi se căsătorise cu sora bunicului său, Cantacuzino, fostă prietenă a lui Chassériau. Portretul acestei doamne, auster şi solemn, figurează la loc de cinste în Muzeul din Lyon. « Te-a pictat ca pe o sfîntă şi martiră, deşi n-ai fost nici una nici alta », îi spunea bunicul lui Pallady surorii sale. Prin grija ei a fost el introdus, încă foarte tînăr, în cercul lui Elie

Delaunay, Aman Jean, Besnard și Gustave Moreau. Acestuia din urmă i-a devenit elev la Școala de Belle-Arte, odată cu Matisse și cu prietenii lui.

Dacă judec după operele păstrate în familie, Pallady a fost profund marcat de maestrul său și gusturile literare pe care le revelează în jurnal confirmă că admirațiile sale cele mai mari datează din această epocă: Mallarmé, la care se referă mereu, Barbey d'Aurevilly și Villiers de l'Isle Adam. Hotărîndu-se să cumpere o carte prețioasă a acestuia din urmă, ilustrată de Félicien Rops, face legămîntul, ținut pînă la moarte, să nu mai fumeze pentru ca să-i rămînă toți banii pentru astfel de achiziții.

Se păstrează, apoi, evocări de peisaje rare, imagini ale taluzurilor Senei, ale cheiurilor și podurilor, oarecum în maniera lui Marquet, opere din Bretania, de pe coasta bascilor și de pe litoralul mediteranean. Tablourile lui nu sînt niciodată datate (întotdeauna îi place să reia ceea ce face, preferînd să-și semneze tablourile numai atunci cînd le-a vîndut). Există, în sfîrșit, din ce în ce mai multe scene de interior, nuduri desenate într-un mod foarte abstract și în care, în limitele subiectului, au putut fi văzute unele rapeluri la odaliscele lui Delacroix și ale lui Matisse.

La drept vorbind, operele sale sînt adesea inegale sau poate că nu cunoaștem întotdeauna cele mai bune versiuni, de multe ori fiind vorba de variații și de adevărate exerciții. E greu de urmat firul unei progresii sau chiar al unei desfășurări. Evident, Pallady n-a fost un artist precoce, nerăbdător, sigur de el. A ezitat mult și viața, ușoară sub aspectul material, nu l-a constrîns să se realizeze de timpuriu, dar el a lucrat cu înverșunare, cu obstinație, fără să se împrăștie și a ajuns, treptat, în anii '30 la un stil al său propriu.

În ciuda neliniștii lui necontenite, a nemulțumirii care nu se lăsa așteptată, el era atunci cu totul stăpîn pe mijloacele sale de expresie. Desenul lui constituie o structură foarte puternică, o osatură pe care culorile se așează într-un mod sobru și oarecum intelectual. Armoniile sale preferate sînt reci.

În anii ingrați dintre cele două războaie, Pallady n-a avut deloc prilejul să se manifeste. Expune la excelenta galerie a lui Eugène Blot și deși unii dintre criticii buni, ca André Warnod, îl apreciază, ar trebui totuși să se cerceteze de ce Pallady, pe care Matisse îl iubește ca pe un frate și-l stimează, nu este mai pe deplin recunoscut la Paris. Rezerva lui naturală, pudoarea lui bănuitoare, ceea ce s-a numit caracterul lui dificil, au condus desigur într-o mare măsură la acest rezultat. A suferit din cauza acestei nerecunoașteri a operei sale ca și din cauza aprecierilor superficiale care-l înscriau cu ușurință în orbita prietenului său Matisse, fără temeiuri într-adevăr serioase. Nu există de fapt nici o înrudire între demersurile lor și între concepțiile lor, între mijloacele lor, ideile lor despre desen și despre culoare.

Cei doi pictori şi-au scris, după ce Pallady a părăsit Parisul, adică începînd din 1941, scrisori foarte emoţionante, au schimbat sfaturi de la om la om, pentru ca în faţa dramei vieţii şi a bătrîneţii să-şi apere mai bine sufletul şi munca. Barbu Brezianu a publicat aceste documente preţioase şi nu e mare lucru de adăugat la comentariul său, afară de cazul că am dori să subliniem ceea ce confirmă afirmaţiile de mai sus: « desenul este oricum femela iar pictura este *masculul », iar Pallady replică în jurnalul său: « Eu cred, dimpotrivă, că desenul este de sine stătător în timp ce culoarea fără desen rămîne un lucru nevertebrat, delicvescent». Matisse integrează desenul în culoare, iar Pallady, dimpotrivă, caută să includă sensibilitatea culorii în desenul lui. E drept că modalitatea lui Matisse este virilă iar aceea a lui Pallady mai emotivă. Dar nu există ierarhie între ele. Matisse îi trimite fotografiile succesive ale* Naturii moarte cu scoici *sau ale* liei; *e un antrenament pentru economia de mijloace, sinteză, simplificare. În acelaşi timp, Pallady acumulează notaţii, întăreşte caracterul afirmativ al trăsăturilor: « M-am apucat din nou să desenez, fixarea formei este mai importantă decît restul care i se adaugă » şi de altfel « desenul e suficient, pictura este surplus şi adesea de prisos ».*

Această necesitate, care niciodată nu l-a îndemnat să se supună aşa cum e pe deplin conştient că ar putea s-o facă, Pallady a găsit-o în împrejurările întoarcerii lui la Bucureşti. Acolo n-a fost nicicînd uitat, colecţionarii n-au încetat nici o clipă să se intereseze de lucrările sale, cei mai buni scriitori au comentat etapele creaţiei lui (şi anume Tudor Arghezi, care l-a prefaţat în 1925). Cînd, spre sfîrşitul lui 1940, îşi dă seama că despărţirea sa de Paris va fi poate definitivă, Pallady se aşează din nou la lucru şi, în ciuda condiţiilor de viaţă dificile, a lipsei de confort de la hotel şi a faptului că n-avea atelier, el realizează în cîteva luni o operă considerabilă şi perfect coerentă. O face desigur mai întîi pentru sine însuşi, deoarece are nevoie să regăsească în jur diferitele elemente ale creaţiei sale, de care se obişnuise să fie mereu înconjurat. Prietenii îl îndeamnă şi ei, încercînd să-şi completeze colecţiile, să aibă o gamă completă a posibilităţilor lui. Pallady reia astfel teme pe care le stăpînea deplin, reprezentările de nuduri feminine, naturile moarte. Realizează chiar şi compoziţii de dimensiuni excepţionale care au o valoare programatică şi care, rămase la el, vor fi din nefericire distruse de un bombardament german în 1944.

Bătrîn, nebun după desen, el întocmeşte din nou, plin de rîvnă, inventarul străzilor vechi din Bucureşti, al caselor joase cu garduri dărăpănate, aproape rurale încă, cu grădini pline de copaci bătrîni, înclinaţi. În locurile publice unde-şi plimbă plictisul, cafenele, restaurante, parcuri, tipuri caricaturale de oameni se află mereu în preajma creionului său ce stă la pîndă. Se simte deodată aproape de lucrurile cele mai umile şi mai adevărate. Mai

degrabă decît fructele și florile, de compunerea cărora se cam plictisește și pe care le lasă să se descompună în camera sa, iată-l că nu se poate opri să-și aducă acasă ramuri înflorite. «Le reperez în timpul plimbărilor mele și mă întorc să le fur cînd întunericul mă ascunde. Din grădina unei biserici luam flori de soc». Într-o zi, pe o ramură astfel furată, descoperă un cocon, îi observă tresăririle timp de două zile și apoi un fluture se ivește, zburînd prin odaia lui și nevrînd să iasă cînd îi deschide fereastra. «Cîteva zile mi-a legat viața de a lui». Toamna strînge frunzele ce cad și le poartă cu grijă. Trecătorii îl privesc și zîmbesc cu compătimire. «La ce s-o fi gîndind acest biet om care strînge frunze moarte?» Într-o zi se îndrăgostește de niște brațe goale pe care le-a zărit la o fereastră. Urmează o aventură dezamăgitoare. Își restrînge din ce în ce mai mult ambițiile și gusturile. În timpul unei alarme, notează: «Modesta lumînare îmi ajunge cu lumina ei blîndă». În anii din urmă, cum apare un pic de soare se duce în grădina Cișmigiu, răvășită de bombardamente; printre copacii sfîrtecați, își regăsește scaunul, banca lui favorită și desenează cîțiva bătrîni, cruțați de bombe ca și el. «Epave umane, zicîndu-mi: iată-ți semenii».

Această ultimă perioadă a operei lui Pallady, aceea pe care, în ciuda distrugerilor războiului, o cunoaștem mai bine, nu poate totuși fi considerată în funcție de datele în care se înscrie. Avem impresia că întreaga sa operă este recapitulată în aceste momente și că este aproape în întregime exprimată.

Numai descoperirea și punerea la locul de cinste cuvenit a tablourilor mai vechi, prezentate în mod coerent, ar permite să se revizuiască această judecată, dar se poate ca ea să nu fie astfel prea mult modificată. Opera lui Pallady este într-adevăr bine coaptă și gîndită, mult mai mult intelectuală decît senzorială. Cu tot gustul lui — rămas surprinzător de juvenil — pentru femeile frumoase, el dă mereu o reprezentare a feminității care este o idee a proiectării de amintiri mai vechi, rămase esențiale pentru el. «Să-ți concepi opera — a scris el — s-o simți, apoi s-o domini. Să fii conștient de ea. S-o critici ca și cum n-ai fi autorul ei». Lucid, el se ferește totuși de prea multă precizie: «într-o operă doar eboșată, infinitul este sugerat iar finitul riscă adesea să-l distrugă». Dar Pallady afirmă primordialitatea concepției. El, care întotdeauna l-a adorat și i-a luat apărarea lui Ingres, notează: «Acest braț e prea lung. Dar exprimă ceea ce-i cerem să exprime. Trebuie să-l putem alungi».

Dacă în crochiurile sale, trăsăturile se adîncesc, se acuză pînă la exces, e pentru că modelul uman cu părțile sale ridicole, cu slăbiciunile sale, duce la aceasta. Dar Pallady a desenat animale, pisici, cai plini de noblețe. Și este incomparabil, atunci cînd notează un gest izolat, un detaliu al trupului

sesizat în puritatea sa. Aşa de pildă, nu mă mai satur privind o mînă pe care a desenat-o, aşezată pe o foaie albă, în plenitudinea liniştii ei. Aici îşi realizează fără efort visul lui impenitent de ideal şi de absolut.

Îl întîlnisem pe Pallady la Paris în 1937. L-am revăzut adesea la Bucureşti în toamna lui 1940. Mi-a dat o schiţă văzută din colţul unei străzi vechi. A notat ultima noastră întîlnire: 30 ianuarie 1941. Cu cîteva zile mai tîrziu izbuteam să plec din România. El n-avea să mai revadă Franţa niciodată, « cele patru ziduri tutelare din place Dauphine » şi acele localităţi bretone şi normande în care a fost fericit şi ale căror nume le înşira ca o litanie. « Primel, Tregastel, Morlaix, Saint-Jean du Doigt, Dinahrd, Saint Malo, Arromanches »... Bătrîneţea lui singuratică s-a prelungit îndelung într-o mare tristeţe. Prieteni comuni mi l-au descris rătăcit în decrepitudinile vîrstei. Eu, dimpotrivă, păstrez o amintire strălucitoare: îi revăd silueta nervoasă, eleganţa veşmintelor, a pelerinelor, a cravatelor legate neglijent, a pantalonilor lui pepit, a bastoanelor lui, a bărbii lui ca o aureolă, a sfidărilor lui, a tandreţei lui tainice, a libertăţii lui păstrate pînă la sfîrşit.

În româneşte de RADU VARIA

Cele două imagini inedite ale lui Pallady pe care le publicăm în numărul de faţă, prin bunăvoinţa pictorului H.H.Catargi, sînt realizate în epoci deosebite: într-una, pictorul, înalt, păşeşte sănătos, cu nu ştiu ce trufie sveltă. In alta, chipul pustiit de boală e acela din ultima perioadă, din august 1956.

Era cu cîteva zile înainte de a închide ochii. Pallady acceptase să i se facă o fotografie. L-a întîmpinat pe fotograf aşa cum se găsea, în pat, sfîrşit de puteri. Dar n-a vrut să fixeze în imagine condiţia unei abdicări. Cu dîrzenie, bătrînul pictor s-a ridicat, cerînd să fie fotografiat astfel, cu voinţa adunată ferm, într-o încordare tăcută; parcă afirmînd, cu orice preţ, că artiştii trebuie să moară în picioare.

DAN HĂULICĂ

PROFESORUL OPRESCU

Ciudat, scriu despre el la Roma, şi mi se pare că aşi vrea să-i povestesc, ca şi înainte, despre ceea ce văd şi descopăr, despre cutare uimitor tablou dintr-o colecţie princiară, mai puţin cunoscută, despre atîtea lucruri de care-şi aducea miraculos aminte, — chiar după ani lungi şi decenii.

Ştiu că nu mai e şi-l regăsesc totuşi lîngă atîtea monumente, în această Romă inepuizabil augustă: cu înţelepciunea lui fără grabă, cu ştiinţa lui de a admira fără retorică şi fără crispare. Pe o bancă din grădinile Borghese, sub pinii neîntrecut de frumoşi, îi citise Focillon manuscrisul încă inedit din magnificul eseu care avea să se numească Viaţa formelor. *În arhitectura lui Borromini, de la Villa Falconieri, lîngă bazinul răsfrîngînd ca într-o scenografie ideală chiparoşii, la Frascati, întîlnise cărturari de frunte, la una din acele reuniuni prestigioase — îmi arăta fotografiile —, pe care cîteodată le organiza el însuşi, în vremea cînd lucra la Liga Naţiilor.*

Avusese mari satisfacţii, într-o viaţă consacrată artei, cercetase, ca nimeni altul la noi, muzeele şi colecţiile Europei. Dintr-una din călătoriile făcute în Spania, păstra, de pildă, o stranie impresie. Ţinea să viziteze o capelă mănăstirească de la Valladolid, cu ilustre sculpturi, şi guvernatorul provinciei, care-i era prieten, se sili să-i realizeze dorinţa. Însă fu întîmpinat cu un refuz categoric din partea stareţei. Nu se putea, rînduiala lor străveche interzicea cu străşnicie intrarea vreunui bărbat în incintă; singura excepţie îngăduită —

adăuga ea — fiind regele Spaniei și infantele. Întîmplarea se petrecea în anii republicii laice și anticlericale, guvernatorul, iritat de acest refuz ca de un afront, perseverează, și atunci stareța, obligată să cedeze, îl primește pe oaspete: asimilîndu-l tocmai acelui protocol de augustă excepție!

Ca pentru regii Spaniei altădată, cînd poarta se dădu la o parte, profesorul văzu, așa dar, călugărițele înșirate pe două rînduri, lăsîndu-l să treacă printre ele, — după un protocol de o sumbră grandoare. Se alineau statuar nemișcate, toate cu capul aplecat spre pămînt, niciuna înălțînd privirea, ca niște ziduri de tăcere, supusă și imens distantă. Ciudată amintire, profesorul mi-o împărtășea ferice și umilit laolaltă: parcă ținînd în palmă un negru diamant trufaș, pe care i-l dăruise hazardul.

●

Memorie a ochiului, memorie extraordinară, — colegii săi de la Ermitaj fură surprinși de precizia cu care le putuse indica, fără fotografii la îndemînă, analogia între un tablou al lor și o pînză dintr-un mic muzeu german: expusă — profesorul își amintea exact — în colțul cutare! Acest ochi, cult într-un sens ireductibil și organic, de connaisseur *cu ample merite, acest simț pentru* calitate *au însemnat mult într-o țară ca a noastră. Critica de artă, la noi, trebuia așezată, înainte de toate, pe bazele unui gust avertizat, hrănit la izvoare neîndoielnice. Ceea ce a reprezentat profesorul Oprescu era tocmai o astfel de critică,* o critică a gustului, *ferită însă de minoră afectare, de firavă* mièvrerie; *lăsîndu-se constant controlată de senzații, susținută de savoarea imediatului, dar evitînd luxul orgolios al estetismului; avînd curajul impresiei directe,* trăite, *dar nedisprețuind nici parametrii unei încadrări impersonal* istorice.

Robust și plin de bun simț, acest fel de a înțelege critica nu se adresa în primul rînd curiozității pentru idei și nu oferea mari incitații ideologice. Nu s-ar putea spune că profesorul disprețuia ideile; dar iubea arta, *mai mult decît ideile pe care le-ar fi putut dezvolta pe marginea ei. În cei din jurul său, se silea să încurajeze plăcerea recursului nemijlocit la fapte, plăcerea și obișnuința nu de a eșafoda uscate teorii pe tema artei, ci de a o* simți *efectiv, autentic. Pe un critic care era un intelect neliniștit și un spirit foarte informat, interesîndu-se însă de artă doar ca de un pretext pentru abstracții culturale,*

— profesorul l-a definit cu agerime: « Îmi vorbeşte totdeauna despre ultima carte citită, şi niciodată despre ultimul tablou pe care l-a văzut ».

•

Ştia să se bucure de artă fără blazare, vasta lui experienţă europeană nu-l îndemna să dispreţuiască lucrurile din jur, ci, dimpotrivă, să descopere în ele temeiuri proaspete de frumuseţe. M-a condus odată, cu o mîndrie neascunsă, prin curţile sănătos invadate de iarbă ale bisericilor de Ev Mediu de la Cîmpulung; biserici nobile, armonios înălţîndu-se pe tipsia aceasta de verde, blînd vălurită. Îl emoţiona soarta copacilor seculari ce mărgineau şoseaua înspre Goleşti, — plute cu trunchiul uriaş, pe unul din întîiele drumuri ale istoriei noastre moderne. Şi a rămas foarte descumpănit — ca de un trist exclusivism citadin — cînd unul din colaboratorii săi apropiaţi n-a fost în stare să cheme pe numele lor propriu florile cîmpului şi nici să recunoască arborii după frunză, pe unde mergeau în plimbare. Colecţionarul care adunase în preajma sa atîtea tablouri şi obiecte rare, într-o atmosferă ce părea închisă, saturată de artă, nu uita, de cîte ori cobora treptele, primăvara, să se oprească pentru a-şi ridica ochii spre o magnolie firavă, albă, crescută acolo, lîngă pragul casei sale. Nu era prea volubil în astfel de împrejurări; dar, pătruns şi tăcut, avea în priviri un soi de gratitudine temătoare: astfel, cred, contempla, cînd se adîncea în sine, însăşi corola fragilă care-i Frumuseţea.

•

Un muzeu se poate naşte dintr-o veleitate exterior culturală. Acela pe care ni l-a lăsat G. Oprescu traduce, însă, o nevoie concretă şi irepresibilă, — asta era legea lui lăuntrică, imperioasă, nesuferind nici o abatere. Aduna mereu, chiar după ce-şi constituise legatul către Academie, adăuga noi elemente acestei colecţii: un desen de Picasso — superbă piesă, şi importantă biografic, un peisaj de Utrillo, în brunuri severe, catifelate, ori alte numeroase achiziţii, menite să sporească acest inventar impunător — unde se întîlnesc fascinante desene, ale italienilor de Cinquecento, cu bronzuri grave, asiatice, ori cu picturi, de la olandezul Karel Fabritius la Courbet. Nu l-ar fi speriat să trăiască oricît de sordid, ca să poată dobîndi o operă de un preţ enorm, — pentru acest muzeu

alcătuit prin osîrdia sa. Era o concrețiune de frumos depusă statornic și atent, zilnic aşi spune, pe schema existenței sale: intrînd în alcătuirea ei intimă, în scheletul ei moral, mai mult chiar decît ceea ce scria sau publica.

. . .Și totuşi, mă întreb, oare îl putuseră cu adevărat consola de singurătate, obiectele acestea multe, îngrămădite afectuos în preajma lui, — în ultimele sale luni, cînd nu se mai simțea indispensabil precum altădată?

Mă îndoiesc.

•

Scriu anecdotic și descusut despre el, mai mult observîndu-l moralistic, decît prezentîndu-i opera. Dar astfel îi plăcea lui însuși să-și abordeze subiectele, de cîte ori era posibil, vorbind mai mult despre omul *pe care-l cunoscuse personal decît despre* opera *pe care o avem toți la îndemînă.*

În epoca doctorului Johnson, a ilustrului biografism englez, se descriau întîi Faptele, *apoi se definea, ca o abstracție,* Caracterul. *Cred că profesorului i-ar fi plăcut o descriere care să întîrzie, temeinic, asupra rubricii* Fapte: *plină de savoarea empirică a unei cunoaşteri adîncite, directe.*

Judecățile sale despre marii contemporani pe care-i evoca se rosteau tocmai prin mijlocirea unor astfel de fapte cu miez, a unor astfel de situații: Bartók, dezarmat în fața unor atacuri obtuze, Einstein, copilărește candid și hotărît, în aversiunea sa față de fascism, Valéry — în ipostaze felurite, la cursul de poetică de la Collège de France, în fața unei pînze de Cézanne, mediteranianul, pe care, curios, Valéry nu-l iubea —, Bergson, fragil și totuşi de o austeră energie; în fine, rînd pe rînd onctuos și teribil, Titulescu. . .

•

O inteligență fără spaime livrești — astfel îmi apare astăzi profesorul. Pentru că îi frecventase pe un Valéry, pe un Einstein, Thomas Mann, Herriot, Bergson, Toynbee sau Cantacuzino, n-avea complexele de inferioritate care la alții, chiar fabulos dotați, mai strălucitori decît el, se manifestau printr-o paradare histrionică în fața Europei; *printr-un cerebralism ostentatoriu, ca o inflamație exasperată a intelectului. Nimic n-aparținea, la el, unui atare exhibiționism ambițios, amenințat să alunece în grotesc, din prea marea încordare spre sublim.*

Li se înfățișase ca român acelor mari spirite europene cu care colabora, pe pianul lui Valéry se aflau vase românești dăruite de dînsul; dar li se înfățișase fără umilință, dornic mai degrabă să introducă de plain pied *cultura noastră, fără smerenii gratuite, în acest cadru prestigios.*

Deloc om de lume, *în sensul convențional și fad, — el care, la noi, era considerat mai degrabă un zburlit, puțin cam rebarbativ — aducea, dimpotrivă, o detașare foarte occidentală, în raporturile cu personalități oricît de înalt calificate. Vădea în astfel de împrejurări — l-am observat — o știință remarcabilă a oamenilor și o* grație *neașteptată, făcută din franchețe și din dibăcie. Gîndea, dealtminteri, mai elevat franțuzește; pentru că păstra mai vie, în această limbă, întipărirea atîtor fertile confruntări.*

Un sigur, salutar simț al evidenței, *ca un instinct fericit, îi dicta echilibrul trebuitor, printre mistificări pretențioase, printre fenomene de emfază și de patos provincial. Rareori mi-a fost dat să întîlnesc un dispreț mai radical decît acela pe care-l nutrea G. Oprescu față de verbalismul impenitent, față de galimatiasul zgomotos al unor agitatori de idei. Într-o țară care a avut enorm de suferit de pe urma amatorismului, fie solemn fie voios, această voință de civilizată specializare, fără pedanterii de prisos dar și fără ieftin verbiaj teoretic, îmi pare o atitudine profund sănătoasă. Și nu pot uita reacția lui drastică, în fața cîte unui colaborator care persevera în absurd. Brutal, dar nu nedrept, izbucnea cu un accent bătrînește exasperat: « Taci, frate, că spui prostii ! »*

●

Le bourru bienfaisant, *al pieselor clasice, se regăsea nu o dată sub declarațiile lui țepoase, sub alura intratabilă. Nu-l interesa prea mult ce impresie face, știa că le pare unora curios și hirsut. Nu-și îngrijea, în acest sens, reputația, țintea spre o altfel de eficacitate, nu neapărat mai trufașă, dar poate mai solitară, nescutită de anume amărăciune mizantropică. Însă bătrînul domn rigid, cu tabieturi implacabile, avea o uimitoare intuiție a unor situații noi, hotărînd, de pildă, generos, destinul unor oameni tineri, împingîndu-i pe orbite îndrăznețe; dezarmînd, el, tenace, reaua credință și rezistența inept birocratică ori rancuna neputincioșilor. Pragmatismul, la el, — căci era un pragmatic*

— *nu se reducea la o pricepere flască a oportunităților; dimpotrivă, îl obliga să privească mai de sus — cu o înțelegere mai înaltă, chiar rebel exigentă, a eficacității. Nu-i asculta pe doctorii demarcațiilor fără greș între « deplasat » și « rezonabil », pe abilii care sînt gata oricînd să escamoteze critica, pentru că — « vedeți, nu e momentul potrivit ! » Unui astfel de sfătuitor, G. Oprescu i-a răspuns în chip memorabil — după ce, într-o ședință, desfășurase niște dure adevăruri: « Momentul potrivit? Nu vine niciodată și eu n-am timpul să-l aștept ».*

•

« Profesorul », i se spunea curent, și această designație, care n-avea nevoie de alte precizări, exprimă, ea singură, tot ce era de neînlocuit, ca funcție culturală, în prezența lui G. Opescu — în această activitate lucid circumscrisă și totuși pozitiv multiplă. A fost o adevărată instituție, *el însuși, pentru cultura noastră artistică.*

Încercări interesate se silesc, în ultimii ani, să ierarhizeze confuz valorile în istoria artei, căutînd cu disperare să diminueze contribuția profesorului. Ea există, *dincolo de asemenea meschine contestări, — ca un început de drum, pe care nimic nu-l poate șterge din memoria noastră. Ea este, pentru decenii întregi, referința principală în destule domenii, ea include cercetări fundamentale, neînlocuite încă de altceva, — și ași numi aici, în primul rînd, volumele despre pictura și grafica românească din veacul al XIX-lea. O carte ca aceea despre* Géricault *a intrat de mult în bibliografia europeană a romantismului. Și ași vrea să semnalez, în aceeași ordine de probleme, un text magistral, mai puțin cunoscut, din 1929, discutînd despre felul cum compuneau David și Gros:* En regardant peindre David et Gros. *E vorba de schițele enorme păstrate la Versailles, pentru* Jurămîntul de la Jeu de Paume *și pentru* Distribuirea recompenselor: *ocazia unei paralele acute, între doi mari artiști de un temperament diametral opus, — o analiză strictă și în același timp făcînd să joace, în explicație, o întreagă serie de analogii complexe și determinări; o cercetare asupra laboratorului artistic, prudentă, atentă la fapte, fecund metodică, și totodată nedisprețuind elanul unor energice formule. Pentru Muza lui David, care « surîde rareori », profesorul găsise această caracterizare: « Severă, distantă, sălbatecă, drapată în stofe sumbre, ea*

instruiește, amenință, recompensează și răzbună ». Nimeni n-a fost surprins, la congresul internațional al criticilor de artă din 1966, cînd, în numele adunării, președintele a omagiat în G. Oprescu figura unui Nestor venerabil al criticii de artă europene.

•

Într-o epocă exacerbată, de cerebralism agitat, e așa de rară seninătatea narativă ! Istoria încetează de a mai fi narațiune, *pentrucă nu știe să-și refacă antica alianță care a susținut-o cîndva: o alianță încrezătoare cu timpul. Profesorul, care pășea măsurat, făcînd parcă economie de energie biologică, decis să persevereze și totuși ferit de crispare, — avea calmul acestei alianțe. De aceea* Istoria Artei, *așa cum se așternea sub condeiul său, în cele mai izbutite capitole, despre Rembrandt bunăoară, căpăta respirația vitală, accentul atașant și simplu al* biografiei; *analiza creației se insera pe acest fir narativ, fără psihologism parazitar, fără* efecte; *cu o liniște care nu reprima emoția. Am greși dacă am căuta în G. Oprescu invenții de stil* artist. *Dar artistică se dovedește, pînă la urmă, însăși această stăpînire a materiei, fără virtuozism și fără angoase, — capabilă încă de candoarea înțeleaptă a narației.*

Iar cel mai bun text al său despre arta românească, cartea despre Andreescu *— și, în acest domeniu, a anticipat asupra gustului epocii, pregătind o înțelegere mai aspră a picturii — e un text care încorporează matur, seniorial, informația; scrierea pășește printre izvoare fără a se lăsa înnecată de ele, te bucură aici scurtimea expresivă: « concizia, care — spunea Manet — e o necesitate și o eleganță ».*

•

Marile, mărturisitele lui inegalități ! Nu se înșela pe sine, nu-și făcea mari iluzii, — de pildă despre percepția sa, foarte parțială, în materie de artă contemporană, arta din ultimii douăzeci de ani. Scria uneori din simplul sentiment al unei datorii culturale, fără convingerea unei realizări în absolut.

Însă știa tot mai mult, în ultima vreme, să admire, *nu doar îndărăt, spre precursori, ci și travaliul celor mai tineri. Știa să admire chiar cînd era vorba pe formule care-i erau străine, care-l nelinișteau: la unul, concentrarea îndărătnică asupra frazei și scrupulul mortificator al expresiei; la altul, ambiția documentării disproporționate, — monstruos dezvoltată, ajunsă aproape ca*

un scop în sine. Profesorul le privea cu o înţelegere vag compătimitoare; ca nişte ţeluri care, prin excesul lor, te nefericesc, diabolic.

•

Spune-mi despre un om cum a murit, ca să-ţi spun dacă a fost fericit, — pretindea o străveche înţelepciune. Spune-mi despre un om cum a îmbătrînit, cum şi-a petrecut anii din urmă, ca să-l pot judeca pe măsura izbînzilor sale — astfel ar trebui corectat adagiul, cînd e vorba despre vieţi ca aceea a profesorului.

Bătrîneţea îi face de atîtea ori pe oameni mai duri şi mai nereceptivi. El, dimpotrivă, căpătase o nouă perspicacitate, mai detaşată, mai suplă şi mai generoasă. Ieşea în arenă pentru cauze care-l despărţeau de mulţi din cei apropiaţi de el ca vîrstă: mai prompt decît oricînd în a îmbrăţişa valoarea, în a saluta calitatea.

Mă gîndesc la acest amurg, care nu putuse fi scutit uneori de tristeţe, dar care dobîndise o transparenţă mai adîncă, un ton de senectute radioasă. Prezenţa profesorului din ultimii ani, şi unele din atitudinile sale decisiv rezonabile, sînt ca o izbîndă senină asupra detractorilor: un triumf ferit de vorbe mari, dar pozitiv şi irecuzabil.

ELENA BĂLAN-OSIAC

de vorbă cu

ANA MARIA MATUTE

În Spania (îndeosebi la Barcelona) numele Anei Maria Matute este unul dintre cele mai familiare.

A întreba sau a vorbi despre ea pare lucrul cel mai firesc: copiii au integrat-o lumii lor prin poveştile scrise anume pentru ei (poveşti grupate în cîteva volume), omul de rînd sau intelectualul se mîndreşte cu opera ei atît de prodigioasă (cinci-şase volume de poveşti, articole, etc. şapte-opt romane) şi atît de adesea premiată, (Premiul Planeta, 1953, Premiul Criticii pe 1959, Premiul Naţional de literatură pe 1959, Premiul Nadal pe 1960).

Sosirea mea la Sitges a surprins-o în plină activitate de amenajare a locuinţei ei personale. « Mi-am dat toată silinţa să închei lucrările de pe acest „şantier", dar n-am reuşit ». Într-un costum mai mult muncitoresc decît sportiv, Ana Maria Matute părea o adevărată şefă a unui şantier de construcţii. Îşi amenaja o casă confortabilă, modestă, intimă. « Barcelona este un oraş prea mare, cu circulaţie multă, cu o viaţă prea trepidantă. Locuiam împreună cu părinţii şi sora mea. Aveam spaţiu puţin şi cărţi cam multe. Aici cred că mă voi simţi mai bine; Sitges este o localitate mică şi are o climă plăcută tot timpul anului ».

Faima ei literară, atît în ţară cît şi peste hotare (opera Anei Maria Matute fiind tradusă în peste 15 limbi străine), pare să nu-i fi întinat nicidecît acea nobilă modestie funciară, care stabileşte dintr-odată o atmosferă caldă, primitoare, propice celor mai nuanţate discuţii.

O poţi asculta ceasuri în şir, vorbind cu aceeaşi participare intelectuală şi afectivă despre creaţia literară şi grijile menajere, despre virtuţile estetice ale unor limbi străine şi plasarea cît mai potrivită a mobilelor într-o încăpere, despre poezia pri-

◀ Cu Jean Al. Steriadi, pe terasa casei de la Cîmpulung

melor încercări artistice din anii copilăriei şi responsabilitatea unei mame în educaţia copiilor.

Ochii ei mari şi negri participă prin expresia lor, la toate mişcările sufleteşti, de la duioşia suavă a evocării amintirilor din copilărie pînă la gravitatea pe care o impune problematica omului contemporan.

Ana Maria Matute răspunde sincer şi cu amabilitate oricărei întrebări, fără nici o urmă de poză sau emfază.

Regretăm că din complexitatea de discuţii purtate nu putem reproduce decît pe acelea care se referă la unele aspecte ale creaţiei literare, căci Ana Maria Matute este unul din acei scriitori care privesc rostul artei şi al scriitorului cu o mare seriozitate şi răspundere.

— Cînd şi cum a luat naştere preferinţa dumneavoastră pentru literatură?

A.M.M. — Este foarte greu de precizat. Debutul meu a fost înlesnit de primirea plină de cordialitate şi simpatie de care m-am bucurat la Editura « Destino », atunci cînd prezentîndu-mă cu prima mea operă *Pequeño teatro* (Mic teatru) am şi obţinut aprobarea de a o publica. Dar nu s-a tipărit atunci — era prima versiune a ediţiei actuale, şi o scrisesem la vîrsta de şaptesprezece ani. . . deci prin 1946 ! — nu din alt motiv decît acela că între timp am scris un alt roman *Los Abel* (Fraţii Abel) — aveam pe atunci nouăsprezece ani — cu iluzia de a concura la Premiul Nadal, ajungînd, de fapt, pînă în faza finală a premiului. Considerînd *Los Abel* superior romanului *Pequeño teatro* am publicat pe acesta în locul primului.

Trebuie să relev marea importanţă pe care a avut-o şi o are Premiul Nadal în promovarea tinerei literaturi spaniole — atît de timidă şi bîjbîitoare prin anii aceia, « triumfali » şi de un reacţionarism barbar, cînd în patria noastră domnea cea mai obtuză şi intransigentă cenzură. Nu poate şi nu trebuie uitat imensul sprijin şi stimulent acordat de această editură tinerei generaţii de scriitori care se năşteau — care ne năşteam — în epoca aceea, şi nici lupta disperată şi tenace pe care a dus-o împotriva elementelor de constrîngere şi stupiditate care dominau pe atunci orice criteriu literar — editorial. Premiul Nadal a fost pentru mulţi dintre noi o fereastră deschisă şi nu trebuie uitat că datorită acestuia s-au afirmat mulţi scriitori precum Carmen Laforet, Miguel Delibes, Suarez Carreño, Dolores Medio, Elena Quiroga, Luis Romero, Sanchez Ferlosio, Martin Gaite, Fernandez Santos, Juan Goytisolo, Antonio Ferrez, etc. Acest lucru mi se pare foarte important. De aceea, nu încape îndoială că chiar dacă talentul meu era autentic (şi precoce) n-aş fi putut să mă afirm ca romancier fără ajutorul material şi moral (la baza căruia se afla criteriul de reînnoire), acordat de această editură extrem de curajoasă.

În afară de aceste amănunte de ordin material-spiritual, cred că hotărîrea mea de a mă dedica în întregime literaturii, lăsînd la o parte oricare alta din înclinaţiile mele — îndeosebi muzica şi pictura — a fost datorită faptului că aceasta mi s-a părut instrumentul cel mai potrivit ca formă de exprimare. Cu toate că am un mare respect şi admiraţie pentru toate modurile de manifestare artistică, continui să cred, că totuşi, cuvîntul este arma cea mai puternică şi mai eficace.

— Drumul de la inspiraţia spontană la creaţia propriu zisă vi se pare anevoios?

A.M.M. — Evident, există o lungă şi grea cale. Un lucru este să « simţi», să « gîndeşti » sau să « crezi » ceva, şi cu totul altul, foarte diferit, este să-i poţi exprima corect. De multe ori, ceea ce pare mai simplu, este cel mai complicat: iată cauza pentru care rupem atîtea pagini, pînă cînd să ne declarăm cît de cît satisfăcuţi. . .

— Ce înseamnă pentru dumneavoastră scrisul și care credeți că este responsabilitatea autorului atunci cînd vorbim despre conținut și formă?

A.M.M. — A scrie înseamnă pentru mine singura formă care-mi stă la dispoziție ca să pot comunica, fundamental, cu lumea. Și mi se pare foarte important ca această nevoie de comunicare și exprimare a ceea ce gîndim să fie utilă societății. Deocamdată, așa-zisa literatură de « evaziune » nu mă interesează. Dar înțeleg că literatura nu este o simplă fotografie, un proces-verbal, sau un document: pentru așa ceva nu este nevoie de scriitori.

Putem face literatură de tip social — nu văd alt motiv pentru care s-ar face literatură — fără să ne transformăm în niște « birocrați » ai scrisului, sau în niște simpli « notari » ai vremurilor noastre. Literatura ar deveni, astfel, ceva monoton, plictisitor și în cele din urmă, oricît ar părea de ciudat, fals. (Cred că nimic nu e mai fals ca simpla denumire a obiectelor). Important este să reușim să-i desvăluim cititorului acel « ceva » pe care el nu-l poate sesiza doar din simpla denumire a obiectelor, sau numai dintr-o înșiruire de cuvinte.

Există fără îndoială mari romancieri — și în Spania nu se poate trece cu vederea importanța lor: Clarín, Galdós, Baroja, etc. Dar pot ei fi considerați « notari » sau « fotografi »? Desigur, că nu. Aceste romane, scrise într-o formă atît de realistă, sînt imposibil de confundat unele cu altele. Ei spun totul într-o formă reală, directă, dar într-un mod absolut personal, completamente « inedit » și « descoperit » de ei înșiși. Aceasta este rațiunea durabilității operelor lor. Un roman scris de Baroja nu va putea fi niciodată atribuit lui Clarín și nici unul de Clarín lui Galdós etc. Lumea pe care o prezintă scriitorii este, fără îndoială, lumea tuturor: dar dacă s-ar limita să ne înfățișeze tot ceea ce noi vedem și știm, sau ceea ce noi toți putem afla, prin propriile noastre mijloace, la ce ne-ar mai fi de folos o astfel de « creație ».

Pentru aceasta există învățători și sociologi; ba chiar economiști și oameni de știință. . . Literatura, cred că este altceva. Și acolo unde ajunge literatura (poezia, romanul, etc), dacă, bineînțeles, ajunge, acolo nimeni nu poate pătrunde. În aceasta constă marea responsabilitate a scriitorului: dacă-și atinge scopul, va influența societatea în care trăiește, patria sa, sau chiar lumea, așa cum o fac foarte puțini.

— Care este raportul între realitate și ficțiune în opera dumneavoastră? Mai concret, cînd ați scris romanul « Primera memoria » sau oricare altul, pentru crearea diverselor personaje ați pornit de la unul sau mai multe prototipuri?

A.M.M. — În spiritul celor deja menționate, aș preciza că în cazul meu, realitatea și ficțiunea sînt atît de unite, că nici eu însămi nu le pot distinge una de cealaltă. Opera mea este influențată de tot ceea ce văd, ce aud, ce citesc, ce gîndesc. Transpunînd-o în creația mea, ficțiunea intra în slujba realității, prin mijlocirea elementelor pe care sensibilitatea sau intuiția mi le dictează ca fiind cele mai eficace pentru comunicarea cu cititorul.

Cînd am scris *Primera memoria* (sau oricare dintre romanele mele) au existat ființe reale, cunoscute, de care mi-am amintit cu precizie sau care pluteau în subconștientul meu, ființe care au dat viață personajelor create. N-am ținut seama de prototipuri; în general trăsăturile și caracteristicile mai multor ființe reale se îmbină și se completează pînă iau forma unor personaje imaginare. De cele mai multe ori, nici eu nu mai pot să le identific cu « inspiratorii » lor în carne și oase.

— Scrisul dumneavoastră se bazează pe spontaneitate și pe lucrul asupra manuscrisului, sau pe un îndelung proces de gestație?

A.M.M. — Înainte să încep a scrie un roman, îl gîndesc vreme îndelungată; îl structurez, îl las să se «coacă». Rareori schimb cîte ceva din ceea ce am «scris» în imaginația mea. Dar cîteodată, — nu prea des — cînd scriu un pasaj și « văd » ceva nou, sau îmi dau seama de vreo eroare, atunci modific; deși aceste modificări sînt de natură anecdotică sau formală, niciodată de ordin conceptual.

— Desigur, scriitorul trăiește cu imaginația lui în toate dimensiunile timpului: trecut, prezent și viitor. Pentru dumneavoastră care din aceste momente ale timpului vi se pare mai fructuos? Care ar fi rolul scriitorului, astăzi, în procesul de cunoaștere al ființei umane, și ce înrîurire considerați că ar trebui să aibă opera de artă asupra cititorului: de natură gnoseologică, etică sau estetică?

A.M.M. — Mă simt profund atrasă de temele și problemele epocii noastre; mai precis mă simt atrasă de efortul pe care îl presupune încercarea de a descifra, de a coopera și a clarifica (pe măsura puterilor mele) tot ceea ce se referă la societatea contemporană. Într-un cuvînt cred că *întreb* și în același timp *semnalez* cititorilor tot ceea ce îmi stă în putință. Nu încerc să dau soluții. Poate fi considerată o izbîndă, atunci cînd ai reușit să răscolești o conștiință adormită, să deschizi niște ochi amenințați de orbire, să distrugi sau să lovești — ca să spunem așa, fie chiar și numai pentru cîtva timp — un egoism, o atitudine de inhibiție.

Cînd un scriitor semnalează o racilă, nu înseamnă că se consideră « pur » și « fără de prihană »: dimpotrivă de multe ori, se acuză pe sine însuși. Este, poate, ca și cum ar repeta împreună cu cititorul un exercițiu de autostudiere și bunăvoință. (O lecție de autoumilire, într-un cuvînt). Un scriitor dorește perfecțiunea, dar nu se consideră deloc perfect. Scriitorul nu este altceva decît un om care caută cu disperare în conștiința lui și în tot ceea ce îl înconjoară, și dorește ca experiența lui să fie împărtășită și celorlalți: poate împreună ar fi posibilă o mai bună înțelegere. Acesta e singurul roman social pe care îl cunosc și în care cred. În ceea ce privește preocuparea pentru estetică, îmi pare mai verosimil să emoționezi o conștiință prin intermediul a ceva bine spus decît rău spus. (De aici enorma influență socială a poeziei).

— În privința procedeelor literare și a mijloacelor de expresie, sînteți pentru tradiție, modernitate sau o îmbinare a acestora?

A.M.M. — Nu cred că trebuie ruptă sistematic legătura cu formele trecutului, numai pentru că acestea aparțin trecutului. Sînt opere nemuritoare. Dar, cred că fiecare epocă își are formele sale de exprimare; și a noastră, desigur, le are. Se poate ajunge mult mai ușor la cititor printr-un limbaj care se află în concordanță cu timpul său, decît făcînd uz de forme arhaice sau, pur și simplu, vechi. Este vădit faptul că scriitorul de azi gîndește și se exprimă într-un limbaj diferit decît cel al strămoșilor săi. Orice încercare de inovație, de a deschide noi drumuri și posibilități de exprimare, de acord cu simțirea și modul de a fi al omului epocii noastre, mi se pare salutară. În orice caz adevăratul talent al unui scriitor (dacă îl are) își deschide oricum, cale.

În cazul meu concret, trebuie să mărturisesc că nu mă preocup prea mult de aceasta: scriu pe măsura și posibilitățile mele. Nu-mi pun întrebarea dacă stilul meu e vechi sau nou: singurul lucru ce mă preocupă este să mă fac înțeleasă, să reușesc să redau totul, inclusiv *realitatea invizibilă*, prin intermediul unor simple personaje și cuvinte.

— Cînd scrieți literatură pentru copii, țineți seama cu precădere de vîrsta cititorilor? Această literatură are, după părerea dumneavoastră, un scop educativ? Și un specific al ei?

A.M.M. — Mă gîndesc înainte de toate la copii. În ceea ce privește scopul « educativ », acesta nu trebuie să fie nici mai mult nici mai puțin decît acelaşi care există într-o carte pentru adulți. Cu deosebirea, foarte importantă, că limbajul și forma de exprimare trebuie să fie, în acest caz, accesibile pentru mintea unui copil; și mai ales ca scopul « educativ » să nu fie bănuit de acesta, altfel povestea îi apare, în mod paradoxal, odioasă și plictisitoare.

— Care au fost lecturile copilăriei dumneavoastră? Dar mai tîrziu?

A.M.M. — În copilărie am citit multe opere englezeşti şi scandinave, opere destinate tineretului. M-au influențat mai ales, opere ca *Peter Pan* sau *Alice în Țara Minunilor* și poveştile lui Andersen şi ale Fraţilor Grimm. M-am entuziasmat de asemeni pentru *Guliver* şi *Robinson Crusoe* şi Poveştile lui Nespit.

Mai tîrziu m-am delectat şi am rămas impresionată de nord-americanii Faulkner, Hemingway, Dos Passos, Steinbeck, Scot Fitzgerald și Truman Capote.

Dintre contemporanii francezi: Sartre, Camus, Malraux. Tot aşa de mult mi-au plăcut Herman Hesse și Kafka.

— Acum, după apariția romanului «Primele amintiri» în limba română, aveți ceva de transmis cititorilor români?

A.M.M. — Aş vrea să transmit cititorilor români tot ce am mai bun și mai pozitiv din opera mea (dacă există. . . .) Țara dumneavoastră îmi este foarte dragă și doresc nespus de mult s-o pot vizita cît mai curînd.

Cea mai mare bucurie ar fi ca, odată ajunsă în România, să pot stabili un contact direct şi un schimb de păreri cu cititorii: este tot ce-și poate dori, cred eu, un scriitor.

Stiges — Barcelona

SILVIA KERIM

de vorbă cu

GRIGORI ALEXANDROV

Fantezia, umorul, bonomia, felul de a vorbi, felul de a umbla, de a-şi sublinia frazele cu mişcarea largă a miinilor, felul de a suride, de a se îmbrăca (cu o eleganţă fără cusur, dar supusă, încă, abia perceptibil, canoanelor acelor nu prea îndepărtaţi ani '30), o anume curtoazie, un anume mod simplu şi cald de a răspunde solicitărilor — toate acestea, sînt pentru interlocutorul venit din cine ştie care colţ al lumii, nu numai fermecătoare date personale ale maestrului Grigori Alexandrov ci şi componente esenţiale ale farmecului unui intelectual rus; unui intelectual a cărui adolescenţă, vibrantă, s-a petrecut în anii celei mai tulburătoare revoluţii din istoria oamenilor, a cărui tinereţe a ţîşnit, exuberantă şi s-a hrănit din seva celor mai însemnate prefaceri aduse (în conştiinţa unei părţi a lumii), de lupta pentru eliberarea omului de către om, Din pricina emoţiei, mele discuţia demarează greu. Încerc să fiu un fel de scafandru, încerc, să readuc la suprafaţa timpului ce trece, comori de întîmplări petrecute de mult, de mult acoperite de valul anilor, de furtuna anilor, întîmplări îngropate abia simţit sub nisipul uitării noastre de fiecare zi. Alexandrov ezită puţin cînd mă apropii cu năvala brutală a curiozităţii mele de vastul şi mereu cercetatul şi încă misteriosul teritoriu — Eisenstein.

— Cum s-au petrecut primele noastre întîlniri? A fost de mult. Împreună cu Eisenstein lucram la primul teatru muncitoresc al Proletcultului. El punea spectacolul. . . (aici Alexandrov spune un titlu pe care nu-l înţeleg. Dar nu-mi îngădui să-l întrerup. Cred că e vorba — dacă îmi amintesc bine cele citite mai de mult — de o piesă a lui Ostrovski montată sub influenţa vizibilă a lui Meyerhold). . . Eisenstein a hotărît ca unul dintre eroi să-şi ţină jurnalul intim sub forma unui film. Eu jucam rolul lui Glumov (?), care trebuia să înregistreze toate întîmplările pe peliculă. Acesta a fost primul film pe care l-a făcut Eisenstein cu noi cei ce aveam să devenim colaboratorii lui permanenţi în cinematografie. În anul 1923 Eisenstein a hotărît să plece din teatru. Nu-i plăceau decorurile pline de praf, machiajul exagerat al actorilor.

S-a decis atunci să facă filmul « Greva ». Era un film închinat începutului mişcării revoluţionare în Rusia. Filmul a fost terminat în 1924. Eram, în vremea aceea asistentul lui şi totodată interpretul unui rol — un meşter din fabrică. A urmat filmul « Crucişătorul Potemkin ». Asta a fost în 1925. După cum ştiţi, desigur, filmul a repurtat un succes mondial. Este considerat şi azi drept cel mai bun film al tuturor timpurilor. Pe vremea aceea eram foarte tineri şi doream

să facem un film festiv, închinat celei de-a 20-a aniversări a Revoluției ruse (1905). Am redactat un scenariu destul de amplu în care erau prezentate toate raioanele Rusiei, raioane în care se petrecuse revoluția. Dar cum pînă la jubileu rămăsese foarte puțin timp, scenariul n-a putut fi realizat așa cum l-am dorit inițial. Atunci Eisenstein a luat trei pagini din acest scenariu (care apare semnat de Agadanova Șutko, n.n.) și a hotărît să facă repede un film despre crucișătorul Potemkin, un film în care să exprime toate ideile și sentimentele Revoluției. Rezultatul îl cunoașteți. (Alexandrov zîmbește. Explicația zîmbetului vine imediat). În filmul « Crucișătorul Potemkin » am apărut și eu : am interpretat rolul lui Ghibroski — ofițerul cel rău și urît care comandă execuția și care apoi este aruncat în apă.

Îl întreb cum lucrau în acea vreme. Mai exact — ce stil de lucru aveau Eisenstein și echipa lui (Alexandrov și Eduard Tissé — renumitul operator).

— Pe atunci lucram foarte repede. Și în teatru și în film montările se făceau in termene extrem de scurte. « Crucișătorul Potemkin » a fost realizat în vreo două-trei luni, pentru că am folosit toate condițiile pe care ni le oferea natura. De pildă, dacă era furtună pe Marea Neagră — noi filmam furtuna fără să știm precis ce loc va ocupa furtuna în film. Apoi, gîndindu-ne mai bine, ne-am dat seama că furtuna ar putea fi — și a și fost — un fel de uvertură simbolică a filmului, o reprezentare metaforică a revoluției. Mi-aduc aminte cum o dată, la Odessa, așteptînd să iasă soarele (era ceață, nu se putea filma, toate celelalte echipe de filmare stăteau la hotel și jucau șah) am închiriat cu 3 ruble o barcă și, împreună cu operatorul Tissé și cu Eisenstein am plecat să vedem ceața. Nu se putea filma, nu era destulă lumină, pelicula — pe atunci — era destul de puțin sensibilă; dar, din cînd în cînd, soarele se ivea prin ceață. Nouă ne-au plăcut aceste planuri cu Odessa plutind în ceață și le-am filmat. Cînd am terminat filmarea, în pragul serii, știam că vom avea un requiem original după moartea eroului, eroul răscoalei de pe Potemkin. Improvizam mult în vremea aceea, pentru că ne era foarte clară fizionomia viitorului film. Toate planurile despre care am vorbit sînt azi vestite și trebuie să vă mărturisesc că mă bucur de cîte ori le găsesc amintite în manualele de cinema. Cine ar fi crezut că aceste imagini luate în pripă, hodoronc-tronc, vor fi socotite într-o zi « clasice ». Îmi amintesc că după adunarea festivă închinată celei de-a 20-a aniversări a Revoluției din 1905 — filmul urma să fie prezentat la Teatrul Mare. Numai că, de fapt, filmul nu era gata. În ultima clipă Eisenstein a plecat cu primele acte la teatru și astfel proiecția a putut să înceapă. La rîndul lui, Tissé a pornit — cîteva clipe mai tîrziu — cu penultimul act spre sala de spectacol și în timpul acesta eu terminam montajul și lipiturile la ultimul act. Cînd mi-am terminat treaba, m-am repezit cu motocicleta spre Teatrul Mare. Numai că în Piața Roșie mi s-a stricat motocicleta, așa că mi-am luat cutia cu filmul la subsoară și am pornit-o in goană, pe jos, spre Teatrul Mare. Cînd am ajuns, dinspre sală se auzeau ropote de aplauze. Sosim la timp cu ultimul act. Proiecția s-a terminat cu bine. (Alexandrov surîde din nou). Îmi amintesc cum ne-am hotărît să înfățișăm, într-un film alb-negru, steagul roșu. Pe atunci, după cum se știe, filmul color nu fusese încă inventat. Așa că am cumpărat cerneală roșie și am vopsit cu roșu fiecare fotogramă. 100 de fotograme. Astfel, spectatorii au putut vedea drapelul roșu inălțîndu-se pe catarg. Scena a avut un succes enorm și a căpătat — cu voia noastră ulterioară — valoare de simbol. Înălțarea drapelului roșu, sub privirea tuturor spectatorilor din toate țările în care a rulat « Crucișătorul Potemkin » insemna, de fapt, înălțarea steagului țării noastre și al artei cinematografice sovietice.

Alexandrov vorbeşte despre crucişătorul Potemkin şi eu mă gîndesc la filmul care i-a urmat, la *Linia generală*, considerat şi azi drept unul dintre cele mai reuşite ale Marelui Mut — ajuns, în acea vreme, în ultimii ani ai existenţei lui. Filmul acesta are, se ştie, şi valoare de hotar în activitatea lui Eisenstein şi a colaboratorilor săi. Pentru că, după terminarea acestui film, la vîrsta de 30 de ani şi în plină glorie, Eisenstein pleacă (împreună cu Alexandrov şi Tissé) la Hollywood. Şi de la Hollywood « Troika » (aşa îşi spuneau cei trei) avea să plece în Mexic, plănuind să realizeze marea epopee filmată a Mexicului. Mă gîndesc la toate acestea, dar nu pronunţ decît — ca pe o întrebare, însă — : « Que viva Mexico? »

— Eisenstein ştia foarte multe despre Mexic. Cunoscutul pictor Diego Rivera, ne-a dăruit cîteva cărţi despre Mexic, ne-a povestit o mulţime de lucruri despre această ţară plină de farmec. Noi visam să facem un film în Mexic. Între timp, filmasem în Germania, la Berlin, o peliculă intitulată « Gazul otrăvitor ». La Paris realizasem (sub supravegherea lui Eisenstein) filmul « Romanţă sentimentală ». Am făcut şi în Elveţia un film. Un film cu un titlu pe care l-aş traduce « Fericirea femeii — nefericirea femeii ». Elveţienii îl consideră şi azi primul film elveţian. Tot ei afirmă că noi — adică Eisenstein şi cu mine — am fi pus bazele cinematografiei elveţiene. După toate acestea urma să lucrăm la Hollywood la « Paramount ». Am iscălit şi un contract şi am sosit plin de vise la Hollywood, dar scenariile noastre nu au fost acceptate. . .

Într-adevăr cărţile de specialitate consemnează că, la Hollywood, echipa lui Eisenstein cunoaşte un oarecare eşec. Nici unul din proiectele genialului cineast (« Războiul lumilor » după Wells, « Aurul », după Cendrars, « Napoleonul negru» cu Paul Robeson, sau « O tragedie americană », după Dreiser) nu ajunge la bun sfîrşit.

— După ce au văzut că nu ne-a reuşit nimic la Hollywood, pictorul Diego Rivera, David Alfero Siqueiros şi alţii ne-au invitat în Mexic. Ne-am hotărît atunci să facem un film despre Mexic, părăsind Hollywoodul. Ne-am apucat şi am scris scenariul « Que viva Mexico ». Era un scenariu original, desfăşurat pe spaţiul a 4000 de ani. Începea pe vremuri istorice îndepărtate şi la fiecare 100 de metri de peliculă se schimba epoca (costumele, oraşele). Acţiunea începea la vechile monumente Maya, şi ar fi continuat pînă în zilele noastre. Am uitat să vă spun că personajele urmau să rămînă mereu aceleaşi. Era un fel de ştafetă a timpului, se năştea un om, apoi creştea, învăţa, se căsătorea, făcea armata, participa la luptele revoluţionare. Pentru acest film, Eisenstein a inventat acel procedeu, care de atunci încoace se cheamă « Vocea interioară ». Ştiţi şi dumneavoastră: este vorba despre acel efect în care auzim nu numai ce vorbeşte omul, dar şi ce gîndeşte el. Era un nou pas făcut pe drumul căutărilor unui limbaj cinematografic. Dacă am fi terminat filmul. . . (Alexandrov îşi caută cuvintele). Mi se pare că materialul mexican. . . Am filmat acolo 75.000 de metri şi nu am terminat filmul pentru că Upton Sinclair a încetat să ne mai finanţeze (el era producătorul). Upton Sinclair dorea să devină guvernatorul statului California. S-a temut desigur ca nu cumva acest film să-i dăuneze în alegeri. Numai că nici el n-a fost ales şi nici filmul nu a fost terminat, din păcate. Visez să termin odată şi odată acest film, pentru că tot materialul, toţi cei 75.000 de metri se găsesc la Modern Art Museum din New-York. El a fost păstrat cum nu se poate mai bine. S-au făcut multe variante — cred că cel puţin 15 filme — din copii, contratipuri, dar nici unul nu este ceea ce trebuie, pentru că toate aceste filme sînt departe, foarte departe, de planul de montaj pe care şi-l propusese Eisenstein. . .

Alexandrov nu aminteşte unele amănunte pe care, în schimb, le află oricine cercetează capitolele închinate « Troicei » în publicaţiile de specialitate. Şi anume faptul că Sol Lesser (producător, pe vremuri, al lui Jackie Coogan, şi mai apoi al seriei « Tarzan »), — a finanţat alcătuirea unui film comercial intitulat « Furtună deasupra Mexicului ». S-au mai realizat de asemeni, din aceşti 75.000 de metri de peliculă de care aminteşte, cu oarecare nostalgie, Alexandrov, două documentare: « Chermeză sumbră » şi « Eisenstein în Mexic ». Şi se mai spune că unele imagini din celebrul film al lui Jack Conway « Viva Villa », ar fi fost filmate tot de magicianul cu titlul de operator: Eduard Tissé...

— Eu am păstrat manuscrisele scenariului, foile de montaj şi sper să isprăvesc cîndva acest film deoarece am rămas singurul în viaţă din « troica » noastră.

La întoarcerea în Moscova, devenisem conducătorul artistic al studioului Mosfilm. Eu, elevul genialului Eisenstein, urma să fiu şeful lui! Dar, desigur, noi am fost întotdeauna buni prieteni şi de aceea cînd el a realizat vestitele sale filme « Alexandr Nevsky » şi « Ivan cel Groaznic » l-am ajutat cum am putut mai bine. Din nenorocire Eisenstein a murit prea devreme. Nu avea decît 50 de ani, cînd o criză de inimă i-a adus acel sfîrşit tragic, despre care nici azi nu pot să vorbesc prea mult. Avea planuri mari, multe proiecte. Apar şi azi cărţi, volume cu scenarii fascinante, pe care el n-a apucat să le filmeze. De aceea poate m-am hotărît să realizez împreună cu un regizor englez un film despre viaţa lui Eisenstein. Filmul va fi gata la sfîrşitul anului. Vrem să înfăţişăm în el principiile şi metodele de lucru ale lui Eisenstein, să arătăm cum îşi realiza el montajele lui exemplare; ne vom strădui să evocăm umorul lui, marea sa artă de desenator, de scriitor, calităţile de savant. Odată cu aceasta, vom izbuti sper să oferim spectatorilor şi o pagină din istoria cinematografiei sovietice, deoarece numele lui Eisenstein, fiinţa lui, nu pot fi despărţite de formarea şi dezvoltarea cinematografiei sovietice.

Mă interesez dacă e un film artistic (cu actori, adică) sau...

— E un film documentar, care va cuprinde fotografiile lui Eisenstein şi cadre de documentar, filmate în timp ce Eisenstein lucra. În acest film, care va dura două ore, spectatorii vor avea prilejul să vadă laboratorul lui Eisenstein, ca şi unele personalităţi ale lumii filmului care l-au cunoscut foarte bine: King Vidor, René Clair, Joris Ivens, Iutchievici, Romm, Maxim Strauh, (renumitul actor, interpret al rolului lui Lenin). Maxim Strauh a învăţat împreună cu Eisenstein la şcoală şi a lucrat întotdeauna împreună cu noi. El este cel care, în film, vorbeşte despre copilăria, despre tinereţea lui Eisenstein. Sper că filmul va izbuti să desvăluie multe date ale personalităţii, ale genialităţii lui Serghei Mihailovici.

Despre Eisenstein s-ar mai putea vorbi ore în şir. Interlocutorul meu este însă Alexandrov. Cred că şi despre el s-ar putea vorbi ore în şir. Dar cum refuză să o facă, îl întreb despre filmele lui. Îi amintesc despre succesul uriaş, pe care l-au avut şi în ţara noastră « Băieţii veseli », « Circul », « Volga Volga », « Întîlnire pe Elba ». Aş vrea să ştiu care îi este « copilul preferat ».

— Nu am un film preferat pentru că întotdeauna mi se pare că nu am reuşit, că trebuie să fac ceva cu totul nou şi cu totul altfel. În fiecare film există însă cîteva fragmente care îmi plac. Dar n-aş putea afirma că, iată, acest film e mai bun şi ăsta e mai prost. Eu fac filme foarte diferite — cred — filme care nu seamănă între ele şi nu pot fi comparate. Vorba lui Puşkin: « Ce e mai bun? Vremea sau o prăjitură? » Sînt lucruri incomparabile.

Îl întreb despre activitatea lui de la Mosfilm.

— Sînt conducătorul artistic al unei grupe din Mosfilm. E o grupă în care lucrează 23 de regizori dintre care 15 sînt tineri şi foarte tineri. În prezent lucrez cu un tînăr regizor un film despre Ceaikovski.

După cîteva precizări în legătură cu proiectele de lucru ale acestor douăzeci şi trei de regizori, mă interesez despre părerile lui Alexandrov, privind evoluţia din ultimii ani ai artei.

— După părerea mea, cinematograful se întoarce pe o cărare de mai mult pierdută. S-au făcut multe descoperiri tehnice în ultima vreme. De la filmul mut, la filmul color, apoi sonorul, apoi ecranul lat. Numai că toate aceste elemente, toate aceste « noi mijloace de exprimare » nu şi-au aflat încă sinteza. Tot aşa cum zece copeici nu fac o rublă, — care e de zece ori cîte zece copeici, pentru că pentru a obţine o rublă trebuie topit tot acest mărunţiş şi atunci vom avea o rublă plină, unitară, tot aşa (după părerea mea) trebuie, în sfîrşit, obţinută acea sinteză a acestor noi mijloace pentru ca filmul să devină din nou o artă plină de forţă.

Discutăm despre film şi filme. Despre Eisenstein şi Mexic, şi în tot acest timp mă gîndesc că Alexandrov a colaborat cu Mihail Romm la realizarea filmelor « Lenin în Octombrie » şi « Lenin în 1918 ». Şi abia la sfîrşitul discuţiei îndrăznesc să-l întreb despre Lenin. Aş vrea să ştiu cum şi-l aminteşte. Alexandrov se uită la mine şi surîde. Nu-mi surîde mie ci unei întîmplări petrecute în 1921.

— Eram cu iubita mea la un spectacol. Fata avea o cutie albă în mînă. La pauză ne-am pomenit în foaier, faţă-n faţă cu Lenin. Cînd l-a zărit, fata şi-a pierdut cumpătul. Era un fel de leşin. A scăpat cutia din mînă. Lumea, îngrozită, a fugit în lături crezînd că e o bombă. Lenin s-a aplecat şi, curtenitor, i-a întins-o: « Poftim, domnişoară ! » Era o cutie de lapte praf.

DUMITRU COPILIN

de vorbă cu

WILEM ZAVADA

Cunoscut în Cehoslovacia ca un poet gingaş şi totodată însufleţit de înalte idealuri cetăţeneşti, autor a numeroase volume de poezii precum: Panihida *(1927),* Sirena *(1932),* Drum pe jos *(1937)* Turnul iobagilor *(1940),* Înviere din morţi *(1945),* Oraşul luminii *(1950),* Poezii *(1954),* Flori de cîmp *(1956),* O viaţă *(1962),* etc., *Wilem Zavada desfăşoară totodată o bogată activitate de tălmăcitor al lui Eminescu în limba cehă.*

Am petrecut aproape o zi întreagă în casa poetului şi cărturarului ceh. Discuţiile cele mai interesante s-au legat în atelierul său literar, alături de biroul de lucru, înalt, la o măsuţă joasă, în prezenţa fiicei poetului, aplecaţi asupra ceşcuţei de cafea turcească sau cu ceai oriental.

— Cititorul român vă cunoaşte ca poet, mai ales ca tălmăcitor al poeziei eminesciene în limba cehă. Volumul dumneavoastră de tălmăciri, apărut în semn de omagiu adus « luceafărului » literaturii române, cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la stingerea lui din viaţă, a întrunit aprecierea unanimă a criticii româneşti. Prezenţa dumneavoastră în 1964 la festivităţile « Eminescu » din Bucureşti şi la colocviul internaţional de studii eminesciene de la Veneţia, a fost primită de asemenea cu multă bucurie. În ultimul timp la ce lucraţi? Eminescu a rămas în atenţia dumneavoastră?

— Prieteniile mari nu se sting niciodată. . . Mă bucură nespus faptul că strădania şi bucuria mea de a-l cunoaşte şi înţelege pe marele dumneavoastră concetăţean, de a mă cunoaşte şi înţelege mai bine pe mine, de a dura prin tălmăcirile mele, peste vreme şi hotare, o punte a prieteniei între noi şi popoarele noastre, a prilejuit ecourile aşteptate, oferindu-mi chiar noi prietenii printre români. Eminescu a fost una din primele mele mari prietenii. Abia după el am

înțeles rostul marilor prietenii literare în viața unui scriitor, și în propria mea viață. . . După Eminescu, în mare parte și datorită lui, am extins activitatea mea de tălmăcire, am tradus din Petöfi și Ady, din bulgarul Atanasi Velcev, din poetul gruzin Nikos Baratașvili. Totuși ultima mea carte tălmăcită, de o semnificație deosebită pentru căutările mele literare, este *Cartea lui Iov*.

— *Ați renunțat în ultimii ani la literatura originală?*

— Nu. Și nu e de mirare că, în același timp și nu independent de activitatea de traducător, îmi continui lucrul la cartea « de căpătîi » a vieții mele. Traducerile, implicit cele din Eminescu, nu reprezintă numai o experiență literară și o datorie cetățenească, ci și una psihologică, filozofică. Poetul intuiește adevărul numai în dialogul realizat concomitent cu contemporanii și cu marii săi înaintași. În cartea mea de « căpătîi » vreau ca prin mine aceștia să-și întindă mîinile. De aceea, titlul cărții se impune de la sine: *La pragul dintre viață, iubire și moarte*; este un poem filozofic în versuri, la capătul unei vieți trăite, autorul-poet, cetățean și filozof, evocă drumul parcurs.

— *De cînd lucrați la această carte?*

— De cel puțin trei ani; materialul e amplu, trebuie așezat, prelucrat. Ultima mea carte, *O viață* anunță genul acesta sintetic precum și intenția de a lăsa în urma mea o carte care să mă reprezinte.

— *Cum explicați evoluția aceasta de la o literatură a momentului, la una de sinteză, de retrospecție cu largă perspectivă istorică?*

— Găsesc că e logic ca la o vîrstă literară înaintată, ca poet al timpului meu, să doresc să slujesc momentul de față, dar să-l și privesc din perspectiva zilei de mîine, cu alte cuvinte să vreau să apropiu — pentru cititori, iar pentru mine să contopesc — granițele timpului: astăzi pe cele de mîine, mîine pe cele de ieri și de astăzi. Mărturie a unei asemenea evoluții — necesare — stau poeziile din ultimii ani, meditațiile poematice sau reflexiile critice (grupaje de poezii prin reviste, eseuri, prefețe, postfețe la volume care reprezintă permanențele literaturii cehoslovace și străine) complinite de tălmăcirile prin care păstrez legătura directă cu confrații mei de condei de pe diferitele meridiane literare geografice.

— *Totuși, activitatea aceasta de traducător este numai o complinire sau și o împlinire?*

— Nu concep să scriu numai poezii originale. În creație sînt chiar recomandate relaxările, mai bine zis momentele de reconfortare, intervale pentru primenirea și chiar schimbarea uneltelor. E firească și dorința de perfecționare la școala măestriei, pe care îndeosebi tălmăcirea, acea lectură activă, ți-o poate oferi în mod optim. Ea te obligă nu numai să primești, dar să și dai foarte mult, în felul acesta reușind într-adevăr să comunici, să te întreții cu confrații tăi în timp și fără bariere lingvistice. Pe lîngă satisfacții, intervin însă și obligații în plus, de ordin lingvistic, de tehnică literară. Dar numai realizările te lămuresc mai bine asupra adevărului, pe care un vechi dicton îl conține: O literatură fără celelalte nu poate exista.

— *Actul traducerii vi se pare în primul rînd o problemă de tehnică?*

— Traducerea bună nu este şi nu poate fi numai rutină, ci şi foarte multă dăruire, aş zice, dragoste nemărginită. Contactul meu intim — în timpul tălmăcirii — de pildă, cu Eminescu sau Petőfi, reprezintă nu numai o realizare personală, dar şi o dăruire firească. Dificultăţile pe care le ridică fiecare poet tradus nu contrazic, ci caracterizează această convingere, în ciuda inadvertenţelor. Din nou, să mă exemplific, prin Eminescu. Necunoaşterea limbii române m-a obligat să mă familiarizez mai întîi cu particularităţile fonologice şi cu structura acestei limbi, pentru ca mai apoi să-mi apropii momentul plăcut de a-l fi citit singur pe Eminescu, mai ales de a-l fi ascultat de la alţii în lecturi originale: şi numai după aceea să-mi fi putut permite folosirea traducerii brute, doar ca punct de plecare, originalul rămînînd în permanenţă ghid şi model în recrearea unui anumit text eminescian, bine înţeles, perfectibil şi nici de cum încheiat. Am convingerea că Eminescu poate fi tradus şi mai bine, poate fi perfectat sau chiar tradus din nou. De altfel acest gînd mă urmăreşte de cînd întrevăd perspectiva unei reeditări a volumului publicat, în sensul desăvîrşirii lui şi a completării cu texte noi.

— *Observaţiile şi concluziile dumneavoastră, deosebit de interesante, privind practica şi teoria traducerii aţi încercat să le transpuneţi într-o lucrare specială?*

— Cîţi autori am tradus, atîtea experienţe am trăit, despre care nu am scris lucrări speciale, dar pe care le am vii în memorie şi le aduc şi le ţin pe biroul de lucru ca pe o « carte deschisă ».

— *Cînd şi în ce împrejurări l-aţi cunoscut pe Eminescu?*

— Spre regretul meu, tardiv, aproape de zilele noastre, abia în 1950. Atunci ne-a vizitat oraşul Praga, Maria Banuş. Fiind solicitată să ţină o conferinţă despre Eminescu, poeta m-a rugat să-i traduc fragmente din poeziile pe care urma să le citeze. Aceste versuri pline de adevăr şi frumuseţe m-au surprins atît de mult, încît m-am hotărît să-l traduc pe Eminescu. De atunci am făcut tot ce îmi sta în putinţă ca să obţin mai întîi materialele indispensabile de lucru: texte originale şi versiunea lor literală, materiale de referinţă, traduceri franţuzeşti, ruseşti, şi mai ales cele slovace ale lui Krasko (mai vechi şi foarte bune), antologii ale literaturii române mai vechi şi mai noi în diferite limbi etc.

— *Ce v-a reţinut atenţia în mod deosebit în contactul pe care l-aţi avut cu creaţia lui Eminescu?*

— Primul moment s-a prelungit în revelaţia unei mari descoperiri poetice; mai apoi, prospeţimea pasiunii poetului pentru folclorul românesc, iar — ca o consecinţă — acea particularitate, deosebit de grăitoare pentru noi cehii, a legăturii geniului poetic cult cu glia strămoşească, cu creaţia poetică a poporului, în general cu arta populară, cu armonia şi ritmul doinelor şi jocurilor româneşti.

— *S-a observat totuşi că traducerile dumneavoastră sînt mai potrivite nu cu forma şi spiritul popular, ci cu spiritul poeziei culte de talie universală.*

— Întocmai. Cred că am fost bine înţeles. Eminescu s-a format la izvoarele artei populare, dar el a ridicat arta sa la înălţimele valorilor universale.

În şirul poeţilor cunoscuţi şi traduşi de mine, Eminescu se impune printr-o măreţie statornică: sînt puţini la fel de mari ca el în literatura universală. Deşi experienţa mea poetică sau de critic şi traducător nu-mi oferă şi competenţa să formulez cel mai bine nişte criterii, mă voi referi totuşi la cîteva merite pe care le-aş putea exprima cam aşa: a întrupat în modele de artă autentică probleme majore ale lumii contemporane, înainte de toate, viaţa şi năzuinţele poporului său; tot ce a scris — despre viaţă şi moarte, despre dragoste şi omenie — a scris cu însufleţirea care se transmite înzecit, înălţînd pe omul zilelor noastre deasupra dimensiunilor sale cotidiene; a preluat, a cultivat şi a îmbogăţit tradiţiile înaintate naţionale şi universale. Dovadă stau capodoperele *Călin*, *Şi dacă. . .*, *Luceafărul*. În tot cazul mi se pare un maestru neîntrecut al versului. Străduindu-mă să modelez în tiparele limbii cehe imaginea poetului naţional al României, dintr-un material lingvistic, afectiv şi estetic străin, am senzaţia şi chiar mulţumirea că, în această ipostază particulară a volumului de tălmăciri, am intuit şi redat lumii un Eminescu universal.

— *Doriţi să transmiteţi ceva cititorilor revistei ?*

— Ar fi de dorit ca întărirea prieteniei dintre ţările noastre să ofere cititorilor posibilităţi sporite de a cunoaşte mai mult literaturile noastre. Legăturile dintre cehi, slovaci şi români au tradiţii vechi, iar literatura a fost întotdeauna un prilej minunat de a ne cunoaşte şi înţelege, de a ne apropia. Am fost în mai multe rînduri în România — Eminescu oferindu-mi aceste prilejuri fericite — de fiecare dată m-am bucurat de frumuseţile naturii şi arhitecturii, de Bucureştiul dumneavoastră minunat, mai ales de oamenii dumneavoastră, foarte prietenoşi, cordiali, simpli. Trebuie să ne cunoaştem mai bine, iar literatura poate împlini acest deziderat, în primul rînd — traducerile, cît mai multe şi mai bune. În ce mă priveşte, traducerile din Eminescu vreau să le consider abia un îndemn în activitatea viitoare, pentru că sînt animat de convingerea că literatura apropie popoarele.

IURI KAZAKOV

IMPRESII DESPRE ROMÂNIA

Am să încep prin a spune o banalitate: oamenii nu seamănă unii cu alţii. Am un unchi care nu poate să sufere călătoriile. E pe deplin mulţumit de lumea cotidiană care-l înconjoară.

În ce mă priveşte sînt pe deplin mulţumit de meseria pe care o am. Şi totuşi îmi zic uneori că m-am născut prea tîrziu, că de m-aş fi născut cu un veac în urmă m-aş fi făcut neapărat călător.

Nu cunosc preferinţă pentru vreo ţară sau vreun popor. Mi-au lăsat deopotrivă o impresie de neuitat toate ţările pe care le-am vizitat, al căror cer mi-a oferit ospitalitate fie şi pentru cîteva zile.

Ce aş putea spune despre România? Ce-aş putea spune, eu, un rus, cititorului român despre pămîntul său? Aş putea să mulţumesc celor ce mi-au oferit posibilitatea să văd rîurile şi lacurile României, cîmpiile, oraşele şi satele ei.

Melancolia m-a însoţit în timpul vizitei la casa lui Ion Creangă din Humuleşti. Melancolia? Da, pentru că simţeam o dorinţă nespusă să rămîn acolo pentru cîteva zile, acolo în această căsuţă care nu era nici palat, nici conac, acolo în curtea aceea simplă cu îngrăditura ei de nuiele, cu o şură, cu un puţ. . dar în casă erau cărţi şi a trăit în casa aceea un suflet atît de bogat. . .

Sau Piatra-Neamţ, ce orăşel minunat ! Am văzut acolo o nuntă, iar pe strada principală am întîlnit fanfara militară ; era o zi caldă şi însorită, muzicanţii cu obrajii umflaţi executau un marş în ale cărui sunete păreau să joace razele de soare. Ce amestec minunat de vechi şi de contemporan.

Apoi am fost la mînăstirea Voroneţ ale cărei fresce exterioare au fost pentru mine o adevărată revelaţie, după cum de neuitat va rămîne coloritul de un albastru intens de pe ziduri, cer, un fundal albastru peste tot. Am urcat în clopotniţă şi ca în anii copilăriei am tras clopotul. Apoi am stat să ascult cum se pierdea sunetul şovăitor. . . Şi în genere de neuitat e toată priveliştea : satul aşezat în vale, pe malul unei ape curgînd alene, cu meandre domoale, căsuţele, care seamănă cu ale noastre ruseşti . . . M-am invitat la un ţăran în casă, în ogradă lătra un cîine legat de şură, mirosea a gunoi, gazda ne-a oferit nişte lapte bătut al cărui gust îl simt şi acum . . .

Şi ce a mai fost atunci în călătoria aceea? Am trecut pe la mînăstirea Agapia. Era pe înserate. În biserică era slujbă, nu ştiu de ce serviciul divin se oficia de cinci preoţi. Călugăriţele stăteau împărţite simetric în două grupuri, cîntau pe rînd, lumînările înfipte în mălai ardeau gingaş . . .

Se înserase de-a binelea cînd am ieşit . . . de undeva de sus, de pe zid, se auzeau nişte bocănituri, ai fi zis că cineva bate într-un clopot de lemn (cu zece ani în urmă am auzit un zgomot asemănător la noi în Rusia, noaptea, într-un orăşel provincial — era un paznic care lovea cu un ciocan de lemn). Mi s-a spus că asta e « toaca ». Sunetelele veneau de undeva din depărtări, dintr-o epocă primară, şi m-am simţit copleşit de amintiri dulci ; o dată în luna mai, în timpul nopţilor albe am auzit undeva lîngă Arhanghelsk, pe malul unei mlaştini, într-o dumbravă rară de molifţi strigătul cocoşilor de munte. Sunetele pe care le scoteau aceste păsări străvechi semănau aidoma cu toaca.

Cheile Bicazului . . . Stîncile se împreunau deasupra capetelor noastre, inima mi se înfiora, unica dorinţă era de a scăpa mai repede din aceste « porţi ale infernului » . . . iar jos apele . . . Styxul . . . şi luntraşul nu poate fi altul decît Charon . . .

Lacul Roşu e ca un cimitir. Copacii morţi ! Un loc ce te înfioară, din apă ies capete de copaci, adevărate cruci străjuind morminte, iar pe malul lui atîta veselie neaşteptată : turişti, fete tinere, aparate de radio, toţi dansează, cîntă, mănîncă şi beau !

N-am fost singur în această călătorie. Mă însoţea — adevărată eroină ! — soţia mea, gravidă în luna a noua. În prima zi a sosirii noastre la Bucureşti Zaharia Stancu şi soţia lui ne-au oferit o masă. Şi primul toast propus de Zaharia Stancu a fost în sănătatea celui « ce se află

invizibil printre noi ». N-am înțeles din prima clipă la cine se referea. Numai după aceea mi-am dat seama cît era de minunat acest toast ridicat în sănătatea unui om care nu se născuse încă.

Nu știu de ce soția mea și cu mine eram convinși că va fi băiat. Și în timp ce automobilul gonea cu 120 Km pe oră, în timp ce hoinăream prin sate și orașe, străbăteam văi și munți, ne căzneam să-i găsim un nume. Soției mele îi plăcea Ivan, eu nu reușisem să găsesc altul, dar cu Ivan nu eram de acord. La două săptămîni după întoarcerea noastră din România s-a născut fiul nostru. Și eu folosindu-mă de dreptul meu de părinte i-am spus Alexei, Alioșa.

E ora 12, amiază, mă aflu în vila mea de la Abramțevo. Lîngă fereastra odăii mele înflorește un măceș, ceva mai încolo maci roșii, în pădure cîntă mierla, și peste nouă ore pleacă din Moscova, de la gara Kievskaia, trenul Moscova-București. Cu acest tren plec și eu. Am să văd din nou România și am să mă simt din nou fericit. Acum însă Alioșa, pe care-l atrage foarte mult țăcănitul și în general aspectul mașinii de scris, mă trage mereu de picior și vrea să bată și el la mașină. Alioșa este un copilaș adorabil, cu părul de culoarea spicului. Asta o spun toți, nu numai eu în calitatea mea de tată. Dacă vreți să vă convingeți, veniți să-l vedeți.

Acum cîteva zile i-am spus tatălui meu că vreau să plecăm cu toții cu mașina să vizităm Lituania, să vadă și el ce minunată e regiunea aceasta. Pe neașteptate tata a oftat, s-a uitat pe fereastră și mi-a spus că nu vrea să plece în Lituania. « Știu că Lituania e un ținut admirabil, după cum de altfel sînt și multe alte ținuturi admirabile. Dar după ce le vezi îți vine mai greu să mori. »

— Cum așa? — l-am întrebat eu.

— Uite așa ! Cu cît vezi sau cunoști în viață mai multe lucruri admirabile, cu atît îți vine mai greu să te desparți de ele.

— Așa ! — am zis eu.

Am căzut pe gînduri. La început am fost de acord cu el. Apoi m-am răzgîndit. Mi-am zis că oricum e rău să mori, indiferent dacă ai văzut sau nu lucruri frumoase în viață. De aceea e mai bine cît trăiești să cutreeri lumea. Să iubești toți oamenii. Să iubești pămîntul întreg.

De aceea mă bucur atît de mult, atît de mult că am să revăd străzile Bucureștiului și încă multe altele, am să revăd oamenii. E minunat ! Nu-i așa?

Iar data viitoare va merge împreună cu mine și Alioșa. Și el va vedea Bucureștiul și România toată. E minunat. Nu-i așa?

Exclusivitate Secolul 20

CONSTANTIN VIȘAN

ITINERAR EMINESCIAN

« Eminescu este unic în felul său, ca toate geniile. Este un poet care exprimă calitățile supreme ale sufletului românesc », mi-a spus *Irakli Andronikov*, autorul prefeței la cuprinzătoarea antologie de lirică eminesciană, apărută în 1968 în Editura « Hudojestvenaia literatura ».

« De la prima întîlnire cu România am fost atras de personalitatea și poezia lui Eminescu. Mi se spusese că opera lui are multe trăsături comune cu creația lui Lermontov. Cum, studierii vieții și operei lui Lermontov i-am închinat mulți ani, în mod firesc am simțit dorința să-l cunosc mai îndeaproape pe Eminescu, ca să-mi dau seama personal de înrudirea sa cu poetul rus. Dar, pe măsură ce-i citeam opera, mă convingeam că deși Lermontov și Eminescu au ceva comun între ei, mai ales, în felul lor de a vedea lumea, în structura poeziei lor, ei sînt diferiți. Eminescu este un mare poet, cu o personalitate cu totul deosebită. El este unic în felul său. E un poet genial, care exprimă calitățile supreme ale sufletului românesc și, totodată, este exponentul sufletului uman n genere.

Cercetătorii îl caracterizează adesea pe Eminescu ca ultimul mare romantic în poezia europeană. Incontestabil, a fost un romantic. Atunci, cînd în alte țări romantismul își epuizase de mult potențele, poezia lui Eminescu a strălucit în culori și lumini noi și a făcut să reînvie sentimente și idealuri romantice. Iar în cartea romantismului european s-a înscris o nouă pagină, a intrat o nouă țară, România, cu individualitatea ei originală, cu istoria ei eroică, cu bogăția folclorului ei, cu inefabilul poeziei ei, cu Luceafărul ei. »

« Eminescu este un mare poet, nu numai prin vigoarea ideilor ce-i însuflețesc poezia, ci și prin marea muzicalitate a versului său ». Stau de vorbă cu *Iuri Kojevnikov*, unul dintre cei mai perseverenți comentatori și traducători ai lui Eminescu în limba rusă. Cunoaște în profunzime viața și opera poetului, de care, așa cum a ținut să sublinieze, și-a legat principala sa activitate, de istoric literar.

« În 1950, a fost tipărită prima culegere de versuri din opera lui Eminescu în limba rusă. Am colaborat și eu în parte la această ediție, ceea ce mi-a oferit

o mare satisfacție. Citindu-l pe Eminescu, mi se părea c-am descoperit o lume nouă, un univers inedit. A fost pentru mine o mare fericire. Întîlnirea cu limba română mi-a deschis într-adevăr o lume a unei mari arte. Și mi s-a părut că pot fi un nou Columb, capabil să descopăr măcar o insulă din această lume ».

Iuri Kojevnikov a publicat o amplă monografie despre opera eminesciană — *Eminescu și romantismul românesc*. L-am rugat să se refere și la unele aspecte abordate în acest studiu. A făcut-o cu multă bucurie, foarte pe larg, oprindu-se îndeosebi asupra muzicalității versului eminescian.

« M-a izbit, m-a tulburat muzicalitatea versului eminescian. Eminescu face din cuvinte muzică și din muzică sens. De aici, și dificultățile de care te izbești cînd încerci să-l transpui într-altă limbă. Dacă este relativ ușor să redai ritmul poeziilor sale, iambul, troheul, anapestul, este foarte greu să găsești echivalențele muzicale ale versului său. Să luăm ca exemplu poezia *Dintre sute de catarge*. În refrenul « vînturile, valurile », se simte și mișcarea mării, și suflarea vîntului, și teama de soartă, și slaba adiere de speranță. Toate acestea nu se pot reda în rusă ca în românește doar prin două cuvinte.

Traducerea acestei poezii m-a pus într-o dilemă dificilă. Aveam senzația că mă aflu într-un coridor foarte îngust. Umărul stîng simțea peretele. Dreptul, de asemenea. Ce să fac? mă întrebam. Să sacrific sensul în favoarea muzicii? Mi-am adus atunci aminte de Verlaine: « de la musique, avant toute chose. . . », spunea poetul francez. Nu este și principiul meu, dar l-am aplicat în traducerea poeziei *Dintre sute de catarge*.

Traducînd *Dintre sute de catarge*, ori te supui celor mai draconice rigori ale prozodiei, păstrînd în același timp muzicalitatea, ori trădezi totul.

Cu multă plăcere am tradus și poezia *La steaua*. Și aici ne întîmpină o muzică proprie. Muzica luminii. Totul pare izvorît dintr-o singură suflare, ca un singur impuls. Este suflarea stelei din care se revarsă lumina. Și suflarea poetului. O suflare foarte lungă și foarte tristă ».

Pe sălile Facultății de filologie a Universității Lomonosov, studenții citeau de zor și tremurau de teamă ca toți studenții din lume înainte de examen. Am întrebat de profesorul *Budagov*, cunoscut romanist și autor al unui curs despre limba lui Eminescu.

« Cred că importanța lui Eminescu pentru literatura română a secolului al XIX-lea, spune profesorul Budagov, poate fi comparată cu importanța pe care o reprezintă pentru literatura rusă a aceluiași secol, Pușkin. Eminescu a fost întemeietorul limbii române literare, așa cum Pușkin a fost fondatorul limbii literare ruse. Studierea lui Eminescu, nu numai a creației sale ci și a limbii sale, a părerilor sale despre artă, a ideilor sale filozofice, prezintă un deosebit interes și se desfășoară în multe țări, între care, bineînțeles, Uniunea Sovietică.

Influența lui Eminescu asupra limbii literare române a fost multilaterală. Ea s-a exercitat nu numai asupra lexicului, ci și asupra sintaxei, asupra stilisticii. Știu că în România se lucrează intens la alcătuirea unui dicționar al limbii lui

Eminescu. Acest dicţionar va dezvălui întreaga bogăţie a limbii lui Eminescu şi va deschide largi posibilităţi de studiere în profunzime a acestui demiurg de cuvinte, de construcţii sintactice, creator al unui univers poetic original ».

Despre marea sa dragoste pentru Eminescu mi-a vorbit cu prilejul călătorie mele la Moscova şi poetul *Kirill Kovaldji.*

« Eminescu este o mare dragoste a mea, pe care am s-o port cu mine o viaţă întreagă. Am tradus cîteva dintre poeziile sale şi am ţinut la Institutul de literatură « Maxim Gorki » lecţii despre viaţa şi opera poetului. Pentru mine, poezia lui Eminescu este una dintre apariţiile cele mai luminoase în poezia mondială din secolul al XIX-lea. În creaţia lui Eminescu, aflăm îmbinate şi latura umanistă a lui Alexandr Puşkin, şi latura romantică şi tragică a lui Lermontov ».

Poetul Kirill Kovaldji a recitat apoi din memorie una din primele sale traduceri din Eminescu, poezia *La steaua.*

Itinerariul traducerilor eminesciene m-a purtat şi la o întîlnire cu tălmăcitori în limba maghiară ai « Luceafărului » poeziei româneşti. În librăriile Budapestei am răsfoit cu emoţie o impunătoare antologie de versuri eminesciene. I-am căutat pe traducători şi i-am rugat să-mi vorbească despre contactul lor cu poezia lui Eminescu. Au făcut-o cu multă căldură. Iată ce-mi spunea distinsul poet, *Jékely Zoltán*, unul dintre cei mai apreciaţi tălmăcitori ai liricii eminesciene în limba lui Petöfi. « Întîlnirea cu poezia lui Eminescu s-a produs încă din copilărie. Nu am uitat nici pînă azi unele poeme învăţate atunci. N-am uitat ma ales sonetul închinat Veneţiei. Prin 1947—48, am tradus cîteva poeme de Eminescu. Ele au apărut în acea vreme în două antologii. Între timp, am avut fericirea să mă împrietenesc cu un poet român. Acesta era Lucian Blaga. I-am putut cunoaşte adînca filozofie şi marea lui omenie. Poezia i-o cunoscusem cu mult înainte. Blaga este primul poet român din care am tradus. După Blaga a urmat aşa-numita mea « perioadă Eminescu. » Ea s-a încheiat acum doi ani, cînd Editura Europa a alcătuit o mare culegere « Eminescu », pentru care am tradus un mănunchi destul de cuprinzător de poezii şi chiar unele proze. Am pronunţat cuvîntul « încheiat ». E greu totuşi să faci asemenea afirmaţii cînd este vorba de Eminescu. De poezia lui nu cred că mă voi despărţi vreodată.

În opera lui Eminescu există un sîmbure esenţial. Un sîmbure de foc, de pasiune şi de suferinţă pasionată. Totul a ajuns la un grad de incandescenţă, care nici înainte şi nici după Eminescu, nu cred că a fost depăşită. Şi poate pentru această trăire pasionată l-am preţuit şi-l preţuiesc necontenit pe Eminescu. De cîte ori i-am ajuns în preajmă prin intermediul traducerilor, dar şi în original, am simţit că Eminescu este una din culmile poeziei universale din secolul trecut. Lîngă Eminescu, mă simt ca în preajma munţilor. Respir lîngă el întotdeauna aerul tare al înălţimilor. Apropiindu-te de Eminescu, ai senzaţia că ajungi printre piscuri de gheaţă. Totul este pur şi albastru. Poezia eminesciană vibrează prelung, cristalin, înalt. Are puritatea albastră a gheţii şi în acelaşi timp căldura învăluitoare a flacării ».

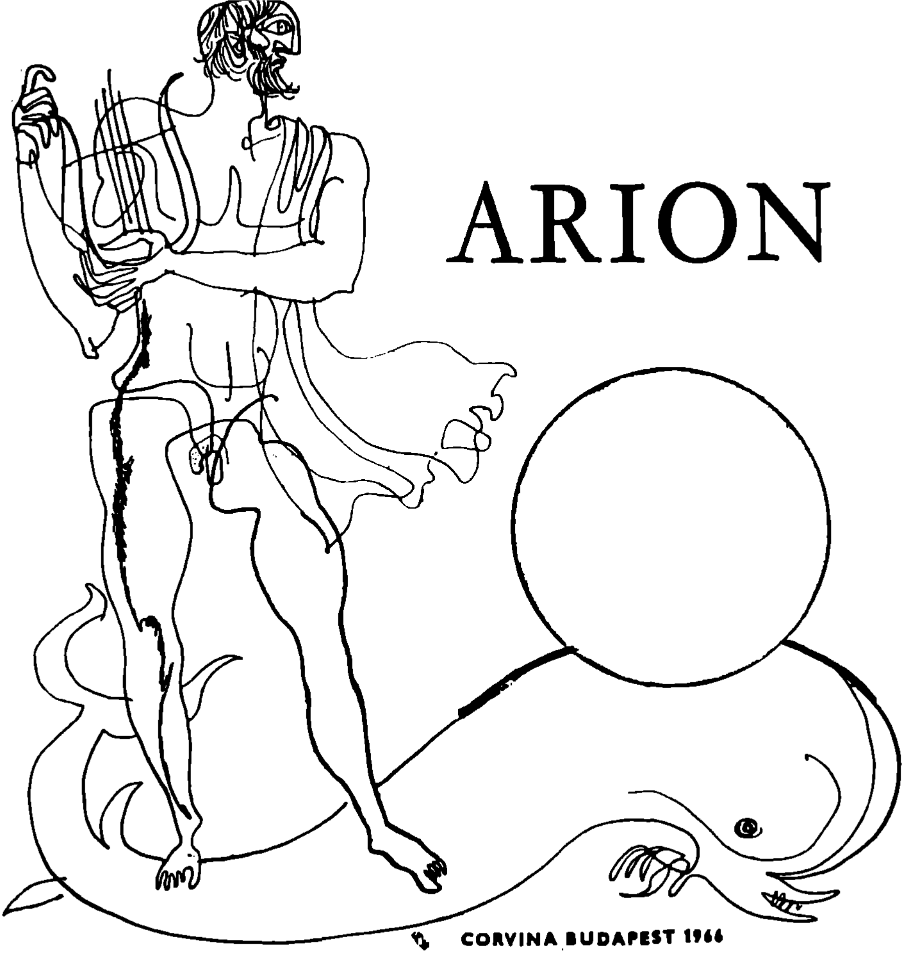

PETRE PASCU

ARION

Almanah internaţional de poezie

În 1966 şi 1968, *Zilele poeziei* de la Budapesta au prilejuit întîlnirea mai multor poeţi din diferite ţări ale Europei, care — în cadrul însorit al capitalei maghiare — s-au angajat să discute diverse probleme legate de arta lor. Ultima întîlnire a fost consacrată unor dezbateri privind traducerile realizate pe variate meridiane

din poezia, proza şi dramaturgia maghiară. Rezultatele acestor discuţii au fost publicate, la interval de doi ani, şi constituie materialul a două volume ce poartă titlul *Arion*, îngrijit de poetul Smlyó György. Încă de la primul său număr, *Arion* îşi informează cititorii asupra scopului acestor întîlniri internaţionale: schimbul de opinii asupra poeziei, găsirea unui limbaj comun între creatorii acestui «limbaj universal care este poezie». O prefaţă lămureşte alegerea poetului elin Arion ca simbol al acestor simpozioane, arătînd că «dacă în lumea noastră nu mai există un miracol divin care să apere poeţii de furia piraţilor», o seamă de slujitori ai versului au căzut victime ale unui alt soi de piraterie: pomelnicul lor este destul de lung — Garcia Lorca, Miguel Hernandez, Cesare Pavese, Malakovski, Nicolae Vapţarov, József Attila, Radnoti Miklos. . . După un cuvînt al lui Illyés Gyula — «Disperarea spre sfîrşitul ei» — volumul întîi cuprinde traduceri în diverse limbi din poeţii maghiari József Attila, Radnoti Miklos, Vas Istvan, Somlyó György, Garai Gábor etc.

Centrul preocupărilor îl formează ampla anchetă cu privire la poezie în general, precum şi posibilitatea realizării unor traduceri poetice la nivelul originalului. Destul de diverse, opiniile subliniază dificultatea unor traduceri echivalente, mai ales pentru textele scrise în prozodie clasică (Roger Caillois), imposibilitatea de a obţine o versiune care să nu scadă din valoarea originalului (belgianul Robert Goffin), greutăţile de ordin tehnic întîmpinate de un traducător care vrea să fie fidel (Guillevic, care prezintă şi cîteva traduceri din culegerea sa «Mes poètes hongrois»: Füst Milan, Kassak Lajos, Wörös Sándor, Ronay György, Benjamin László ş.a.). Slovacul Jan Smrek arată că în limba slovacă *Divina Comedie* a apărut abia acum în traducere integrală, şi că lirica maghiară este insuficient cunoscută în ţara sa. Germanul Hans Magnus Enzensberger scrie despre realizările sale din limba engleză (W.C. Williams), suedeză (Lars Gustafsson), spaniolă (Cesar Vallejo) şi italiană (Franco Fortini).

În volumul al doilea, se remarcă grupajul de studii asupra poeziei semnate de Jean Rousselot, Rafael Alberti, Illyés Gyula, Artur Lundkvist, Laco Noromeski (Cehoslovacia). O altă dezbatere — «Realitatea socială şi poezia» — confruntă părerile unor scriitori ca Alexei Surcov, Lassi Nummi şi Miron Radu Paraschivescu. Volumul se încheie cu o prezentare a Antologiei poeziei maghiare care apare în limba română, semnată de Veronica Porumbacu. Dintre traducătorii care figurează cu versiuni deosebit de valoroase remarcăm pe Leonid Martînov, Edwin Morgan, Rafael Alberti, Garai Gábor, Gianni Toti, Stephan Hermlin.

Texte din József Attila sînt prezente în ambele numere ale almanahului *Arion*, uneori în traduceri diverse: *Oda* (J. Rousselot în franceză, Edwin Morgan în engleză, Fayad Jamis în spaniolă) sau *Ars poetica* (tălmăcită în franceză de Guillevic, în spaniolă de Fayad Jamis).

Un nou simpozion internaţional *Zilele poeziei* este proiectat pentru octombrie 1970; în almanahul *Arion*, el va fi centrat în jurul anchetei «Poezia la o sută de ani după Rimbaud».

LESLIE CHARTERIS

SFÎNTUL LA NEW-YORK

PARTEA a II-a

CAPITOLUL V

CÎND MR. PAPOULOS ESTE ÎMPUŞCAT ŞI MR. INSELHEIM ARUNCĂ BANII PE FEREASTRĂ

CU o bruscă mişcare de volan, Papoulos redresă maşina şi trecu pe sub nasul unui poliţist indignat.

« Sînt tare fericit să te văd, spuse Grecul, cu o voce uşor tremurătoare. Tocmai voiam să te caut. . . »

Simon care aprindea o ţigară, se uită cruciş spre colos.

« Nu e posibil, Pappy, murmură el. Ce ciudată coincidenţă ! Trebuie că sîntem însemnaţi de ursită şi destinaţi să devenim cei mai buni prieteni din lume».

Papoulos nu răspunse imediat. Brusca apariţie a Sfîntului îl luase prin surprindere. Pentru prima oară decînd părăsise *Charley*, înţelese cît îi va fi de dificil să ducă cu bine la capăt planul pe care-l întreprinsese. Omul pe care-l căuta era acolo, şi Papoulos se simţea paralizat. Era ca şi un vînător care, galopînd în urma haitei, ar zări de odată cum din colţul unui tufiş îi sare pe umăr vulpea. Dar Sfîntul era mai periculos şi mai şiret decît o vulpe. Ochii lui albaştri, implacabili şi zeflemitori, îngheţau sîngele Grecului. Banditul îşi aminti brusc, că noaptea precedentă îl jignise pe Templar cu una din acele lovituri de pumn care un se uită uşor. Întrevederea cu Sfîntul nu era prin asta facilitată, şi Mr. Papoulos simţi cum dintr-o dată îi scade entuziasmul.

« Da, te căutam, repetă el în cele din urmă, cu o voce nesigură. Mă gîndeam că am putea. . . hm. . . să stăm împreună de vorbă. »

« Dacă mă iau, în privinţa asta, după zelul pe care l-ai pus ca să fugi de la barul lui Charley, trebuie că eşti tare grăbit, remarcă Simon. Exact cît să nu-ţi laşi spatele maşinii pe marginea trotuarului. Cine te urmăreşte? »

Vocea lui Templar, batjocoritoare, îi dădea frisoane lui Papoulos. Respira cu mari înghiţituri de aer, ca şi cum tocmai ar fi alergat într-o cursă lungă.

« O salvă de mitralieră » răspunse el.

« Nu e posibil ! » ricană Sfîntul.

« Nu glumesc de loc, zise Papoulos cu un aer disperat. Banda m-a condamnat la moarte. . . din cauza dumitale; te-am trimis la Morrie fără să te perchiziţionez. Ei spun că i-am trădat. Ascultă-mă, Sfîntule, vor să mă ucidă ».

Simon ridică din sprîncene.

« Şi atunci vrei să-mi ceri capul, sperînd că dacă o să-l duci amicilor tăi, te vor ierta. Ideea valorează ea cît valorează, Pappy; dar am hotărît să fiu înmormîntat dintr-o singură bucată. »

« Nu glumesc de loc, repetă Papoulos cu o voce rugătoare. Trebuie să-ţi vorbesc. Îţi voi spune tot. Putem să cădem la învoială !. . . »

« Şi lovitura de pumn din noaptea trecută, la cît o estimezi? » întrebă Sfîntul.

Papoulos îşi lungi gîtul, ca şi cum nu putea să-şi înghită saliva. Privirea sa îngrozită rămînea fixată asupra şoselii, căutînd să-şi facă loc cu maşina prin circulaţia intensă.

« Pentru numele lui Dumnezeu ! gîfîi el. O să-ţi spun tot; să cădem la învoială. . .

« Ca să te salvez? » întrebă Sfîntul.

« Da. »

Simon își închise pe jumătate pleoapele și surîse: un surîs care marca net îndoiala.

« E foarte amuzant, murmură el; cum se joacă jocul ăsta? »

« Cum vrei. Voi vorbi deschis, Sfîntule; nu te voi trăda. Ei vor să mă ucidă și dumneata ești singurul om care ar putea să mă apere. Da, știu, noaptea trecută te-am cam bruscat puțin, și există și lovitura aceia de pumn; dar era în exercițiul funcțiunii. Poți să mi-l dai îndărăt cînd vrei, înzecit, de zeci de ori, de douăzeci de ori; doar n-o să lași să fiu asasinat pentru că ți-am trimis o directă. . . »

Simon îl examina pe Grec cu un aer de suspiciune și de dubiu.

« La urma urmei, pentru ce n-ai muri din pricina acelei lovituri de pumn, spuse el cu un aer gînditor; e nevoie de așa puțin lucru. . . »

« Te-am lovit fără ură, pledă Papoulos; eram nervos. În locul meu și dumneata ai fi procedat la fel. Ași putea să te ajut. . . »

« Ce ai să-mi oferi?» îl întrerupse Sfîntul cu o voce seacă.

« Pot vorbi, pot să-ți spun niște lucruri, nu sînt singur în bandă. Știu bine că mă așteptai ca să mă duci « să facem un tur », dar. . . »

Sfîntul izbucni în rîs, dar rîsul acesta nu-l liniști pe Grec mai mult decît vocea blîndă și privirea zeflemitoare a lui Simon.

« Te lauzi, Pappy ! făcu Templar. Nu ești chiar atît de important. Pe tipii ca tine, îi pocnești peste bot cînd îi întîlnești dar nu te deranjezi să te duci să-i cauți. Credeam că mașina asta este a lui Dutch Kuhlmann. Dar, dacă tot ești aici, du-ți treaba la capăt. Și cum spuneai mai adineaori, avem de discutat anumite lucruri. . . »

« Îl vrei pe Dutch, îl întrerupse Grecul. Pot să te ajut. Îți voi spune unde merge, cînd, cum e apărat. Dacă vrei să dobori toată banda, te voi ajuta. Ascultă-mă, Sfîntule; lasă-mă să vorbesc. »

Simon surîse din nou, dar Papoulos nu văzu decît privirea glacială a ochilor albaștri, și se gîndi la moartea lui Irboll, Voelsang, Ualino. Înțelese că n-a știut să-l convingă pe Templar de sinceritatea sa.

Cariera sa periculoasă îi diminuase Sfîntului, pe parcurs, credulitatea sa naturală. Încercase de mai multe ori deziluzii amare încrezîndu-se în buna credință a adversarilor săi. Nu crezi toată viața în Moș Crăciun și în bazmele cu zîne, cauza primelor dezamăgiri umane. Templar își înăsprise astfel inima de mult timp. Își formase o părere despre Grec; nu credea ca banditul să fie capabil să-i trădeze pe cei din banda sa, de frica morții.

Se înșela. Uita că certitudinea unei morți apropiate este, pentru majoritatea oamenilor, lucrul cel mai oribil ce poate fi.

« Nu mint, Sfîntule, spuse din nou Grecul, de-abea trăgîndu-și răsuflarea. Îți voi spune totul. Nu mai am nimic de pierdut. Nu-mi promite nimic. Ascultă-mă. Crede-mă. »

« Pentru ce? » întrebă Sfîntul cu o voce seacă.

Papoulos zmuci volanul; mașina se angajă în Colombus Circle și fugi spre est. Obrazul negricios al Grecului devenise cenușiu gălbui.

« Da. . . și nu,» răspunse Sfîntul.

« Ce vrei să spui?»

« Da, dragul meu, șopti Simon, cred că e o lovitură montată. Nu, dragul meu, nu cred că spui adevărul. A propos, către care cimitir ne conduci? E de preferat să fii ucis cît se poate de aproape de un cimitir. . . »

Papoulos își ridică ochii, îl privi pe Sfîntul și înțelese că va muri.

« Ascultă-mă, spuse el, într-un suflu. Vreau mai întîi să vorbesc. O să-ţi dai seama că am spus adevărul. Acordă-mi o şansă, Sfîntule ! »

Simon înălţă din umeri.

« În definitiv, murmură el, mai avem încă puţin timp între aici şi Walhalla. Te ascult.»

« Îţi voi spune tot. Răpirea fetiţei, înseamnă un accident, o excepţie. Nu se mai procedează aşa, acum. Prea periculos. Şantajul, da. Cauţi un tip ca Inselheim. Îi spui : « o să ne plăteşti atîta, dacă nu, fata ta ar putea fi răpită ». Înţelegi? Inselheim refuzase să verse ultima parte a sumei datorate. Şi atunci, i-am ridicat micuţa. Readucînd-o lui taică-său, ai agravat lucrurile. . . »

Pe măsură ce vorbea, debitul lui Papoulos se precipita, cuvintele i se grăbeau pe buze într-un val neîntrerupt. Poate că peste cîteva minute va fi prea tîrziu.

« Nu, continuă el, i-ai făcut un rău serviciu. Inselheim îşi are fata, dar trebuie să plătească. Data viitoare, micuţa va fi ucisă. Dimineaţa asta, foarte de vreme, tatăl a fost chemat la telefon : « Plăteşte, sau n-o să mai ai nici o fată pe care să ţi-o poată salva Sfîntul ! Chiar şi un tip la fel de tare ca şi ţine nu va învia copilul cînd el va fi mort. »

« E foarte interesant, zise Sfîntul, cu voce joasă, — dar mai degrabă macabru. Cu toate astea, nu văd cum această povestioară ţi-ar putea închide porţile infernului. Îmi trebuie alt lucru înainte ca să cădem unul în braţele celuilalt, uitînd trecutul.»

« Îţi voi spune tot ce vrei să ştii, gîfîi Papoulos. Întreabă-mă. . .»

« Un singur lucru mă interesează, care ar putea să-ţi salveze trista-ţi viaţă, spuse Sfîntul cu răceală. Cine este Marele Patron?»

Papoulos îl privi cu un aer stupid.

« Nu-mi poţi cere să-ţi răspund la această întrebare. . . »

« Ah ! într-adevăr? ! Pentru ce?»

« Pentru că nu e posibil. Niciun om din bandă n-ar putea să ţi-o spună — în afară de Marele Patron însuşi. Ualino nu-l cunoştea. Kuhlmann nu-l cunoaşte. I se vorbeşte la telefon. Un singur om cunoaşte numărul. . . »

Simon trase un ultim fum de ţigară şi o aruncă prin portieră.

« În cazul ăsta n-ai nici o şansă, dacă nu eşti omul care cunoaşte numărul, Pappy, zise el. »

« Dar pot săţ-i spun tot ceea ce ştiu despre Marele Patron, Sfîntule. Lasă-mă să vorbesc. . . »

Vocea îi urcă brusc, se transformă într-un ţipăt ascuţit şi prelungit.

Sfîntul întoarse capul.

Într-o fracţiune de secundă, zări ceea ce văzuse Papoulos.

O maşină, mergînd în acelaşi sens ca cea a Grecului, ajunsese în dreptul lor — o limuzină mare cu geamurile coborîte. La cele două portiere, se zăreau ţevile înegrite a două mitraliere.

Simon ţîşni deasupra spătarului şi se aruncă, culcat pe burtă, pe podeaua maşinii.

O clipă după aceia, ţăcănitul uneltelor morţii izbucniră : gloanţele găureau oţelul caroseriei, făcînd să zboare geamurile în ţăndări.

Portiera din dreapta căzuse peste Simon, acoperindu-l de ţăndări de sticlă, dar n-avea nici o rană. Simţea că maşina deviază violent. Deodată se produse un şoc care-l zvîrli pe Sfîntul pe deasupra spătarului scaunului din faţă, cu nasul pe tabloul de bord. Apoi, liniştea şi imobilitatea.

Se scurseră cîteva secunde. Simon, ameţit, auzea, ca într-un vis, scîrţîitul frînelor, fluierul unui poliţist, ţipete de femeie. Ţăcănitul mitralierelor încetase.

Maşina se răsturnase pe partea dreaptă. Capota se sfărîmase de-un felinar; se strînsese un grup de gură-cască. Femeia care ţipase urlă şi mai dihai cînd Sfîntul se mişcă.

Simon îl căută din priviri pe Papoulos.

Rafala de oţel îl aruncase aproape în afara maşinii. Era mort.

« M-am înşelat, amice, murmură Sfîntul. Într-adevăr voiau să-ţi ia viaţa ! »

Momentul şi locul nu-i permiteau de loc lui Simon să prelungească discursul funebru dedicat victimei. La o oarecare distanţă, Sfîntul zărea un poliţist ce alerga către locul accidentului şi mulţimea creştea. Se aflau în a 47-a Street, aproape de colţul cu a 5-a Avenue, unde circulaţia este cea mai intensă. Simon decise că se impunea o plecare grabnică.

Împinse portiera şi ieşi din maşină. Mulţimea ezita: Newyorkezii sînt în general convinşi că a te opune fugii unui gangster este o pierdere de timp riscantă — un fel de sinucidere, pretind companiile de asigurare. Sfîntul îşi duse mîna spre buzunarul pentru revolver. Gestul avu un efect magic. Mulţimea se risipi pe loc. Simon plecă fugind, o luă după colţul străzii şi o zbughi pe a 5-a Avenue.

Un taxi clandestin mergea de-a lungul trotuarului. Sfîntul sări pe scara maşinii şi urcă din mers. În clipa următoare, împingea geamul ce-l despărţea de şofer şi-i lipea acestuia de ceafă ţeava automatului.

« Accelerează, Sébastien », zise Simon, citind numele şoferului pe placa fixată în interiorul vehiculului.

Şoferul apăsă pe accelerator. Conducea cu multă abilitate şi părea că-şi exercită meseria de mult timp, căci, filozof, el nici măcar nu se întoarse.

« Unde mergem ? » întrebă el, foarte calm.

« La gara Grand Central ».

O luară pe a 50-a Street, evitînd exact la timp o limuzină rapidă. Şoferul întoarse capul pe jumătate.

« Dumneata, dumneata eşti Sfîntul, » declară el.

« Cum de ştii ? »

« Te-am recunoscut, zise şoferul. Ţi-am văzut fotografia în jurnale. »

Simon nu-şi schimbase poziţia automatului.

« Şi deci ? » făcu el.

« Deci, e-n regulă, răspunse Sébastien. Îmi pare bine că te văd, în carne şi oase. Trucul de ieri seară, de la Long Island, a fost uluitor. »

Templar surîse.

« Da, a fost uluitor, repetă şoferul. Aşteptam de mult ca Morrie Ualino să întîlnească în sfîrşit pe omul care să-l facă şah mat. Acum trei ani, Morrie conducea banda care storcea bani de la şoferii de taxi. Am plătit, ca şi ceilalţi. Ce s-a petrecut adineaori ? Tipi care au încercat să-ţi vină de hac ? »

« Doar au încercat », murmură Sfîntul.

Sébastien clătină din cap.

« Ce oraş ! suspină el. Nu eşti cumva rănit ? »

« Nu. »

Simon se întoarse ca să privească în urmă prin mica oglindă de spate. Şoferul manevrase perfect. Acum conducea cu viteză mai mică; itinerariul pe care-l urmase derutase pe urmăritori—dacă existaseră. Nu se auzeau nici măcar sirenele maşinilor poliţiei.

La Lexington Avenue, Sébastien întrebă:

« Vrei să cobori aici, sau în a 42-a ?

« Aici, spuse Simon. Mulţumesc. »

« N-ai pentru ce, şefule ! răspunse Sébastien rîzînd. Dacă o să ai într-o zi nevoie de un taxi pentru vreo treabă de încredere, cheamă Colombus 9/4789. Sînt acolo la orele prînzului. »

Simon deschise portiera înainte ca maşina să se fi oprit; strecură un bilet de douăzeci de dolari între ceafa şi gulerul lui Sebastien apoi coborî în gară, printr-un subsol unde putu să repare, într-un lavabou, dezordinea toaletei sale. De acolo o apucă pe cel mai scurt drum ducînd la Waldorf. Circulaţia pietonilor este atît de intensă la New York, trecătorii aleargă spre treburile lor cu o asemenea pasiune, încît ei nu-şi pierd vremea să privească cu atenţie pe cei pe care-l întîlnesc pe trotuar.

Valcross plecase. Reveni către ora unu. Simon îl aştepta, citind prima ediţie a unui jurnal de după amiază.

« Nu mă aşteptai atît de devreme? întrebă Sfîntul. Asta vroiai să-mi spui, nu-i aşa? »

« Mai mult sau mai puţin, admise Valcross. Ce nu este în regulă? »

« Nimic şi totul, răspunse Sfîntul, aprinzîndu-şi o ţigară. Un oarecare domn Papoulos, pe care-l cunoşti, a murit azi dimineaţă, dar el nu figura pe lista noastră. Cît despre D-nul Kuhlmann, trăieşte încă. »

Sfîntul povesti pe scurt, dar precis, ceea ce se petrecuse.

« Într-un cuvînt, conchise el, e vorba de o neînţelegere. Popaulos avea intenţia să vorbească, dar nenorocitul ignora exact ceea ce ne interesa. Totuşi, cu colaborarea tipului cu secera — ştii, acela ce se plimbă sub formă de schelet, cu un giulgiu plutind în jurul lui — vom aranja toate astea. »

« Fii atent, Simon, spuse Valcross: tipul cu coasa s-ar putea întoarce împotriva dumitale. »

« Mă voi eschiva, răspunse Simon, cu gravitate, şi-i voi demonstra că nu are dreptate. Drept care, va izbucni în hohote de plîns şi vom porni din nou împreună pe urma. . . »

« Care urmă? » îl întrerupse Bill.

Simon îşi încreţi sprîncenele.

« Ştiu şi eu? mormăi el. Trebuie acţionat energic. Totuşi, ar fi înţelept să nu fie ucişi prea repede. Dacă ar dispare atît de iute, n-ar mai rămîne niciunul care să ne conducă pînă la Marele Patron. Or, pe acela, am ferma intenţie de a-l cunoaşte. Dacă Papoulos a spus adevărul, eu trebuie să fac un alt pas înainte, interesîndu-mă de viitoarele necazuri ale lui Ezechiel Inselheim. Pentru asta m-am şi întors.»

Bill îi puse Sfîntului în faţă un whisky-and-soda.

« Dar asta? « zise el.

« De asta, cu certitudine aveam nevoie, răspunse Sfîntul, rîzînd. Bill, mi-ai propus să suporţi cheltuielile cruciadei noastre, nu e aşa? »

Valcross îl privi o clipă fără să spună nimic, apoi scoase din buzunar stiloul şi carnetul său de cecuri.

« Cît vrei? » întrebă el.

« N-am nevoie de bani, ci de un auto: o maşină de culoare închisă, rapidă. O vei cumpăra dumneata ! Aşi vrea s-o am chiar azi. Cred că se vor petrece lucruri interesante peste puţin timp, la palatul Inselheim. »

Sfîntul n-avea un plan precis; el se gîndi la cele revelate de Papoulos, pînă se înseră.

Era convins de faptul că banda Marelui Patron prefera să lucreze noaptea, şi New York, cu toate luminile aprinse, se prepara pentru viaţa sa nocturnă, cînd Simon se aşeză la volanul maşinii pe care i-o procurase Valcross. Broadway strălucea de lumini; oraşul se golise brusc de funcţionari şi comercianţi ce se îndreptau în grabă spre periferii. Noctambulii şi lumea interlopă, pentru care apusul soarelui

este ca şi ivirea zorilor, ieşeau să se amuze sau să prepare noi crime. D-nul Inselheim n-avea decît să se poarte cum trebuie.

Noaptea era plăcută şi luminoasă. Luna îşi arunca luciri palide asupra oraşului ce părea că nu-i acordă nici o atenţie. O briză proaspătă venea de pe celălalt mal al Hudson-ului, răcorind granitul zgîrie-norilor. . .

La Brooklyn, un oarecare Théodore Bungstatter, emoţionat de dulceaţa unei nopţi atît de frumoase, ceru mîna bucătăresei sale şi nu fu respins. . . în timp ce Sfîntul aluneca cu maşina pe străzile New York-ului, adînci ca nişte trecători întunecoase, sperînd că şi seara aceasta va fi la fel de interesantă ca şi precedentele.

Cu cît se gîndea mai bine, cu atît Simon era convins că urma era bună. Gangsterii, decepţionaţi pe moment de eşecul lor, vor reveni imediat ,insistent, cu şi mai multă violenţă, pentru ca D-nul Inselheim să continue să simtă acea teroare salutară care să asigure infailibil succesul banditilor. În chiar seara aceea, misitul trebuia să plătească.

Simon o luă către Sutton Place.

O limuzină staţiona în faţa casei D-lui Inselheim. La o distanţă oarecare, un om mergea în sus şi-n jos de-a lungul trotuarului, cu paşi mari. Simon micşoră viteza, căutînd un loc favorabil unde să-şi gareze maşina. În clipa cînd tocmai se pregătea să se plaseze la vreo treizeci de paşi de limuzină, ieşi cineva din casă: un om mic de statură şi burduhănos, pe care plimbăreţul solitar îl întîmpină imediat.

Lăsînd motorul să meargă, Sfîntul observă pe noul venit. Purta sub braţ un pachet învelit în hîrtie cafeniu închis. Discută cu cel ce se plimba, timp de un minut, apoi se îndreptă spre maşina sa. La lumina unui felinar, Simon recunoscu profilul accentuat şi de neuitat al lui Ezechiel Inselheim, aşa cum îl arătaseră jurnalele.

« D-nul Templar soseşte şi D-nul Inselheim pleacă, mormăi Sfîntul, cu jumătate de voce. Era şi timpul. »

Simon înţelese că cel ce se plimba era un detectiv. După evenimentele din zori, poliţia — închizînd uşa grajdului după ce fusese furat calul — postase un inspector ca să supravegheze casa lui Inselheim.

Sfîntul se întrebă unde se putea duce milionarul. Stătu pe gînduri o clipă dacă să-l urmeze sau dacă n-ar fi mai bine să rămînă, să întrebe copilul. Limuzina porni. Sfîntul tocmai se pregătea să joace în gîndul său « cap sau pajură », cînd îşi aminti de pachet.

Înălţă din umeri.

« Să mergem, îşi spuse el. Ezechiel, cu un asemenea nas, nu poate fi lipsit de fler ».

Se lansă cu maşina după semnalizatorul roşu ce se îndepărta rapid şi ajunse din urmă limuzina. După aceia, se ţinu după ea la o distanţă de vreo douăzeci de paşi. Ai fi putut spune că cele două vehicule erau legate unul de celălalt printr-un cablu invizibil.

În curînd imobilele deveniră mai rare, pe măsură ce amîndouă maşinile se îndepărtau de New York. Pe cîmpul de la marginea oraşului, luna părea mai strălucitoare; stelele semănau cu nişte cristale de ghiaţă ce răcoreau aerul serii. Sfîntul scoase un suspin. Se simţea dintr-o dată la fel de înduioşat ca acel domn Théodore Bungstatter, din Brooklin, îndrăgostit de bucătăreasa lui : o noapte ca aceasta stîrnea în el o nevoie subită de pace şi de linişte. Se gîndi că ar fi putut, în aceste condiţiuni, să aleagă un gen de distracţie mai plăcut decît cel constînd în a urmări, cu maşina, un om atît de urît ca D-nul Inselheim. Ar fi fost cu totul altceva, bine-nţeles, dacă Fay Edwards ar fi condus limuzina neagră. . .

Simon aprinse o ţigară, stinse farurile şi lumina interioară a maşinii. Pe străzile New York-ului putea apare foarte firesc ca un automobil să urmeze un altul, dar pe un drum pustiu, insistenţa aceasta era de natură să trezească atenţia lui Inselheim. Ar fi fost inutil să se creadă urmărit.

Şoseaua dreaptă îşi etala panglica sa de asfalt ca un tiv de argint sclipind la lumina lunii. Simon urma la cincizeci de metri distanţă dîra luminoasă a farurilor limuzinei. Nu se auzea decît fîşîitul dulce al pneurilor frecîndu-se de asfalt şi imperceptibilul zumzet al motorului, şi Simon Templar începu să cînte.

Se întrerupse brusc, observînd cu colţul ochiului, pe marginea şoselii, o succesiune de linii luminoase la distanţe egale. O lampă electrică, fără îndoială, care lansa trei dîre de lumină albă.

Simon debreie, puse frîna, şi după cîţiva metri, maşina se imobiliză.

În faţă, pe şosea, lanterna roşie a limuzinei deveni strălucitoare: Inselheim frîna. Stopă foarte aproape de şanţ.

Lampa electrică lansă alte trei dîre luminoase. Sfîntul zări un obiect negru ce părea că se detaşează dinspre portieră, descriind un arc de cerc şi căzînd în tufişurile ce bordau şoseaua. Apoi limuzina se precipită din nou în întuneric, ca şi cum Ezechiel ar fi văzut o fantomă.

Simon deschise portiera, se lăsă lunecînd în şanţ şi merse fără zgomot către locul unde se oprise prima maşină.

Văzu imediat obiectul prin portieră; era pachetul pe care Inselheim îl purta sub braţ plecînd de-acasă. Era uşor de presupus ce era în el. În loc să ia de pe jos pachetul, Simon se strecură lîngă un copac, în umbră, şi liniştea se aşternu din nou, tulburată doar de frunzişul foşnind încetişor sub briza uşoară.

Pachetul căzuse între două tufişuri, pe un spaţiu luminat de lună. Ai fi spus un obiect abandonat, ca acele sticle pe care le găseşti în parcurile de la periferie, după o masă la iarbă verde. Sfîntul nu-l pierdea din ochi. Îşi strecură mîna dreaptă în buzunar; scoase automatul şi puse piedica.

Cîteva secunde mai tîrziu, o mînă înmănuşată aluneca în afara tufişului; un braţ se întindea către pachet.

« În locul dumitale, nu l-aş atinge, dragul meu », zise liniştit Simon.

Îl auzi pe om cum respira greu, în întuneric. Aştepta un foc de armă sau zgomotul unei fugi, dar văzu deodată cum ramurile se depărtează; apăru un cap, apoi umerii, bustul unui om înfundat în tufiş pînă la brîu.

« Ei, ia te uită ! spuse Sfîntul; dar e vechiul meu amic, Heimie Felder? »

Heimie îl privea cu un aer stupid. Nu fusese angajat de către Kuhlmann pentru calităţile lui intelectuale şi, încă din ajun, nu mai înţelegea nimic. Şi asta îl paraliza.

« Bunule Dumnezeu », făcu el, în cele din urmă, după ce căutase în van un eufemism demn de a-i exprima emoţia.

Templar surîse.

« În cîteva săptămîni, ai să sfîrşeşti prin a te obişnui cu aceste lovituri de teatru, Heimie, zise el; dacă vei supravieţui, căci prietenii tăi par bănuitori şi repezi în a apăsa trăgaciul unui automat, dacă e să dau crezare spuselor lui Pappy. »

Se aplecă rapid şi luă pachetul. Heimie nu încercă să se opună, nu era în stare nici măcar să protesteze. Nu murmură decît un cuvînt:

« Ţîcnit ! . . . »

Simon nu dădu atenţie injuriei.

« Sînt grăbit, spuse el încet; să nu-mi porţi pică dacă te părăsesc atît de rapid. Sînt sigur că ne vom revedea. . . »

Vocea sa coborî brusc; tocmai auzise un zgomot uşor de paşi, dinspre dreapta sa. Văzu sclipind în ochii lui Heimie o bruscă lucire de speranţă şi rîse pe tăcute.

« Nu, dragul meu, nu încă », şopti el.

Răsuci uşor încheietura mîinii care ţinea automatul, în aşa fel încît să poată trage rapid sub două unghiuri diferite. Heimie nu se clintise din loc. Simon alunecă din nou în întuneric, lîngă trunghiul unui copac. Se auzi o voce, venind dinspre şosea:

« Ai pachetul, Heimie? »

Heimie respiră foarte puternic, dar nu răspunse. Sfîntul răspunse în locul lui:

« Nu, dragul meu, zise el, cu blîndeţe. Nu Heimie are pachetul, ci eu; îl am de asemenea şi pe Heimie la capătul automatului meu. Vino pe aici, uşurel, cu mîinile către cer, altminteri vei fi tu propriul tău pachet. »

Luna, o clipă ascunsă de un nor, străluci din nou şi Simon îl văzu pe om avansînd, printre copaci. O rază de lună se agăţă de oţelul albastru al unui pistol.

« Ia-o-n primire p-asta », ţipă vocea.

O flacără portocalie ţîşni în noapte; se produse, în acelaş timp, zgomotul unei detunături şi glonţul se înfipse în trunchiul de care se sprijinea Sfîntul. Simon ochi cu atenţie, ca la ţintă; apăsă pe trăgaci şi pistolul care lucea în clarul lunei căzu din mîna omului.

Acesta trase o înjurătură, un urlet de durere, şi se azvîrli asupra Sfîntului răcnind:

« După mine, Heimie! »

Simon îl văzu venind, îşi calculă timpul şi apăsă cu sînge rece pe trăgaci: glonţul nu porni. Dînd drumul pachetului, Simon aruncă rapid din încărcător cartuşul defect ca să-l înlocuiască cu altul, dar deja omul se năpustise peste el.

Simon fu proiectat de copac cu o asemenea violenţă, încît în pofida spatelui său muşchiulos avu impresia că i se sfărîmase toracele. Îşi căpătă cu greu suflul şi lansă o lovitură de pumn în pieptul adversarului său. Dar acesta îl apucă de mijloc. Se rostogoliră amîndoi pe pămînt.

Simon, ameţit, vedea trecînd pe cerul înstelat mari fulgere roşii. Respira penibil, ca şi cum cineva i-ar fi presat o pernă pe obraz. Făcu un efort supraomenesc ca să nu-şi piardă conştiinţa şi să susţină lupta. Adversarul său îl pironea la pămînt; cîntărea cu mai bine de treizeci de livre mai mult decît Sfîntul. Dacă Heimie Felder îşi ieşea din amorţeală şi-i descoperea pe cei doi luptători, asta ar fi însemnat sfîrşitul. N-ar fi mai rămas din Simon Templar decît o piatră funerară marcînd locul unde — o dată de prisos — aventurierul englez bravase norocul.

Colosul, chircit pe vine, se aplecă şi-i prinse capul între braţe. Strînse lent, din ce în ce mai tare. Capul Sfîntului se izbi de mai multe ori de pămîntul dur. Brusc, Simon încetă să mai lupte. Adversarul său scoase un strigăt de triumf.

« Îl am în mînă, Heimie! Unde eşti? »

Simon văzu capul ce-l domina detaşîndu-se pe fondul cerului înstelat. Păstrase în mînă automatul. Printr-un suprem efort, îşi dezdoi braţul. Crosa grea lovi craniul banditului care slăbi strînsoarea!

O secundă după aceia, Simon, suplu ca o liană, scăpase din strînsoare, se repezea asupra lui, îl pocnea cu o altă lovitură de crosă. Lovi pînă cînd omul nu mai mişcă.

De la spate, o mînă îl prinse de grumaz. Simon înţelese că armata de sprijin decisese să intervină. Abandonă automatul şi lansîndu-şi braţul drept pe deasupra umărului, apucă gîtul lui Heimie.

« Scuză-mă, dragul meu, spuse el într-o răsuflare, dar sînt grăbit. »

Înălţîndu-se rapid pe un genunchi, se aplecă înainte, sări în picioare, ridicîndu-l pe Felder pe care-l zvîrli cu o zmucitură violentă pe deasupra umărului. Heimie căzu în cap şi nu mai mişcă.

Pe scena dramei se aşternu tăcerea.

Sfîntul se perie cu dosul mîinii, își reînodă cravata și luă de pe jos automatul pe care-l șterse cu îngrijire cu batista de mătase ce ieșea din buzunarul lui Heimie. Apoi se duse să ia pachetul care cauzase tot răul și se îndreptă spre mașina sa, fără să mai arunce o privire celor doi învinși, profund adormiți pe marginea șoselei.

CAPITOLUL VI

CÎND SIMON TEMPLAR STĂ DE VORBĂ CU D-NUL INSELHEIM ȘI DUTCH KUHLMANN PLÎNGE

AR fi superfluu să se insiste asupra faptului că D-nul Inselheim era Evreu. Acest omuleț pîntecos purta o coroană de păr negru în jurul unui craniu lustruit; ochii săi întunecați erau blînzi, privirea și surîsul său plăcute; dar nasul său era disproporționat.

Era prăbușit într-un fotoliu, în fața unui birou, în biblioteca sa. Lumina albă a lampei așezată lîngă el îi învinețea obrazul palid. Își ținea amîndoi pumnii strînși pe sugativa biroului și îi privea fix, cu un fel de durere copilăroasă ce-i săpa pe obraji două cute adînci, la colțul buzelor.

Fetița sa dormea la etajul de de-asupra lui. Trebuise să plătească scump liniștea acestui somn. În pofida intervenției dezinteresate a acestui modern Robin Hood care era denumit Sfîntul, Inselheim știa că securitatea copilului său depindea de modul în care el va vărsa sumele reclamate de gangsteri. Nu ignora faptul că răpirea Violei era un avertisment — banditii dispuneau de alte mijloace. Chiar în acea dimineață, o voce guturală, vorbind la telefon, îl amenințase net pe financiar. Gîndindu-se tocmai la aceste lucruri strînsese pumnii; un gest cu care nu era obișnuit. Și o durere amară îi posomorî privirea.

Se întreba pentru ce, într-o țară civilizată, un cetățean onest putea fi jefuit de către o asociație organizată de bandiți. Se întreba, răscolit de un sentiment de revoltă, pentru ce poliția, atît de promptă în a reprima infracțiunile ușoare, rămînea incapabilă să protejeze viața și proprietatea locuitorilor New York-ului.

Tuturor acestor întrebări, el le știa răspunsul.

Știa că demnitari integri, o poliție și judecători incoruptibili ar fi reușit repede să debaraseze țara de plaga ce o rodea. Știa că lipsa de energie a publicului, lașitatea unei populații terorizate, asigurau impunitatea bandiților și a celor ce-i susțineau. O izbugnire de revoltă și cîteva mii de dolari ar fi fost îndeajuns ca să se ducă un război victorios contra gangsterilor.

Și Inselheim tremura de furie stăpînită. Dacă, în acel moment, vreunul dintre călăii săi s-ar fi ivit în fața lui, omulețul l-ar fi înfruntat fără frică. . .

Exact în acel moment, o vagă impresie îl făcu să întoarcă capul și el își înăbuși un țipăt de surpriză.

Un om stătea călare pe pervazul ferestrei. Doi ochi albaștri erau fixați asupra financiarului. Se auzi o voce ironică și rece:

« Bună seara, Ezechiel », spuse Sfîntul.

La sunetul acestei voci, curajul lui Inselheim se spulberă dintr-o dată. Se gîndi la Viola care dormea acolo sus. Și redeveni bietul om mort de frică, cel ce fusese mereu astfel în prezența unui pericol.

« Am plătit ! țipă el. Ce mai vreți? Am plătit ! Lăsați-mă în pace !»

Sfîntul intră în cameră și se așeză pe pervazul ferestrei.

« Nu, n-ai plătit, » spuse el, grav.

« Ba da, am plătit, insistă sărmanul om, scos din minţi, cu o voce piţigăiată. Am plătit, astă seară, aşa cum mi-ai spus. E vorba de o eroare. Nu e vina mea. Am plătit !. . . »

Simon îşi goli buzunarele, scoase pachetele de bilete legate cu o sfoară pe care le depuse pe birou, asemeni unui prestidigitator care nu isprăveşte niciodată să scoată iepuri dintr-un joben.

« Iată banii dumitale, Ezechiel, spuse el surîzînd. Nouăzeci de mii de dolari. Am reţinut un modest comision de zece la sută. Cînd ţi-am spus că n-ai plătit. . . »

Inselheim privea cu teroare pachetele depuse în faţa lui : nu le atinse. După cîtva timp, îl privi pe Sfîntul.

« De unde ai luat banii ? » întrebă el.

« I-ai pierdut, explică Sfîntul; dar eram în spatele dumitale; am luat de jos pachetul. Dacă am pătruns la dumneata acasă pe scara de salvare, nu trebuie să fii supărat pe mine : ador aceste exerciţii nocturne. Şi sînt cinstit cu toate astea ! Banii nu mă tentează. . . prea mult. Dar dumneata trebuie să fii imens de bogat dacă-i arunci astfel pe fereastră. »

Inselheim devenise foarte palid.

« Ai luat aceşti bani. . . de acolo de unde i-am aruncat eu ? »

Simon dădu din cap că da.

« Idiotule ! ţipă omuleţul, scuturat de frisoane. Ai semnat condamnarea la moarte a fetei mele ! Dacă n-au găsit banii, o vor ucide ! »

« Crezi ? » întrebă el.

« Dar pentru ce ai intervenit ? gemu Inselheim. Ce te priveşte ? Cine eşti dumneata ? »

« Eu sînt cel ce ţi-am adus-o îndărăt pe Viola, noaptea trecută », spuse Templar surîzînd.

Inselheim îşi reveni brusc.

« Sfîntul ! »

Simon se înclină uşor, apoi întinse braţul şi deschise sertarul biroului, dinspre dreapta lui Inselheim, acolo unde Americanii ţin în genere cutia lor de ţigări. Luă una, îi reteză vîrful, îi dădu foc, aprinzînd chibritul lîngă unghia degetului său mare şi începu să fumeze sub privirea aiurită a gazdei sale.

« Înţelegi acum, continuă el, de ce prefer să intru la dumneata pe fereastră. Ai contractat faţă de mine o mică datorie, dragul meu Ezechiel, şi dacă-mi oferi puţin whisky, voi micşora de bunăvoie contul dumitale debitor cu cîţiva dolari. »

Inselheim îl privea în tăcere. Şocurile succesive pe care le suportase păreau că-i anihilaseră inteligenţa. Dar o idee rămăsese fixată în spiritul lui.

« Da, murmură el, cu un efort. Iartă-mă, eu. . . îţi datorez mult, nu voi uita asta niciodată. Dar n-ai înţeles. Pleacă. Dacă ne găsesc aici, împreună, ne vor ucide pe amîndoi. . . »

« Nu pe amîndoi, » zise liniştit, Sfîntul.

Îl observa pe Inselheim cu curiozitate, aşa cum un critic urmăreşte o scenă de melodramă. Ghicea gîndurile omuleţului; dispreţul ce-l resimţea pentru propria-i persoană; mînia fără glas care-i strînsese mîinile fine în doi pumni crispaţi. Şi Simon speră că milionarul îşi va aduna curajul să reacţioneze.

« Pentru ce ai venit aici ? » întrebă Inselheim.

Sfîntul sufla rotocoale de fum spre plafon.

« Ca să-ţi readuc banii, să fumez o ţigară şi să aştept acel whisky care nu mai vine odată. Mai vreau să ştiu dacă vei consimţi să mă ajuţi. »

« Cum aşi putea să te ajut ? Dacă vrei bani. . . »

« M-am servit, îl întrerupse Simon arătîndu-i teancul de bilete. Zilele acestea, n-am decît să ridic degetul ca să fac să curgă cu miile de dolari. Îţi mulţumesc; un milionar îmi asigură existenţa şi-mi furnizează bani de buzunar. Nu, Ezechiel, ceea ce m-ar putea ajuta, ar fi cîteva confidenţe. »

Omuleţul dădu din cap că nu: o mişcare mai degrabă automată decît deliberată.

« Nu ştiu nimic. »

Sfîntul îşi consultă ceasul-brăţară.

« Decizia dumitale spontană îmi pare puţin pripită. Dar vei avea tot timpul să-ţi schimbi părerea. »

Simon se ridică şi-şi privi gazda, cu acelaş surîs; cînd vorbise, tonul vocii sale rămăsese blînd şi suav; dar surîsul acesta şi blîndeţea aceasta erau mai impresionante decît o ameninţare directă.

« Vezi, Ezechiel, a-ţi schimba părerea, asta este propriu unui spirit luminat; e un semn de înţelepciune. Asta arată că un om poate să se elibereze de încăpăţînare, de orgoliu. Nici savanţii înşăşi nu mai sînt atît de pătimaş dogmatici; sînt gata să-şi recunoască erorile. Este o atitudine splendidă, Ezechiel. . . »

Era în picioare în faţa lui Inselheim şi-l aţintea pe omuleţ cu privirea; dar nu pronunţă niciun cuvînt de ameninţare.

« Sînt convins că înţelegi », insistă el.

Inselheim înţelegea că gangsterii care-l storceau de bani nu erau mai necruţători decît tînărul acesta cu ochi albaştri ironici, care intra în casa oamenilor trecînd prin fereastră.

« Ce-aşi putea să-ţi spun? » întrebă omuleţul cu o voce tremurătoare.

Simon se aşeză pe colţul biroului. Nimic din atitudinea lui nu arăta satisfacţia sau triumful, dar simţeai că n-ar fi admis altă soluţie. Blîndeţea sa era asemănătoare cu cea a unui psihiatru care « confesează », cu amabilitate, un bolnav. Inselheim îşi simţea cugetul pătruns de acea limpezime subită, acea izbucnire de revoltă pe care o aştepta cu răbdare Sfîntul.

« Spune-mi tot, Ezechiel. »

« N-am nimic ce să-ţi spun fără ca s-o ştii deja, protestă slab omuleţul. Au ridicat-o pe Viola pentru că eu refuzam să plătesc ceea ce ei numesc « banii protecţiei ».

« O protecţie ciudată, murmură Sfîntul. Da, ştiu asta. Mai departe? »

« Trebuie să plăteşti. Ai readus-o pe Viola, dar asta n-a salvat-o. Dacă nu plătesc, ei o vor ucide. Îi cunoşti. Ţi-am spus-o. . . »

« Care, *ei?* » întrebă Sfîntul.

« Nu-i ştiu. »

Simon îl privi fix.

« Posibil », zise el cu o voce înceată.

Sub privirea aceasta care-l pătrundea ca o flacără, Inselheim simţi cum se face şi mai multă lumină în mintea sa.

« Dar ,continuă Simon, ai bănuieli. Bandiţii au luat legătura cu dumneata, într-un mod sau altul. Nu o voce ieşind din plafon ţi-a comandat să plăteşti. Pe de altă parte, un om atît de inteligent cum eşti dumneata, Ezechiel, nu-şi aruncă banii pe şosele pentru că a fost ameninţat la telefon. Iată unde vreau să ajung. Presupun că n-ai intenţia să plăteşti la infinit sume importante pe o simplă somaţie. Presupun că n-ai de gînd să-ţi petreci viaţa întrebîndu-te ce sumă vor pretinde de la dumneata săptămîna viitoare. Presupun că aspiri la linişte, că vei resimţi o oarecare satisfacţie văzînd ceva schimbat în oraş. Presupun în sfîrşit că dumneata nu ai dintr-un bărbat nimic altceva decît pantalonul — şi pentru toate aceste motive îţi cer să vorbeşti. »

Inselheim tremura. Lumina interioară îl orbea şi înspăimînta. Se ridică şi începu să cutreere în lung şi lat camera.

Simon îl privea. Ştia că omul acesta luptă şi resimţi pentru el o milă subită.

Inselheim se îndreptă de-o dată către perete şi apăsă pe butonul unei sonerii. Apoi se întoarse şi-l privi pe Sfîntul cu un aer de bravadă.

« Pleacă ! spuse el cu o voce răguşită. Soneria aceasta cheamă pe unul dintre paznicii mei. Nu vreau să ţi se facă vreun rău; îţi datorez mult. . . dar pleacă. . . nu vreau să semnez condamnarea la moarte a mea şi a Violei. »

« Nu », zise Sfîntul cu blîndeţe.

Se îndreptă fără grabă către fereastră şi încălecă pervazul. Apoi, se întoarse şi-l privi în ochi pe Inselheim.

« Poate, spuse el, vei consimţi să vorbeşti altă dată ».

Misitul clătină din cap violent.

« Niciodată ! ţipă el. Nu vreau să mor. Nu voi vorbi. Nu poţi să mă forţezi să fac asta ! »

Un pas greoi răsună în culoar. Inselheim de-abea mai respira, cu mîinile tremurînde. Lumina ce arsese în spiritul său se stinsese. Aştepta ca Simon să-i arate tot dispreţul său, dar nu văzu în privirea tînărului bărbat decît o infinită compasiune, mai teribilă decît cea mai amară bătaie de joc. Omuleţul înţelese că nu va putea conta pe sprijinul Sfîntului, că pierduse tot, din laşitate.

« La revedere », spuse Simon, cînd se bătea în uşă.

Şi coborî cu uşurinţă treptele de fier ale scării de ajutor.

Vizita sa domiciliară nu dăduse niciun rezultat. Un aventurier avid de cîştig ar fi putut chiar afirma că ea corespundea unei pierderi nete de nouăzeci de mii de dolari. Sfîntul regretă timp de cîteva secunde că îl lăsase pe omuleţ să se ridice şi să cheme în ajutor. Şi pentru un răstimp, Inselheim îşi dominase aproape frica; simţise cum i se exaltă curajul. Simon avu impresia că dacă hazardul le va acorda o a doua întrevedere, misitul va vorbi.

Părea ciudat că, preocupat să ducă cu bine la capăt această parte a misiunii sale, Sfîntul să uite că un număr oarecare de alte persoane se interesau în aceiaşi măsură, în seara aceea, de casa din Sutton Place. Sări de pe ultima treaptă în obscuritatea străduţei, cînd, de-o dată, auzi un zgomot uşor. Se întoarse pe loc şi-şi duse rapid mîna spre buzunar. Înainte de a fi atins crosa automatului său, un braţ viguros îl apucase de gît, din spate. Ţeava unui pistol îl împingea din spate. O voce tremurînd de bucurie reţinută îi spuse cu răutate la ureche:

« Vino, deci, amice ! »

Sfîntul trecu pragul la *Charley* fără cea mai mică sfială şi se lăsă dus în sala din fund. Auzi cum se închide uşa cu cheia. Oamenii care-l capturaseră îl urmau cu un fel de mîndrie. Se aşezară lîngă zid. Toţi ochii se întoarseră către Simon, cu aceiaşi bucurie crudă.

Era dezarmat. Nu i se lăsase nici măcar un ac. Automatul său, pumnalul său, îi fuseseră ridicate. Moartea lui Ualino le dicta prietenilor săi o prudenţă exagerată şi Simon văzu cum îi dispare pînă şi briceagul şi port-ţigaretul. Această scotocire minuţioasă l-ar fi amuzat pe Sfîntul, în alte împrejurări, dar el se gîndi brusc la profunda sa semnificaţie. Cu toate acestea nu-şi pierdu nimic din siguranţă şi surîse adresînd un salut circular duşmanilor săi.

« Văd, spuse el, că sfatul fraţilor mei Feţele Palide, s-a întrunit, cu toate că nu zăresc pipa păcii. Poate că e un joc nou. De-a ce ne jucăm în seara asta? »

Heimie Felder stătea jos lîngă masă, cu capul înfăşurat într-un bandaj. O sclipire îi străluci în privire şi se aplecă către Dutch Kuhlmann.

« E țicnit ! șopti el. Ai auzit ce-a spus? »

Kuhlmann, cu pupilele contractate, îl privea fix pe Sfîntul. Nu-i răspunse lui Heimie. Dar Simon nu catadicsise să-i acorde nici cea mai mică atenție șefului gangsterilor. Nu-și deslipea privirea de pe femeia așezată lîngă Neamț.

Sfîntul se întreba pentru ce ea îi produsese o impresie atît de profundă. Nu știa nimic despre ea. O auzise — cel puțin așa credea —, vorbind la telefon; o văzuse în casa din Long Island; îi simțise mîna strecurîndu-i un automat în întuneric — dar niciodată nu putuse s-o identifice, părea că nu se revelează decît impresionînd cîte un simț de fiecare dată. Dar Simon știa, în fundul inimii sale, că această femeie era Fay Edwards, cea de care îi vorbise Fernack.

Revăzînd-o, în această cameră unde strălucirea frumuseții sale apărea și mai stranie printre acești bărbați tăcuți, cu figuri grosolane și crude, toate întrebările pe care Simon și le pusese în privința lui Fay reveniră agitîndu-se în mintea sa; dar revederea îi provocase o plăcere intensă pe care nu și-o putea explica. Ea îl ajutase, va ști el vreodată pentru ce? Și iată că el se expunea aceluiași pericol. Ce gîndea ea? Ce-avea să facă? Obrazul ei rămînea nemișcat. Doar, din cînd în cînd, în ochii săi de ambră ardea o scînteie de aur.

Dutch Kuhlmann se întoarse către ea.

« E Sfîntul? » întrebă el.

Fără a-și lua privirea de la Templar, ea răspunse:

« Da. Este omul care l-a ucis pe Morrie. »

Era pentru prima oară cînd Simon o auzea vorbind în prezența sa. Nu se înșelase. Vocea muzicală îl făcu să tresară. Era ca și cum ar fi văzut prinzînd viață un portret pe care-l iubea.

« Bună-seara, Fay », zise el.

Ea își mai lăsă timp de cîteva secunde privirea sa în cea a Sfîntului, apoi înclină capul ca să-și caute o țigară în poșetă. Simon nu-i mai vedea ochii și se întrebă dacă doar își imaginase sau nu scînteia de aur ce strălucise în pupilele de ambră.

Kuhlmann făcu un semn din cap și un om merse să deschidă ușa. Intrară doi inși.

Unul dintre ei era corpolent. Avea părul grizonant, tenul roz, sprîncenele încîlcite și negre, ce păreau lipite acolo din greșeală, ca urmare a unui machiaj făcut în grabă. Celălalt era mic, chel, cu o mustață mare, neagră, cu un lornion cu montura de aur. Te făcea să te gîndești la o nevăstuică. Unul lîngă altul, cei doi semănau cu acei artiști de music-hall care joacă împreună un număr ridicol și care și-au schimbat între ei perucile preparate de coaforul teatrului. Simon resimțea o poftă furibundă să deslipească sprîncenele grăsanului ca să le redea celui mic, cu mustața mare.

Nici unul nici altul nu semănau de loc cu bandiții care-i înconjurau. Sfîntul nu întîrzie să-i identifice. Cel voinic era Robert Orcread, « Onestul Bob », șef politic al Tammany Hall-ului; celălalt, Marcus Yeald, procuror de district.

Îl examinară pe Templar cu cel mai viu interes, în timp ce li se căuta scaune. Yeald se ațînea la o distanță respectuoasă de Simon, care simțea nevoia să strige « Bum ! », ca să-l facă pe omuleț să sară în sus.

Orcread refuză să se așeze și se apropie de Sfîntul.

« Dumneata ești tipul pe care-l căutăm », zise el.

Templar surîse.

« Poate, Onestule Bob ! » răspunse el.

Orcread încruntă din sprîncene.

« Cine ți-a spus numele meu? »

« Te-am recunoscut, răspunse Simon; ți-am văzut caricatura în *New-Yorker*, săptămîna trecută. »

Orcread molfăi furios ţigara şi-şi înfipse degetele mari în răscroiala jiletcei. Îl privi pe Sfîntul din cap pînă-n picioare, cu un aer amenințător.

« Fără obrăznicii ! îl sfătui el. Am venit să-ţi vorbesc. Dacă unul dintre noi doi are aici dreptul de a glumi, acela nu eşti dumneata. Ştii că ai putea să iei loc pe scaunul electric pentru ceea ce ai făcut? »

« E prea probabil, mărturisi Sfîntul. Dar am păcătuit din ignoranţă. Nu ştiam că e necesar să soliciţi o autorizaţie specială ca să te poţi servi de un automat. »

« E puţin cam tîrziu să te gîndeşti la asta », mormăi Orcread.

Avea o voce profundă, de tribun, dar Simon desluşea în ton o surdă iritare.

« Un tip care soseşte aici şi pretinde să cureţe oraşul, singur, se expune unor mari riscuri, urmă Orcread. Nu ignori ceea ce aşi trebui să fac. »

Simon avu un surîs ingenuu.

« Nu, zise el. Să chemi un poliţai să mă aresteze. Dar poate că se va pune întrebarea ce cauţi dumneata aici. »

« Ştii pentru ce nu chem un poliţist? »

« Nu, făcu Simon. Primăvara, poate, sau mai degrabă aniversarea bunicii dumitale. . . »

Orcread sfărîmă între degete ceea ce-i mai rămăsese din ţigară, dar răspunse fără să ridice vocea.

« Aşi vrea să fac ceva pentru dumneata, spuse el. Eşti încă tînăr. Prea tînăr ca să mergi să te aşezi pe scaunul electric sau « să te duci să faci un tur » cu unii dintre amicii noştri aici de faţă, nu-i aşa? »

« Nu mie trebuie să mi se pună această întrebare, răspunse Sfîntul. Dumneata eşti cel ce ai sugerat aceste supărătoare soluţii. »

« Aşi putea să fac ceva pentru dumneata, continuă Orcread. Dacă ai fi venit să mă vezi, de la bun început, n-ar fi mai existat vreo neînţelegere. Acţiunile dumitale nu ne convin. Nu că am avea intenţia să-ţi reproşăm. . . crimele dumitale: Irboll nu era bun de nimic şi Ualino îşi dădea prea multă importanţă. Tot ar fi dispărut după cîtva timp. Dar mergi prea rapid şi faci mult zgomot. Publicul şi-a ieşit din minţi. Am misiunea să pun capăt la toate astea, şi Domnul Yeald mă va sprijini cu toată autoritatea sa. Nu-i aşa, Marcus? »

« Desigur, zise procurorul, cu o voce de papagal; trebuie ca acest lucru să înceteze, şi va înceta ! »

Orcread atinse cu vîrful degetului pieptul Sfîntului.

« Am fost aleşi ca să veghem ca niciun scandal public să nu tulbure liniştea oraşului, spuse el. Dar nu vrem să fim prea duri cu dumneata. Atunci, i-am spus lui Marcus: « Să mergem să-i facem o ofertă. »

Simon, gînditor, aproba din cap, dar asculta distrat cuvintele Onestului Bob şi se întreba pentru ce raţiuni se deranjaseră cei doi oameni politici. Şi Sfîntul înţelese, brusc, că de data aceasta se arătase prea modest şi-şi subestimase valoarea isprăvilor sale.

Se gîndi că o maşină puternică dar complicată putea fi oprită prin grăuntele de nisip cel mai mic. Şi intervenţia Sfîntului, în plus, se desfăşurase în momentul în care publicul se arăta sătul de hoţiile gangsterilor. Asta ar fi putut însemna începutul unei cruciade pe care Simon o deslănţuise. Şi acest vîrtej de indignare lansase cîteva vălurele pînă la picioarele tronului celor puternici.

« Prin urmare, continuă Orcread, ne-am hotărît să ne arătăm generoşi. Două sute mii de dolari, înseamnă o sumă interesantă. Şi te scăpăm de riscurile la care te expui în momentul ăsta. Vei părăsi Statele Unite; te vei întoarce în Anglia. Un bărbat tînăr poate să se distreze cu două sute de mii de dolari. Şi am venit personal, tocmai ca să-ţi dai seama că e vorba de o ofertă serioasă. »

Simon îl privi pe politician surîzînd, cu un aer amuzat.

« Mă înduioşezi, Bob, zise el, cu gravitate. Şi ce ar trebui să fac pentru ca să beneficiez de acest tratament de favoare? »

Orcread îşi aruncă ţigara şi, împingîndu-şi înapoi reverele vestonului, îşi înfipse din nou degetele mari în răscroiala jiletcei. Se balansa din spate spre faţă, cu pîntecul proeminent, şi izbucni într-un rîs gros.

« Dar. . . nimic, zise el. Dorim ca asta să înceteze, asta-i tot. Bine-nţeles, nu mai trebuie ca aşa ceva să continue, după plecarea dumitale. Îţi vom cere de asemenea numele prietenilor dumitale. Fii liniştit: le vom propune o despăgubire. Ei, ce spui? S-a făcut afacerea?»

« Dumneata spui asta, răspunse Sfîntul; nu mănînc o astfel de pîine. Sînt o fată cinstită,» ajută el, rîzînd.

« E ţîcnit ! » zise Heimie, în plină tăcere.

Orcread, furios, se reîntoarse către el.

« Încetează ! » bombăni el.

Îl privi din nou pe Sfîntul, cu un aer pe jumătate surîzător, pe jumătate înfuriat, apoi obrazul păru că i se contractă brusc şi-şi coborî puţin pleoapele.

«Ascultă-mă, spuse el; nu glumesc. Îţi ofer o şansă să te salvezi. Ce nu e-n regulă?»

« Nimic, zise Sfîntul, cu răceală, dar te înşeli grosolan. N-am complici. Cum aşi putea să-i denunţ? »

Obrazul lui Orcread se posomorî.

« N-ai întreprins cruciada asta dementă de dragul artei, rînji el. Cine te plăteşte?»

Sfîntul ridică din umeri cu un aer dezolat.

« Ţi-am spus: nimeni, sînt singur. Întreabă-ţi toate premiile de frumuseţe dacă m-au văzut vreodată în compania unui alt bărbat. Sînt şasiul şi caroseria, omul-orchestră; şi nu-ţi rămîne altceva de făcut decît să verşi cele două sute de mii de dolari şi să-mi acorzi surîsul de adio. »

Orcread îl privi o clipă, apoi, întorcîndu-se brusc pe călcîie, merse şi se aşeză între Yeald şi Kuhlmann. În tăcerea care urmă, buzele lui Heimie Felder pronunţau fără-ncetare, în vid, acelaş cuvînt din două silabe.

Sfîntul ceru o ţigare omului care se afla cel mai aproape de el, şi acela îi întinse pachetul fără să zică nimic. Simon începu să fumeze, observînd obrazurile nemişcate ale celor ce-l înconjurau. Asistenţa nu era, într-adevăr, prea veselă şi trebuia tot optimismul Sfîntului pentru a considera că situţaia era amuzantă.

Nu înfruntase primejdii şi mai grave, în decursul carierei sale aventuroase? Dar înţelese că faza interesantă a seratei se apropia de sfîrşit. Simon ştia acum că Yeald şi Orcread erau compromişi şi făceau cauză comună cu gangsterii, dar ceea ce conta mai mult era interesul pe care dictatorul Tammany Hall-ului îl manifestase pentru acţiunea Sfîntului.

Oferta sa, fără îndoială, nu era sinceră. Simon nu se gîndise nici o clipă că banditii i-ar permite politicianului să-i remită Sfîntului două sute de mii de dolari şi să-l ducă să se îmbarce pentru Europa după urări de călătorie plăcută. Dar, singurul fapt că Orcread socotise demn de interes să intervină personal, revela importanţa acordată faptelor Sfîntului. În fapt nu-i rămînea altceva Sfîntului decît să-şi ia rămas bun de la bandă; dar asta se arăta mai dificil.

Dacă judeca după crîmpeiele de conversaţie pe care le putea auzi, consilul decidea de soarta lui. Vocea profundă a lui Orcread, chiar coborîtă pînă la şoaptă, ajungea pînă la urechile lui Simon.

« Ce ne dovedeşte că nu e o lovitură organizată? repetă o voce. E imposibil ca un singur om să fi putut face toate astea. »

Procurorul de district răspunse cu voce joasă şi Sfîntul nu-i auzi răspunsul.

« Personal, zise Orcread, cred că a spus adevărul. Niciodată n-a fost văzut cu cineva. »

« Asta e, interveni Kuhlmann. Unul plin de baftă care a uluit pe toţi. Mă ocup eu de el. »

Orcread părea îngrijorat.

« Asta nu soluţionează nimic, zise el. Trebuie ca opinia publică să fie satisfăcută. Dacă o să faci din el un martir, ar fi şi mai rău. Dacă am putea să aranjăm să-l condamnăm, ar fi mai bine; ne-am face datoria. Vom spune: iată omul care e cauza întregului rău. O să ne aranjăm să-l redăm antipatic. »

« Mă îndoiesc, făcu Yeald. Înaintea juriului, va fi dificil să-l împiedici să vorbească. Nu voi îndrăzni să reclam şedinţă cu uşi închise. Ziariştii or să vrea să-l intervieze... »

« Trebuie făcut un exemplu. Dacă. . . »

Murmurul se umfla. Simon fuma liniştit, dar el nu ignora că omul cu coasa, despre care îi vorbise lui Bill, stătea gata să intervină. Cu toate acestea surîsul Sfîntului rămînea la fel de grav şi privirea sa albastră avea seninătatea unei ape calme, în timp ce asculta proiectele gangsterilor şi felul în care se bizuiau să folosească justiţia ca să se debaraseze de duşmanul lor. Şi simţea pentru ei un dispreţ infinit.

În camera asta, erau vreo cincisprezece inşi care-şi închinaseră viaţa furtului şi crimei. Nu aceştia erau cei mai de dispreţuit, ci acei care-i susţineau, înşelînd încrederea alegătorilor lor. Legea în mîinile lor, devenise un mijloc de a favoriza hoţia şi asasinatul.

În jurul acestei case se ridica un imens oraş de cărămidă şi granit, unde şapte milioane de locuitori plăteau tribut acestui pumn de oameni. Sfîntul nu se considerase niciodată drept un cavaler rătăcitor, un Don Quijote. El însuşi nu era decît un mercenar plătit de Valcross ca să ucidă; dar dacă ar fi avut cel mai mic dubiu asupra dreptăţii cauzei pe care o servea, dubiul ar fi fost măturat acum ca un fir de pai. Fie că vroia, fie că nu, Simon era apărătorul a şapte milioane de suflete, expunîndu-se morţii pentru o idee pe care niciunul din cei şapte milioane de New-Yorkezi n-ar fi putut s-o definească. Şi apărătorul decise că el trebuia să plece teafăr de pe cîmpul de luptă . . .

Ca şi cum i-ar fi răspuns acestei hotărîri, vocea lui Orcread se ridică, zmulgîndu-l pe Sfîntul din visarea sa.

« Ai auzit ce aveam să-ţi spun, Sfîntule, făcu el. Mai poţi încă să alegi. »

« Am înţeles, » răspunse liniştit Simon.

« Bine. Ai avut o şansă să te salvezi »

Se ridică cu greutate şi-l consideră o clipă pe Sfîntul cu un aer de perplexitate — nu era sigur că ştie adevărul; nu înţelegea că lucrul ar putea fi atît de simplu.

Marcus Yeald, cu servieta sub braţ, se ridicase şi privea spre uşă. Unul dintre oameni o deschise.

Parcă regretînd, Orcread se întoarse pe călcîie şi-l urmă pe procurorul de district.

« Ne-am înţeles, Dutch », zise Onestul Bob înainte de a ieşi.

Uşa fu închisă cu cheia şi s-ar fi spus că cei de faţă simţeau o bruscă uşurare. Consiliul se terminase.

« Vino pe aici, Sfîntule », zise Kuhlmann cu o voce guturală.

În încăpere se simţi din nou o atmosferă de tensiune şi nelinişte. Rece şi calm, Templar făcu doi paşi înainte.

Ştia că nici o intervenţie nu era încă posibilă. Zîmbi în timp ce şeful îl examina.

« Eşti un băiat de treabă, spuse Kuhlmann. Ne-ai provocat necazuri; şi, deci, gîndesc . . . »

Se întrerupse, înghiţi puţină salivă, ca şi cum ar fi fost foarte emoţionat, şi cînd reîncepu să vorbească, o făcu cu o voce sugrumată:

« . . . că te vei duce să aştepţi, în camera de alături. »

Sfîntul, prins de încheietura mîinilor, nu reacţionă. Fu împins către uşă. Kuhlmann, clipind din ochi, desemnă două persoane cu o mişcare a capului:

« Tu, Joe, şi tu, Maxie, duceţi-l să facă un tur. După aceia, vă veţi întoarce aici. »

Fără să scoată o vorbă, cei doi se dezlipiră de perete şi-l urmară pe Sfîntul. Cu acelaşi gest, duseseră amîndoi mîna la buzunar. Uşa se închise în urma lor şi, timp de multe secunde, nimeni nu mişcă.

În clipa aceia Dutch Kuhlmann desfăcu o batistă mare şi o duse la ochi. Se auzi un oftat şi gangsterii se priviră între ei surîzînd.

Dutch Kuhlmann plîngea.

Luna, care aruncase asupra oraşului strălucirea razelor sale palide şi care provocase tulburarea amoroasă a D-lui Bungstatter, din Brooklyn, dispăruse. Nori întunecau cerul înstelat. Orologiul din Metropolitan Rower sună o oră după miezul nopţii.

La periferia New York-ului, totul dormea: Bronx, Long Island, Hoboken, Peekshill şi Poughkeepsie. La Brooklyn, D-nul Bugstatter era cufundat într-un somn extaziat, dar trebuie spus că sforăia.

Şi, cu ţeava automatului lui Maxie lipită sub coaste, Simon Templar ieşea de la *Charley*, traversa trotuarul, împins spre o maşină acoperită care staţiona pe marginea şoselei.

Simon se aşeză aproape de Maxie şi Joe veni lîngă ei. Cei doi oameni îl încadrau pe Sfîntul care simţea sub coaste ţevile pistoalelor lor. De data asta, gangsterii păreau hotărîţi să nu lase nimic la voia întîmplării. Un al treilea se aşezase la volan.

Simon aruncă o privire spre trotuar, în timp ce şoferul pornea motorul. Cîţiva pietoni treceau grăbiţi, fără să întoarcă capul. De altminteri, întorcînd capul, n-ar fi văzut nimic extraordinar, şi dacă ar fi bănuit destinaţia maşinii, ar fi luat-o la fugă pe loc. Sfîntul gîndea că va juca partida de unul singur . . . cînd o văzu pe Fay Edwards în picioare în faţa uşii lui *Charley*.

Borul pălăriei coborît, arunca o umbră pe ochii tinerei femei şi Simon nu putu să vadă dacă ea îl privea. Şi pentru ce ar fi făcut-o? În timp ce el stătea de vorbă cu Orcread, ea nu mişcase, fumînd cu un aer gînditor. Cînd Kuhlmann îi hotărîse condamnarea la moarte, ea îşi aprindea o nouă ţigară; nici măcar nu-şi ridicase ochii, şi mîna care ţinea chibritul nu tremurase. Cînd Simon fusese împins afară din cameră, ea îi aruncase o privire calmă şi impersonală.

« Nu te jena. Priveşte-o bine », zise Maxie.

Gangsterul vorbea fără bătaie de joc şi fără răutate. Îi reamintea simplu lui Simon că nu mai avea mult timp să se bucure de viaţă.

Templar surîse. Fay venea pe trotoar, ca şi cum ar fi vrut să traverseze şoseaua, trecînd prin spatele maşinii. Joe coborî perdeaua de la geamul din spate, apoi de la geamurile laterale.

« Maşina asta are de pe-acum aerul unui dric », glumi Simon.

Joe răspunse printr-un mormăit, apoi atinse umărul şoferului. Maşina porni.

Timp de cîteva minute, luminile de pe Broadway, vizibile prin parbriz, învăluiseră maşina cu un fel de nor luminos. Apoi întunericul se lăsă din nou şi Sfîntul se tolăni confortabil în fundul maşinii.

În pofida marei sale siguranţe, Simon simţea din cînd în cînd un fior de ghiaţă pe şira spinării. Precauţiunile luate de adversarii săi, hotărîrea lor rece, acordau acestui eveniment ilegal caracterul funebru al unei pedepse hotărîte de lege.

De mai multe ori, în timpul aventurilor lui trecute, Sfîntul ar fi putut ieşi din încurcătură cerînd sprijinul poliţiei. Nu consimţise niciodată la asta. La New York, poliţia nu numai că ar fi fost incapabilă să-l salveze, dar l-ar fi arestat pe loc. După ce-i văzuse de-aproape pe Orcread şi pe Yeald, Templar ştia ce-ar fi putut aştepta

de la justiţia americană. Un tribunal imparţial, este adevărat, l-ar fi condamnat. Deci, cu atît mai mult trebuia să se resemneze să accepte şansele unei ridicări. Nu era pentru prima oară cînd Sfîntul vedea moartea aproape; în ultima clipă, întotdeauna o învinsese. În acest timp, se întreba în sinea sa cum va manevra de data asta, şi se gîndi că mersese poate un pic prea departe.

Dar obrazul său, calm şi nonşalant, nu lăsa să se vadă nici o nelinişte. Cînd se opriră, înainte de a ocupa un loc pe *ferri-boat*-ul care tranversează Hudson-ul, nu se clinti.

« Mergem, deci, la Jersey, de data asta? » spuse el.

« Da, răspunse Joe; sperăm că-ţi place variaţia. »

Un poliţist supraveghea îmbarcarea maşinilor pe platformă. Era la patru paşi de Simon, nemişcat, visînd fără-ndoială la lovitura fericită care-i va permite să fie numit inspector. Şoferul se plecă deasupra portierei şi plăti funcţionarului transportul pentru maşină şi pentru pasageri, apoi aşteptară.

Simon lua în sfîrşit în serios metodele americane de care-şi bătuse joc discutînd cu Valcross. Soarta îl alesese pentru a experimenta clasicul « tur de maşină », şi-i rezervase de la prima lovitură rolul victimei. Resimţea o surdă iritare că nu mai are, legată de ante-braţ, lama sa, Belle, care de atîtea ori îl salvase în împrejurări asemănătoare. Azvîrli ţigara, aproape în întregime consumată.

Maxie scotoci în buzunar, cu mîna liberă, şi scoase de acolo un pachet mototolit pe care-l întinse Sfîntului.

« Alta? »

« Ţigara condamnatului, nu-i aşa? »

Scoase o Chesterfield, o netezi. Maxie îi pasă un chibrit, fără să-i lase cea mai mică şansă de a încerca vreo manevră disperată. Automatul lui Joe apăsase ceva mai energic coastele lui Simon în timp ce Maxie îi dădea ţigara. Cei doi oameni cunoşteau toate şiretlicurile de care Templar ar fi putut uza, şi erau bănuitori. Simon se cufundă din nou în fotoliul maşinii şi fumă, liniştit.

« Cine este această Fay Edwards? » întrebă el, brusc, pe un ton neglijent.

Maxie îşi împinse pălăria spre ceafă.

« Ce vrei să spui? Este o « păpuşă »!

Templar reflectă că ar fi dificil să obţină de la Maxie lămuriri utile. Femeia fatală şi misterioasă care domneşte peste bandiţi şi al cărei spirit şi îndrăzneală pun în încurcătură pe detectivii cei mai reputaţi, este de domeniul cinematografului sau al romanului poliţist. Pentru gangsterii din New York, femeia nu putea juca decît un rol de păpuşă; era o jucărie, un divertisment, un mod de a cheltui dolarii uşor cîştigaţi, o tovarăşe la întîmplare, în faţa căreia poţi să te destinzi şi să faci pe fanfaronul, dar care nu făcea parte din bandă, decît doar pentru a juca rolul de spion . . .

Pentru toate aceste raţiuni, Templar gîndea că răspunsurile lui Maxie nu se raportau la rolul pe care Fay îl juca în bandă. Cu toate acestea, mai încercă.

« E foarte frumoasă, spuse el; o adevărată păpuşă, într-adevăr; dar nu cred că ar putea să vă facă şi alte servicii. Eu n-am vrut niciodată să lucrez cu femei; nu poţi să te încrezi în ele ».

Maxie îl privi cu milă.

« Nu vezi prea clar, prietene! rîse el dispreţuitor. Fay are ceva aici ».

Şi-şi lovi fruntea.

« Are mai mult decît dumneata şi cu mine la un loc », adăugă el.

Simon ridică din umeri.

« Aşa se spune, murmură el. Cu cît o femeie e mai inteligentă, cu atît e mai periculoasă. Nu poţi fi niciodată sigur pe ea. În momentul cînd se îndrăgosteşte de vreunul, nu se mai gîndeşte decît cum să te trădeze. »

« Ea? se indignă Maxie. Cred că Heimie are dreptate şi că dumneata eşti ţîcnit. Pe cine să trădeze? Ea e purtătoarea de cuvînt a Marelui Patron. »

Simon nici măcar nu clipi.

« Purtătoare de cuvînt? » repetă el, tărăgănat.

« Da. Ea vorbeşte pentru el. Cînd el are ceva de spus, ea e cea care transmite. Cînd noi avem de făcut o observaţie, ea i-o comunică. E singura dintre noi care ştie tot ce se întîmplă. »

Simon nu se clinti. Privea drept în faţa lui luminile ce păreau că se deplasează pe celălalt mal, pe măsură ce *ferry-boat*-ul se îndepărta de ponton. Gravitatea situaţiei sale nu-l mai preocupa şi, brusc, simţi un mare gol în jurul lui. Francheţea lui Maxie îl stupefia.

Înţelesese motivele acestei francheţe: bandiţii nu ezitau să împărtăşească un secret celui care n-o să mai revină din plimbarea cu maşina, altminteri ar fi putut suporta mai degrabă tortura, fără să crîcnească, decît să dezvăluie cuiva rolul lui Fay Edwards.

«Tare aşi fi vrut să-l cunosc pe acest Mare Patron,» zise într-un tîrziu Sfîntul, rupînd tăcerea.

« Nu erai departe de aşa ceva, zise Maxie; cu toate astea, n-ar fi trebuit să încerci, amice. »

« Da, se ascunde bine », admise Templar.

Maxie îşi scoase ţigara dintre buze ca să poată rîde mai în voie.

« Poţi s-o spui, rînji el; şi nu e de loc tandru. Să te consideri fericit că ai picat în mîinile noastre. Morrie Ualino te-ar fi făcut să mori încetul cu încetul. »

Scoase din nou pachetul său de Chesterfield şi-l oferi lui Simon care mai luă o ţigară. Asta se petrecu cu aceleaşi precauţiuni ca şi mai înainte.

« Da, reluă Sfîntul, cu un aer gînditor, acest Mare Patron nu prea pare comod.

« O constaţi prea tîrziu, » zise Maxie.

« Totuşi, continuă Simon, nu pot să înţeleg de ce executaţi ordinele unui om care nu e de-ai voştri, pe care nu l-aţi văzut niciodată. Ce avantaj poate prezenta asta?»

Maxie îşi ciocăni din nou fruntea cu indexul său îngălbenit de nicotină.

« Există unul, spuse el; şi cînd tipul are destul cap să organizeze totul, sînt gata să ascult de el, şi tot aşa şi Joe, Heimie, Dutch şi toţi ceilalţi. Banii au devenit rari decînd a fost abrogată legea prohibiţiei.»

Sfîntul îşi încreţi sprîncenele ca şi cum n-ar fi înţeles prea bine, şi Maxie îşi dezvoltă ideea:

« Pe timpul prohibiţiei, *bootlegger*-ii erau liniştiţi şi cu cîştigul asigurat. Violau legea, dar o lege impopulară. Cetăţenii cei mai respectabili frecventau *bootlegger*-ii. Te lăudai cu calităţile furnizorului tău de whisky cum te lăudai cu cele ale medicului sau avocatului tău. Plăteai fără să eziţi. Poliţia lăsa impresia unui inamic public pentru că uneori, nu des — încerca să se opună contrabandei de alcool. Nimeni n-ar fi depus ca martor împotriva unui furnizor de whisky ca să-i facă plăcere vreunuia dintre cei ce votaseră legea asta idioată. Ai înţeles? »

« Hm. . .» făcu Sfîntul, ca să puncteze conversaţia.

« Cînd legea a fost abrogată, n-au mai avut prieteni, nici raţiunea de a mai exista. Au devenit gangsteri. Trebuiau să trăiască şi ei. »

« Desigur,» aprobă Simon.

« Poliţia s-a aşezat pe noi, continuă Maxie. Şi mulţi tipi n-au înţeles că e mult mai greu să cîştigi bani decît înainte. De-acum înainte, trebuia să ai ceva aici, (îşi lovi din nou fruntea.) Şi atunci a venit Marele Patron, şi totul a început să meargă perfect.

« De ce,» întrebă cu candoare Simon.

« Pentru că datorită lui putem să cîştigăm bani mulţi.»

« Cu aceleaşi metode: protecţie şi şantaj?»

« Da. El e foarte puternic şi bine informat. Cînd spune : trebuie făcut asta, sau asta, ştim că totul va merge bine. Nu s-a înşelat niciodată. »

Ferry-boat-ul ajunsese la debarcader. Şoferul porni motorul, aşteptînd să se urnească şirul de maşini.

Cinci minute mai tîrziu, maşina neagră traversa Jersey Meadows şi zbura pe o şosea largă, întinsă, încetinind doar ca să traverseze aglomerările. În ciuda vitezei maşinii, drumul părea interminabil şi Simon ar fi tras un pui de somn. . . dacă n-ar fi avut un rendez-vous cu moartea.

Nu întrebă unde mergeau; nu putea fi prea departe, totuşi. Vigilenţa celor doi paznici nu slăbise nici măcar pentru o fracţiune de secundă. Dacă ar fi mişcat, două gloanţe ar fi pornit în acelaşi timp şi cadavrul său ar fi fost azvîrlit pe şosea.

Poate că banditii aveau intenţia să acţioneze astfel. Nu era sigur ca ei să fi primit ordin să-şi ducă victima într-un punct precis ca să o execute, conform codului gangsterilor.

Aruncă o privire spre Maxie care stătea într-un colţ, impasibil. Pălăria împinsă spre ceafă lăsa să i se vadă obrazul nemişcat. Execuţia asta nu-l impresiona. Nu părea să resimtă decît o imensă plictiseală.

Simon făcu un efort ca să-şi păstreze sîngele rece. Lungimea cursei, nemişcarea forţată, aşteptarea deznodămîntului, îi uzau rezistenţa nervoasă, dar trebuia cu orice preţ să-şi păstreze stăpînirea de sine. Dacă avea vreo şansă de salvare, această şansă nu putea fi decît infimă, şi cea mai mică scăpare l-ar fi compromis definitiv. Şi în acest timp, ca şi medicul care-şi observă, la rece, progresia propriei sale maladii cu cîteva minute înainte de a muri, Sfîntul dorea să mai vorbească despre Marele Patron. . .

Încercă să reia conversaţia, pe tonul acela de mirare nevinovată care-i reuşise atît de bine. Trebuia să ştie cît mai mult posibil, chiar dacă aceste descoperiri nu puteau fi utilizate. De altminteri, lucrul acesta îi permitea să-şi păstreze sîngele rece, neconcentrîndu-se asupra scopului drumului.

« Nu înţeleg, spuse el încet. Spui : « Şi atunci, a venit Marele Patron. » Dacă nu făcea parte din acelaşi grup, dacă nu auziserăţi niciodată vorbindu-se despre el, cum aţi putut să aveţi încredere în el ? »

« Ne-a dovedit imediat că era capabil să ne ducă spre succes. Te înclini în faţa faptelor.»

« Totuşi, a existat un început. Cum aţi auzit vorbindu-se de el?»

Maxie bodogăni ceva şi se plecă înainte, privind prin parbriz.

« Trebuie să-ţi imaginezi singur răspunsul la chestiunea asta, zise el. O să ai tot timpul ! »

Simon se aplecă şi el şi-şi dădu seama că maşina înainta foarte lent.

CAPITOLUL VII

CÎND DUTCH KUHLMANN VEDE O FANTOMĂ ŞI SIMON TEMPLAR SE ÎNTOARCE LA WALDORF.

MAI întîi, Sfîntul nu văzu decît şoseaua pustie prelungindu-se pînă la limita fîşie luminoase a farurilor; apoi, brusc, şoferul cîrmi spre dreapta şi maşina o luă pe un drum plin de gropi, mărginit de-o parte şi de alta de arbuşti stufoşi.

Cînd maşina parcurse vreo douăzeci de metri, era imposibil s-o mai vezi de pe şosea.

Drumul era desfundat; maşina o zmucea cînd într-o parte, cînd în alta, în pofida eforturilor şoferului cramponat la volan.

Simon Templar simţi cum inima îi bate mai iute. Simţea cum i se uscase gîtlejul şi o contracţie a stomacului care-l forţa să respire adînc, lent; dar nu-i era frică.

Tensiunea sa nervoasă depășise un punct periculos; se sfîrșise așteptarea; deznodămîntul se apropia; el va oferi, poate, vreo șansă de salvare, care va trebui prinsă din zbor. Dacă nu, însemna sfîrșitul aventurilor Sfîntului.

Pe măsură ce înainta mașina, drumul devenea din ce în ce mai strîmt; frunzișurile arborilor se reuneau formînd o boltă. În sfîrșit, mașina ,ale cărei aripi atingeau în treacăt marginile abrupte ale drumului, se opri. Șoferul opri motorul, stinse farurile, nelăsînd aprinsă decît minuscula lumină de staționare.

Locul era ales cu grijă pentru asasinat. Sfîntul se întrebă cîte victime fuseseră duse pînă acum acolo să-și plătească datoria față de Dutch Kuhlmann sau de Marele Patron. Oprirea motorului părea să fi creat dintr-o dată o liniște perfectă. Simon, în semi-obscuritate, cercetă terenul dimprejur: un cîmp plin de ciulini și pietre, presărat din loc în loc cu tufișuri și pîlcuri de copaci; puteai să ucizi un om fără ca nimeni să-l audă țipînd; corpul lui ar fi rămas acolo, timp de săptămîni, poate chiar luni, înainte de a fi descoperit din întîmplare. Dintr-o dată, Sfîntul înțelese pentru ce bandiții îl duseseră atît de departe de oraș, cu atîtea precauții, în loc să-l omoare și să-i arunce trupul pe vreun trotoar din New York. Orcread și Yeald discutaseră mult timp : trebuia evitat să se facă din Sfîntul un fel de martir. Trebuia să dispară brusc, precum venise; ar fi fost găsit cît mai tîrziu posibil, atunci cînd opinia publică l-ar fi uitat. . .

Se auzi o troznitură în spatele mașinii, și Maxie tresări. Deschise portiera și coborî, de-a-ndaratelea. Simon vedea în întuneric lucind oțelul albastru al automatului. Gangsterul, cu o mișcare a armei, îl invită pe Sfîntul să coboare.

« Hop ! » făcu el.

Joe împingea țeava pistolului în șalele Sfîntului, care se aplecă foarte încet către portiera deschisă. Pe măsură ce clipa fatală se apropia, tînărul se calma. Echilibrul său nervos se restabilise dintr-o dată; nervii și mușchii erau pregătiți să-i furnizeze efortul suprem care să-l salveze. Spiritul îi rămăsese lucid. I se părea imposibil ca doar o fracțiune de secundă să fie de-ajuns să-i ia viața aceasta care clocotea în el.

Era pe scara mașinii. La doi pași înaintea lui, se afla Maxie, cu automatul îndreptat spre pieptul prizonierului. Din spate, îl împingea Joe.

Simon se gîndi o clipă să se azvîrle, sperînd să-l doboare pe Maxie înainte ca acesta să poată trage, sperînd că întunericul și efectul surprizei îl vor scăpa. Dar se răzgîndi imediat. Maxie îl supraveghea cu atenție. Își calculase distanța și se așezase în așa fel, încît Sfîntul, sărind, să-i lase timpul să tragă. Și în spate, Joe.

Atunci Simon coborî și-l privi liniștit pe Maxie.

« Nu mergem mai departe? » întrebă el.

« Am ajuns », zise Maxie.

Joe tocmai coborîse. Împinse portiera care se închise cu un pocnet. Apoi Simon simți din nou apăsarea țevii pe șale. Era prins ca într-un clește și simți cum îl trece prin spinare un fior de ghiață. Nu mai întîlnise niciodată adversari atît de prudenți și meticuloși — atît de implacabili corecți. Îl lăsaseră să fumeze; conversaseră cu el, fără a-i oferi nici cea mai mică șansă să le scape. Templar, desigur, se gîndise mereu că va veni ora cînd va întîlni oameni capabili să-l țină în șah, că norocul insolent care-l slujise întotdeauna se va întoarce într-o zi împotriva lui, așa cum se răzbună pe-un jucător fericit care crede în eterna fidelitate a șansei. Dar nu-i venea să creadă că ora aceasta teribilă se pregătea să sune — așa cum niciun om nu crede că va muri mîine.

Și atunci surîse.

« Sper că veți opera după regulile consacrate, spuse el, cu voce blîndă. M-am întrebat întotdeauna cum se va petrece asta. Voi fi dezamăgit dacă nu mă veți executa așa cum prescrie codul vostru secret. »

Joe rînji, dar Maxie rămase impasibil.

« Bine-nţeles, făcu el; dar nu e vorba, propriu-zis, de o ceremonie. Eşti omorît şi asta-i tot. Ai înţeles? »

« Înţeleg, » zise liniştit, Sfîntul.

Răspunsul lui Maxie, precis şi sec, îi îngheţase inima. Infruntase de nenumărate ori moartea. Ucisese. Dar nu văzuse niciodată un ucigaş atît de indiferent, care va trage ca şi cum şi-ar aprinde o ţigară.

Şi Simon observă regulele pe care le avusese în vedere întotdeauna. Dacă îi va veni rîndul, va juca acelaşi joc ca şi adversarii săi — nici o milă : o singură sancţiune, aplicîndu-se chiar unor imprudenţe involuntare.

« Sub copacul ăsta, zise Maxie, pe un ton de conversaţie oarecare; e locul cel mai bun. »

Cuvintele acestea căpătau o teribilă semnificaţie. Gangsterii deci mai executaseră şi alte victime pe cîmpul ăsta pustiu şi alegerea lor era rezultatul unor experienţe anterioare. Maxie spusese toate astea cît se poate de firesc, ca şi cum ar fi fost vorba să-l fotografieze pe Templar.

Sfîntul ezită o secundă, apoi o porni. Înţelegea acum pentru ce un om ameninţat cu moartea ascultă de revolver: este instinctul de conservare care este mai puternic decît raţiunea, speranţa că se va produce un miracol, grija de a nu grăbi clipa fatală.

Simon, încadrat de cei doi, merse şi se aşeză sub copac : un stejar mare. Se sprijini de el. Joe aproba cu capul. La un semn al lui Maxie, el se apropie de prizonier pentru a-i face toaleta, după obiceiul gangsterilor.

În mod metodic, descheie haina Sfîntului, apoi îi scoase cravata şi-i desfăcu larg cămaşa.

« Există tipi care poartă veste de zale care rezistă la gloanţe » explică, liniştit, Maxie.

Nervii lui Simon erau atît de încordaţi încît corpul i se încleştase ca o bară de oţel.

Maxie rămăsese acum singurul care să-l ameninţe pe Templar cu arma. Şoferul, la cincizeci de paşi mai departe, ridicase capota maşinii ca să examineze, fără îndoială, motorul. Era clipa propice.

Sfîntul făcu o mişcare uşoară într-o parte, ca şi cum l-ar fi ajutat pe Joe şi, cu iuţeala fulgerului, îşi elansă braţul stîng. Degetele sale prinseră ca un cleşte încheietura mîinii stîngi a lui Joe care desfăcea plastronul şi, din violenţa zmuciturii, gangsterul îşi pierdu echilibrul. Trase, ratînd lovitura cu mai bine de un metru.

În clipa următoare, pumnul Sfîntului îl lovea pe Joe la baza craniului, cu o asemenea forţă încît se auzi cum troznesc vertebrele. Omul horcăi scurt şi se prăbuşi, cu picioarele moi. Simon îl cuprinse cu braţul stîng şi-l ţinu înaintea lui, ca pe un scut viu, în timp ce-i ţinea la o parte braţul drept, ca Joe să nu poată totuşi trage de la distanţă mică.

În răstimpul celor două secunde care se scurseră, Templar nu-şi mai pusese problema ce făcea Maxie. În clipa în care Sfîntul reacţionase, ucigaşul se afla la patru paşi de el, puţin spre stînga, dar prima izbitură îl împinse pe Joe pe linia de ochire a camaradului său. Simon nu-l văzu şi pivotă rapid în jurul său însuşi, fără a-l scăpa din strînsoare pe Joe. Auzi brusc o detunătură, foarte aproape, şi ceva îl izbi în spate, la dreapta, sub umăr, cu o forţă teribilă.

Sfîntul se apleacă înainte şi-şi reţinu suflul. O durere atroce îi sfîşia umărul. Joe începu să mişte, apoi dintr-o dată, rămase ţeapăn. Braţul drept al lui Simon era amorţit pînă-n vîrful unghiilor. Se răsuci pe călcîie, ţinînd în faţa lui cadavrul ale cărui degete se deschiseră, lăsînd să cadă automatul. Simon nu putea să-l ia de jos, cu braţul său rănit; trebuia să dea drumul scutului său; şi nu va avea timp să caute arma în întuneric. Ridică capul şi-l văzu pe Maxie care-l privea.

« Ai două minute ca să-ţi faci rugăciunea, Sfîntule », zise gangsterul cu o voce care, pentru prima oară, vădea o mînie reţinută.

Apoi înălţă capul şi ţipă:
« Hunk ! Hei, Hunk ! Unde eşti, imbecilule? »
Simon înţelese că-l striga pe şofer şi că venirea acestuia îi va zădărnici orice şansă de salvare. Cei doi îl vor ucide cu uşurinţă. Unul dintre ei va trece în spatele lui, aşa cum faci înconjurul unei mese, şi-l va doborî fără cel mai mic risc.
Sfîntul nu se rugă. El nu adora decît zeii păgîni ai bătăliei şi ai morţii violente; zeii aceştia îl protejaseră mult timp, apoi, brusc, îl abandonaseră. Simon ridică ochii şi văzu alergînd norii care descoperiră de-o dată un colţ de cer pe care strălucea o stea solitară. Briza proaspătă trecea peste cîmpia bolovănoasă, încărcată cu parfumurile nopţii.. . .
« Hunk ! » strigă din nou Maxie, cu voce tare.
Nu îndrăznea să întoarcă capul şi să-şi mute privirea de pe Sfîntul. Dar acesta se uita fix înaintea lui, şi văzu un lucru straniu.
Şoferul nu mai era aplecat deasupra motorului maşinii. Nici nu mai asculta chemarea lui Maxie. Simon îl căută din ochi timp de o secundă şi constată că Hunk zăcea culcat lîngă capotă, ca şi cum ar fi dormit.
Sfîntul mai văzu şi altceva: o umbră, umbra unei femei ce se apropia de Maxie, fără zgomot.
Şi umbra spuse:
« Nu trage, Maxie. Ordin de la Marele Patron. »
Maxie holbă ochii, ca şi cum ar fi resimţit o durere bruscă, şi rămase o clipă cu gura căscată. Dar arma îi rămăsese aţintită asupra Sfîntului. S-ar fi spus că mintea lui refuza să dea crezare celor pe care urechile le auzeau. Nu se întoarse.
« Ce? Ce? » bîigui el.
« Eu sînt, Fay », spuse tînăra femeie.
Simon aspiră lung şi adînc o gură de aer rece care-i umplu pieptul şi-i făcu sîngele să-i circule din nou în vine. Ridică capul şi privi steaua solitară ce strălucea într-un colţ al cerului albastru întunecat. Dincolo de spaţiul incomensurabil, părea asemeni unui ochi luminos clipind cu o ochiadă amicală. Trăia.
Nu există cuvinte care ar putea reda ceea ce resimţea el în acea clipă. Cînd un om a coborît atît de adînc şi cînd îngerul negru al morţii l-a atins uşor cu aripa sa rece, reîntoarcerea la viaţă nu poate fi înfăţişată prin cuvinte. Să spui că greutatea morţii îţi alunecă de pe umeri, că nervii şi muşchii epuizaţi de efort nu mai sînt în stare să reacţioneze, că viaţa izbucnind din nou te lasă ameţit, e ca şi cum n-ai spune nimic. Eşti ca şi un orb din naştere căruia i se dăruieşte, brusc, vederea; erai fără grai şi fără auz; nu vedeai şi nici nu auzeai, şi toate acestea îţi revin dintr-o dată.
Ca în vis, Simon auzi vocea lui Maxie, joasă şi răguşită.
« Cum ai venit aici? »
« Pe jos, spuse ea, sec. Ai înţeles? Marele Patron vrea să fie lăsat în pace. »
« Dar. . . dar. . . »
Maxie simţea cum se scufundă într-un abis de neîncredere.
« Dar. . . l-a ucis pe Joe ! » strigă el.
Fay Edwards se apropiase. Era acum foarte aproape de el. Privi o clipă corpul inert pe care Simon îl susţinea în faţa lui.
« Şi ce dacă? »
Cele trei cuvinte porniră de pe buzele sale, senine şi reci. Nu-i păsa de ceea ce i se întîmplase lui Joe. Nu înţelegea ce legătură avea existenţa acestui cadavru cu ceea ce avea ea de îndeplinit. Maxie făcea eforturi disperate să-şi regăsească graiul.
Şi Sfîntul îşi aminti că automatul lui Joe era pe jos, foarte aproape.
Braţul său sănătos obosise tot susţinînd greutatea cadavrului. Se aplecă uşor ca să ridice corpul inert şi privirea căută să străbată întunericul. Gemu de durere: rana

îi făcea rău şi-l durea. Văzu în sfîrşit metalul lucind, pe iarbă, puţin mai la stînga şi în faţa lui.

Se deplasă lent, milimetru cu milimetru, cu o răbdare infinită. Simţea cumplit nevoia să lase din mînă cadavrul, să plonjeze ca să apuce arma, dar asta ar fi echivalat cu o sfidare a morţii. Îşi continua, deci, mişcarea sa lentă, încetul cu încetul. . .

Maxie vorbea:

« Da' ce vrea, Marele Patron? bombăni el; să fie îmbrăţişat? »

Piciorul lui Simon nu se afla la mai mult de şase degete distanţă de pata luminoasă pe care o făcea pistolul pe iarbă. Atinse apoi arma cu vîrful piciorului şi o trase spre el. Dacă ar putea să-l lase jos pe Joe şi să se arunce destul de iute. . . De îndată ce atenţia lui Maxie ar fi deturnată. . .

« Să fie lăsat în pace ! reluă Maxie rînjind. Nici nu-mi trece prin cap ! Nu mă las dus ! »

Antrebraţul său se încordă.

« Ai sosit prea tîrziu, Fay ! continuă el. O să spui că l-ai găsit mort. Să fie lăsat în pace? Ticălosul ăsta ! »

« Încetişor ! Fără prostii ! »

Mîna tinerei femei, cu un gest fulgerător, prinsese încheietura mîinii lui Maxie. Era exact momentul pe care-l aştepta Simon. Azvîrli cadavrul şi, cu braţul sănătos, luă de jos pistolul.

« Ţi-a dat un sfat excelent, Maxie », spuse el, ridicîndu-se în picioare.

S-ar fi spus că contactul cu crosa îi redase Sfîntului vocea sa calmă şi ironică. Maxie îl privea fix, dar braţul gangsterului se lăsase în jos; automatul era îndreptat spre pămînt. Simon, cu degetul pe trăgaci, îşi aminti că hotărîse cu cîteva minute mai înainte să fie necruţător. Cruda indiferenţă a călăilor săi îi ucisese orice urmă de milă.

« Cele două minute pe care mi le dăduseşi ca să mă rog, Maxie? » murmură el.

Ucigaşul îl privi, cu ochii dintr-o dată măriţi, şi înţelese. Sfîntul era liber şi în viaţă. Maxie trase o înjurătură şi, fără să se sinchisească de automatul ce-l ameninţa, se liberă de strînsoarea lui Fay şi ridică braţul.

Simon apăsă pe trăgaci — o dată. Maxie nu avu timpul să tragă. Bălăngănindu-şi braţele, îi aruncă Sfîntului o privire furioasă, apoi ochii săi îngheţară, capul îi căzu în faţă, genunchii i se îndoiră şi se prăbuşi.

Templar privi o clipă pe cei doi oameni întinşi la picioarele sale, apoi înălţă din umeri şi resimţi, brusc, durerea ranei. Suspinînd, îşi băgă pistolul în buzunar şi se întoarse spre Fay.

Ea nu se clintise din loc. Cadavrul lui Maxie era între ei, dar ea nu-l privea; nu se aplecase nici să ia automatul mortului. Lumina era prea slabă pentru ca Sfîntul să-i poată vedea obrazul, dar atitudinea sa era asemănătoare celei pe care o avusese în seara cînd Simon îl omorîse pe Morrie Ualino — asemănătoare atitudinei pe care o avusese, cu o oră sau două mai înainte, cînd Sfîntul plecase de la *Charley*.

Se îndreptă către ea, lent, căci rana îi interzicea orice mişcare iute sau violentă, şi îi văzu ochii cu privirea impenetrabilă.

Ea nu spunea nimic, şi Simon nu ştia ce să facă. Salută, vag, apoi lăsă să-i cadă braţul.

« Mulţumesc », şopti el.

Ochii lui Fay erau luminoşi, de nepătruns.

« Asta-i tot? » întrebă ea cu voce joasă.

Timbrul muzical îl străbătu ca un frison, puse stăpînire pe el dintr-o dată. Avu un gest stînjenit.

« Da, spuse el. Este pentru a doua oară cînd îmi salvezi viaţa. Nu ştiu pentru ce. N-am cerut nimic. Şi atunci? »

« Dar aceasta? »

Înainte ca el să fi avut timpul să înţeleagă, ea se aruncase în braţele lui cu mîinile după gîtul său, lipindu-şi trupul zvelt de trupul lui Simon. Îi simţi pe obraz pielea mătăsoasă. Timp de o secundă fu incapabil să facă vreo mişcare, crezînd că visează. Începu să tremure şi ea sări în lături.

« Iartă-mă, şopti el. Ai sosit puţin cam tîrziu. Sînt rănit. »

Uitînd totul, ea îl duse spre maşină, aprinse farurile şi-l ajută să-şi scoată haina. Gesturile ei erau blînde, rapide şi sigure. Degajă umărul de cămaşa năclăită de sînge. La picioarele lor, şoferul stătea întins, ca şi cum ar fi dormit.

« Fii atentă să nu se trezească în timp ce mă pansezi, » spuse el cu voce scăzută.

« Nu se va trezi, şopti ea, foarte calm. L-am ucis. »

Simon se aplecă şi văzu mînerul unui pumnal între umerii lui Hunk. Îl trecură fiori. Înţelegea acum pentru ce omul nu răspunsese apelului lui Maxie. Cu toate astea, mîinile lui Fay nu tremurau. Sfîntul nu putea să-i vadă obrazul, dar ştia că e acoperit de o mască de frumuseţe rece şi dispreţuitoare. Masca aceasta, Fay nu o părăsise decît timp de cîteva secunde, puţin mai înainte.

Ea făcu un tampon din mîneca cămăşii şi din batista sa pentru a opri hemoragia, apoi îi închise haina şi mîna sa întîrzie pe braţul lui Simon.

« Trebuie să fii văzut de un medic, spuse ea. Cunosc unul, la Passaic. »

El dădu afirmativ din cap şi se apropie de maşină. Fay coborî capota şi se aşeză la volan înainte ca Simon să aibă timp să protesteze.

Nu era posibil de întors pe drumul bolovănos. Fay ieşi mergînd înapoi. Reuşi această manevră cu aceeaşi încredere liniştită pe care trebuie că o punea în toate lucrurile. Sfîntul o privi, stupefiat. Susţinuse întotdeauna că o femeie este incapabilă să execute mişcarea aceasta destul de dificilă. Pietrele păreau că prinseseră viaţă ca să se repeadă sub roţi şi maşina se zmucea ca o barcă pe furtună, dar mîna micuţă de pe volan rezista şi ei ajunseră în cele din urmă pe şoseaua asfaltată. Maşina puternică, răspunzînd presiunii piciorului pe accelerator, se năpusti spre Passaic.

Sfîntul nu vedea altă maşină în apropierea drumului desfundat. Întrebă şi el, ca şi Maxie:

« Cum ai venit? »

« Eram în port-bagaj, în spate, explică ea. Hunk rămăsese lîngă maşină şi n-am putut ieşi imediat. Din pricina asta am ajuns un pic mai tîrziu. »

Claxona imperios, luînd-o înaintea rarelor maşini care treceau pe şosea în noaptea aceea. Conducea cu viteză foarte mare, cu o privire rece, cu un aer de dispreţ pentru cei care veneau din sens opus sau pentru cei pe care-i depăşea. Aceştia, lăsînd-o să le-o ia înainte, zăreau precum un fulger, obrazul ei palid şi coama de păr, blondă: o Walkirie mînată de vîntul morţii.

Simon stătea rezemat, în celălalt colţ, şi fuma ţigara pe care o ceruse de la Fay. Umărul i se zbătea febril, dar se simţea liber, teafăr şi nevătămat. Îl hărţuia mereu aceiaşi idee. Ea îi salvase viaţa de două ori, fără motiv. . . afară doar dacă. . . Nu avea nici o îndoială. Sfîntul cunoscuse multe femei, dar cînd Fay îl îmbrăţişase, simţise o înflorare nouă, şi îi fusese teamă. . .

Era prea obosit ca să reflecteze mai mult la asta. Îndepărtă gîndul de la Fay; va vedea mai tîrziu. Resimţi o adevărată uşurare cînd apărură luminile din Passaic.

Ea opri maşina în faţa unei vile micuţe, la intrarea în oraş şi coborî. Sfîntul ezită.

« Dacă medicul aparţine bandei, n-ai putea să mă aştepţi aici? » sugeră el.

« Nu; nu este de-ai noştri. Vino. »

Ea suna cînd o ajunse din urmă, în faţa porţii. După cinci sau şase minute, medicul veni să deschidă, în cămaşă şi pantaloni, pe jumătate adormit. Era un bărbat mic de statură, brun, cu umerii largi, cu ochii uşor bulbucaţi adăpostiţi după ochelari cu lentile groase. Se dovedi imediat competent şi hotărît. După ce aruncă o privire spre

umărul lui Simon, o luă înainte spre un fel de infirmerie, unde aprinse imediat un reşou cu gaz.

Îi dădu lui Simon să bea un pahar de coniac, apoi se spălă pe mîini îndelung. — « Ce mai faci, Fay? » întrebă el.

« Binişor, răspunse ea; dar dumneata? »

El mormăi ceva şi-şi şterse mîinile cu grijă.

« Prea multă muncă, zise el în cele din urmă. Nu mi-am mai luat concediu de cînd m-am dus la Expoziţia din Chicago. »

Glontele pătrunsese oblic în spatele Sfîntului, traversase muşchiul dorsal şi rămăsese înfipt între două coaste. Simon îşi dădea seama că plămînul nu fusese atins — ar fi fost de mult timp incapabil să respire — dar fu fericit să afle că rana era uşoară. Medicul era abil şi sigur pe el. Fay îşi aprinsese o ţigară. Ea dădea instrumentele pe care medicul i le cerea.

« Încă puţin coniac », zise doctorul cînd termină pansamentul.

Simon dădu afirmativ din cap. Obrazul său pălise.

Fay îi turnă coniac. Medicul îşi spăla mîinile.

« Merita să mergi la Chicago, spuse el. Dacă ai fi văzut scenele din viaţa apaşilor parizieni! Era ceva uluitor. »

Reveni lîngă ei ştergîndu-se pe mîini şi-l privi pe Sfîntul fix, prin lentilele groase ale ochelarilor.

« O să te coste o mie de dolari », zise el, sec.

Sfîntul îşi pipăi maşinal buzunarele goale. I se luase totul, cu excepţia cîtorva hîrtii fără valoare, şi rămăsese mirat de această derogare de la obiceiurile gangsterilor care prescriu să i se lase omului dus « să facă un tur » banii pe care-i are asupra lui. Se temuseră, fără-ndoială, ca el să nu metamorfozeze în pumnal cele cîteva monezi de argint aflate în buzunar. Lăsase, din fericire, în păstrarea lui Chris, cele zece mii de dolari reţinuţi din suma pe care Inselheim o aruncase pe portiera maşinii.

Surîse cu un aer încurcat.

« Poţi să-mi faci credit? » întrebă el.

« Desigur, zise medicul, fără să ezite. Trimite-mi banii mîine. În bilete de cîte unul pînă la cinci dolari, te rog. Să nu te atingi de pansament timp de patruzeci şi opt de ore, şi îngăduie-ţi să trăieşti. Vei avea probabil un uşor acces de febră mîine. Să iei o aspirină. »

Îi reconduse pînă la poartă, mîngîind umărul lui Fay.

În maşină, Simon ceru o altă ţigară. Coniacul părea că îi alungase oboseala, dar el nu ignora că era lovitura de bici, momentană, a alcoolului. . . şi misiunea sa nu se isprăvise. Şi mai era şi Fay Edwards. Dacă ea îi va da puţin răgaz, el va găsi un răspuns. Ce, nu ştia încă. Dorea să reflecteze, ştiind în fundul inimii sale, că timpul nu-i va aduce niciun element nou. Îşi dădea seama că ea nu putea fi miloasă, că nu va accepta cu uşurinţă un nu. Şi lucrul acesta îl făcea să se-nfioare.

« Unde vrei să mergi? » întrebă ea.

El căuta să-i evite privirea.

« La New York. Poţi să mă laşi unde vrei. Am încă multe lucruri de făcut. »

« Trebuie să te odihneşti, » îl sfătui ea.

« Încă nu. »

« Pentru ce-ai venit aici? » întrebă ea.

« Să îndeplinesc o misiune. »

Cu mîna sănătoasă el scoase din buzunar micul carton pătrat care scăpase de la percheziţie, şi-l puse pe genunchi. Fay se aplecă spre el şi citi, pe deasupra umărului lui.

« Am venit ca să ucid şase oameni, spuse el. Am omorît trei: Jack Irboll, Morrie Ualino şi Eddie Voelsang. Mai rămîn trei. »

« Hunk e mort, zise ea, atingînd cartonul cu vîrful degetelor; Yenson, este ce ce conducea maşina pînă mai adineaori. »

« Mai rămîn doi », murmură Sfîntul, liniştit.

Ea aprobă din cap.

« Nu ştiu unde îl vei găsi pe Corby Ippolino. Ultima dată cînd am auzit vorbindu-se despre el, era la Pittsburg, spuse ea; dar Dutch Kuhlmann este la New York. »

Ea se întorsese către Simon: el o privi fără să înţeleagă.

« Ce vrei să faci? întrebă el. Face parte dintre prietenii tăi, nu-i aşa?»

« Eu nu am prieteni », răspunse ea. Şi din nou el fu subjugat de farmecul vocii sale melodioase.« Vreau să te duc acolo. Dutch trebuie să se fi plictisit aşteptînd întoarcerea lui Joe şi a lui Maxie. Îl vei avea în mînă cînd va ieşi. »

Simon îşi întoarse privirea şi o fixă pe tabloul de bord. Nu vedea cadranele, dar asta îi permitea să reflecteze. Dacă Fay îl ducea la *Charley*, ea amîna cu cîteva ore clipa încheierii socotelilor de care Simon se temea mai mult decît orice, ştiind bine că el nu va putea răspunde pasiunei tinerei femei. Era convins, pe de altă parte, de faptul că nu-l va trăda — altminteri, pentru ce nu l-ar fi lăsat pe Maxie să tragă? Ea nu-i ceruse explicaţii despre misiunea pe care el o îndeplinea; nici nu-i dăduse vreuna pentru a-şi justifica purtarea. Puţin o interesau motivele; ea nu credea, fără-ndoială decît în ură, în iubire, în gelozie, în răzbunare.

Ea aştepta, ca să poată porni maşina, ca Sfîntul să vorbească, să spună unde vroia să meargă.

El coborî încet capul.

« Aş vrea să ne reîntoarcem la *Charley* », spuse el.

O oră mai tîrziu, Dutch Kuhlmann, la *Charley*, îşi golea paharul, îşi consulta ceasul mare de aur, căsca îndelung, apoi îşi dădea îndărăt taburetul pe care-l ocupase în faţa barului.

« Mă duc să mă culc, spuse el. Hei, Toni ! Cînd o să se reîntoarcă Joe şi Maxie, să le spui să treacă pe la mine. »

Barmanul dădu din cap că da, ştergînd maşinal aceleaşi pete imaginare de pe mahonul lustruit al barului.

« Prea bine, domnule Kuhlmann. »

Dutch se întoarse către doi oameni aşezaţi faţă în faţă la o masă a sălii celei mari. Ei îşi goliră rapid paharele şi-l urmară spre uşă. În hol, Kuhlmann aşteptă ca ei să-l ajungă din urmă. Ei îl depăşiră, stînd între el şi uşă în timp ce aceasta era deschisă. Ieşiră ei mai întîi, aruncară o privire rapidă în stradă, spre dreapta şi spre stînga, apoi îi făcură semn lui Dutch că putea ieşi. Pe trotuar, îl încadrară. Neamţul era la fel de prudent şi metodic atît pentru ceea ce însemna securitatea sa personală cît şi pentru mersul afacerilor sale: era una din raţiunile lungii domnii a lui Dutch Kuhlmann.

« Du-te şi dă drumul la motor, Fritz », zise el.

Unul dintre tineri se îndreptă spre Packard-ul lui Dutch, deschise portiera şi puse cheia de contact. Era plătit bine pentru postul acesta de paznic; dar postul era periculos. Predecesorul lui Fritz rezistase trei săptămîni, pînă în ziua cînd o bombă, plasată sub capota motorului, explodase cînd întorsese mica cheie de închidere a circuitului electric.

Kuhlmann privea la dreapta şi la stînga; el zări primul maşina neagră blindată, venind în josul străzii. Împinse cu cotul pe cel ce rămăsese lîngă el.

« Tocmai la ţanc, zise el, rîzînd. Joe şi Maxie se reîntorc. »

Se apropie de marginea trotuarului. Ajunse la o distanţă de doi paşi de ea cînd zări fantoma — prea tîrziu ca să fugă, prea tîrziu ca să strige. Văzu obrazul palid al

omului pe care-l trimisese la moarte, un obraz nemişcat ca o mască de piatră, privirea de ghiaţă a doi ochi albaştri asemănători unor safire, şi Dutch Kuhlmann înţelese că va muri.

Se auzi o singură detunătură. Maşina neagră dispăru în noapte înainte ca trupul lui Dutch să fi atins cimentul trotuarului.

Sirenele maşinilor de poliţie gemeau încă în depărtare cînd Fay Edwards opri vehiculul într-o alee din Central Park. Simon se gîndi la seara cînd, într-o altă maşină, discutase, în acelaş loc, cu inspectorul Fernack, şi-şi dădu seama, reflectînd, că nu trecuseră decît treizeci şi şase de ore de la acea convorbire. Ce se mai întîmplase cu Fernack? Ce gîndea colosul cu obraz sever despre panica provocată de intervenţia Sfîntului în afacerile lumei interlope a New-York-ului? Fără-ndoială, inspectorul scotocea oraşul, căutîndu-l pe Simon Templar, împins de sălbateca anxietate a comisarului, a politicienilor şi a sateliţilor lor. Următoarea întrevedere între cei doi bărbaţi nu va fi — dacă ea va avea loc vreodată — nici la fel de amicală, nici sub semnul aceleiaşi toleranţe. Dar lucrurile acestea nu meritau încă a fi aprofundate. Fay Edwards era acolo, şi aştepta.

Ea oprise motorul şi-şi aprindea o ţigară. El admiră, încă odată mai mult, la lumina brichetei, frumuseţea impasibilă a chipului său, liniştea privirii sale şi trebui să facă un efort ca să-şi aducă aminte că ea ucisese un om cu cîteva ore mai înainte. . . că ea îl ajutase să ucidă şi un altul.

« Eşti mulţumit? întrebă ea, în cele din urmă.

« Da,» spuse el.

« Am văzut lista, reluă ea, gînditoare. E trecut şi numele meu. Ce-ai să-mi reproşezi? Iată-mă.»

El scutură din cap.

« Ar fi trebuit să adaug numelui un semn de întrebare. L-am trecut din pricina misterului pe care-l evoca. Ascultam, cînd i-ai vorbit lui Nather la telefon; a fost pentru prima oară cînd ţi-am auzit vocea. Apoi mi-ai salvat viaţa, la Morrie Ualino. Vroiam să ştiu cine eşti, ce-ai fost, pentru ce aparţii bandei. Simplă curiozitate. »

Ea ridică din umeri.

« Acum, ştii, » spuse ea.

« Crezi? »

El răspunsese spontan şi imediat îşi regretă cuvintele. Ea se întoarse către el. El adăugă foarte repede:

« Cînd i-ai spus lui Maxie, în seara asta, că Marele Patron dăduse ordin să mă lase să plec, nu era adevărat. »

«Ce te face să crezi astfel? »

« Presupun. Nu, sînt sigur. »

Ea fuma liniştită.

« Era o minciună », zise ea în cele din urmă.

Apoi, fără să schimbe tonul:

« Marele Patron figurează de asemenea pe listă. Îl vrei şi pe el? »

« Desigur. Îl vreau mai mult decît pe toţi ceilalţi. »

« Înţeleg. Eşti un om hotărît, nu-i aşa? »

« E absolut necesar, răspunse Simon. Vreau să duc pînă la capăt această misiune. Aştept cu nerăbdare să scriu cuvîntul « sfîrşit »; mă simt puţin obosit. »

Ea fuma, cu un aer gînditor. O uşoară cută verticală i se săpase între sprîncene. Ca şi cum ar fi fost singură, la ea în cameră, întrebîndu-se ce rochie să îmbrace ca să iasă în oraş. Gîndul că ucisese nu o impresiona. Simon avu ciudata impresie că femeea aceasta considera moartea şi asasinatul drept lucruri fireşti.

« Cred că-l voi putea găsi pe Marele Patron », zise ea, după o lungă tăcere.

El nu răspunse imediat, temîndu-se ca vocea să nu-i trădeze tulburarea.

« Îl cunoşti, nu-i aşa? »

« Eu sînt singura care-l cunosc », şopti ea.

Simon nici în vis nu şi-ar fi putut imagina că o să stea aşezat lîngă ea, obosit şi rănit, vorbind împreună despre cel mai mare mister care preocupase vreodată New Yorkul, în aşteptarea unor revelaţii, pe care singur, ar fi fost incapabil să le desluşească. Şi se simţi pătruns de-o umilinţă infinită.

« Este un om misterios, nu-i aşa? spuse el. De cît timp îl cunoşti? »

« Trei ani; înainte ca să fi devenit Marele Patron, înainte ca să se fi auzit vorbindu-se despre el. M-a salvat de la mizerie. »

Vorbea pe un ton distrat, impersonal, fără emoţie.

« Mi-a mărturisit ideea lui, continuă ea. Era excelentă. Am putut să-l ajut stabilind contactul între el şi oamenii de care avea nevoie. De atunci, am fost purtătoarea lui de cuvînt. . . pînă în seara asta. »

« Vrei să spui că l-ai părăsit? »

« Nu, dar mi-am schimbat părerile. »

« Trebuie că este un om remarcabil? »

« Da. La început credeam că n-o să reziste mai mult de-o săptămînă, cu toate că ideea lui era excelentă. E nevoie de altceva, nu de idei, pentru ca să reuşeşti într-o bandă. El nu putea să-şi manifeste personalitatea, să se impună printr-un contact direct, pentru că decisese să rămînă necunoscut, de la început pînă la sfîrşit. De fapt, îi lipseşte autoritatea, acea autoritate particulară, brutală, care clasează un şef de gangsteri. Ştie asta, fără-ndoială. Din pricina asta s-a folosit de un intermediar, refuzînd să le vorbească celorlalţi chiar şi prin telefon. Este, probabil, unul dintre acei oameni care sînt Napoleoni în liniştea cabinetului de lucru, şi care simt cum le dispare geniul de-ndată ce se află în prezenţa cuiva. Dar Marele Patron a descoperit un expedient: să nu vadă pe nimeni, decît pe mine. Şi el continuă să-şi trăiască visul. »

Simon Templar simţea cum îi mijeşte în minte o rază de lumină. O rază de lumină foarte slabă, voalată, dar care creştea în intensitate, ca şi cum s-ar fi aflat la intrarea într-o grotă şi ar fi văzut venind din fundul tenebrelor un om purtînd o lumînare. Poate că iţele intrigii nu erau atît de încîlcite cum şi le închipuise Sfîntul. Raţiunea trebuia în cele din urmă să învingă. Şi simţi cum se naşte în el o încredere bruscă.

« Ideile sale sînt excelente? » reluă el.

« Da. Modul lui de a comunica cu oamenii este perfect, la adăpostul oricărei surprize. Morrie Ualino a încercat să-i surprindă taina. Kuhlmann la fel. În zadar. Are de asemenea, pentru a dispune de banii de răscumpărare, o metodă admirabilă, care, pînă acum, a derutat pe cei mai buni detectivi. Ştii că sumele plătite gangsterilor se compun aproape întotdeauna din bancnote ale căror numere au fost înregistrate. Ei bine! Marelui Patron nu-i pasă. E foarte puternic. »

Simon aprobă din cap. Era grotesc, absurd, imposibil. Şi totuşi imposibilul trebuia să se producă uneori, altminteri lumea s-ar fi cufundat de mult în rutină şi savanţii, care pretind să subordoneze totul regulelor şi legilor, încă de mult ar fi « moştenit pămîntul ».

Problema apărea limpede. Pentru a conduce pe hoţi şi pe asasini, fără frică, fără scrupule şi fără loialitate, trebuie să exerciţi asupra lor o dominaţie de un gen particular. Un oarecare reuşeşte într-un alt mediu uman, organizează şi controlează o industrie importantă, dovedeşte că este capabil să facă să tremure satrapii finanţei pe tronul lor de aur masiv, şi ar putea eşua lamentabil în fruntea unei bande de gangsteri. Marele Patron eludase dificultatea cu o minunată simplicitate; cîştigase chiar în prestigiu,

şi totodată îşi masca slăbiciunea. Dar ultima întrebare pe care Sfîntul o pusese lui Maxie nu primise încă răspuns.

« Cum a început? » întrebă el.

« Cu o sută de mii de dolari! »

El avu o tresărire de surpriză care o făcu să surîdă.

« Acesta era tot capitalul lui, continuă ea. M-am dus să-l caut, din partea lui, pe Morrie Ualino, ca să-i spun că o persoană pe care nu voiam s-o numesc dorea ca cineva să fie răpit şi, poate, mai tîrziu, omorît. Găseşti fiinţe care sînt gata să ucidă pentru cincizeci de dolari. Majoritatea « profesioniştilor » pretind cel puţin două sute de dolari, după personalitatea victimei. Cel desemnat era bogat. Zece mii de dolari ar fi ajuns. Marele Patron îi oferi cincizeci de mii, bani gheaţă. Se informase perfect şi preparase minuţios toate amănuntele răpirii. Morrie şi banda sa nu aveau altceva de făcut decît să urmeze instrucţiunile sale precise. Ei au crezut că era vorba de o răzbunare şi răpiră pe acest om. A doua zi, fără să-l previn pe Ualino, m-am dus la familia acestuia, reclamînd o despăgubire, plătibilă în treizeci şi şase ore. Familia refuză să plătească. Marele Patron dădu ordin ca omul să fie ucis. Ziua următoare, o maşină trecu, micşorînd viteza, în faţa casei victimei. Cadavrul fu aruncat pe treptele scării. Era Flo Youssine. . .»

« Proprietarul mai multor teatre. . . întrerupse Simon. Îmi aduc aminte; dar s-a ştiut imediat că se ceruse o despăgubire. »

« Bine-nţeles. Ualino îi transmisese Marelui Patron că el era destul de mare ca să facă lucrurile astea singur. Marele Patron m-a făcut să-i răspund: « De ce n-ai făcut-o? » Totodată cerea răpirea unei alte persoane, pentru acelaşi preţ. Morrie acceptă. Afacerea era la fel de bine pregătită ca şi prima. Asasinarea lui Youssine impresionase familia celei de-a doua victime, şi ea plăti. »

« Înţeleg, murmură Sfîntul, fascinat. Şi a lucrat la fel şi cu Kuhlmann. »

« Aproape. Marele Patron n-a comis niciodată vreo greşeală. După moartea lui Youssine, victimele au plătit regulat — în afară de Inselheim. Între timp, gangsterii au început să-l considere pe Marele Patron ca pe un Dumnezeu — sau ca pe diavolul! O mascotă care le dădea totul mură-n gură şi care nu se înşela niciodată. »

Era atît de simplu încît Simon rămase cu gura căscată. Simplu şi perfect. Era de-ajuns să ai geniul organizării şi un purtător de cuvînt sigur şi competent. Ceea ce spusese Papoulos se dovedea exact. O dată stabilit regimul de teroare, nu mai era indispensabil ca oamenii să fie răpiţi; era suficient o ameninţare. În caz de rezistenţă, răpirea, apoi moartea. Simon se gîndi la Inselheim şi nu mai resimţi tot atît de mult dispreţ pentru omuleţul care încercase să scuture jugul.

« Şi lucrurile au mers mereu bine? » întrebă Sfîntul.

« Da. Din clipa în care Marele Patron şi-a asigurat autoritatea, şi-a organizat o singură bandă. Asta s-a practicat mereu, dar niciodată atît de serios. El nici nu se gîndea să laude serviciile lui Ualino şi ale lui Kuhlmann, ca să execute cu toptanul loviturile pe care le pregătise. Şefii grupului ar fi ridicat, automat, preţul lor. Ar fi putut încerca să lucreze pe propriul lor cont, şi un eşec, oriunde ar fi venit, ar fi stricat totul. Geniul Marelui Patron se revela de altminteri în modul în care îşi alegea victimele. Niciunul dintre oamenii ameninţaţi nu era prea cunoscut; dispariţia sau moartea sa nu trebuia să provoace o campanie unanimă de reprobare, ca în cazul Lindberg; niciunul nu avea amici politici influenţi, nici mult curaj, dar toţi erau bogaţi. Marele Patron îşi organiza deci afacerea ca şi o industrie, şi şefii săi de grup obţinură o participare la beneficii.

« Cum?» întrebă Sfîntul.

« Toate sumele încasate sînt vărsate la aceiaşi bancă. Fiecare şef dispune de un credit săptămînal pe care nu-l poate depăşi. Marele Patron nu ia mai mult decît ceilalţi. S-a adunat astfel o rezervă importantă. S-a stipulat între Marele Patron şi asociaţii săi că valorificarea trebuie să dureze trei ani, la sfîrşitul cărora îşi vor împărţi rezerva

şi vor reînoi contractul, dacă vor dori asta. De cînd cu venirea dumitale, numărul celor care rămîn ca să-şi împartă beneficiul s-a micşorat extrem de mult, şi partea cuvenită supravieţuitorilor va fi importantă. Ştii la cît se ridică totalul sumelor rezervate? »

Sfîntul ridică din umeri.

« Şaptesprezece milioane de dolari ! » zise ea, pe un ton firesc.

Lui Simon i se opri respiraţia. Auzise vorbindu-se, desigur, despre profiturile fabuloase ale gangsterilor americani, dar suma asta îl lăsa cu gura căscată. Se întrebă cîţi asociaţi mai erau în viaţă.

« Asta-i tot ce vrei să ştii? » întrebă, cu voce blîndă, Fay, întoarsă spre el.

« Mai există un lucru, şopti el. Ai putea să-mi spui cine este Marele Patron. »

Ea dădu din cap.

« E imposibil ! » făcu ea.

« Mi-ai spus că ai putea să mă ajuţi să-l găsesc. »

« Da, dar la începutul afacerii, i-am promis că nu voi dezvălui niciodată nici numele, nici adresa sa. »

Sfîntul luă o ţigară din poşeta lui Fay. Trebui să facă un efort să nu-i tremure mîna cînd apropie flacăra unui chibrit.

« Înţeleg, spuse el. Dacă l-aşi întîlni cu dumneata, din întîmplare, aşi putea conchide că el e Marele Patron şi dumneata, astfel, nu l-ai trăda. »

« De ce nu? făcu ea, cu naivitate. Dacă asta este ceea ce-mi ceri, sînt gata s-o fac. »

Pe Simon îl trecură fiori. Se întreba dacă noaptea devenise dintr-o dată mai răcoroasă sau dacă tremura în faţa acestui cinism copilăresc.

« Mulţumesc, » zise el.

« După aceia, şopti ea într-un tîrziu, misiunea dumitale va fi îndeplinită? »

« Da. Va fi sfîrşitul. »

Ea azvîrli ţigara prin portieră şi rămase o clipă nemişcată, cu privirea fixată pe profunzimile întunecate ale parcului.

« Am auzit vorbindu-se despre dumneata decînd ai sosit în America, spuse ea, pe neaşteptate. Am vrut să te văd. Te-am văzut şi restul n-a mai existat pentru mine. Nimic nu va mai exista, decît dumneata. Cînd aştepţi un lucru de-o viaţă întreagă, nu te înşeli cînd îl recunoşti."

Aceasta fu singura dată cînd Sfîntul o auzi vorbind despre ea, şi niciodată el nu putu uita această stranie declaraţie de iubire. Vorbise simplu, fără pasiune, dar Sfîntul o cunoştea suficient de bine pe Fay Edwards ca să-şi dea seama că niciodată ea nu vorbise mai serios decît acuma.

El nu răspunse.

Nu-i putea răspunde, nu-i putea spune că nu era liber, că în ciuda vieţii sale de aventură el nu putea să şi-o facă tovarăşă. N-ar fi înţeles.

Dar ea nu aştepta răspuns.

Apăsă pe demaror, maşina porni. În timp ce traversau parcul, ea vorbi despre altceva, foarte calmă.

« Marelui Patron i-ar fi plăcut să te păstreze, zise ea. Te admiră. Ultima dată cînd l-am văzut, mi-a mărturisit dorinţa lui să te ia drept ajutor. Dar ceilalţi n-ar fi suportat. Mi-a cerut să te ajut dacă vei fi prins. N-a abandonat orice speranţă. . . »

Opri maşina în Lexington Avenue, colţ cu cea de-a 50-a Street.

« Unde ne vom reîntîlni? » întrebă ea.

El ezită o clipă. Waldorf era unicul său refugiu, şi prefera să nu vorbească de asta.

« Peste cît timp?» făcu el.

« Pot să vin să te iau într-o oră şi jumătate, două ore, poate. »

Se gîndi de-o dată la Chris.

« Cheamă la telefon, la Chris Cellini, spuse el, în a 45-a Street. Dacă nu sînt acolo, poţi să-i transmiţi mesajul. »

« Ne-am înţeles », zise ea.

Îi puse o mînă pe umăr şi se întoarse uşor către el.

« După aceia, vom avea ceva mai mult timp. . . Simon. . . »

Îşi ridică faţa şi el îi respiră parfumul. Ochii de ambră deveniseră întunecaţi, buzele roşii se întredeschiseră. O îmbrăţişă şi simţi că-l cuprinde o delicioasă moliciune. Nu-şi mai amintea de nimic. Resimţea o stare de încîntare infinită.

« La revedere ! » spuse ea, încet.

Şi Simon îşi dădu seama că se dăduse jos din maşină.

În picioare, pe trotuar, văzu cum vehiculul dispare în noapte. Simţea parfumul buzelor lui Fay şi totodată, în inimă, o teamă ciudată.

Durerea din umăr îl zmulse din visare, îi reaminti oboseala.

« Înainte de a se lumina de zi, îl voi întîlni pe Marele Patron, îşi spuse el, şi totul se va sfîrşi. »

Ştia însă că nu va fi un sfîrşit, ci un început. Pe măsură ce mergea, amorţeala umărului părea că se atenuează. În ascensor, constată că putea să-nchidă, fără durere, degetele de la mîna dreaptă, dar forţa părea că-i dispăruse, şi asta îl irita. Dispreţuise întotdeauna slăbiciunea şi oboseala şi-l prinse furia la ideea că este slăbit exact în momentul cînd ar fi avut nevoie de toată vigoarea. Se calmă şi se gîndi brusc, că tocmai această epuizare explica, poate, tulburarea ce-o resimţise în prezenţa lui Fay Edwards. Ar fi rezistat dacă ar fi fost în posesia tuturor forţelor sale ! Dar ştia că nu e adevărat.

Cînd deschise uşa apartamentului, constată că toate luminile erau aprinse şi-şi dădu seama că absenţa sa fusese foarte lungă. Valcross, pierzîndu-şi nădejdea să-l mai vadă reîntorcîndu-se, trebuie că se culcase într-un fotoliu. Simon se îndreptă către salon şi împinse uşa glisantă. În cameră era lumină. Tocmai era în prag, cînd realiză că niciunul dintre cei doi oameni care se ridicaseră în picioare nu era Bill Valcross.

Simon se opri dintr-o dată şi-şi ridică mîna spre întrerupătorul electric. Atunci îşi dădu seama de oboseala sa : muşchii îl ascultau cu încetineală, parcă cu părere de rău; o durere fulgerătoare îi străpunse umărul, şi îşi întrerupse gestul.

« N-o lua de la-nceput », zise cel mai voinic dintre cei doi, cu o voce seacă.

Sfîntul, nemişcat, privea fix Coltul pe care omul îl ţinea în mînă. Nu, n-o va lua de la-nceput; nu mai putea.

CAPITOLUL VIII

CÎND FAY EDWARDS SE ŢINE DE CUVÎNT ŞI SIMON TEMPLAR PREDĂ PISTOLUL

« Ia te uită ! făcu Simon şi sunetul răguşit al vocii sale îl surprinse—. Ce fericită surpriză ! Sînteţi, fără-ndoială, Laurel şi Hardy. N-are importanţă. Numele puţin contează. Ce-aşi putea face pentru dumneavoastră ? Sau poate hotelul a dat faliment, şi dumneavoastră sînteţi portăreii ? »

Cei doi schimbară între ei o privire şi fură de aceeaşi părere. Cel mic repetă ceea ce Heimie Felder le garantase amicilor săi, cu cîteva ore bune mai înainte.

« E ţîcnit ! zise el. Să-l luăm pe sus ! »

Simon Templar se sprijini de uşe şi-i consideră cu un aer maliţios. Nu-i purta pică celui mai mic de a-l fi tratat drept nebun; auzise recent repetîndu-se acest epitet şi, încetul cu încetul, se obişnuise. Se întrebă chiar dacă nu era puţin adevărat. Intrarea

sa în cameră fusese neîndemînatecă, inutila sa tentativă de a stinge luminile eşuase lamentabil. Hotărît, se ramolise.

Îi observa cu toată seriozitatea pe cei doi necunoscuţi. I-am denumit « cel mare » şi « cel mic », dar, de fapt, între ei nu exista o diferenţă atît de importantă — cel mult dacă ai compara un hipopotam cu un rinocer: « cel mic » avea şase picioare înălţime şi cîntărea mai bine de o sută zece kilograme. Cît despre celălalt, era mai voinic şi mai forte.

Acesta din urmă făcu lent înconjurul mesei ce-l separa de Sfîntul şi se îndreptă spre el. Ţeava Coltului se aşeză pe golul stomacului lui Simon. Îl percheziţionă rapid. Găsi pistolul lui Joe şi-l întinse colegului său, apoi îşi vîrî arma în buzunar.

« Numele dumitale? rînji el. »

« Narcisse ! răspunse Sfîntul,. Dar al dumitale? »

Omul încruntă din sprîncene şi ochii săi aruncară scîntei.

« Ia spune, netotule, mîrîi el, ştii tu cine sîntem noi? »

« Nu, făcu Sfîntul, foarte calm. Crezusem că am ghicit, adineaori; fără-ndoială că m-am înşelat. Dar spune.»

« Mă numesc Kestry, zise cel mare, şi iată-l şi pe inspectorul Bonnaci. Ai înţeles? »

Simon făcu un semn din cap că da. Se gîndise că cei doi erau poliţişti, pentru că nu trăseseră văzîndu-l, ceea ce ar fi făcut fără să ezite prietenii lui Kuhlmann şi ai lui Ualino. De altminteri, masivitatea, măsura pantofilor cu tălpi groase nu lăsau să subziste nici o îndoială asupra profesiunii intruşilor.

« Drăguţ din partea voastră că aţi venit, zise lent, Sfîntul. Presupun că aţi primit mesajul meu? »

« Ce mesaj? »

« Cel ce vă ruga să treceţi pe la hotel. »

Kestry închise pe jumătate pleoapele.

« *Dumneata* ai trimis mesajul ăsta? »

« Bine-nţeles: sau am făcut să fie trimis, căci eram foarte ocupat. »

« Foarte interesant, mormăi inspectorul. Şi pentru ce vroiai să mă vezi? »

Sfîntul reflectă rapid. Poliţia primise, deci, un mesaj. De la cine? Fay Edwards? Ea ignora refugiul Sfîntului. Şoferul taxiului? Cum l-a urmărit pînă la Waldorf?

« Pentru ce vroiai să mă vezi? » repetă Kestry.

« Vroiam să-ţi vorbesc despre Marele Patron. »

« Într-adevăr? » făcu poliţistul cu voce mieroasă.

Reluă cu bruscheţe:

« Mincinosule ! Dacă aşa stau lucrurile, spune-mi, pentru ce cel ce a telefonat a declarat: « Aici, Marele Patron. Îl veţi găsi pe Sfîntul la Waldorf, în apartamentul din turn, care a fost închiriat pentru D-nul Valcross. Descotorosiţi-mă de el. »

Simon respiră îndelung.

« Nu înţeleg. Trebuie că era beat. . . »

« Nu înţelegi? »

Kestry îl privea pe Templar cu atenţie. Simon văzu cum pe obraz i se desenează îndoiala, apoi certitudinea.

« Ştiu cine eşti, zise Kestry. Eşti Sfîntul. »

Simon se înclină. Dacă s-ar fi putut privi într-o oglindă şi să vadă ravagiile pe care evenimentele din timpul nopţii i le întipăriseră pe faţă, n-ar fi mai fost mirat de încetineala cu care îl recunoscuse poliţistul.

« Felicitări, dragul meu, » murmură el cu un aer zeflemitor.

« Destul ! îl întrerupse detectivul. N-o să ieşi din încurcătură făcînd pe glumeţul. Vorbeşte înainte să mă apuce furia ! Înţeles? »

Simon coborî capul, umilit de această supremă înfrîngere. Asta însemna deci sfîrşitul uimitoarelor sale aventuri, sfîrşitul Sfîntului? Era sortit să fie tîrît la închisoare, fără să se poată opune, şi să aştepte în dosul gratiilor unei celule, în timp ce, în lumea întreagă, adversarii lui vor aplauda? Nu-i venea să creadă, şi totuşi el ştia, de cîteva ore, că juca pierzînd. Dar vocea nu-i trăda de loc disperarea, şi nici slăbiciunea.

« Ce doriţi? Fără-ndoială, nu mare lucru, » murmură el.

« Ba da, multe lucruri, răspunse Kestry. Unde este Valcross? »

« Nu am nici cea mai vagă idee », zise Sfîntul, sincer.

Înainte ca Sfîntul să fi înţeles, pumnul enorm al poliţistului îl lovea în obraz. Lovitura violentă îl zvîrli pe Simon în uşă.

« Unde este Valcross? »

« Nu ştiu », zise Sfîntul.

În privire îi scînteiau ace de oţel.

« Ultima dată cînd l-am văzut, adăugă el, ocupa cuşca unei maimuţe, la zoo; se deghizase în detectiv. . . »

Pumnul lui Kestry îl pocni din nou. Simon se clătină şi se agăţă de cadrul uşii.

« Unde este Valcross? »

Simon îşi scutură capul. Genunchii i se îndoiau; totul se-nvîrtea în jurul lui. N-ar fi putut bănui niciodată că un om poate lovi atît de tare.

Kestry reluă, necruţător:

« Prin urmare, nu vrei să vorbeşti? »

« Vorbesc cînd îmi place, specie de urangutan ! spuse Simon cu o voce ce tremura. Dacă astfel te joci de-a detectivul, nu mă mir că n-ai habar de nimic. »

Kestry devenise stacojiu.

« Te am în mînă, în orice caz », rînji el cu răutate.

Şi un al treilea pumn îl trimise pe Sfîntul drept într-o bibliotecă.

Inspectorul se dusese după el. Îl prinse cu o mînă de reverul hainei şi-l reaşeză pe picioare. Numai atunci băgă de seamă că o mînecă a hainei lui Templar plutea în aer, goală. Îi descheie haina şi văzu cămaşa pătată de sînge.

« Unde-ai recoltat asta? » bombăni el.

« Un purice, care m-a ciupit; unul din verişorii dumitale, fără-ndoială. »

Kestry îl prinse de încheietura mîinii şi-i răsuci braţul. Forţa poliţistului era înspăimîntătoare. Simon simţi cum o durere groaznică îi traversează umărul şi ochii i se înceţoşară. Simţea că n-avea ce să mai spună. Graţie metodei americane de « gradul trei », poliţiştii îl vor tortura pînă ce-şi va pierde cunoştinţa. Şi oamenii ăştia se considerau drept moştenitorii spirituali ai lui Sherlock Holmes !

Urechile îi pocneau, cînd de-o dată auzi sunînd soneria de la uşa de la intrare. Inspectorul îşi slăbi strînsoarea.

« Du-te şi vezi, Dan », îi zise el lui Bonnaci.

Kestry stătea gata să reînceapă de îndată ce inoportunul ar fi fost îndepărtat.

Inspectorul Fernack intră.

În pragul uşii, cu un gest familiar, îşi împinse spre ceafă pălăria şi o singură privire a ochilor lui cenuşii îi permise să înţeleagă ce se petrecuse. Obrazul său imobil nu mărturisea nici o surpriză. Rămînea de neclintit şi impenetrabil.

« Ce se petrece aici? » întrebă el.

« Îl avem în mînă pe Sfîntul, se grăbi să strige Kestry. Celălalt, Valcross, nu e aici, dar flăcăul ăsta o să ne spună unde l-am putea găsi. Eram tocmai pe punctul să-l prelucrăm. . . »

« Da, zise Fernack cu o voce seacă ce domină basul tunător al lui Kestry. Idiotule ! Cine ţi-a spus să-l interoghezi aici? »

Kestry, surprins, nu-şi credea urechilor.

« Dar, șefule, ce-i rău în asta? Nu vroia să vorbească. Își bătea joc. Am vrut să nu pierd timpul și să-l găsesc pe Valcross ăla. . . »

« Așa te-a învățat la Școala de poliție? îl întrerupse Fernack cu o voce aspră. Hai, băiețaș, continuă! Scoală toți clienții hotelului! Poate că Bonnaci ar fi telefonat și jurnalelor? Comisarul va fi încîntat. Probabil că va demisiona, ca să puteți fi numiți în locul lui! »

Kestry dădu drumul încheieturii mîinii Sfîntului și se-ndepărtă. Simon nu mai văzuse niciodată ceva asemănător: bruta se transformase brusc într-un fel de școlar care e surprins cînd tocmai e pe punctul să fure dulceață.

« Vroiam pur și simplu să cîștig timp, șefule! » explică el.

« Coboară. Oprește un taxi și așteaptă-mă, ordonă Fernack. Îl voi aduce eu însumi pe Sfîntul. Și dumneata o să mergi la culcare. Bonnaci, rămîi aici: îl vei aștepta pe Valcross. . . »

Simon resimțise pentru Fernack, încă de la prima lor întîlnire, o oarecare admirație, dar n-avusese ocazia să aprecieze autoritatea inspectorului asupra subalternilor săi. Un minut fusese de-ajuns ca el să pună la punct situația. Kestry o ștersese, sforțîndu-se să treacă neobservat, Bonnaci se așeza discret într-un fotoliu, afundîndu-se în el, adînc, ca și cum ar fi vrut să se facă mititel așteptînd să se îndepărteze furtuna. Fernack rămăsese singur în mijlocul camerei, cu ochii strălucitori.

Privea obrazul cumplit de palid al Sfîntului, pata de sînge ce i se întindea din ce în ce mai tare pe umăr. Dar nu spuse nimic. Chipul său de piatră era nemișcat; n-avea aerul să-l fi recunoscut pe Templar, care rămăsese impasibil.

« Urmează-mă », mormăi în sfîrșit inspectorul.

Îl luă pe Sfîntul de brațul sănătos și-l duse pînă la ascensor. Coborîră în tăcere. Kestry îi aștepta pe trotuar, cu un aer confuz. Fernack îl împinse pe Templar în taxi și se-ntoarse către subalternul său:

« Poți să ne acompaniezi », zise el.

Mașina părăsi hotelul, îndreptîndu-se către sud. Fernack se ghemui în fundul taxiului și nu scoase o vorbă. Simon se întreba la ce se gîndește detectivul. Omul acesta îi înlesnise deja o șansă de salvare din simpatie. De-acum înainte, chestiunile de sentiment trebuiau îndepărtate. Desigur, Fernack îl dezaprobase pe Kestry cu vigoare, dar asta nu însemna mare lucru. Sfîntul cauzase necazuri grave poliției din New York, din seara cînd stătuse de vorbă cu detectivul, în Central Park. Simon nu se gîndi nici măcar o clipă să facă apel la compasiunea lui Fernack.

Slăbiciunea sa fizică, epuizarea lui nervoasă erau atît de profunde, încît nu mai era în stare să reacționeze: va aștepta. Dacă trebuia să piardă bătălia aceasta, va ști să-și păstreze surîsul, dar nu mai avea forța să lupte. Nu-și dorea decît liniște. Nu auzi cele cîteva cuvinte pe care Fernack le spuse șoferului ca să schimbe direcția. Cînd mașina se opri și i se spuse să coboare, coborî; fu mirat că nu erau în Centre Street, unde se afla biroul central de poliție.

Fernack se întoarse spre Kestry:

« Locuiesc aici, zise el. Îl voi interoga pe Sfîntul la mine. Du-te. O să te văd mîine dimineață la raport. Bună seara. » Îl luă din nou pe Sfîntul de braț și-l duse după el, lăsîndu-l pe Kestry stupefiat. Apartamentul detectivului se afla la parter. Simon constată cu surpriză că « living-room »-ul era o cameră mobilată cu gust. Lîngă perete, rafturi pline cu cărți, din acele cărți care au aerul de-a fi fost citite.

« Ador asta, spuse Fernack, care constatase surpriza lui Templar. A propos, ai auzit vreodată vorbindu-se de Euripide? (Pronunță: Euripieds.) L-am întrebat pe un Grec care ține un restaurant pe Moot Street dacă-l știe; mi-a răspuns că nu; dar librarul mi-a spus că era un tip strașnic. . . »

Își azvîrli pălăria pe un scaun și se duse să ia o sticlă de whisky.

« Sete? » întrebă el.

« Aşa ceva n-o să-mi facă rău », zise Sfîntul, schiţînd un surîs.

Fernack îi întinse un pahar plin pe jumătate. Îi lăsă lui Simon timp să-l bea şi-şi aprinse o ţigară.

« Sfîntule! făcu el, brusc, eşti un afurisit de idiot! »

« Cam ăsta-i cazul cu noi toţi!» răspunse Templar, ridicînd din umeri.

« Dar dumneata eşti mai mult decît alţii. Ţi-am dat un sfat bun, aseară. Ştii ce trebuie să fac eu acum? »

« Să scoţi bastonul de cauciuc; da, ştiu! răspunse Simon. Domnul Kestry al dumitale era preocupat să-mi demonstreze utilitatea acestei metode, cînd ai sosit dumneata. . .»

« Metoda are ceva bun, îl întrerupse Fernack. Numai că unii poliţişti ignoră că ea nu reuşeşte întotdeauna. Dar nu asta e problema. Ai luat contact cu gangsterii New York-ului. Unde-ai ajuns în ce-l priveşte pe Marele Patron? »

« Nu eram prea departe, cînd Kestry m-a luat în braţe, zise el. O oră mai tîrziu, aşi fi putut fi chemat să-l întîlnesc pe Marele Patron. »

Fernack clătină din cap. Ochii săi cenuşii erau fixaţi asupra feţii Sfîntului.

« Nu te voi întreba cum, mormăi el. Lucrezi rapid şi eşti foarte puternic. E ciudat că ajunge un glonte ca să scoată din competiţie un tip ca dumneata. . . »

Îşi duse mîna la buzunarul pentru armă, ca şi cum ultima frază pe care o pronunţase avea nevoie de o explicaţie concretă, şi scoase un automat cu crosa încrustată în sidef. Puse arma în palma mîinii stîngi.

« Pistoalele joacă un rol important în povestea asta, zise el. Dacă n-ai fi fost rănit, ai fi putut scăpa lui Kestry şi lui Bonacci: nu era peste puterea dumitale. Dacă ai avea acest automat, acum, ai putea s-o ştergi liniştit; voi fi incapabil să te împiedic! »

« Va fi un lucru nu tocmai cinstit, din partea mea, bine-nţeles! » mormăi el.

Simon privi arma. Era la doi metri de el. Se afundă în fotoliul pe care-l ocupa şi sorbi o altă înghiţitură de whisky.

« Nu te juca de-a pisica şi şoarecele, Fernack, spuse el. Nu e demn de dumneata.»

« Va fi un lucru nu tocmai cinstit, din partea mea! repetă poliţistul, ca şi cum n-ar fi auzit întreruperea. Mai ales după ce l-am adus pe Kestry pînă la uşe. Mă întreb ce scuză aşi putea invoca. N-am dreptul să te interoghez acasă la mine, fără a lua elementara precauţie de a lăsa unul din oamenii mei pe culoar. Ar fi trebuit să te trimit la postul de poliţie vecin, sau la Centre Street. Şi Kestry nu mă va susţine. Trebuie că e furios, băiatul ăsta. Grozav ar mai rîde dacă mi-ai scăpa. . . »

Îşi scărpină puţin bărbia, apoi se întoarse brusc pe călcîie şi se-ndreptă spre fundul camerei, către o cutie de ţigări aşezată pe un gheridon. Ochii lui Simon rămaseră aţintiţi asupra pistolului cu crosa de sidef, pus în mijlocul mesei. N-avea decît să se ridice, să facă un pas şi să-l ia. Fernack stătea întors cu spatele.

« Dar, se auzi vocea caldă şi profundă a detectivului — ca şi cum ar fi gîndit cu voce tare — dar nimeni n-o va şti înainte de a se face ziuă. Se pot realiza multe lucruri în cîteva ore. Dorim, de pildă, mult mai mult arestarea Marelui Patron, decît a dumitale. Inspectorul care-l va depune la Centre Street nu va fi de plîns . . . Nu. Şi cred că politicienii vor fi incapabili să-l salveze pe Marele Patron. El e cel ce-i conduce: vor fi precum un şarpe căruia i s-a tăiat capul. Viitoarele alegeri nu sînt prea departe; opinia publică americană este ca un leu adormit ale cărui treziri din somn sînt teribile. Da, dacă te-aşi pierde, dar l-aşi aresta pe Marele Patron, Kestry va trebui să reflecteze înainte de a rîde de şeful lui . . . ».

Alesese în sfîrşit o ţigară şi se întoarse pe jumătate, îi reteză vîrful între dinţi şi-l scuipă pe covor. Apoi căută chibrituri.

« Să arestezi un tip ca dumneata, înseamnă să-ţi asumi o grea responsabilitate », murmură el, gînditor.

Simon tuşi uşor, cu gîtul uscat. Simţea o neobişnuită greutate să vorbească.

« Dacă toate acestea se vor întîmpla, zise el în cele din urmă; dacă-l vei aresta pe Marele Patron . . . Nimeni nu l-a văzut. Nu vei putea dovedi nimic. »

« N-am nevoie de probe, replică Fernack cu o siguranţă care-l stupefie pe Sfîntul. Dacă un om ca dumneata mi-ar aduce pe un altul şi mi-ar spune: « Acesta e Marele Patron », m-aşi însărcina să găsesc probe. În asta constă singurul avantaj al celui de-al « treilea grad ». Cînd sîntem convinşi că-l avem în mînă pe vinovat, îl facem să vorbească . . . întotdeauna ».

Simon isprăvi de băut paharul. Ţigara i se stinsese fără să-şi fi dat seama. Luă alta şi o aprinse. Îl cuprinsese un val de căldură, oboseala îi dispăruse. S-ar fi putut datora whisky-ului, sau speranţei ce renăştea în el. Dar gîtlejul îi rămăsese încleştat. Treptat, cu fiecare bătaie a inimii, forţele îi reveneau.

Se ridică şi întinse mîna către pistol. Nici măcar în acea clipă nu-i venea să creadă că îl poate lua: arma va dispare din privirea sa ca într-un miraj; sau poate că era ţinută de un fir pe care Fernack îl va trage în ultimul moment, izbucnind în rîs. Dar Fernack nu-l privea. Deschidea şi reînchidea cutia cu chibrituri.

Simon atinse automatul. Era încă umed pentru că stătuse mult timp în buzunarul detectivului. Sfîntul prinse cu degetele crosa, apoi strecură arma în buzunar.

« Să nu-l pierzi, zise Fernack, aprinzînd un chibrit; ţin mult la el. »

« Mulţumesc, Fernack, zise încet Sfîntul. Mă voi întoarce la nouă şi jumătate, cu Marele Patron . . . sau fără el. »

« Du-te şi piaptăne-te puţin înainte de a ieşi şi pune puţină ordine în costumul dumitale, murmură poliţistul, altminteri primul agent pe care-l vei întîlni te va duce la post ».

Zece minute mai tîrziu, Simon Templar pleca. Fernack nici măcar nu se-ntoarse.

Chris Cellini veni în persoană să deschidă grila, după cîteva secunde după ce sunase Simon. Îl recunoscu pe Sfîntul şi-l întîmpină cu vocea sa groasă, cordială.

« Intră, Simon, sper că nu vii să-mi ceri o friptură la grătar la o astfel de oră, dar poţi avea whisky ».

Îl urmă pînă la bucătărie. În culuar Simon ezită.

« Eşti singur? » întrebă el.

« Da. Ultimii mei clienţi tocmai au plecat, altminteri aşi fi fost în pat ».

Îl făcu pe Sfîntul să se aşeze la masa cea mare şi aduse o sticlă şi două pahare. Constatase imediat paloarea prietenului său, zărise cămaşa pătată cu sînge sub haina întredeschisă.

« « Mereu bătălia, Simon! zise el. Te-a văzut un medic? Cum te simţi? »

« Foarte bine ».

Chris îl privi o clipă cu un aer îngrijorat, apoi izbucni în rîs: un rîs comunicativ, puţin artificial poate, dar Templar îi fu recunoscător pentru această bună dispoziţie.

« Într-una din zilele astea, zise italianul, voi fi obligat să merg la înmormîntarea dumitale. Ultima dată . . . ».

Şi se lansă într-o istorie amuzantă, care nu se mai sfîrşea.

Simon nu-l asculta: ridica capul din cînd în cînd, ca să privească acele pendulei . . .

De-o dată, din culuar, îl făcu să tresară soneria telefonului. Îşi golise paharul. Chris nu se clinti. Sfîntul se ridicase. Merse şi ridică receptorul.

« Allo! zise o voce bărbătească . . . E Mabel? »

« Nu, răspunse Sfîntul, iritat, nu e Mabel . . . ».

Puse receptorul în furcă și se-ntoarse în bucătărie, răspunzînd printr-o ridicare din umeri întrebării tăcute a lui Chris. Acesta, după cîteva secunde, își continuă povestea, ca și cum Templar nu l-ar fi întrerupt.

Zece minute mai tîrziu, soneria suna din nou.

Simon își aprinse o țigară și constată că-i tremurau degetele. Se ridică și luă receptorul.

« Allo ! Simon ? . . . Aici, Fay . . . ».

Sfîntul simți cum inima îi sare din piept și degetele sale se încleștară pe receptor. Îl apăsa de ureche, ca și cum s-ar fi temut să nu piardă vreo silabă din cuvintele pronunțate de vocea melodioasă pe care o recunoscuse imediat, pe care n-o va putea uita niciodată.

« Da, răspunse el, eu sînt. »

« N-am putut încă să-l găsesc, spuse ea. Am întrebuințat mai multe mijloace. Vreau să mai încerc încă. Unul din mesajele pe care i le-am trimis s-ar putea să-i parvină dintr-o clipă în alta, și el mă va chema. Unde ești ? »

« Aici. »

« De ce nu te odihnești ? » sugeră ea, cu o voce devenită dintr-o dată tandră.

Și el își dădu seama că niciodată nu va mai asculta o voce atît de tulburătoare.

« Dacă nu-l vom găsi înainte de ora opt, răspunse el, voi avea tot timpul necesar ca să mă odihnesc ».

Puse receptorul și se întoarse, lent, în bucătărie. Chris se ridicase.

« Am un pat pentru dumneata, sus, Simon, zise el. Vino de te culcă ».

Simon, cu brațele desfăcute, avu un gest de neputință.

« Cine va răspunde la telefon ? »

« Voi auzi soneria, îl asigură Chris. Cel mai mic lucru mă trezește din somn. Fii liniștit; te voi chema ».

Sfîntul ezită. Nu mai rezista. Era inutil să-și epuizeze ultimele rezerve. Nu putea face nimic înainte de a fi primit mesajul lui Fay Edwards. Puțină odihnă i-ar reda poate destulă forță ca să nu rateze ultima șansă. Știa că dacă va eșua, se va întoarce la Fernack, predîndu-se . . .

Chris îl luase de braț cu o dulceață morocănoasă și-l ajuta să urce la primul etaj. Simți cum prietenul său îi scoate haina, îi desface cravata. De-ndată ce se-ntinse pe pat, căzu într-un somn fără vise.

Cînd se trezi, soarele strălucea pe cerul albastru. Chris era în picioare lîngă pat.

« Ești chemat la telefon, Simon ».

Își privi ceasul : ora opt. Se ridică, își dădu părul pe spate; fruntea îi ardea. Umărul îi înțepenise, i se îngreunase. Cu toate astea, se simțea mai bine.

« Du-te, spuse Chris, o să mănînci după aceea ».

Simon coborî.

« Sînt atît de fericită că ai consimțit să te odihnești », se auzi vocea lui Fay.

Sfîntul simți din nou cum îi bate inima și cum i se usucă gura.

« Mă simt mult mai bine, zise el. Ce noutăți ai, Fay ? »

« Poți să fii la ora nouă la Vandrik National Bank, pe a 5-a Avenue ? »

« Voi fi acolo. »

« A trebuit să abandonez mașina, spuse ea; prea mulți polițiști o caută. Trebuie să găsim alta. »

« O să mă descurc eu. »

« La revedere, Simon », șopti ea.

Puse receptorul şi se îndreptă spre bucătărie de unde venea un miros delicios de şuncă cu ouă. O cafetieră îmbietoare se afla pe masă. Prin uşa deschisă care dădea în curte, intra aerul proaspăt al dimineţii.

Simon împrumută maşina de ras a lui Chris şi se rase cu greutate, cu mîna stîngă, apoi se spălă sub robinet. Apa rece i se păru că-i redă vigoarea de altădată.

Mîncă cu mare poftă, reflectînd la mijlocul de a-şi procura o maşină. De-o dată, îi reveni în minte un număr de telefon: cel al entuziastului şofer de taxi care-l ajutase să fugă, cu ocazia Waterloo-ului domnului Papoulos.

« Aici Sfîntul, zise el. Dumneata eşti, Sébastien? Am nevoie de dumneata ».

Auzi cum omul îşi reţine suflarea.

« Desigur, răspunse el. Unde vrei, prietene.»

« Aşteaptă-mă la colţul lui Lexington Avenue cu a 44-a Street, într-un sfert de oră ».

Închise telefonul şi reveni să-şi bea cafeaua fumînd o ţigară. Nu ignora că înfrunta un risc: acela ca şoferul să fie persoana care-l denunţase la poliţie. Dar, era unica soluţie posibilă . . .

Îi mulţumi lui Chris şi se-ndepărtă pe a 45-a Street, către Lexington Avenue. Mergea încet, cu mîna stîngă în buzunarul hainei, cu degetele strînse pe crosa pistolului lui Fernack. Înfăţişarea sa n-avea nimic izbitor la ochi; spera să nu-l recunoască nimeni . . .

Nu observă nimic anormal: niciun pîlc de oameni cu carura enormă; nimeni care să examineze cu un ochi fals-absorbit, vitrina unui magazin; nici o maşină care să circule cu încetinitorul. Lexington Avenue era, ca în toate dimineţile, parcursă de fiinţe grăbite care se-ndreptau spre lucrul lor.

« Hei . . . ho ! ».

Sébastien aştepta la colţul celei de-a 44-a Street. Taxiul său staţiona lîngă trotuar, cu motorul în funcţiune. Surîsul larg al şoferului desminţea faptul ca el să fi denunţat vreodată pe cineva la poliţie.

« Urcă-te iute, zise el, înainte ca să fii recunoscut ».

Demară şi se-ntoarse, din cînd în cînd, ca să-i vorbească Sfîntului.

« Unde vrei să mergi? »

« La Vandrik National Bank, în a 5-a Avenue.»

« Dumnezeule mare ! exclamă Sébastien. Crezi că o s-o putem lua prin asalt cu două pistoale?»

« Nu mă gîndisem la asta », răspunse Simon, rîzînd.

Şoferul părea decepţionat.

« E adevărat, zise el, te-au pocnit *ăia* ieri ! Am ştiut că te-au dus« să faci un tur ». Nu mai credeam că o să te mai revăd. »

« Nici ei », murmură Sfîntul.

Ajungeau în 5-a Street.

« Ce trebuie să facem? » întrebă Sébastien.

« Să staţionăm cît mai aproape posibil de intrare, zise Simon. Eu nu cobor încă. Cînd o să mă vezi coborînd, să nu te mişti, dar fii gata să pornim. Vom avea poate un pasager . . . »

« Am înţeles », spuse Sébastien, foarte calm.

Trebuie că-i veni brusc o idee, căci se-ntoarse rîzînd:

« Bunule Dumnezeu ! Nu înţelesesem. E mult mai bine decît să iei banca cu asalt. . .»

« Ce? » făcu Sfîntul.

« Merge, merge. Vrei să sări asupra lui Lowel Vandrick însuşi, bine-nţeles. Văd după-acum manşeta jurnalului: « Sébastien Lipski şi Sfîntul răpesc pe preşedintele « Vandrik National »-ului ! Grozav, dar nu înţelesesem imediat ».

Ar fi fost criminal să risipeşti iluziile domnului Lipski. Simon nu răspunse şi-şi aprinse o ţigară, apoi îşi fixă privirea asupra porţii monumentale a băncii, în stil neo-asirian. Cîţiva funcţionari întîrziaţi urcau treptele peronului cu pas grăbit. Un portar în livrea le întredeschidea o poartă de bronz. Un client sosit prea devreme măsura trotuarul în lung şi-n lat, muşcînd din vîrful unui creion. Portarul îşi consultă ceasul din jumătate în jumătate de minut, cu o regularitate enervantă. Simon, prins de atmosfera aceasta de aşteptare nervoasă, începu să numere secundele.

Un orologiu din apropiere sună, lent, de nouă ori. Portarul îşi scoase ceasul, constată că se potrivea perfect cu orologiul municipal şi dădu în lături cele două batante ale monumentalei porţi. Clientul care aştepta urcă treptele alergînd. Banca era deschisă.

Aspectul celei de-a 5-a Avenue nu se schimbase. Cîteva persoane pătrundeau în clădirea vastă, preocupate, ca şi cum ar fi purtat pe umerii lor greutatea unor responsabilităţi zdrobitoare. Trecu un poliţist, gînditor; pietoni se-ncrucişau. Cu toate acestea, Simon Templar, fără să-şi poată explica de ce, simţea un fel de angoasă şi căuta să se apere împotrivă-i.

Puţin îl interesa deschiderea unei bănci ! Ar fi putut să i se fixeze un alt punct de întîlnire. Clădirea imensă era ocupată şi de alte sute de birouri. Ora nouă, asta nu însemna că o bombă trebuia să explodeze, exact în acea clipă . . .

În timp ce urmărea cu privirea trecătorii, îl văzu brusc pe Valcross şi uită de tot ce era în jur.

Coborîse imediat din taxi — nu voia, strigîndu-l, să atragă atenţia. Atinse uşor umărul lui Valcross care se-ntoarse şi-l privi pe Sfîntul cu un aer surprins.

« Hello, Simon ! Nu credeam că te şi sculaseşi. »

« Unde dracu ai fost ? »

« N-ai găsit scrisoarea pe care ţi-am lăsat-o ? Am pus-o pe şemineu ».

Simon scutură din cap.

« N-am putut s-o găsesc, din motive excepţionale. Vino în taxi ».

Îl apucă pe Valcross de braţ şi-l luă cu el. Obrazul domnului Lipski se lumină — răpirea se dovedea uşoară. Făcu o strîmbătură cînd Templar îi spuse să nu se clintească din loc şi trase geamul care separa scaunul şoferului de interiorul maşinei.

« Unde erai, Bill ? » repetă el.

« A trebuit să plec la Pittsburg, să mă-ntîlnesc cu un prieten pentru o afacere importantă. Am fost chemat telefonic. Dus şi-ntors cu avionul. Tocmai sosisem. »

« N-ai trecut pe la Waldorf ? »

« Nu. Am trecut mai întîi pe la bancă să iau nişte bani; n-aveam la mine decît cîţiva dolari ».

Simon suspină uşurat.

« E-un adevărat noroc, zise el, că ai făcut voiajul ăsta la Pittsburg; e un noroc şi că ai trecut pe la bancă înainte de a te-ntoarce la Waldorf, unde te aştepta poliţia ».

Valcross îl privea, incredul, holbîndu-şi ochii.

« Poliţia ? spuse el. Dar cum . . . »

« Nu-mi dau seama, îl întrerupse Simon. Marele Patron e cel ce-a prevenit-o; a spus că i-am provocat necazuri. Banda lui n-a reuşit să mă omoare şi s-a gîndit, fără-ndoială, că poliţia putea să-şi încerce şansa. La urma urmei, el o plăteşte. Dar asta n-are importanţă. Trebuie să părăseşti New-York-ul . . . »

« Şi dumneata ? ».

Templar surîse.

« Am intenţia, zise el, să cîştig milionul acela de dolari pe care mi l-ai promis. Am omorît cinci din oamenii trecuţi pe listă. Ignor unde este al şaselea . . . ».

îi povesti pe scurt lui Valcross ce se întîmplase. Bill făcu ochii mari ascultînd povestirea intervenţiei lui Fay Edwards şi mărinimia lui Fernack păru să-l surprindă.

În tot acest răstimp, Sfîntul nu înceta să scruteze figurile trecătorilor.

« A fost o noapte plină de peripeţii, reluă el. Nu-mi rămîne mare lucru de făcut. Fernack se-ntreabă, desigur, dacă n-am şters-o în Canada. »

« Şi Fay Edwards ţi-a spus că Marele Patron va fi aici la ora nouă? » zise Valcross.

« Nu tocmai. Mi-a cerut să fiu aici la ora nouă. Asta înseamnă sper, că ea-l aşteaptă. »

« Este extraordinar, şopti Valcross. Ce gîndeşti de femeia aceasta? »

Simon ridică din umeri fără să răspundă.

« Nu voi înţelege niciodată nimic despre femei, zise Valcross. Mă întreb ce-o să gîndească Marele Patron despre asta. Creierul său, admirabil organizat, îşi vede opera distrusă pentru că o femeie s-a îndrăgostit ».

Valcross rămase o clipă tăcut.

« Ţi-ai îndeplinit aproape misiunea, spuse el într-un tîrziu. Cinci oameni din şase. Seamănă a miracol. Dumneata personal l-ai adăugat pe listă pe Marele Patron. Dacă eşuezi — dacă simţi nevoia să te predai justiţiei, nu te pot împiedica. Dar consider că ai cîştigat pe bună dreptate recompensa promisă. Am aici un cont de un milion de dolari pe care-i pot încasa fără preaviz. Suma asta e a dumitale ».

Simon ezită. Valcross îl privea cu aviditate.

« N-ai dreptul să refuzi, insistă el. Îţi datorez suma asta: ai meritat-o.»

« Exagerezi, Bill, răspunse Simon: n-am dreptul decît la o parte . . . »

« Nu e şi părerea mea », zise Valcross, surîzînd. »

Şi coborî din taxi.

Simon, cu sprîncenele încruntate, îl privea plecînd. Plata asta îl irita. Şase oameni pentru un milion de dolari: o sută şaizeci şi şase de mii şase sute şaizeci şi şase de dolari şi şaizeci şi şase de cenţi de cap. Nu se gîndise acceptînd, la Madrid, oferta lui Valcross, că el va deveni, la fel ca şi alţii, un ucigaş plătit . . .

Valcross se îndrepta spre bancă. Un taxi se opri în faţa celui al domnului Lipski. Portiera se deschise, ieşi o femeie. Era Fay Edwards.

Sfîntul împinse uşa maşinii şi coborî pe trotuar. Observă că tînăra femeie nu-l privea. Se uita la Valcross.

Simon nu mai resimţise niciodată o senzaţie asemănătoare. Simţi cum i se îndoaie genunchii; ca şi cum s-ar fi aflat pe marginea unei prăpăstii. Îşi reţinu respiraţia apoi inspiră puternic.

Era inutil să pună întrebări. Fay nu-l zărise încă, dar *el ştia*. Fapte, nume, date, i se-nvolburau în minte, apoi se aşezau la locul pe care-l fixa raţiunea. Vocea lui Kestry, spunînd: « Pentru ce cel ce a telefonat a zis: « Aici, Marele Patron? » Cel ce vorbise era singura fiinţă pe care Simon n-ar fi bănuit-o niciodată. Fay Edwards, spunînd: « Ultima dată cînd am auzit vorbindu-se despre Corb Ippolino, el era la Pittsburg ». Valcross revenea de la Pittsburg. Fay Edwards, spunînd: « Toţi banii sînt depuşi la acelaşi cont, în aceeaşi bancă . . . După trei ani capitalul va fi împărţit, în mod egal, între asociaţi . . . După sosirea dumitale, numărul lor a scăzut simţitor . . . Cei ce vor rămîne îşi vor împărţi . . . » Valcross venea la bancă, revenind de la Pittsburg, unde stătea ultimul asociat supravieţuitor. Fay Edwards, spunînd: « Mi-a cerut să te ajut; dacă vei fi prins ». Bine-nţeles, aşteptînd mai întîi să fie descotorosit de ceilalţi. Şi Valcross, întîlnindu-l la Madrid: istoria cu fiul său răpit şi asasinat — istorie pe care Simon n-o verificase. « Îţi voi plăti un milion de dolari ». Însemna puţin pentru un om care-şi rezerva pentru sine şaisprezece. Dumnezeule mare! Ce măgar fusese!

Înțelegea brusc totul. Irboll ucis, Ualino și Voelsang uciși, Jenson și Dutch Kuhlmann uciși. Nu mai avea rost ca Sfîntul să trăiască. Plecare la Pittsburg și-un telefon la Centre Street. Marele Patron era foarte puternic. Cumpărase pe cel mai mare aventurier a două continente cu o povestioară confecționată și cu promisiunea unui milion de dolari. Ce surpriză trebuie că încercase revăzîndu-l pe Sfîntul în viață și liber ! Dar găsise o scuză excelentă ca s-o ștargă, să intre în bancă, s-o părăsească printr-o altă ieșire și să trimită un al doilea mesaj poliției . . .

Fay Edwards se reîntoarse și-l zări pe Sfîntul. Îi citi în privire confirmarea a tot ceea ce tocmai descoperise în cîteva secunde. Căci se scurseseră numai cîteva secunde.

Valcross se îndrepta spre bancă. Tînăra fată făcu doi pași spre Sfîntul și Valcross se-ntoarse. Ca și cum și-ar fi smuls brusc o mască de blîndețe, Marele Patron apăru, cu obrazul crispat într-o strîmbătură de ură. În ochi îi strălucea o lucire rece. Schimbarea era atît de neașteptată încît Simon rămase paralizat, ca și cum ar fi văzut un prepelicar transformîndu-se, brusc, într-un șarpe.

Mîna lui Valcross se îndreptase cu repeziciune spre buzunarul pentru revolver.

Mîna dreaptă a lui Simon se deplasă cu o sutime de secundă prea tîrziu, frînată brusc de durerea de nesuportat a rănii de la umăr. Cînd își duse mîna stîngă la buzunarul hainei, Valcross își și scosese automatul.

Un glonte trecu la o distanță de cîteva degete de capul Sfîntului, care auzi, aproape imediat, o a două detunătură, fără să știe în ce direcție fusese tras acest nou proiectil. Abia atunci putu să tragă la rîndul lui, prin buzunar.

Valcross lăsă să-i scape arma din mînă și se clătină ca un om beat. Simon se azvîrli asupra lui. Pe stradă, oamenii țipau, fugeau. Cu brațul sănătos, îl luă pe Valcross de mijloc și-l purtă spre taxi. Domnul Lipski, radios, deschidea portiera. Și Sfîntul o văzu pe Fay Edwards.

Ea se sprijinea de mașină, cu o mînă pusă pe piept. Și Simon înțelese ce direcție luase cel de-al doilea glonte al lui Valcross.

Rămase o clipă împietrit: inima încetase să-i mai bată. Apoi se repezi spre taxi, îl aruncă înăuntru pe Valcross ca pe un sac și-o luă pe Fay Edwards în brațe. I se păru la fel de ușoară ca și un copil. Nu mai simțea durerea din umăr. O așeză pe tînăra femeie, cu tandrețe, pe scaun și închise portiera. Taxiul și pornise.

« Unde? » țipă șoferul.

Și Sfîntul îi dădu adresa lui Fernack.

Se auzea cum răsună departe, în urmă, sirenele mașinilor de poliție. Sébastien se strecura cu taxiul său printre mașini; lua virajele pe două roți, conducea cu o mînă, scărpinîndu-se pe cap cu cealaltă. Domnul Lipski nu mai înțelegea nimic.

« Dumnezeule bun ! mormăi el, ca și cum ar fi avut conștiința că săvîrșește un sacrilegiu; dar era ros de nedumerire; Nu mai înțeleg absolut nimic. Mai întîi îl duci pe tip în mașină, fără nici o greutate; apoi îl lași să plece, și încep loviturile de foc . . . »

« Nu fii neliniștit, zise Sfîntul cu o voce seacă. Mergi. »

Simți o mînă pe brațul său și o privi pe Fay Edwards. Își scosese pălăria; șuvițele blonde îi alunecau de-o parte și de alta a obrazului, ca un văl de aur topit. Ochii ei de ambră se întunecaseră, dar obrazul îi rămînea calm; buzele întredeschise încercau să surîdă.

« Nu te voi mai supăra . . . mult . . . timp . . . Simon . . . »

« Haide, haide, făcu el, nu e nimic grav; vei fi pe picioare în cîteva zile ».

Dar el știa bine că mințea.

Ea nu se amăgea, nici ea, și dădu ușor din cap; șuvițele de aur se clătinară, ca ceva viu.

« Nu mi-e rău, şopti ea ; mă simt bine. »

O ţinea în îndoitura braţului ca pe un copil obosit şi care-ar fi vrut să doarmă. Ea trăise fără teamă, fără milă, fără remuşcări ; nu regreta nimic; trecutul şi viitorul nu mai contau pentru ea.

Suspină.

« Iartă-mă . . . trebuia să se-ntîmple aşa. »

Sfîntului îi era imposibil să vorbească.

« Îmbrăţişează-mă, Simon », spuse ea, încet.

O îmbrăţişă. Cît de mult i se asemăna lui ! Acelaşi dispreţ al vieţii, al morţii. El o cucerise, fără ştirea lui şi împotriva voinţei lui, prin îndrăzneala sa. Ea îi salvase viaţa de două ori. Dacă lumea întreagă s-ar fi ridicat s-o condamne, el nu i-ar fi azvîrlit prima piatră . . .

Îl privea avid, ca şi cum ar fi încercat să-şi graveze în memorie trăsăturile Sfîntului. Apoi, surîse: în ochii săi de ambră arse o lumină.

« *La revedere*, Simon . . . »

Se aplecă asupra ei: murise.

Simon o sprijini, cu gesturi delicate, de scaunul maşinii ; lacrimi îi împăienjeneau ochii. Taxiul întoarse rapid pe după colţul străzii. Zgomotele imensei cetăţi băteau ca un puls uriaş . . .

De-odată, Templar îşi dădu seama că Valcross îi apucase braţul şi gemea. Obrazul lui exprima groaza. Spunea fraze sacadate, fără şir.

« Nu poţi, prin urmare, să faci nimic? Nu vreau să mor ! Am fost bun cu voi ! Ţi-aş fi dat milionul acela de dolari. Voi face tot ceea ce ai să vrei ! Nu vreau să mor ! Du-mă la un doctor. Am bani. O să ai tot ce vrei . . . »

« Ajunge ! » îl întrerupse Sfîntul, cu o voce coborîtă, teribilă.

« Milioane de dolari . . . »

Cu o lovitură de pumn, Sfîntul îi închise gura.

« Toţi banii din lume n-ar fi de-ajuns să plătească pentru ceea ce ai făcut », zise el.

Valcross se trînti în colţul taxiului şi-ncepu să geamă.

« Ce vrei? Îţi voi da totul, dacă nu vrei bani, ce altceva vrei? »

Sfîntul se întoarse către el şi Valcross tăcu cînd văzu expresia obrazului lui Simon. Mîinile sale tremurătoare se ridicară ca şi cum ar fi vrut să se ascundă, să scape de privirea albastră a tînărului bărbat.

« Viaţa ta ! răspunse lent Sfîntul. Vreau viaţa ta. »

Ajungeau în Washington Square. Simon nu observase ce itinerar urmase Sébastien, dar nu se mai auzeau vuind sirenele. Taxiul zbura mai încet. Circulaţia celorlalte vehicule era normală. Pe trotuar, un vînzător de ziare alerga, cu gura deschisă, strigînd cuvinte care nu se auzeau. Viaţa continua.

Taxiul se opri şi şoferul întoarse capul.

« Iată-ne deci, zise el. Ce facem acum? »

« Aşteaptă aici o clipă », spuse Sfîntul.

Şi îl văzu pe Fernack în pragul uşii.

Simon coborî şi traversă încet trotuarul. Inspectorul nemişcat, îl privea cum vine. Nimic nu i se clintise pe obraz, dar ochii de-un cenuşiu deschis străluceau ciudat.

Sfîntul îşi scoase pistolul, îl luă de ţeavă şi-l întinse lui Fernack, cu crosa înainte ca şi cum ar fi predat o spadă.

« M-am ţinut de cuvînt », zise el.

Inspectorul luă arma şi o lăsă s-alunece în buzunar.

« Nu l-ai găsit pe Marele Patron? »

« Este în taxi. »

O expresie de infinită bucurie lumină obrazul lui Fernack. Privi mașina, pe deasupra umărului Sfîntului. Apoi, fără să spună un cuvînt, traversă trotuarul și deschise portiera. Valcross se prăbuși aproape în brațele lui. Polițistul îl apucă de guler și-l ridică. Văzu apoi că bărbatul nu era singur în taxi, și rămase o secundă nemișcat.

« Cine este? » întrebă el.

Nu primi niciun răspuns. Fernack se întoarse. Simon Templar dispăruse.

EPILOG

DOMNUL THEODORE BUNGSTATTER, din Brooklyn, se însură cu bucătăreasa sa în ziua a unsprezecea a lunii iunie a acestui an de grație. Cuplul își petrecu luna de miere la căderea Niagarei. A treia zi, Doamna Bungstatter refuză să mai facă bucătăria. Domnul Bungstatter e de-atunci condamnat la dispepsie.

Domnul Ezechiel Inselheim mergea de-a lungul și de-a latul bibliotecii sale, declarînd jurnaliștilor care veniseră să-i ia un interviu:

« Oricare cetățean demn de acest nume trebuie să reziste amenințărilor gangsterilor, chiar cu riscul vieții sale, cu riscul vieții celor care-i sînt dragi. Grija sănătății morale a țării trebuie să fie mai presus decît considerațiile de securitate personală. Noi vom duce împotriva crimei o luptă fără cruțare, și fiecare dintre membrii ligii noastre trebuie să știe să-și sacrifice viața, ca și cum ar fi vorba de un altfel de război. Numai cu acest preț vom scăpa țara de cancerul care-o roade . . . . »

Pe măsură ce vorbea, omulețul revedea privirea albastră și rece a aventurierului care încercase să-i stimuleze curajul ce i se stingea. Și Inselheim își spunea că, de-aici înainte, el nu se va mai supune fără rezistență . . .

Domnul Heimie Felder discuta, la *Charley:*

« Ce, ce, bodogăni el; cine-a zis că e țicnit? Un tip care-l doboară pe Morrie Ualino, pe Dutch Kuhlmann și pe alții, nu e țicnit . . . ».

Domnul Sébastien Lipski povestea obișnuiților restaurantului din Colombus Circle:

« Nu vă mai amintiți prin urmare ce era prin jurnale, cînd, eu și cu Sfîntul, l-am prins pe Marele Patron și am luat cu asalt Vandrick National?

Ah! prieteni! »

Domnul Toni Olivetti ștergea pete vizibile de pe mahonul lustruit al barului. Obrazul său măsliniu rămînea imobil și privirea ochilor săi bruni, fără expresie. Servea clienții, răspundea remarcilor lor cu un surîs. Nu s-ar fi putut spune dacă era obosit — poate că tocmai își lua în primire serviciul, sau poate că nu se culcase de-o săptămînă. Apăreau chipuri noi, unii clienți dispăruseră. Toni vedea tot, auzea tot și nu spunea nimic.

Domnul Chris Cellini punea un mușchi de vacă pe grătar. În bucătărie plutea un miros îmbietor.

Chris se întoarse către prietenii ce-l așteptau, așezați în jurul mesei celei mari.

« Nu, zise el, e cîtva timp de cînd nu l-am mai văzut pe Sfîntul. E un tip grozav. Într-o zi, o să vă povestesc . . . »

Inspectorul John Fernack părăsi închisoarea din Ossining douăzeci de minute după ce Marele Patron fu instalat pe scaunul electric: detectivul n-avea timp să se ocupe pe-ndelete de afaceri vechi.

Ultimele alegeri municipale se făcuseră în favoarea adversarilor lui Tammany Hall. Orcread întreprinse o croazieră în jurul lumii. Marcus Yeald nu mai era procuror de district, însă Quistrom îşi păstrase postul de comisar general, şi o mulţime de vechi datorii erau pe cale de a fi plătite.

Pe biroul lui Quistrom, se afla o scrisoare.

METROPOLITAN POLICE
Scotland House
LONDON – S.W.I.

Către şeful poliţiei din New-York

Ref: Simon Templar (Sfîntul)

Domnule,

Avem onoarea de a vă informa că Simon Templar este pe punctul de a debarca în Anglia. Vă rog să binevoiţi a primi . . .

C.E. TEAL,
Inspector principal

În biroul său, Fernack aruncă o privire asupra calendarului. Scrisoarea lui Teal nu-l surprinsese. Sfîntul stătuse trei zile la New-York; îndeplinise misiunea pe care şi-o fixase. Încă o afacere clasată. Inspectorul îşi duse maşinal mîna la buzunarul pentru revolver şi rămase cîtva timp pe gînduri, cu degetele pe pistolul cu crosa de sidef.

În aceeaşi seară, după cursul său săptămînal cu elevii Şcolii de poliţie, Fernack îşi strînse notele şi se ridică, aplecat înainte, sprijinit de marginea catedrei — un munte de forţă. Privirea sa cenuşie se lăsă cu un amestec de orgoliu şi afecţiune, asupra tinerilor care-l ascultau:

« Aţi ales, băieţi, cea mai frumoasă profesie din cîte există. Eu i-am consacrat viaţa mea. Nu regret nimic. Dar munca e dură. Nu e uşor să primeşti un glonte în burtă. Nu e uşor să vezi, fără să-ţi trădezi emoţia, cum dispar cei mai buni prieteni ai tăi, ucişi de canalii. Nu e uşor să refuzi banii ce ţi se oferă să închizi ochii la momentul oportun, în timp ce alţii din jurul tău, de deasupra ta, îi acceptă. Şi atunci, trebuie să te arăţi necruţător. Aveţi de-a face cu fiinţe care şi-ar ucide mama pentru cinci dolari. Fiţi duri, implacabili, dar...»

Şi ei îl văzură pe John Fernack ridicîndu-şi umerii enormi, ca şi cum ar fi vrut să fixeze mai bine o greutate pe care era mîndru c-o poartă. Şi o ciudată lucire îi lumină privirea.

« Dar nu vă lăsaţi mînaţi de prea multă duritate. Într-o zi, printre aceşti bandiţi, veţi întîlni, poate, pe un om demn de acest nume. Şi dacă în ziua aceea, nu-i veţi lăsa o şansă de scăpare, veţi fi lipsiţi de una dintre cele mai frumoase bucurii din cariera voastră: aceea de a acorda încredere unui om ce o merită . . . »

În grădina unui han englezesc de pe malul Tamisei, se lăsa seara. Sub razele lunei, suprafaţa fluviului părea o placă mişcătoare de argint. Patricia Holm, care-i dăruise de mult timp Sfîntului inima şi viaţa sa, spunea:

« Nu mi-ai povestit nicio dată ce ai făcut la New-York. »

În semi-întuneric, punctul luminos al ţigării lui Simon căpătă o nouă strălucire. Sfîntul răspunse încet:

« Eu însumi, voi şti vreodată, oare, ce am făcut acolo? »

Gîndurile lui vagabondau, dincolo de Ocean; auzea rumoarea marei cetăţi a Americei, auzea o voce melodioasă care şoptea: « La revedere, Simon . . . »

In româneşte de TEA PREDA

PREZENTAREA TEHNICĂ:
S. CIUBOTARU

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAŢIA; ŞOSEAUA KISELEFF, 10—TEL. 18.33.99
BUCUREŞTI

Lei 10

43 804